ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ

В НОВОТО (НЕ) НОРМАЛНО

ЗА БУКВИТЕ О ПИСМЕНЕХЪ

ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ В НОВОТО (НЕ)НОРМАЛНО

2©21

INTELLECTUAL PROPERTY IN THE NEW (AB)NORMAL

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНЕХ

Научният семинар „Интелектуалната собственост в новото (не)нормално“ и електронното издание на сборника са реализирани в рамките на проект „Концептуален образователен модел за повишаване на информа-ционната грамотност в университетска информационна среда“, с Договор КП–06–Н35/10 от 18.12.2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката в „Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2019 г.“, в тематично направление „Обществени науки“, с ръководител проф. д.ик.н. Стоян Георгиев Денчев.

The scientific seminar “Intellectual Property in the new (ab)normal” and electronic edition of the collection were implemented within the project “A Conceptual Educational Model for Enhancing Information Literacy in an University Information Environment”, with Contract KP–06–H35/10 of 18.12.2019, funded by the Research Fund at the Ministry of Education and Science in the “Competition for funding basic research – 2019”, in the thematic area “Social Sciences”, headed by Prof. D.Sc. n. Stoyan Georgiev Denchev.

Съставители
© проф. д.ик.н. Стоян Денчев, 2021
© проф. д-р Тереза Тренчева, 2021
© гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова, 2021
© ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова, 2021
© д-р Светослава Димитрова, 2021

Коректор
© ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова, 2021

Превод и адаптация
© д-р Светослава Димитрова, 2021

Предпечат и графичен дизайн
© гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова, 2021

Compilers
© Prof. DSc Stoyan Denchev, 2021
© Prof. Tereza Trencheva, PhD, 2021
© Chief. Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD, 2021
© Assist. Prof. Eng. Evelina Zdravkova-Velichkova, PhD, 2021
© Svetoslava Dimitrova, PhD, 2021

Proofreader
© Assist. Prof. Eng. Evelina Zdravkova-Velichkova, PhD, 2021

Translation and adaptation
© Svetoslava Dimitrova, PhD, 2021

Graphic Design
© Chief Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD, 2021

© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2021
ISBN 978-619-185-482-0

© Academic Publisher "Za bukvite – O pismeneh", 2021
ISBN 978-619-185-482-0

СЪДЪРЖАНИЕ

Послание от Световната организация за интелектуална собственост за 2021 г. 11

ПРЕДГОВОР 13

ПОЗДРАВИТЕЛНИ АДРЕСИ 16

ПЛЕНАРНА СЕСИЯ
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ В НОВОТО (НЕ)НОРМАЛНО

СТРАТЕГИИ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО
ПО ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ В ДИГИТАЛНА СРЕДА
Марияна Лазарова. 31

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 1
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ – КЛЮЧ ЗА УСПЕШЕН БИЗНЕС И КАРИЕРНО РАЗВИТИЕ

ИНИЦИАТИВИ НА СВЕТОВНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ ПО ПОВОД МЕЖДУНАРОДНИЯ ДЕН НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ (РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2001-2021 Г.)
Камелия Планска-Симеонова 47

РОЛЯТА НА ПАТЕНТНИТЕ АНАЛИЗИ В СТРАТЕГИЧЕСКОТО ПЛАНИРАНЕ
Миглена Молхова-Владова 61

ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ПРАВОТО ВЪРХУ МАРКИ – ЕДНА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА БИЗНЕСА
Димитрина Вескова 70

ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСПЕШНО БИЗНЕС-ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ И РЕГИОНАЛНИТЕ МУЗЕИ
Георги Георгиев 77

АВТОРСКОТО ПРАВО В МЕДИИТЕ И ИЗДАТЕЛСКИЯТ ДОГОВОР
Евелина Здравкова, Тереза Тренчева 85

АВТОРСКОТО ПРАВО И МЛАДЕЖИТЕ В СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ
Георги Георгиев 94

СНИМАЧЕН ПРОЦЕС ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ
Цветомира Миковска 101

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 2

ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ И ПОКОЛЕНИЯТА: БЕЙБИ БУМЪРИ VS. ПОКОЛЕНИЕТО Z

ИНТЕГРАЦИЯ НА КРЕАТИВНИ ТЕХНИКИ ЗА ОБУЧЕНИЕ
В УНИВЕРСИТЕТСКИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ПРОЦЕС
Елена Савова, Събина Ефтимова 113

УСПЕШНИ ЛИДЕРСКИ ПРАКТИКИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ
НА ПОКОЛЕНЧЕСКИТЕ РАЗЛИЧИЯ
Теодора Лазарова 118

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В УПРАВЛЕНИЕТО НА ДИСТАНЦИОННИ ЕКИПИ
Теодора Лазарова 128

ПОКОЛЕНЧЕСКИ ПРОФИЛИ. УСПЕШНО ЛИДЕРСТВО В СРЕДА
НА ВЪЗРАСТОВО МНОГООБРАЗИЕ
Милка Петрова 139

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 3

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА И ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ

УПРАВЛЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИЯТА, ФАЛШИВИ НОВИНИ
И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ (НАУЧЕНО ОТ BOBCATSSS 2020)
Таня Тодорова 153

ПОВИШАВАНЕ НА АВТОРСКОПРАВНАТА ГРАМОТНОСТ В МЕДИИТЕ
В УНИВЕРСИТЕТСКА СРЕДА С ПОМОЩТА НА СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ
Евелина Здравкова, Светослава Димитрова 159

СИЛАТА НА ДУМИТЕ: НОВ НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТ
Събина Ефтимова, Ивелина Дамянова, Анелия Петкова, Елена Попова,
Боряна Николова 167

ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЛТИМЕДИЙНИ И ОБЛАЧНИ ТЕХНОЛОГИИ
Илиян Иванов 177

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛОКАЛНИ МРЕЖИ СЪС СОФТУЕРИ
Илиян Иванов 183

БИБЛИОМЕТРИЧНА ПРОСКОПИЯ И ХУМАНИТАРНИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА ТИПОЛОГИЧНАТА ДИАДА НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ
„АВТОР – РЕЦЕНЗЕНТ“: МОНОГРАФИЧНИ ИЗДАНИЯ
В СПРАВОЧНО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕН КОНТЕКСТ
(Ментални интеракции за успешно кариерно развитие)
Александра Куманова 190

ПО СТЪПКИТЕ НА ПРОФ. ТОДОР БОРОВ В СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ БИБЛИОГРАФСКИ ИНСТИТУТ И ИНФОРМАЦИОННИЯ БУМ
Илияна Камбурова 202

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 4
Е-УПРАВЛЕНИЕ И ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ

ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА ЛИЦЕВО РАЗПОЗНАВАНЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
Габриела Белова, Анна Христова 211

ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ ПРИ ВИДЕОНАБЛЮДЕНИЕ
Мартин Захариев 222

АНАЛИЗ НА ЗАЩИТАТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ И ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ В СИСТЕМИТЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА СИГУРНОСТТА НА ИНФОРМАЦИЯТА
Росен Радков 234

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА ОПЕРАЦИИТЕ С КРИПТОВАЛУТИ
Миглена Тренчева, Елена Ставрова 242

КРИПТОВАЛУТИТЕ – ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ВЪЗМОЖНИ РИСКОВЕ ПРЕД ФИНАНСОВАТА СИГУРНОСТ НА ДЪРЖАВИТЕ
Владимир Бабанов 252

ИЗПОЛВАНЕ НА БЛОКЧЕЙН В ЛОГИСТИКАТА. БЛОКЧЕЙН БАЗИРАНО МИТНИЧЕСКО И ПРИСТАНИЩНО ОБСЛУЖВАНЕ
Богомил Александров 259

УПРАВЛЕНИЕ НА ЕЛЕКТРОННИТЕ ДОКУМЕНТИ В ОБЩИНСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ – СИГУРНОСТ И ЗАЩИТА
Петя Стаменова 274

БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ 285

ПРИЛОЖЕНИЯ 301

CONTENT

Epistle of The World Intellectual property Organization for 2021 12

PREFACE 15

CONGRATULATORY ADDRESSES 16

PLENARY SESSION
INTELLECTUAL PROPERTY IN THE NEW (AB)NORMAL

STRATEGIES FOR OPTIMIZING INTELLECTUAL PROPERTY EDUCATION IN A DIGITAL ENVIRONMENT 43

THEMATIC PANEL 1
INTELLECTUAL PROPERTY – KEY TO SUCCESSFUL BUSINESS AND CAREER DEVELOPMENT

INITIATIVES OF THE WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION ON THE OCCASION OF THE INTERNATIONAL INTELLECTUAL PROPERTY DAY (RETROSPECTIVE ANALYSIS FOR THE PERIOD 2001-2021)
Kamelia Planska-Simeonova 60

ROLE OF PATENT ANALYSES IN STRATEGIC PLANNING
Miglena Molhova-Vladova 68

TRANSFER OF TRADEMARK RIGHTS – AN OPPORTUNITY FOR THE BUSINESS
Dimitrina Veskova 76

THE INTELLECTUAL PROPERTY ON THE CULTURAL HERITAGE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA – AN OPPORTUNITY FOR SUCCESSFUL BUSINESS POSITIONING OF THE NATIONAL AND REGIONAL MUSEUMS
Georgi Georgiev 83

COPYRIGHT IN THE MEDIA AND THE PUBLISHING AGREEMENT
Evelina Zdravkova-Velichkova, Tereza Trencheva 93

COPYRIGHT AND THE YOUNG PEOPLE ON SOCIAL NETWORKS
Georgi Georgiev 100

FILMING PROCESS DURING A PANDEMIC
Cvetomira Mikovska 109

THEMATIC PANEL 2
INTELLECTUAL PROPERTY AND GENERATIONS: BABY BOOMERS VS. GENERATION Z

INTEGRATION OF CREATIVE LEARNING TECHNIQUES IN THE UNIVERSITY EDUCATIONAL PROCESS
Elena Savova, Sabina Eftimova.....117

SUCCESSFUL LEADERSHIP PRACTICES TO OVERCOME GENERATIONAL DIFFERENCES
Teodora Lazarova.....126

CHALLENGES IN REMOTE TEAM MANAGEMENT
Teodora Lazarova.....138

GENERATIONAL PROFILES. SUCCESSFUL LEADERSHIP IN AN AGE DIVERSITY ENVIRONMENT
Milka Petrova.....150

THEMATIC PANEL 3
CHALLENGES OF THE MODERN EDUCATIONAL INFORMATION ENVIRONMENT AND THE INTELLECTUAL PROPERTY

INFORMATION MANAGEMENT, FAKE NEWS AND DISINFORMATION (LEARNED FROM BOBCATSSS 2020)
Tania Todorova.....158

INCREASING COPYRIGHT LITERACY IN THE MEDIA IN UNIVERSITY ENVIRONMENT WITH THE HELP OF SOCIAL NETWORKS
Evelina Zdravkova-Velichkova, Svetoslava Dimitrova.....166

THE POWER OF WORDS: NEW RESEARCH PROJECT
Sabina Eftimova, Ivelina Damianova, Anelia Petkova, Elena Popova, Boriyana Nikolova.....176

TRAINING IN MULTIMEDIA AND CLOUD TECHNOLOGIES
Iliyan Ivanov.....181

RESEARCH OF LOCAL NETWORKS WITH SOFTWARE
Iliyan Ivanov.....189

BIBLIOMETRIC PROSCOPY AND HUMANITARIAN DIMENSIONS OF THE TYPOLOGICAL DYAD OF INTELLECTUAL PROPERTY *AUTHOR-REVIEWER*: MONOGRAPHIC EDITIONS IN A REFERENCE-ENCYCLOPEDIC CONTEXT. (Mental interactions for successful professional development)
Alexandra Kumanova.....201

IN THE FOOTSTEPS OF PROF. TODOR BOROV IN THE ESTABLISHMENT OF THE BULGARIAN BIBLIOGRAPHY INSTITUTE AND THE INFORMATION BOOM
Iliana Kamburova 208

THEMATIC PANEL 4

E-GOVERNANCE AND PROTECTION OF PERSONAL DATA

FACIAL RECOGNITION TECHNOLOGIES AND HUMAN RIGHTS
Gabriela Belova, Anna Hristova 221

PERSONAL DATA PROTECTION IN THE CONTEXT OF VIDEO SURVEILLANCE
Martin Zahariev 233

ANALYSIS OF PERSONAL DATA PROTECTION AND INTELLECTUAL PROPERTY IN INFORMATION SECURITY MANAGEMENT SYSTEMS
Rosen Radkov 241

ACCOUNTING TREATMENT OF CRYPTOCURRENCY OPERATIONS
Miglena Trencheva, Elena Stavrova 251

CRYPTOCURRENCIES – BASIC CHARACTERISTICS AND POSSIBLE RISKS FOR THE FINANCIAL SECURITY OF THE NATION-STATES
Vladimir Babanov 258

BLOCKCHAIN IN LOGISTICS. BLOCKCHAIN BASED CUSTOMS AND PORT SERVICES
Bogomil Alexandrov 273

MANAGEMENT OF ELECTPONIC DOCUMENTS IN MUNICIPAL INSTITUTIONS – SECURITY AND PROTECTION
Petya Stamenova 283

BIOGRAPHICAL NOTES FOR THE AUTHORS……..…...……285

APPENDIXES 301

Послание от Световната организация за интелектуална собственост за 2021 г.

Световен ден на интелектуалната собственост 2021 г., 26 април – послание на генералния директор на СОИС Дарън Танг

Малките и средните предприятия – МСП – често се управляват от някого, когото познавате – някой, който живее малко по-надолу по улицата, приятел от училище, роднина, с когото сте израснали, вашите братя и сестри, родителите ви.

Откъдето и да идвате, МСП са гръбнакът на вашата икономика. И когато ги обединим, те съставляват 90% от всички компании в света, наемат 70% от работниците в световен мащаб и представляват половината от световната икономика.

МСП, просто казано, са двигателите и невъзпетите герои на нашата икономика.

И все пак при много от тях все още липсват познания за това как интелектуалната собственост (ИС) може да им помогне да превърнат своите идеи в продукти и услуги и как ИС може да бъде мощен инструмент за тях не само за да оцелеят, но и да се конкурират и да растат.

Неотдавнашно проучване показва, че МСП в Европа, които притежават права върху интелектуалната собственост, като търговски марки, дизайни и патенти, имат близо 70% повече приходи на служител от тези, които все още не са използвали ИС. Но само 9% от МСП в Европа действително са регистрирали правата си върху интелектуална собственост. Ако това е положението в Европа, сигурен съм, че е подобно или дори още по-силно изразено в други части на света.

Това трябва да се промени.

И затова тази година фокусът на Световния ден на интелектуалната собственост е върху МСП, а нашата тема е „ИС и МСП: Извеждане на вашите идеи на пазара“.

МСП, разбира се, се сблъскват с различни предизвикателства в различните части на света и начинът, по който им помагаме, ще трябва да бъде адаптиран към нуждите на вашата част от света. Но за нас ще бъде мощно послание да дадем знак, че заедно ще ги подкрепяме, независимо дали става дума за повишаване на тяхната осведоменост за ИС, като говорим за това по начин, благоприятен за бизнеса, като разработваме програми за демистификация на процеса на регистрация на ИС и защита и комерсиализация, създаване на инструменти, които им позволяват да бъдат по-добри в управлението и стратегията на ИС, или им помага да изграждат умения и способности при използването на ИС за развитие на бизнеса си.

Каквато и помощ да можем да окажем на нашите МСП, тя ще бъде помощ, която ще окажем на основата на вашата икономика и на гръбнака на световната икономика. В крайна сметка това ще помогне на нашия свят да се изгради отново по-добре.

Така че на този Световен ден на интелектуалната собственост, нека отпразнуваме нашите МСП и да работим заедно, за да им помогнем да използват интелектуалната собственост като инструмент за растеж, така че те да могат да представят своите идеи на пазара.

Честит Световен ден на интелектуалната собственост.

Epistle of The World Intellectual property Organization for 2021

Small and Medium Enterprises – SMEs – are often run by someone you know – someone who lives down the road, a friend from school, a relative you grew up with, your siblings, your parents.

Wherever you come from, SMEs are the backbone of your economy. And when we put them together, they make up 90% of all companies in the world, employ 70% of workers globally and make up half of the world's economy.

SMEs, simply put, are the engines and the unsung heroes of our economy.

And yet for many of them, there is still a lack of knowledge about how IP can help them translate their ideas into products and services, and how IP can be a powerful tool for them not to just survive, but to also compete and grow.

A recent study shows that that SMEs in Europe that own IP rights like trademarks, designs and patents have close to 70% more revenue per employee than those that haven't yet used IP. But only 9% of SMEs in Europe have actually registered their IP rights. If this is the situation in Europe, I am certain that it is similar, or even more stark, in other parts of the world.

This has to change.

And that is why this year, the focus of World Intellectual Property Day is on SMEs, and our theme is "IP and SMEs: Taking your ideas to market."

SMEs, of course, face different challenges in different parts of the world, and how we help them will need to be customized to the needs of your part of the world. But it will be a powerful message for us to send the signal that together we will be supporting them, whether it is through raising their awareness of IP by talking about it in a business friendly way, designing programs to demystify the process of IP registration and protection and commercialization, creating tools that allow them to be better at IP management and strategy, or helping them to build skills and capabilities in using IP to grow their businesses.

Whatever help we can render to our SMEs, will be help that we render to the bedrock of your economy, and the backbone of the global economy. Ultimately, it will help our world to build back better.

So on this World IP Day, let's celebrate our SMEs and work together to help them use IP as a tool to grow, so that they can take their ideas to market.

Happy World IP Day.

ПРЕДГОВОР

През 2021 г. за двайста поредна година се чества Международният ден на интелектуалната собственост по целия свят. Университетът по библиотекознание и информационни технологии, отбелязва този празник за девета поредна година под надслов „Интелектуалната собственост и новото (не)нормално“. Тазгодишното издание се проведе в традиционна и хибридна форма. Аудиторията на семинара бе приветствана реално и виртуално от проф. дн Ирена Петева – Ректор на УниБИТ и проф. д.ик.н Стоян Денчев – Председател на общото събрание на УниБИТ. Получени са поздравителни адреси от: Димитър Ганчев от Световната организация за интелектуална собственост, Проф. Натали Стоянофф от Университета по технологии в Сидни, проф. Карла Базили от Университета „Гилермо Маркони“ в Рим – Италия, Патентно Ведомство на Република България, Международен правен център ILAC, Университет за национално и световно стопанство, Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив, Правно-исторически факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски“, 9-та Френска езикова гимназия „Алфонс Дьо Мартин“, Професионална гимназия по транспорт и строителни технологии „Гоце Делчев“ – Пловдив, Адвокатско дружество Димитров, Петков и Ко.

Сред официалните гости на семинара, бяха проф. Брус Уитфилд – асоцииран преподавател към Университета Харвард за CopyrightX и Гинка Христова от Международен правен център ILAC. Проф. Уитфилд и госпожа Христова връчиха сертификати на участниците в специализирания Курс по авторско право на Харвард CopyrightX, който се проведе успешно и в УниБИТ в периода октомври–ноември 2020 г. Представители от експертна група Интелектуална собственост на Университетската младежка академия за управление на знания към УниБИТ, преминаха успешно своето обучение CopyrightX и получиха сертификатите си за участие.

Електронното издание на сборника е реализирано в рамките на проект „Концептуален образователен модел за повишаване на информационната грамотност в университетска информационна среда“, с Договор КП–06–Н35/10 от 18.12.2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката в „Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2019 г.“, в тематично направление „Обществени науки“, с ръководител проф. д.ик.н. Стоян Георгиев Денчев.Изданието съдържа един пленарен доклад и 23 научни доклади, структурирани в три тематична панела – „Интелектуалната собственост – ключ към успешен бизнес и кариерно развитие“, „Интелектуалната собственост и поколенията: бейби бумъри vs. поколението Z“, „Предизвикателства на съвременната образователна информационна среда и интелектуалната собственост“, „Е-управление и защита на личните данни“. Авторите на докладите са изявени специалисти и изследователи по интелектуална собственост, преподаватели, млади учени и докторанти.

Сборникът може да служи като учебно пособие по интелектуална собственост както и по редица други дисциплини, свързани с правната компетентност на неспециалисти – юристи от областта на хуманитарните и информационните науки.

От съставителите

Обща снимка на участниците в Девети научен семинар с международно участие „Интелектуалната собственост и новото (не)нормално“

Участници в специализирания курс по авторско право на Харвард CopyrightX

Връчване на сертификати на участниците в курса CopyrightX

PREFACE

In 2021, for the twentieth consecutive year, the World Intellectual Property Day is celebrated around the world. The University of Library Studies and Information Technologies celebrates this day for the ninth consecutive year under the title "Intellectual Property and the New (Ab)Normal". This year's edition was held in traditional and hybrid form. The audience of the seminar was greeted real and virtually by Prof. Dsc. Irena Peteva – Rector of ULSIT and Prof. DSc. Stoyan Denchev – Chairman of the General Assembly of ULSIT. Congratulatory addresses were received from: Dimitar Ganchev from the World Intellectual Property Organization, Prof. Natalie Stoyanoff from the University of Technology in Sydney, Prof. Carla Basili from Guglielmo Marconi University in Rome – Italy, Patent Office of the Republic of Bulgaria, International Law Center ILAC, University of National and World Economy, Academy of Music, Dance and Fine Arts "Prof. Asen Diamandiev" – Plovdiv, Faculty of Law and History of South-West University "Neofit Rilski", 9th French Language High School "Alphonse de Martin", Professional High School of Transport and Construction Technologies "Gotse Delchev" – Plovdiv, Dimitrov, Petkov and Co.

Among the official guests of the seminar were Prof. Bruce Whitfield – Associate Professor at Harvard University for CopyrightX and Ms. Ginka Hristova from ILAC International Law Center, who presented certificates to participants in the Harcard's specialized Course in Copyright – CopyrightX at ULSIT, held in October and November 2020. Representatives of the Intellectual Property Expert Group of the University Youth Knowledge Academy at ULSIT, successfully passed their CopyrightX training and received their certificates of participation.

The electronic edition of the collection were implemented within the project "A Conceptual Educational Model for Enhancing Information Literacy in an University Information Environment", with Contract KP–06–H35/10 of 18.12.2019, funded by the Research Fund at the Ministry of Education and Science in the "Competition for funding basic research – 2019", in the thematic area "Social Sciences", headed by Prof. D.Sc. n. Stoyan Georgiev Denchev. The collections contains one plenary report and 23 scientific papers, structured in three thematic panels – "Intellectual property – key to the successful business and career development", "Intellectual property and generations: baby boomers vs. Generation Z", "Challenges of the modern educational information environment and intellectual property", "E-government and personal data protection". The authors of the papers are prominent specialists and researchers in intellectual property, lecturers, young scientists and PhD students.

The collection can serve as a textbook on intellectual property and a number of other disciplines related to the legal competence of non-specialists – lawyers in the humanities and information sciences.

From the compilers

ПОЗДРАВИТЕЛНИ АДРЕСИ

WIPO
WORLD
INTELLECTUAL PROPERTY
ORGANIZATION

World Intellectual Property Organization (WIPO)
34, Chemin des Colombettes
1211, Geneva 20, Switzerland
23 April 2021

Dear Prof. Peteva,

On April 26th we mark the World Intellectual Property Day. Nine years ago on this date, your ULSIT team started writing the new story of this day in Bulgaria. And turned this event into a tradition. As a Bulgarian at WIPO, this fact fills me with patriotic feelings and pride, with faith in the future of the coming generations.

The history, the past of our motherland, obliges us to be persistent in defending national values today and in the future.

Dear colleagues,

With the power of knowledge, of mind, of speech, continue to build the spiritual power of the nation. Follow the cause of the enlighteners, the teachers who accepted science as their cause and destiny.

I congratulate you on the World Intellectual Property Day!

Sincerely yours,

Dr. Dimiter GANTCHEV

Deputy Director and Head

Creative Industries Section

Copyright Infrastructure Division

Culture and Creative Industries Sector

Prof. Tereza Trencheva, PhD
Deputy Chair of UNYKA
University of Library Studies
and Information Technologies
119 Tsarigradsko Shose Blv
Sofia 1784, Bulgaria

April 21st, 2021

Assoc. Prof. CARLA BASILI
Guglielmo Marconi, University in Rome
Italian National Research Council
Rome, Italy

CONGRATULATORY ADDRESS

for

The Ninth International Scientific Seminar

"Intellectual Property in the new (un) normal"

We congratulate you on the day of intellectual property that the world celebrates today depending of new (un)normal. We wish to all of you health, creative success and achievement of new peaks in science.

Today's seminar, which ULSIT organizes together with UNYKA, is a beautiful occasion to take equivalence and belief that you will continue to preserve and expand your knowledge and intellectual property rights.

We are confident that with our dedicated work, we will all together bring forward the best practices in different countries in the future, and so we will raise and validate the authority of research in the field.

Sincerely Yours

Assoc. Prof. CARLA BASILI

UTS
UNIVERSITY OF TECHNOLOGY SYDNEY

Dear Prof. Irena Peteva

Dear Prof. Tereza Trencheva,

Dear Prof. Stoyan Denchev,

I am extremely happy to be a guest at your intellectual property seminar on April 26th, 2021. Though thousands of kilometers away from ULSIT, we are together – as a team who can collaborate and work well on key activities. Because we have one goal – to achieve the ideal of the Intellectual Property concept.

My native Bulgarian roots are making me glad to meet with Prof. Trencheva in the science at the Master Class, dedicated to the main issues of Intellectual Property in ULSIT in July 2018 and to discover how much you are open to new ideas. I have always known that Bulgaria and Australia are two extremely rich in cultural heritage and eco-diversity countries. Thanks to the collaboration with you, I found that in the motherland of my parents, extremely smart and intelligent people live and work. I enjoyed your hospitality, collegiality, cooperation. We have become friends! I am glad to be with you again.

I believe that with knowledge we will develop the process of progress of society, which deserves to reward creativity and ingenuity.

Good luck!

Happy World Intellectual Property Day!

Natalie Stoyanoff

Director of the Intellectual Property Program

at the Faculty of Law

University of Technology Sydney

ПАТЕНТНО ВЕДОМСТВО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ДО
ПРОФ. Д.Н. ИРЕНА ПЕТЕВА
РЕКТОР НА УНИБИТ

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО РЕКТОР,

Най-сърдечно Ви поздравявам с Международния ден на интелектуалната собственост!

На днешния ден отбелязваме постиженията на творческата мисъл и нейния съзидателен дух за развитието на икономиката, обществото и за изграждането на един по-добър свят.

Иновациите в нашето съвремие, повече от всеки друг път, променят живота ни и създават една нова модерна реалност. Ако досега гледахме на технологиите като на даденост и не оценявахме напълно техните способности да правят живота ни по-лесен, необикновената ситуация, в която се озова човечеството, ни накара да преосмислим как работим и живеем и да осъзнаем, че в голяма степен сме зависими от новите технологични изобретения. Искрено се надявам, че освен промяна в начина на живот, новите технологии ще допринесат и за едно по-добро качество на ежедневието на работещия и забързан човек.

Вярвам, че и занапред нашата работа ще съдейства за реализацията на знанието и развитието на обществото.

ЧЕСТИТ ПРАЗНИК!

Д-Р ПЕТКО НИКОЛОВ

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА
ПАТЕНТНО ВЕДОМСТВО

1040 София, бул. Д-р Г. М. Димитров №52 Б, тел.: (+359 2) 970 13 21, факс: (+359 2) 873 52 58, e-mail: services@bpo.bg, www.bpo.bg
IBAN: BG 90 BNBG 9661 3100 1709 01, BIC: BNBGBGSD, БНБ - ЦУ

София, 26 април 2021г.

Уважаема Проф. д.н. ИРЕНА ПЕТЕВА,

Уважаеми Проф. д.ик.н. СТОЯН ДЕНЧЕВ,

За мен е удоволствие да поздравя академичната и студентската общност на Университет по Библиотекарство и Информационни Технологии УниБИТ, както и Университетската Младежка Академия за Управление на Знанието (УМЛАУЗ) по случай Световния ден на интелектуалната собственост. Използвам повода да пожелая на всички здраве, много лични и професионални успехи.

Бих искала да изразя радостта си, че в България съществува висше учебни заведение, което съумява да съчетае академични консерватизъм и любов към традициите с амбиция за иновативност и развитие в съвременното общество по адекватен начин, правейки своите възпитаници конкурентноспособни на завършващите най-престижните световни университети.

Пример за тази далновидност на ръководителите на университета е сътрудничеството между УниБИТ и ILAC, което вече втора година позволява на студенти на УниБИТ до бъдат част от образованието в Брюшляновата лига, чрез курса на Университета Харвард CopyrightX.

Пожелавам още дълги години ползотворно сътрудничество между двете организации и честит празник!

С уважение,

Адв. Гинка Христова

И

Слави Танкеин,

Основатели на Международен Правен център - ILAC

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

проф. д-р Димитър Димитров
РЕКТОР

ДО
ПРОФ. Д.Н. ИРЕНА ПЕТЕВА
РЕКТОР НА УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО РЕКТОР,

За мен е чест и удоволствие да Ви приветствам от името на академичната общност на Университета за национално и световно стопанство по случай Световния ден на интелектуалната собственост.

В условията на пандемия тази проблематиката предизвиква още по-голям интерес, а честването е чудесна възможност да накарате хората да се интересуват и говорят за интелектуалната собственост и нейната ключова роля за изграждането на конкурентен бизнес.

Искрени поздравления за Вашата всеотдайност и ентусиазъм, с които продължавате девета поредна година да популяризирате проблемите, свързани с интелектуалната собственост! В условията на новото (не) нормално, в които всички сме принудени да живеем и творим, Вашата работа предизвиква широк отзвук и по този начин отделя заслуженото място на интелектуалната собственост.

На участниците в Деветия национален семинар на тема „Интелектуалната собственост в новото (не) нормално“ пожелаваме ползотворна работа и на добър час!

С уважение,

проф. д-р Димитър Димитров
ректор на УНСС
и главен секретар на Съвета на ректорите
на висшите училища в Република България

НАЦИОНАЛНА АКАДЕМИЯ ЗА ТЕАТРАЛНО И ФИЛМОВО ИЗКУСТВО

НАТФИЗ „КРЪСТЬО САРАФОВ"
Вх. № 166-23-04 20.21 г.

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов"

Уважаема проф. дн Ирена Петева,

Уважаеми проф. д.ик.н. Стоян Денчев,

Уважаема проф. д-р Тереза Тренчева,

Драги участници и гости на семинара,

Интелектуалната собственост е част от културата на младото поколение, защото обслужва области в науката и творческите индустрии. Днес на 26 април Светът отново чества Международния ден на интелектуалната собственост.

Университетът като съвременна научно-образователна и културна институция има нелеката задача да подготвя следващите поколения съобразно динамичните промени в обществен, икономически и културен аспект. В настоящето младите са мотивирани да разширяват своите мултимедийни умения и културни хоризонти, затова и интелектуалноправната им култура е от изключителна важност.

За мен е удоволствие да ви поздравя, че за девета поредна година учени и изследователи от УниБИТ, отново се обединиха около идеята да поддържат дискусията за интелектуалната собственост, дори в условията на световна Пандемия. През тази година сте въдхновени да изследвате интелектуалната собственост в новата (не)нормалност и превръщането ѝ в ключ за успешен бизнес и кариерно развитие. Поздравления за вашето постоянство, мотивация, целеустременост, творческа и научноизследователска дейност.

Пожелаваме ви и през тази година да бъдете отново на гребена на вълната във виртуалното пространство.

На добър час на семинара!

26 април 2021 г.

Проф. д-р Станислав Семерджиев

АКАДЕМИЯ ЗА МУЗИКАЛНО, ТАНЦОВО И ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО
„ПРОФ. АСЕН ДИАМАНДИЕВ" – ПЛОВДИВ
Пловдив, ул. Тодор Самодумов № 2, тел. +359 32 601 441

Приветствие

към участниците в научен семинар с международно участие на тема: „Интелектуалната собственост и новото (не) нормално", организиран от УМЛАУЗ на УниБИТ, от проф. д-р Тони Шекерджиева-Новак, ректор на АМТИИ „проф. Асен Диамандиев"-Пловдив

Уважаема проф. д.н. Ирена Петева, Ректор на УниБИТ, уважаеми проф. д.н. Денчев, Председател на общото събрание на УниБИТ, уважаема проф. д-р Тереза Тренчева, зам.председател на УМЛАУЗ, уважаема инж. д-р Евелина Здравкова, ръководител на проекта, скъпи участници във форума, 26 април е ден, който Световната организация по интелектуална собственост е избрала за свой празник. На тази дата всяка година, чрез различни активности и форуми СОИС фокусира вниманието на обществото върху значението на патентите, авторските права, търговските марки и дизайн и действащия закон за интелектуална собственост. Целта е да се увеличат познанията и да се посочи влиянието и приноса на създателите и изобретателите за развитието на обществата в целия свят.

Скъпи колеги, като ръководител на АМТИИ „проф. Асен Диамандиев"-Пловдив, арт академия, на територията на която се раждат художествени и научни продукти и авторски творби със значима стойност, считам защитата на интересите на техните автори, както и всички казуси относно правоотношенията свързани със създаването, използването и защитата им за изключително важни и актуални.

Поздравявам ви с провеждането на този форум и ви благодаря за грижата, която полагате за защита на нашите интереси като творци и учени! Пожелавам успех на организаторите и участниците в семинара.Убедена съм в резултатността и ползата от тази устойчива и навременна активност на УниБИТ и неговите учени.

На добър час!

26.04.2021 проф. д-р Тони Шекерджиева-Новак

Югозападен Университет „Неофит Рилски"
Правно-исторически факултет
2700 Благоевград, пл. Георги Измирлиев – Македончето №1, www.law.swu.bg, e-mail: admin@law.swu.bg, phone/fax +359 73 88 66 17

ДО

ПРОФ. ДН ИРЕНА ПЕТЕВА,

РЕКТОР НА УНИБИТ

ПРОФ. Д.ИК.Н. СТОЯН ДЕНЧЕВ,

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА УНИБИТ

ПРОФ. Д-Р ТЕРЕЗА ТРЕНЧЕВА,

ЗАМ.-РЕКТОР НА УНИБИТ

УВАЖАЕМА ПРОФ. ПЕТЕВА,

УВАЖАЕМИ ПРОФ. ДЕНЧЕВ,

УВАЖАМЕА ПРОФ. ТРЕНЧЕВА,

Позволете ми да се присъединим към Вас – колеги и приятели от УниБИТ, в Световния ден на интелектуалната собственост, и да Ви пожелая на Вас и на Вашите семейства от все сърце всичко най-хубаво в предстоящите светли християнски празници!

Във Ваше лице академичната общност на Република България има екип, който доказва ежедневно, че науката е необходима на обществото. Вашата сила на духа и енергичност в управлението на висшето образование, стремежът Ви да разширявате дейностите, които допринасят добавена стойност към обучението на студентите, вдъхновяват. Неоценим е Вашият принос в международен план за поддържане авторитета на българските висши училища и развитието им в областта на интелектуалната собственост.

Темата на IX-ия Национален семинар с международно участие „Интелектуалната собственост в новото (не) нормално" е доказателство за актуалността на всичко, което правите! Пожелаваме Ви на добър час на форума!

Нека животът бъде слънчев, нека винаги успехите съпътстват делата Ви!

Искрено Ви желаем здраве! И нека заедно бъдем и занапред и всеки ден ни носи радост!

21.04.2021 г.

С уважение:

Доц. д-р Николай Марин
Декан на Правно-историческия факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски"-Благоевград

ДО

ПРОФ. ДН ИРЕНА ПЕТЕВА

РЕКТОР НА УНИБИТ

ПРОФ. Д.ИК.Н. СТОЯН ДЕНЧЕВ

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА УМЛАУЗ

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО ПЕТЕВА,

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ДЕНЧЕВ,

За мен е чест и удоволствие да ви поздравя по случай Деветия национален семинар на тема: „Интелектуалната собственост в новото (не) нормално", посветен на Световния ден на интелектуалната собственост.

Приемете искрените ми поздравления за вашата активна роля, положени усилия и постигнати резултати за утвърждаването на интелектуалната собственост като значима част за успешно развитие.

От мое име и от името на 9.ФЕГ „Алфонс дьо Ламартин" ви пожелавам успех и се надявам дейността и идеите ви да добиват все по-голямо влияние и ефект, тъй като изминатият вече път е отлична основа за това!

Пожелавам ви още дълги години висок професионализъм и воля при постигане на поставените задачи и предизвикателства!

Вярвам, че с присъщата ви всеотдайност и енергия ще продължавате да работите в тази посока!

ЕМИЛИЯ БОГДАНОВА-ИВАНОВА

ДИРЕКТОР

НА 9ФЕГ „АЛФОНС ДЬО ЛАМАРТИН"

26.04.2021 г.

МИНИСТЕРСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
ПРОФЕСИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ПО ТРАНСПОРТ И СТРОИТЕЛНИ ТЕХНОЛОГИИ
"ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ" – ПЛОВДИВ
ул. "Арх. Камен Петков" № 1, тел. 032/63-23-95, e-mail: tt_g_delchev@abv.bg

До Председателя
на ОС на УниБИТ & УМЛАУЗ – гр. София
проф. д. ик.н. Стоян Денев

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

по повод Световния ден на интелектуалната собственост

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ПРЕДСЕДАТЕЛ,

Във връзка със Световния ден на интелектуалната собственост – 26 април, приемете от ръководството и целия колектив на ПТТ СТ " Гоце Делчев" - град Пловдив най– сърдечни поздравления и благодарност за съвместната ни работа.

Продължавайте и занапред да съхранявате и обогатявате културния живот и библиотечното дело в България.

Пожелаваме Ви здраве, творчески устрем и вдъхновение, много успехи и професионално удовлетворение!

С уважение,

Бойка Младенова Борисова
Директор на ПТТСТ „Гоце Делчев"

Димитров, Петров и Ко.
АДВОКАТСКО ДРУЖЕСТВО

Изх. № 77/ 22.04.2021

Съдружници:
Георги Димитров
Богдан Петров
Александър Тодоров
Методи Байкушев
Христо Нихризов
Зоя Тодорова
Бояна Милчева
Десислава Кръстева
Биляна Ангелова
Донка Стоянова
Пенчо Станчев

Адвокати:
Енчо Симеонов
Силвина Белева
Емил Тумбев
Павлина Иванова
Никола Стойчев
Ася Владимирова
Цветелина Георгиева
Мартин Захариев
Радина Томанова
Росица Василева
Поля Димитрова
Александра Ласина
Иван Манев
Николай Колев
Мария Панкова
Радослава Макшутова
Кристиян Иванов

София 1303, България
бул. Тодор Александров
№ 28, ет. 7 и ет. 10
тел.: +359 2 421 42 01
факс: +359 2 421 42 02
e-mail: mail@dpc.bg

Варна 9000, България
ул. Неофит Бозвели 13,
офис 3
тел.: +359 52 694 505
e-mail: varna@dpc.bg

website: http://www.dpc.bg

MERITAS
LAW FIRMS WORLDWIDE

До Университет по библиотекознание
и информационни технологии

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС

Уважаема проф. д.н. Петева,

Драги организатори и гости,

Поздравяваме Вас и академичното ръководство на УниБИТ по случай това прекрасно събитие – Девети национален семинар на тема „Интелектуалната собственост в новото (не) нормално“.

Вярваме и сме убедени в успеха на това събитие и в светлото бъдеще на форума. Желаем успешно представяне!

Отправяме своите най-искрени пожелания за още много успешни събития. Бъдете здрави, изпълнени с позитивизъм, вяра и положителни емоции!

С уважение,

Проф. д-р Георги Димитров

Председател на Надзорния съвет на
Адвокатско дружество „Димитров, Петров и Ко.“

ПЛЕНАРНА СЕСИЯ
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ
В НОВОТО (НЕ)НОРМАЛНО

PLENARY SESSION
INTELLECTUAL PROPERTY
IN THE NEW (AB)NORMAL

СТРАТЕГИИ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ В ДИГИТАЛНА СРЕДА

Доц. д-р Марияна Лазарова
Катедра „Световна култура“,
Факултет „Екранни изкуства“, НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“
e-mail: mariyana_lazarova@abv.bg

Резюме: *Присъщи на пандемичните времена са социалното дистанциране и затваряне, но те също така оказаха силно въздействие върху дистанционното обучение и бързия възход на цифровите технологии. Изолацията породена от Ковид кризата допринесе за растежа на стрийминг услуги и нови бизнес модели, базирани на защитено съдържание, но също така разшири разпространението на цифровото пиратство. Грамотността в областта на интелектуалната собственост се превърна в основно житейско умение за хора от всички възрасти и страни по целия свят и особено за студентите, които трябва да имат легитимен достъп до съдържание и да го филтрират според своите избори и академични задачи. Всичко това налага преосмисляне на образователните стратегии и инструменти в контекста на „новото нормално“ днес, но с визия за бъдещите перспективи. Настоящият доклад очертава опорните стълбове за подобряване на образованието в областта на интелектуалната собственост в съвременния свят, където дигиталната грамотност е задължителна. Текстът изследва в няколко основни аспекта иновативните подходи, приложими в учебния процес, които са свързани с използването на средства за визуализация и нови комуникационни модели, базирани на етиката за общуване в мрежата – т.н. Нетикет (Netiquette). Целта е образователните практики да бъдат насочени към култивиране в студентите на умения и компетенции в областта на интелектуалната собственост, които са съобразени с изискванията на модерните икономики, основани на знанието, и на идеята за учене през целия живот. Институционалните политики в тази областта трябва да бъдат съобразени с дългогодишните академични традиции, но и с реформирани методи на преподаване, прилагащи цифрови технологии и съвременни комуникационни модели. Освен това, те трябва да се основават на внимателно поддържан баланс между теоретични знания и практическа ориентация. Новите подходи трябва да стимулират развитието на хибридни преподавателски практики, които насочват обучаващите се към усвояване на „интегрирано знание“ в цифрова среда. Те също така трябва да ги мотивират да развиват критическо мислене, да експериментират и да действат етично относно правата на интелектуална собственост, за да бъдат едновременно просветени потребители и иновативни творци. Това е пътят за насърчаване изграждането на динамична система на интелектуална собственост, базирана на устойчиви цели, които биха променили положително социалния и икономическия живот.*

Ключови думи: *дигитална грамотност, права на интелектуална собственост, авторско право, новото нормално.*

Интелектуалната собственост винаги е била един от най-важните нематериални активи, чиято стойност непрекъснато се увеличава с динамичните промени в обществения живот, катализирани от развитието на новите технологии. В пандемичната ситуация, породена от Ковид кризата, настъпи небивал подем на стрийминг услугите в дигитална среда и възход на бизнес моделите, базирани на

използване на творческо съдържание. С разпространението на нелинейните медийни услуги различни уеб-базирани платформи предлагат електронен достъп до аудиовизуални произведения, електронни книги[1] и достъп до виртуални библиотеки и музейни сбирки, до всякакви изображения и други защитени обекти на авторски и сродни права. Принудителната изолация даде тласък на електронната търговия, която започна да доминира на световните пазари. Тези процеси доведоха до нови форми на дигиталното пиратство като „кражба на стриймове“ или продажба и рекламиране на стоки под чужди търговски марки. Трендовете в нарушенията на правата стигат дори до най-уродливи форми, застрашаващи живота и здравето на гражданите като например пласиране на ментета на ваксини под логата на известни фармацевтични компании. Редица културни институции като кина и театри редуцираха представленията „на живо“ и зрителската аудитория. Загубите, които са принудени да търпят правоносителите са наистина огромни. Настъпиха промени и в сферата на образованието, където ученици и студенти бяха принудени да учат дистанционно онлайн. В условията на глобална здравна и икономическа криза в геометрична прогресия нараства необходимостта от повишаване на интелектуално-правната грамотност и изграждане на правосъзнание за ненарушаване на авторските права и правата върху обекти на индустриалната собственост. Конструирането на интелигентни и последователни стратегии в сектора би изиграло ролята на превенция, а социално-икономическата и здравна криза да прерасне в криза на културните ценности. В тази връзка трябва да се преосмислят съществуващите образователни модели в сферата на интелектуалната собственост и да се създадат иновативни стратегии, които да намерят своята институционална подкрепа и да са в състояние да култивират висока правна култура. Този процес е комплексен и може да бъде анализиран в четири аспекта:

1. Дигитална грамотност и интелектуалноправни компетенции

След близо двегодишна борба с един невидим враг, хората по целия свят се опитват да се завърнат към предишния си живот с подсъзнателен стремеж към позабравените стари стандарти за „нормалност“. Но сега вече преживяваме „новото нормално“ – израз, който не е само клише за означаване на социалната изолация, дистанционно обучение, фалшиви новини или повсеместно затваряне на бизнеси и хора по домовете им. Това е също така метафора за бума на изкуствен интелект и за новите възможности, породени от бързото развитие на дигиталните технологии. Именно в този контекст трябва да бъде преосмислена стойността на правата на интелектуална собственост и образователните стратегии да бъдат адаптирани към съвременната реалност. Това налага те не просто да се актуализират, а да се реформират визионерски, с мисъл и план за бъдещи перспективи. Защото днешното „ново нормално“ е всъщност почвата за утрешното „ново бъдеще“. Ето защо, грамотността в областта на интелектуалната собственост е особено важна за хората по света, но за студентите е от ключова значимост. В процеса на обучение те трябва да си изработят умения как да осъществяват легитимен достъп до съдържание в

[1] Ebook – от англ.ез. електронна книга

цифрова среда, да го филтрират, евентуално да го класифицират и/или архивират съобразно своите избори и академичните изисквания. Не трябва да се подценяват огромните препятствия и предизвикателства, които поставя пред тях дигиталната среда. Студентите се сблъскват с обемни масиви от електронни информационни единици и бази данни, които трябва да се обработват, като се отсяват ненадеждните източници. В световната интернет-среда съществува и проблемът за свръхпредлагане на съдържание, основно аудиовизуално, голяма част от което не се вписва в общоприети културни, естетични и етични стандарти. От друга страна, не трябва да се забравя, че днешните студенти са това, което се означава с термина „просуматори“[2] – неологизъм, който някак успява да обедини способностите на съвременните младежи да продуцират/създават и едновременно с това да консумират съдържание. Затова за тях е жизнено важно не само да изградят умения как да работят с високотехнологични крайни конвергентни устройства или социалните мрежи, а преди всичко да развият критическо мислене, което да им даде възможности да намират бързо необходимата информация, да я обработват, да управляват правилно съдържание, да общуват и да споделят, както и да преценят кои източници са надеждни и истински. Споделянето е безспорна ценност в дигиталната епоха, но създаването на **културa на споделянето** има свои специфични правила. Следователно, всяка стратегия трябва да ситуира образованието по интелектуална собственост в по-широката категория на дигиталната грамотност. Може да се каже, че дигиталната грамотност е conditio sine qua non в пост-Ковид света, където сме свидетели, как пред интелектуалната собственост се поставят наистина безпрецедентни предизвикателства. Всъщност, тя е ключова компетентност за модерните икономики, базирани на знанието и на идеята за учене през целия живот. Терминът „дигитална грамотност“ е въведен от Пол Гилстър през 1997 г. в книга със същото заглавие. В нея, авторът се разграничава от традиционното разбиране за дигитална грамотност и ѝ придава нов смисъл, като се фокусира върху способността за разбиране, оценяване и използване на информация в множество компютърни формати. Гилстър поставя акцент главно върху умението на човек да осмисля, оценява и интерпретира информация, както и да я поставя в даден контекст. Според него да си дигитално грамотен не означава да можеш безпрепятствено да сърфираш в интернет, но заедно с техническите умения да развиеш фундаментална способност за мислене и ключови компетенции за ориентация и решаване на проблеми в интерактивна среда. С други думи, това предполага „овладяване на идеи, а не само на клавишни комбинации“ [1] и дигитално грамотната личност е „многоизмерна и интерактивна“, способна да интегрира различни електронни ресурси. Концептуирането на цифровата грамотност се основава на три основни положения:

- използване на дигитални инструменти и приложения;
- критично разбиране, контекстуализиране и оценка на цифровото съдържание и инструменти;

[2] Prosumer – неологизъм от англ. ез. – от producer – продуцент и consumer – консуматор

- знания и опит за комуникация, за създаване и публикуване на съдържание с цифрови технологии и адаптирането му към различни целеви групи в разнообразни контексти.

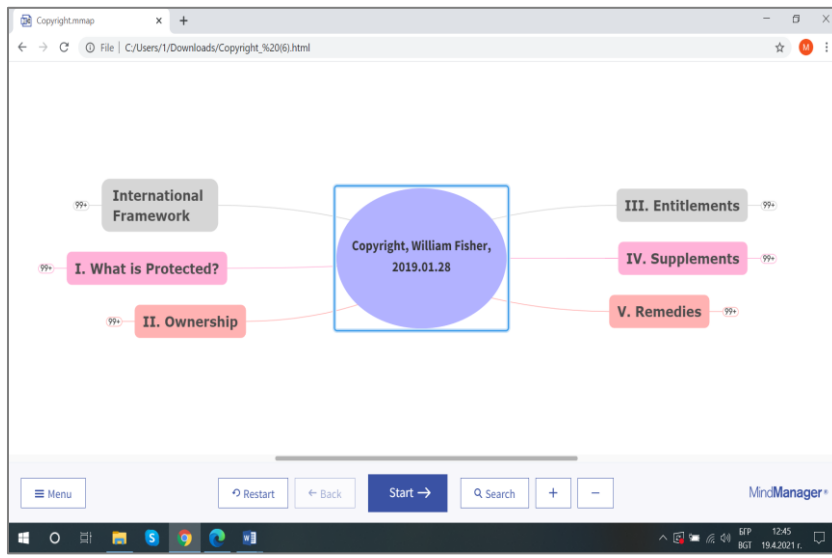
Да бъдеш „дигитално грамотен“ включва пълния набор от специфични умения и компетенции, необходими за търсене, оценка и обработка на информация в електронна форма. Това включва развитие на важни функционални умения като: способността да се намери и избере правилният източник на информация или грижата за електронната безопасност. Може да се направи изводът, че дигиталната грамотност има положително въздействие за творческото и критическото мислене, междукултурното и социалното партньорство, за оптимизиране на комуникационните парадигми и преди всичко за развитие на емоционалната интелигентност, без която е почти невъзможна ориентацията в интернет. Накратко, може да се обобщи, че дигиталната грамотност конвергира няколко вида грамотност: компютърна и информационна грамотност, технологична грамотност, медийна и визуална грамотност. Дигиталната компетентност се определя от Европейския съюз като една от осемте ключови компетентности в процеса на учене през целия живот, която поради своята универсалност позволява придобиването на други ключови умения, сред които са именно компетенциите в областта на интелектуалната собственост. Интернет предоставя огромни възможности за достъп до знания за цифрово адекватните потребители, но от друга страна винаги съществува опасност от затъване в свръхпредлагането на информация или съдържание, често от съмнителни източници или по незаконен начин. Обвързването на образователните стратегии с дигиталната грамотност ще доведе до утвърждаване на компетенциите по интелектуална собственост като ключови в дигитално разнообразната съвременна реалност. Специално внимание трябва да се обърне на някои етични измерения на проблема по отношение на ненарушаването на правата на трети страни и лошото въздействие на пиратството върху икономическата полза и благосъстоянието на обществото. От голямо значение в случая е начинът, по който сложната, комплицирана и динамична правна материя се представя на студентите, без да ги отегчава и отблъсква, а да ги вдъхновява и мотивира.

2. Картографиране на интелектуалната собственост

Всеизвестен факт е, че в дигиталната епоха се наблюдава нарастване на инструментите за визуализация на данни. Многобройни приложения за визуализация позволяват на потребителите да представят и взаимодействат с големи бази данни в различни визуални формати. Тези възможности трябва ефективно да се използват в образователния процес, за да се онагледят спецификите на интелектуалната собственост по възможно най-разбираем, илюстративен и дори забавен начин. Друг един популярен неологизъм edutainment[3] отразява симбиотичната връзка между образованието и развлечението. При този хибриден подход знанията се усвояват не само чрез въздействие върху рационалното мислене,

[3] Edutainment – неологизъм от англ.ез. – education - образование и entertainment - развлечение

а чрез използване на визуални и дори игрови формати, студентите се въвличат емоционално в процеса. Създаването на карти на интелектуалната собственост с учебни цели е пример за прилагането на подобен подход, изискващ въображение, ерудиция и творческо мислене. Подобни карти трябва да се основават на правилно подбрани критерии и да синтезират обширния учебен материал в прагматичен и най-вече интерактивен стил, като по този начин стимулират студентите да бъдат активни участници в процеса. Интерактивният начин на визуализация на учебния материал може да играе ролята на своеобразен „оперативен мениджър на ума“ и да осигури онази самостоятелност и самоинициатива, които са така необходими на учащите се при усвояване на трудната и обширна правна материя. В допълнение, процесът предполага обучаващите се да придобият базисна грамотност в областта на интелектуалната собственост, като прилагат своите цифрови умения. Съществуват някои наистина чудесни прецеденти в тази посока, като например няколкото интерактивни Карти на интелектуална собственост, създадени от Уилмър Хейл Фишър – професор по право на интелектуална собственост в Харвардския университет, които той нарича „mindmaps“[4]. [2] Професор Фишър замисля и създава картите като учебни помагала в пет формата: iThoughts, Freemind, Xmind, Mindmanager и Html5 (вж. Фиг. 1.). Първите четири карти обобщават основните правила в главните области на правото на интелектуална собственост: авторско право (Copyright Law), патенти (Patent Law), търговски марки (Trademark Law) и търговски тайни (Trade Secrets).

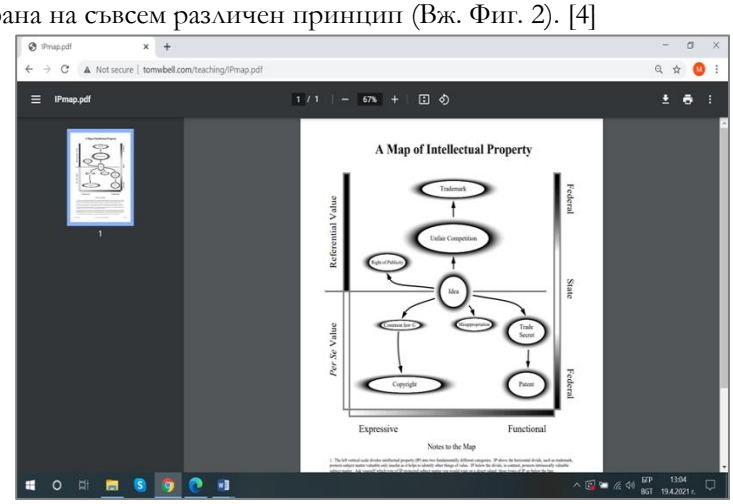

Фиг. 1. Карта на авторското право на проф. Фишър - Mindmanager – file:///C:/Users/1/Downloads/Copyright_%20(6).html

[4] Mindmaps – от англ. ез. – мисловни карти, карти на ума

Петата карта е посветена на правните теории (IP Theory), които помагат на учените и специалистите да тълкуват и прилагат законовите правила. Има още една карта – Бизнес стратегия (Business Strategy), която е разработена в сътрудничество с проф. Феликс Оберхолц-Ги от Харвардското бизнес училище и има за цел да представи стратегическо управление на правата на интелектуална собственост. Всички студентите имат безплатен и лесен електронен достъп до тези карти, тъй като авторът ги е публикувал под лицензията на Криейтив Комънс – CC BY-NC-SA (Creative Commons Attribution–Noncommercial–Sharealike – Признание–Некомерсиално–Споделяне на споделеното). Тази лицензия дава право на потребителите на картите да споделят, копират и разпространяват материала на всякакъв носител или формат и да го адаптират, ремиксират, трансформират и надграждат – тоест да създават производни, но само при спазване на изрично условие да разпространяват всички производни под същия лиценз само с нетърговска цел и при задължително посочване името на автора и дали са направени някакви промени. Студентите могат да получат достъп до картите по всяко време и от всяко място, ако разполагат със съответния софтуер или са изтеглили приложението. Проф. Фишър актуализира редовно картите и те наистина представляват чудесен, гъвкав и адаптивен инструмент за преподаване. Неговият принос нагледно потвърждава заключението на проф. Тереза Тренчева, че „Договорите Криейтив Комънс са изключително ценни в областта на образованието и науката, пример за техния потенциал в образователната сфера е фактът, че все повече авторитетни образователни институции и обществени архиви избират да публикуват научните си издания при условията на тези договори като например Харвардският университет в САЩ, Калифорнийският университет – Ървин, САЩ, Държавният университет в Юта, Университетът в Монтерей, сайтовете на свободната енциклопедия „Уикипедия“...“[3]

Друг академичен учен като проф. Том В. Бел от университета Чапман, САЩ също демонстрира въображение и оригинален опит за визуализация на материята чрез създаване на интересна карта за предмета на интелектуалната собственост, концептуирана на съвсем различен принцип (Вж. Фиг. 2). [4]

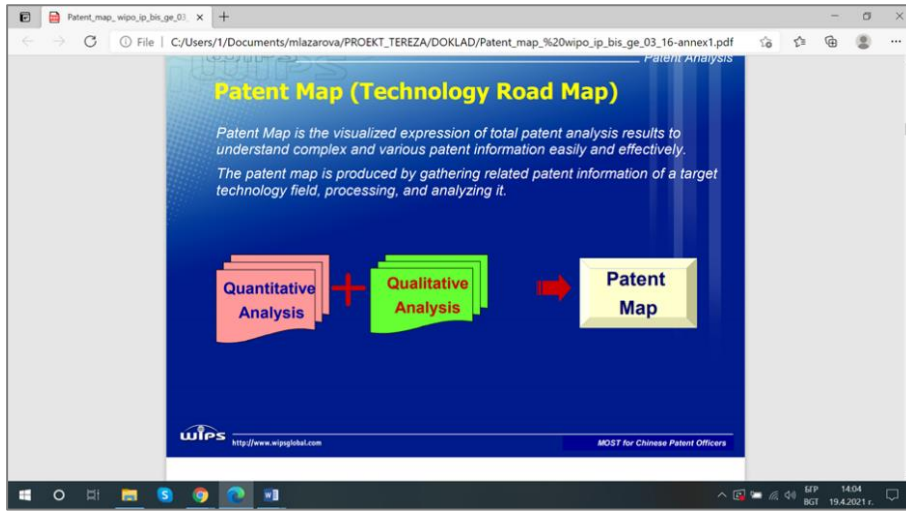

Фиг. 2. Карта на интелектуалната собственост на проф. Том В. Бел
http://www.tomwbell.com/teaching/IPmap.pdf

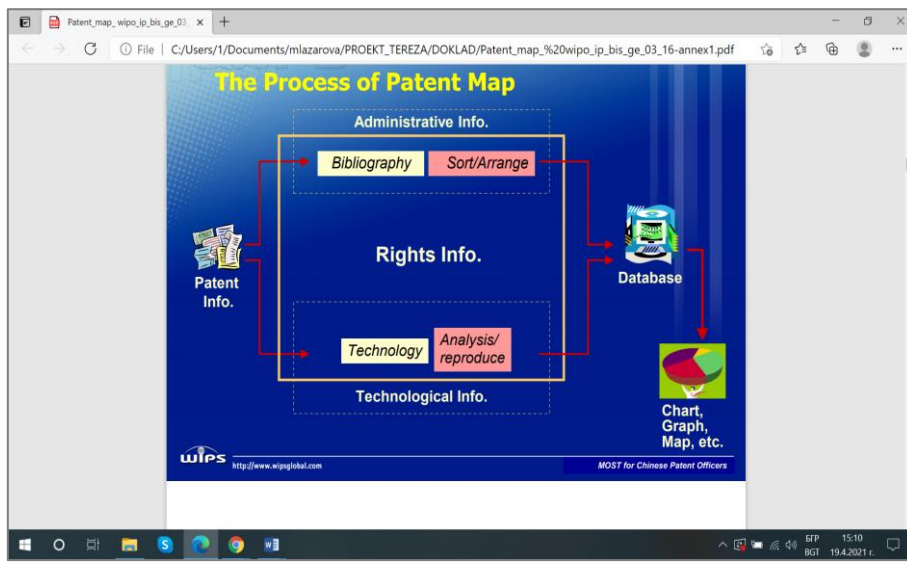
В нея нагледно са разграничени различните видове права на интелектуална собственост. Дясната вертикала показва кои видове интелектуална собственост се регулират от държавен или федерален закон. Например, авторското право се регламентира в общо държавни закони, докато към патентното право се отнася единствено федералното законодателство. Долната хоризонтала показва до каква степен обект на интелектуална собственост може да бъде определен като: експресивен или функционален. Авторското право обхваща множество обекти от стихове до компютърни програми, докато търговските секрети се отнасят само за комерсиално полезни идеи. Скалата от лявата страна диференцира интелектуалната собственост в зависимост от стойността: над хоризонталата остават видове като например търговска марка, които имат стойност само за това, че помагат да се идентифицира стойността на други обекти. За разлика от тях, правата на интелектуална собственост, посочени под чертата закрилят обекти с присъща за тях стойност. Стрелките в картата проследяват как видовете интелектуална собственост са се развивали в различни посоки от един общ генезис – идеята. Проследяването на техните линии от средата на картата показва какво развитие претърпяват правата, как успоредно с това нараства тяхното значение и изискванията за уреждането им стават все по-строги и формални.

Подобни карти могат да са специализирани и за определени обекти на индустриалната собственост. Много полезни са патентните карти, които се предоставят като специализирани услуги от някои фирми. Интерес представлява Патентната карта (вж. Фиг. 3), създадена от WIPS Global (WIPS Co.,Ltd), които предоставят услуги на потребители от всички нива за анализ на патенти, чрез използване на оптимизирана за патенти база данни и технологии с изкуствен интелект. Патентната карта е визуален образ на резултатите от тотален патентен анализ с цел да се разбере лесно и ефективно сложната и разнообразна патентна информация. Картата се конструира чрез събиране, обработка и анализ на свързана с патента информация за технологичната област. За да се произведе патентната карта се осъществяват количествен и качествен анализ.

Количественият анализ представлява начин да се разбере и анализира патент чрез извличане на цифрови статистически данни от голям обем патентна информация. Най-използваемите данни идват от библиографска информация, включително брой заявки за един патент, правоприемници/лицензианти, изобретатели или кодове за класификация на патенти. Количественият анализ включва анализ, базиран на време и на класиране на патента. Качественият анализ на свой ред е метод за разбиране и анализ на съдържанието на патента, който обичайно се извършва чрез взаимовръзката между технологично съдържание или код за класификация на патента. Резултатът от картографирането на патенти е представянето на сложната и обемна информация, свързана с тях като синтетични графики, които са лесни за четене и разбиране и подпомагат процеса за вземане на решения като обобщават технически и стратегически параметри, търговски анализи по продукти, страни, ключови иноватори за определени територии и т.н. (вж. Фиг. 4).

Фиг. 3. Патентна карта /Пътна карта на технологиите/ - https://www.wipo.int/edocs/mdocs/sme/en/wipo_ip_bis_ge_03/wipo_ip_bis_ge_03_16-annex1.pdf

Фиг. 4. Процес на патентна карта - https://www.wipo.int/edocs/mdocs/sme/en/wipo_ip_bis_ge_03/wipo_ip_bis_ge_03_16-annex1.pdf

Примерите са показателни, че картите могат да бъдат структурирани по различен начин в зависимост от индивидуалния стил и подход, но при всички случаи да визуализират правната материя и свързаната с нея информация и да я представят максимално ясно и разбираемо. Патентното картографиране позволява бърз и лесен достъп до информация, заключена в множество, често труднодостъпни документи и подтиква хората към сътрудничество. Но може би най-интригуващите аспекти на тази визуализация са в нейния прогностичен потенциал. Напълно възможно е чрез

този лесен и достъпен метод да се предвиди как определена компания планира да диверсифицира и развива бъдеща дейност. Когато изследователят от Технологичния институт в Джорджия Ян Юти картографира патентите на Самсунг за периода 2001–2006 г., забелязва, че компанията има значително повече патенти в областта на биомедицината от други фирми с подобно портфолио. Няколко години по-късно през 2011 г. компанията официално обявява планове да се развива в този бизнес като произвежда лекарства против рак и артрит в завод в Сеул.

Посочените примери са красноречиво доказателство, че картографирането на интелектуалната собственост е изключително работещ метод в образователната сфера. Значението му се мултиплицира в настоящата пандемична ситуация, когато преподаването и ученето се извършват предимно онлайн. Подходяща карта на авторско право или индустриална собственост, хармонизирана с националното законодателство на съответната държава и съдържаща интерактивни функционалности, може да бъде приобщаваща рамка за визуално представяне на основните разпоредби в тези области. Нещо повече, картите биха могли да се използват по време на лекционни курсове, заедно с презентации, видеоклипове и други учебни материали във визуални формати. Предимството на този метод е, че той силно стимулира личното участие на студентите и интеракцията в учебния процес. Картографирането на интелектуалната собственост може успешно да се модифицира и адаптира към спецификата на различните национални законодателства, като предоставя на студентите големи възможности за придобиване и споделяне на знания. Логичната следваща крачка е университетите да преосмислят и модернизират академичните стандарти за оценка на придобитите знания и компетенции в сферата на интелектуалната собственост.

3. Академични системи за оценка на придобитите знания и компетенции

Както бе споменато по-горе, дигитално грамотните студенти трябва да се научат как да намират и обработват информацията, да я оценят и след това да я реинтегрират в определен контекст. Като активни потребители и творци, те трябва да бъдат насърчавани да прилагат придобитите знания за развитие на нормативната регулация за утвърждаване на система на интелектуалната собственост, основана на устойчиви цели, които биха променили положително социалния и икономическия живот. Ето защо е важно да се създаде система от критерии и инструменти за оценка на придобитите знания и компетенции в тази област, за които студентите трябва да бъдат предварително информирани.

Тази система трябва да включва на първо място критерии в съответствие с приетите академични стандарти за всяко висше учебно заведение. Подходящите оценъчни методи трябва да бъдат внимателно обмислени и да включват оценъчната позиция на групата, на класа, както и на самия студент. Методите за оценка трябва да се отнасят до придобитите в учебния процес теоретични знания, до усвоени уменията за вземане на решения и решаване на проблеми, както и към практическия

опит, придобит в областта на интелектуалната собственост по време на обучението. Силно препоръчително е образователните институции да инвестират в софтуер, съвместим с приетата система за оценка, който би могъл да бъде инструмент за тестване на нивото на придобитите знания и компетенции на студентите. В ситуация когато университетите са затворени поради предприемане на здравни мерки срещу вирусната зараза, не само преподаването, но и оценяването на студентите може да се осъществява успешно онлайн. Системите за оценка трябва да бъдат достатъчно стабилни, тъй като те трябва да прилагат общи изисквания, които представляват нещо като „търговска марка“ за конкретната академична институция, акумулирайки нейните традиционни ценности и образователни стандарти. От друга страна, системата трябва да включва конкретни критерии за оценка на уменията в областта на интелектуалната собственост в зависимост от изучаваната специалност и в каква степен на обучение са студентите. Препоръчително е също така оценъчната система да взима предвид активността на студента в практическите упражнения, стажове, колоквиуми, семинари и уебинари и особено участието им в проекти или разработване на авторски дигитални проекти под ръководството на преподавателите. По-високи оценки трябва да получават иновативните и особено експерименталните проекти. Правилно структурираната система за оценка на знанията и уменията по интелектуална собственост би мотивирала студентите не само да събират кредити по изучаваните дисциплини, но и да експериментират в търсене на иновативни и творчески начини да прилагат на практика придобитите компетенции в цифров контекст. В този смисъл биха могли да се обобщят следните

4. Опорни стълбове на стратегиите за оптимизиране на образованието по интелектуална собственост в университетска среда

Всеки университет има свободата и академичната автономия да модернизира своята образователна стратегия и да я адаптира към новите условия като трансформира творчески съществуващите традиционни модели. Институционалните политики в областта на интелектуалната собственост не бива да късат радикално връзката с дългогодишните академични традиции, но те трябва да се променят чрез реформирани методи на преподаване и съвременни практики на комуникация. Освен това образователните стратегии трябва да се основават на внимателно преценен баланс между теоретични знания и практическа ориентация. Университетите трябва да инвестират в разработване на нови практики за преподаване и обучение с използване на софистицирани цифрови технологии. При това не е достатъчно да се инвестира само в изграждане, поддръжка и актуализиране на електронни ресурси, или да се правят разходи за обучение как академичния състав да използва тези ресурси чрез усъвършенствани технологии за търсене и споделяне на опит. Необходимо е студентите да придобият знания и средства за филтриране на цифрова информация и да се научат как да проверяват своите източници, преди да ги използват и да пристъпят към проучвателна дейност. Нещо по-важно, институционалните академични политики трябва да са съобразени с интеграцията на знанието в дигиталната епоха и да поставят акцент върху интерактивните методи за

комуникация съгласно Нетикет/Netiquette[5] – по този начин Гилстър, нарича основния етикет на общуване в Интернет. Netiquette изисква интегриране на интерактивния, базиран на интернет подход в образователния модел по интелектуална собственост. Според Пол Гилстър това означава съвременните образователни модели в дигиталната епоха да си дават сметка и да учат студентите на това, че **знанието е асемблирано**– т.е. има комплексен характер и представлява съвкупност от знания. Английският термин, с който Гилстър означава този феномен е knowledge assembly.[6] „Асемблираното знание е инициативен начин за събиране и оценка на материали, интегриране на дигитални материали с традиционни материали и след това създаване на завършен проект. Това е като курсова работа, освен че може да има мултимедийни аспекти и да включва много различни източници на информация.“ [5] Все пак би било доста наивно да се вярва, че модерните конвергентни устройства и дигиталните технологии са в състояние да заменят напълно комуникацията лице в лице и установяването на лични отношения. Но извън всякакво съмнение е, че е настъпил подходящият момент за разработване на **„хибридни“ преподавателски практики**, които съчетават предимствата на „моделът на чирака“ и образователна дейност, която провокира любопитството, предразполага към самоинициатива и доставя удоволствие от постигнатите резултати. Студентите трябва да бъдат насърчавани да се възползват от всички съвременни технологични инструменти за обучение по интелектуална собственост, за взаимодействие и споделяне на комплексното познание като: курсове за е-обучение, групови дискусии, учебни стратегии чрез социални мрежи, планове и оценки на уроци, виртуални семинари и конференции, проведени на различни уеб платформи. Те трябва да участват в проекти, инициирани от институцията, или да бъдат мотивирани да разработят свои собствени проекти под виртуално ръководство. В това отношение е от съществено значение да се изучава и прилага избирателно международният опит. В Китай образованието по интелектуална собственост започва още в началното и средното училище като част от единна национална стратегия. Знанието е представено в съответствие с принципа на „един ум, две сили и три осъзнавания: „Един ум означава да развиеш любознателен ум; две сили се отнасят до решаването на проблеми и способността да се действа. Трите осъзнавания са права, защита и уважение.“ [6]

Това потвърждава, че стратегиите за оптимизация на обучението по интелектуална собственост трябва да бъдат рационални и да се придържат към ясно дефинирани прагматични цели:

- Да обучават студентите как да анализират дигиталната среда и да търсят, анализират и използват сигурни и надеждни електронни източници на информация и да съкращават времето за това, като използват подходящи търсачки, ключови думи и др. Студентите могат да се научат да оценяват информацията според критериите: автор, официална институция, уместност, валидност и легитимност. Те трябва да обработват, събират,

[5] Netiquette – неологизъм – от англ. ез – от net – мрежа и etiquette - етикет
[6] knowledge assembly – от англ. ез. – асамблирано знание, сбор от знания

коментират, каталогизират и съхраняват важна информация. На тази основа те могат да надграждат придобитите знания като се стремят да развият способности да създават и съхраняват свои собствени ресурси.

- Да култивират в студентите умения за критическо мислене и етични действия относно правата на интелектуална собственост, за да бъдат разумни ползватели и иновативни творци.
- Да помогнат на студентите да идентифицират и цитират правилно източници, използвани съгласно възприетата система за цитиране, да зачитат неимуществените авторски права и да посочват името автора на произведение по подобаващ начин.
- Да стимулират комуникацията според Нетикет в университетска среда между преподаватели и студенти в споделени директории: преподавателят да качва учебни програми, презентации и материали, а студентите да имат електронен достъп до учебните материали, да могат да съхраняват файлове, използвайки най-модерни облачни технологии.
- Да съдействат за поддържане на непрекъсната електронна връзка между преподаватели и студенти не само по имейл, но и чрез използването на различни комуникационни програми.
- Да стимулират студентите да участват в цифрови проекти посветени на интелектуалната собственост и да разработват проекти в екип или свои авторски индивидуални проекти.
- Да мотивират студентите да експериментират, да създават и изпращат свои разработки на учебни задачи, произведения, проекти и други творби в електронен формат.
- Да насърчават образуването на групи по интереси в социалните мрежи и да създават култура за споделяне на интересни материали и знания като цяло.
- Да стимулират студентите да използват възможностите на изкуствен интелект като инструмент, за да създават съдържание, защитено с авторски права, и да го разпространяват дигитално.
- Да насърчават правното съзнание за защита на правата на интелектуална собственост и нетърпимост към цифровото пиратство.

Постоянното усъвършенстване на образователните стратегии би било от решаващо значение в постпандемичните времена, когато животът няма да бъде такъв, какъвто го познаваме. В този контекст, изводът на Сугата Митра – професор и главен изследовател до 2019 г. в Училището за образование, комуникация и езикови науки в Нюкасълския университет, Великобритания придобива полифоничен смисъл: „Ако се фокусираме върху бъдещето, а не върху миналото, можем да проектираме хибридна система, отчасти физическа, отчасти виртуална, с оценки, които са насочени към способността да се създават неща и да се решават проблеми. Какъвто и вариант да изберем, има доста рядка възможност да проектираме образователна система, която да е подходяща за нашето време.“ [7] На този етап стои въпросът: дали да се върнем към „новото нормално“, или да създадем „по-добро нормално“ като развиваме хибридни практики в образователната дейност и превърнем обучението

по интелектуална собственост в дейност, вълнуваща и вдъхновяваща за творчество и иновации.

REFERENCES

1. **Gilster,** P. Digital Literacy, New York: Wiley, 1997, p.15.
2. **Fisher,** William. https://cyber.harvard.edu/people/tfisher/IP/IPMaps.htm.
3. **Тренчева,** Тереза . Интелектуалната собственост в интернет: Учебно помагало. –София : За буквите – О писменехъ, 2014, 168 с.
4. **Bell,** Tom. A Map of Intellectual Property -http://www.tomwbell.com/teaching/IPmap.pdf
5. **Pool,** Carolyn R. A New Digital Literacy: A Conversation with Paul Gilster. // *Integrating Technology into Teaching*, 1997, Vol. 55, Number 3, pp. 6–11. http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/nov97/vol55/num03/A-New-Digital-Literacy@-A-Conversation-with-Paul-Gilster.aspx.
6. **Berman,** Bruce. IP Rights Education in China starts in Elementary school and Middle school. // *IP ClouseUp*, 2020. https://ipcloseup.com/2020/07/30/ip-rights-education-in-china-starts-in-elementary-school-and-middle-school/.
7. **Mitra,** Sugata. Reflect, Restructure, Reimagine Learning. // *Its Learning*, 2021. https://info.itslearning.com/itsconvention?utm_term=invite&utm_campaign=EU-2105-LE-itsConvention&utm_medium=email&_hsmi=122255408&_hsenc=p2ANqtz-80ECT3npx_gyWZfn7fBdTFCu08Pi7C-gjyuomt2C7gtoBDIe.

STRATEGIES FOR OPTIMIZING INTELLECTUAL PROPERTY EDUCATION IN A DIGITAL ENVIRONMENT

Assoc. Prof. Mariyana Lazarova, PhD
Screen Arts Faculty, National Academy of Theater and Film Arts "Kr. Sarafov"
e-mail: mariyana_lazarova@abv.bg

Abstract: *Pandemic times are characterized by social distancing and lockdowns, but they have a strong impact on distance learning and rapid rise of digital technologies as well. The isolation due to Covid crisis provoked growth of streaming services and new business models, based on protected content but also contributed to a span of digital piracy. IP literacy has become an essential life-skill for people of all ages and countries all over the world and especially for students, who need to have legitimate access to content and filter it according to their choices and academic tasks. Educational strategies and learning tools need to be reconsidered in the context of today's "new normal" with a vision for future prospects. The present report outlines focal points of improving IP education in contemporary world where digital literacy is a must. The paper explores innovative approaches in the learning process related to the use of visualization tools and new communication models based on Netiquette. The educational practices should be aimed at cultivating IP skills and competences in students in line with the requirements of the knowledge-based economies and the idea of lifelong learning. Institutional IP policies should be tailored to the long-standing academic traditions, reformed teaching methods applying digital technologies and up to date communication practices. Besides, they should be based on a carefully conceived balance of theoretical knowledge and practical orientation. The new approaches should stimulate development of hybrid teaching practices that guide students in learning about "knowledge assembly" in digital environment. They should also motivate students to think critically, to*

experiment and to act ethically about IP rights in order to be mindful consumers and innovative creators. That is the path for fostering a dynamic IP system based on sustainable goals that would transform positively social and economic life.

Keywords: *digital literacy, IP rights, copyright, new normal.*

Цитирай като: Лазарова, Марияна (2021). Стратегии за оптимизация на обучението по интелектуална собственост в дигитална среда. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София, За буквите – О писменехъ, с. 31-44.

Citation: Lazarova, Mariyana (2021). Strategies for Optimizing Intellectual Property Education in a Digital Environment. *Intellectual property in the new (ab)normal*. Sofia, Za bukvite – O pismeneh, p. 31-44.

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 1
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ – КЛЮЧ ЗА УСПЕШЕН БИЗНЕС И КАРИЕРНО РАЗВИТИЕ

THEMATIC PANEL 1
INTELLECTUAL PROPERTY - KEY TO SUCCESSFUL BUSINESS AND CAREER DEVELOPMENT

ИНИЦИАТИВИ НА СВЕТОВНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ ПО ПОВОД МЕЖДУНАРОДНИЯ ДЕН НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ (РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2001-2021 Г.)

Гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: k.planska@unibit.bg

Резюме: *Световната организация за интелектуална собственост, утвърдена през 1970 г. се стреми към развитието на т.нар. система за интелектуална собственост, вече половин век. Една от целите на организацията е повишаване нивото на осведоменост по въпросите, свързани с интелектуалната собственост. Тази мисия е постигната чрез: честването на Световния ден на интелектуалната собственост – 26 април, връчване на специални награди, IP Outreach Кампании, издаването на печатна и електронна версия на WIPO Magazine – специализирано издание, в което се публикуват изследвания за интелектуалната собственост, творчеството и иновациите. Целта на настоящия доклад е да бъдат представени инициативи на Световната организация за интелектуална собственост по повод Международния ден на интелектуалната собственост от 2001–2021 г. включително, т.к. през 2021 г. за 20 поредна година се чества датата 26 април. Изпълнени са следните задачи: под формата на кратки анализи са представени основните теми за дискусия, предлагани от СОИС всяка година; проучен е въпросът по какъв начин се включват в честването на 26 април отделните държави членки на СОИС, като акцентът е поставен върху нашата страна; обобщени са възможните канали по които СОИС разпространява мултимедийни ресурси на свободен достъп – чрез своя уеб сайт и социални мрежи; направени са изводи и заключение.*

Ключови думи: *интелектуална собственост, 26 април, СОИС.*

Епохата на дигиталните технологии предлага многообразие на начините за разпространение на електронно съдържание. Това от своя страна води до редица позитиви, но и съпътстващите ги рискове (негативи) за директните потребители – консуматори на бързогенерирана и непотвърдена информация [2]. Наличието на множество електронни ресурси (текстови, фотографски, мултимедийни) достъпни в интернет предполага и тяхното потребление по някакъв начин, какъвто е например стандартния уеб сайт, платформа или социална мрежа. Според Антоан Божинов интернет е персонализирано пространство, където реципиентът има възможност да селектира постъпилата информация и да я контролира в зависимост от предпочитанията и интересите си [9].

С глобалното навлизане на Интернет, социалните мрежи, дигитализацията на информационните масиви и появата на нови инструменти за управление и използване на информационни ресурси, очакванията на хората за достъп до информация се увеличиха значително [11].

Тъй като средата, в която живеем все повече е обвързана с информационно-комуникационните технологии, иновациите и ноу-хау обществото се претоварва от информация и се затруднява да намира достоверни източници под формата на електронно съдържание. Наличието на функциониращи структури, занимаващи се с инициативи, повишаващи правната компетентност в областта на интелектуалната собственост са от изключителна важност за информираността на обществото, образованието и всяка област на бизнеса.

Една от основните структури, грижещи се за интелектуалната собственост, каквато е Световната организация за интелектуална собственост – СОИС, започва своята дейност през 1970 г. Благодарение на тази организация се създава ефективна Система на интелектуалната собственост (IP система), осигуряваща баланс по отношение интересите на изобретатели и творци, като стимулира закрилата на техния труд. В резултат са налице нови технологии и нови форми на творческо изразяване, които едновременно подобряват и обогатяват живота ни. СОИС прилага следните стратегии за повишаване осведомеността по въпросите за интелектуалната собственост – Световен ден на интелектуалната собственост (World IP Day), Награди на СОИС (WIPO Awards), специализирани кампании (Outreach Campaigns), Списание WIPO (WIPO Magazine). За двайсетгодишен период СОИС предлага чрез своя уеб сайт богат архив от ресурси, свързани с интелектуалната собственост.

През октомври 1999 г. Генералната Асамблея на СОИС одобрява идеята за избирането на специален ден, на който обществеността да отдаде почит на научните, изследователските и артистичните среди, работещи в областта на интелектуалната собственост. През 2000 г. на Годишна среща на СОИС е взето решение – 26 април, да бъде честван като Световен ден на интелектуалната собственост [1].

От 2001 г. насам ежегодно се чества World IP Day – Международния ден на интелектуалната собственост на всеки 26 април, като през 2021 г. светът отбелязва за 20 път този специален празник. Международният ден на интелектуалната собственост предлага уникална възможност всяка година да се проведе международен диалог за иновациите, които са свързани с придобиването на патенти, търговски марки, индустриални дизайни, от друга страна, се обсъждат въпросите, свързани с творчеството и обектите на авторското права. Празникът е възможност да се натрупват опит и знания, креативност и намиране на нови подходи. Организирането на подобна проява, превърнала се в традиция, цели да бъде постигнато повишаване на информираността по отношение на интелектуалната собственост в световен план.

Уеб сайтът, който поддържа СОИС представлява своеобразна база данни – богат архив от мултимедийни ресурси, въз основа на които могат да се получат сведения за дейността на организацията, видове обекти на закрила, нормативни документи и др. Въз основа на архива от ресурси, достъпни в https://www.wipo.int/ е изготвен настоящият ретроспективния анализ.

През 2001 г. се чества първият Международния ден на интелектуалната собственост под мотото **„Създаване на бъдещето днес“ (“Creating the future today”).** Тогавашният генерален директор на СОИС Камил Идрис, отправя първото послание към света, чрез което изказва благодарност към създателите на изобретения, на произведения на изкуството и други автори, защото те допринасят за постигането

на **универсална култура на творчеството**[7]. Международният диалог е насочен към дискусията за ролята на иноваторите и творците за развитие и растеж. Общо 50 държави сред които – Австралия, Бангладеш, България, Китай, Хърватия, Германия, Индонезия, Литва, Мексико, Пакистан, Тайланд, Украйна, Турция, Виетнам и др., осем междуправителствени и неправителствени организации, сред които Асоциация на американските издатели, Международна федерация на журналистите, Международна асоциация на издателите, Секретариатът на Лигата на арабските държави, организират различни прояви по повод 26 април. Патентното ведомство на Република България провежда пет мероприятия по повод 26 април като едната от тях е Официална церемония по връчване на награди на тримата най-добри изобретатели за 2001 г. Информация за честването на 26 април Ведомството разпространява чрез библиотеки, академични институции и обществени места.

През 2002 г. мотото, което следва СОИС е **„Насърчаване на творчеството" ("Encouraging Creativity").** Генералният директор Камил Идрис, в своето послание отбелязва, че „човешката изобретателност, впрегната от системата на интелектуалната собственост, е от ключово значение за генерирането на богатство, повишаването на жизнения стандарт и обогатяването на глобалното културно наследство." Един от най-ценните аспекти е генерирането на оригинални и реализируеми идеи и концепции, които ще окажат влияние върху човешкия прогрес, начина на живот и обогатяването на културното наследство. През 2002 г. над 60 държави (сред които Аржентина, Австрия, Колумбия, Куба, Дания, Естония, Финландия, Грузия, Хаити, Индия, Ирландия, Иран, Италия, Ямайка, Казахстан, Кения, Монголия, Намибия, Парагвай, Шри Ланка, Тринидад и Тобаго, Съединени американски щати и др.) и няколко международни организации (Европейска координация на независимите производители, Постоянно наблюдателно представителство на Организацията на ислямската конференция към офиса на ООН, Асоциация на изобретателите в Зимбабве), отбелязват празника с организирането на специализирани семинари, дискусии, изложби, панаири на изобретенията, излъчване на презентации и видеоматериали, посветени на интелектуалната собственост[8].

През 2003 г. мотото, което съпътства третото издание по повод 26 април, е **„Осъществяването на интелектуалната собственост като ваш бизнес" (Making IP your Business).** Акцентът е поставен върху дискусията за ключовата роля на интелектуалната собственост като начин за постигане на успешен бизнес, необходим за подобряване на ежедневието за всички нас. В своето послание към света Камил Идрис отправя призива „гражданското общество да признае, че зачитането на правата върху интелектуалната собственост е от полза не само за създателите, но и за обществото като цяло". **Системата за интелектуална собственост представлява двигател, който задвижва технологичното развитие и осигурява сила за обогатяване на глобалното ни културно наследство,** тя е мощен инструмент за създаване на богатство в полза на всички. В своето послание към света Идрис отбелязва още, че **интелектуалните активи са основната валута на днешната**

[7] Вж. World IP Day 2001 - A Message from Director General Kamil Idris. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2001/dg_message.html
[8] Вж. World IP Day 2002 - A Message from Director General Kamil Idris. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2002/dg_message.html

икономика на знанието, ключов елемент за устойчиво развитие в икономически, социален и културен аспект е именно интелектуалната собственост.

Над 50 държави (сред които Бахрейн, Ботсвана, Канада, Естония, Гана, Хондурас, Ямайка, Киргистан, Мадагаскар, Литва, Филипините, Катар, Сингапур и др.) честват 26 април през 2003 г., с организиране на семинари, конференции, публикуване на статии в периодични и ведомствени издания, разпространение на информационни материали и др. Патентното ведомство на Република България отбеляза за втори път Световния ден на интелектуалната собственост. Организирана е специална изложба – "A Century of the History of Industrial Property Titles of Protection" („Век от историята на защитата на индустриалната собственост"). Във Варненския център за интелектуална собственост е проведена кръгла маса на тема: "Problems of the Law-Enforcing Bodies in Connection with the Exercise of Intellectual Property Rights" („Проблемите на правоприлагащите органи във връзка с упражняването на правата на интелектуална собственост").[9]

През 2004 г. СОИС насочва вниманието към **Значението на ИС за икономическото, социалното и културното развитие ("The Importance of IP for Economic, Social and Cultural Development")** и това, че творчеството и иновациите са ключът към изграждането на по-добър свят. Интелектуалната собственост е приложима в науката, бизнеса, технологиите и изкуствата т.к. те непрекъснато се развиват и са неизчерпаем ресурс, а изграждането на добра инфраструктура ще съдейства за добра икономическа среща. 60 държави (сред които – Алжир, Камерун, Доминиканска република, Индия, Италия, Индонезия, Ямайка, Кения, Малайзия, Мексико, Никарагуа, Пакистан, Парагвай, Полша, Филипините, Молдова, Румъния, Руска федерация, Сенегал, Бившата югославска република Македония и др.), неправителствената организация Британски съвет за авторско право организират дейности по повод 26 април. В България е организирана Кръгла маса на тема „Насърчаване на творчеството" в резиденция Бояна, като това събитие е част от интерактивната карта на СОИС.

През 2005 г. вдъхновение за честването на 26 април е информираността на младите хора по отношение на интелектуалноправната им култура. Мотото, което предлага СОИС е **„Мисли, представи си, създай" ("Think, imagine, create")** – това са етапите при реализирането на една мечта. 26 април е отбелязан с прояви в над 80 държави, по данни на СОИС[10]. Българското Патентно ведомство в сътрудничество с Европейското патентно ведомство и Българския алианс за индустриална собственост във фармацията, химията и биологията организират научна проява на тема „Установяване на патенти и прилагане на изключителни права".

През 2006 г. фокусът е насочен към осигуряването на среда, в които да бъдат насърчавани и възнаграждавани идеите. В Посланието си генералният директор на СОИС Камил Идрис изтъква, че идеите са предпоставка за възникването на интелектуалната собственост. По данни на СОИС Световният ден на интелектуалната

[9] Вж. World IP Day 2003 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2003/activities.html
[10] World IP Day 2005 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2005/activities.html

собственост се чества в близо 70 държави[11]. Мотото предложено от СОИС е **„ИС – Започва с идея“ (“IP – It Starts with an Idea”)** [12].

Темата за **Връзката между интелектуалната собственост и творчеството (“The Link Between IP and Creativity”)** е основна тема за дискусия през 2007 г. Насърчаване на творчеството може да се разглежда като – възнаграждаване на творците, благодарение на които се гради нашият свят и нашето бъдеще. Това са целите, на които служи интелектуалната собственост. По данни на СОИС за 2007 г.[13] 26 април е отбелязан в близо 70 държави с дейности и събития, които допринасят за осведомеността на обществото по отношение на интелектуалната собственост. Българското патентно ведомство отбелязва Деня, в сътрудничество с Европейската патентна академия, със семинар на тема „Иновациите – ключов фактор за конкурентоспособността и успеха на предприятията“. Специализираният национален портал за интелектуална собственост IP Bulgaria, отбелязва 26 април, с публикационна дейност, връчване на дипломи за национални постижения в областта на интелектуалната собственост. Създаден е онлайн форум на тема „Насърчаване на творчеството“ за изразяване на възгледи за ролята на творчеството в ежедневието.

През 2008 г. акцентът за пореден път е поставен върху темата за иновациите и зачитане на интелектуалната собственост. Мотото, което предлага СОИС е **„Празнуване на иновациите и зачитане на ИС“ (“Celebrating Innovation and Respecting IP”)**. Честването на 26 април е отбелязано с мероприятия в над 60 държави[14] (сред които Алжир, Колумбия, Коста Рика, Ел Салвадор, Етиопия, Финландия, Малайзия, Мексико, Мианмар, Норвегия, Пакистан, Руанда, Сирия, Судан, Тунис и др.), като в България инициативи организират Патентно ведомство (Ден на отворените врати) и IP България – публикува в сайта си интервюта, статии и др. Инициативите IP България са отразени от СОИС в секция „World IP Day 2008 – Activity report“. На 1 октомври 2008 г. СОИС избира нов генерален директор – Франсис Гъри, който продължава традицията, въведена по време на мандата на Камил Идрис, да се чества Международния ден на интелектуалната собственост.

През 2009 г. основна тема е **„Насърчаване на зелените иновации като ключ към сигурно бъдеще“ (“Promoting Green Innovation as the key to a Secure Future”).** В своето послание към света новият генелен директор на СОИС – Франсис Гъри, подчертава приноса на балансираната система за интелектуална собственост за стимулиране на създаването, разпространението и прилагането на чисти технологии; подходите за насърчаване на екологичен дизайн, насочен към създаване на екологични продукти; към зелено брандиране, което помага на потребителите да правят информиран избор и предоставя на компаниите конкурентно предимство. Целта е намирането на решения за постигане на равновесие

[11] Вж. World IP Day 2006 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2006/activities.html
[12] Вж. World IP Day 2006 - A Message from Director General Kamil Idris. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2006/dg_message_06.html
[13] Вж. World IP Day 2007 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2007/activities.html
[14] Вж. World IP Day 2008 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2008/activities.html

по отношение на околната среда и начина ни на живот[15]. По повод 26 април СОИС пуска специален брой на WIPO Magazine достъпен чрез https://www.wipo.int/export/sites/www/wipo_magazine/en/pdf/2009/wipo_pub_121_2009_02.pdf. По традиция множество държави честват 26 април, като в България Патентно ведомство организира кампании, с цел повишаване осведомеността на студенти, преподаватели и изследователи в Университет „Ангел Кънчев", гр. Русе и в Университет „Проф. Д-р Асен Златаров", гр. Бургас. По време на събитията са направени демонстрации, проектирани на видеостени, предоставящи информация за ИС и показващи бази данни на СОИС, Европейска патентна организация, Българското патентно ведомство и други източници[16].

През 2010 г. мотото, което предлага СОИС е **„Иновациите – свързване на света" ("Innovation - Linking the World")**. В съобщение на Франсис Гъри по повод 26 април са изведени няколко теми за дискусия. Първата е насочена към това, че светът е свързан физически, интелектуално, социално и културно чрез информационно-комуникационните технологии. Тази универсална свързаност, поддържана от мрежата и безжичната технология, има огромни последици за бъдещето. От друга страна, бързото управление на данните и обменът ускоряват иновационния цикъл, улеснявайки колективните иновации и насърчавайки сътрудничеството между компании, изследователски институции и лица[17].

Второто десетилетие на XXI век се обсъжда и приложението на уеб базираното обучение, което от своя страна освобождава интелектуалния потенциал в изолирани преди това общности, като спомага за намаляване на разликата в знанията между нациите. В над 60 държави (сред които Аржентина, Беларус, Бразилия, Китай, Колумбия, Франция, Грузия, Индия, Литва и много др.) се организират дейности по повод 26 април[18].

Добър пример за популяризиране на темата за интелектуалната собственост е и чрез свободния достъп до видеосъдържание в социалната мрежа YouTube, в която СОИС има профил (https://www.youtube.com/user/wipo/videos). Първите видеоматериали са качени през 2010 г. Всяко едно от видеата е кратко и информативно, представя конкретен проблем от областта на интелектуалната собственост. Личностите, които са заснети са специалисти или творци. Разбира се присъстват и други видеа тип репортаж, интервю или образователен ресурс.

Дискусиите за **„Проектиране на бъдещето" ("Designing the Future")** продължават през 2011 г., като акцентът е поставен върху индустриалния дизайн и неговата приложимост по отношение на екологията. СОИС стартира и изготвянето на „IP Day maps" – Интерактивна карта на събитията по повод 26 април, достъпна чрез Google Maps. Чрез тази карта е осигурен достъп до кратка информация, какви са събитията, които са организирани по света. Дискусиите за интелектуалната собственост са обсъждани в Северна и Южна Америка, Африка, Европа, Азия,

[15] Вж. Message from Francis Gurry, Director General. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2009/dg_message_09.html
[16] Вж. World IP Day 2009 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2009/activities.html
[17] Вж. Message from Francis Gurry. Director General. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2010/dg_message.html
[18] Вж. World IP Day 2010 - Activity Reports. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2010/activities.html

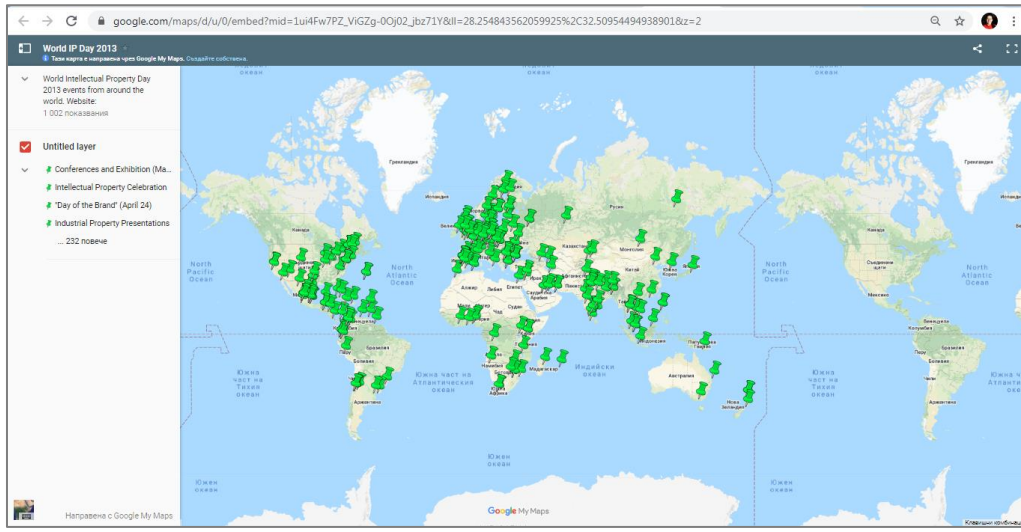
Австралия, като общият брой на събитията през 2011 г. е 124[19]. Всяка година се прави нова карта на събитията. През 2011 г. в интерактивната карта на СОИС присъства информация за създаването на нов портал www.copyrights.bg, в който се публикуват български и международни новини за авторските права.

Социалните медии и социалните мрежи придобиват изцяло ново значение, служейки като ориентир, като отправна точка за нови форми на социално взаимодействие, като същевременно създават нови права и модели на участие като глобалното гражданство в дигиталната ера [10]. От 2011 г. СОИС поддържа и фейсбук страница достъпна на https://www.facebook.com/wipo, в която заинтересуваните могат да следят новини и публикации, да преглеждат интерактивни видеа, интервюта и илюстративен материал.

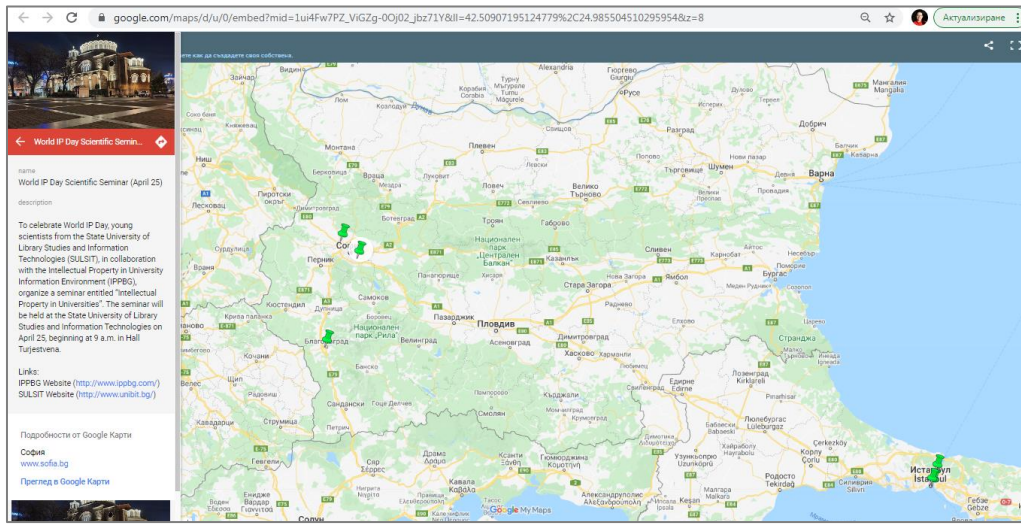
През 2012 г. светът чества за единадесета поредна година Международния ден на интелектуалната собственост, като основната тема е посветена на **„Иноватори – мечтатели“ (“Visionary Innovators”)**. В Посланието на СОИС за пореден път се акцентира върху значението на иновациите, от една страна, и интелектуалната собственост, от друга, като тя представлява механизмът за справяне с предизвикателства. Интерактивната карта на СОИС съдържа информация за приблизително 143 дейности[20], свързани с честването на празника 26 април.

През 2013 г. мотото, избрано от СОИС е **„Творчеството – следващото поколение“ (“Creativity – The Next Generation”)**. Водещ е въпросът за ролята на следващото поколение. Посланието на Франсис Гъри поставя темата за творчеството, творческото сътрудничество, ролята на следващото поколение и ролята на интелектуалната собственост в бъдеще. Интерактивната карта на СОИС от 2013 г. показва, голямата активност на множество държави да честват празника на интелектуалната собственост, организирани са 236 изяви[21] (Вж. Фиг. 1). През тази година едно от събитията в България е инициирано от Портал за интелектуална собственост, представляващо състезание, в което най-добрите автори на статии, обсъждащи проблеми от естеството на интелектуалната собственост ще бъдат наградени с книги и списания и стаж в IP България. Второ събитие част от интерактивната карта е организиран от УниБИТ и Югозападен университет „Неофит Рилски“. Млади учени от посочените образователни институции организицарат научен семинар в рамките на Проект „Анализ на обичайните практики при използването на продукти на интелектуалната собственост в университетска информационна среда“ – ДМУ 03/3, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при МОМН в Конкурсна сесия „Млади учени – 2011“ с ръководител гл. ас. д-р Тереза Тренчева. Информация за това събитие присъства на интерактивната карта на СОИС (вж. фиг. 2).

[19] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2011.
https://www.google.com/maps/d/u/0/embed?mid=19Rnj0L-XdjAq26-gABiSp6GKxbA&ll=22.654484234747326%2C15.49566&z=3
[20] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2012.
https://www.google.com/maps/d/u/0/embed?mid=1TL9jVT1h0Y7S2iwFIkkdNE68voo&ll=19.090844305840676%2C28.138593000000014&z=3
[21] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2013.
https://www.google.com/maps/d/u/0/embed?mid=1ui4Fw7PZ_ViGZg-0Oj02_jbz71Y&ll=22.819019946654805%2C-125.26833650000003&z=8

Фиг. 1. Интерактивна карта на СОИС за 2013 г.

Фиг. 2. Информация за провеждането на семинар на тема: Интелектуалната собственост в университетите – Творчество: Следващото поколение.

Освен достъп до картата и рекламните материали за 26 април, СОИС е публикувал и брошура свързана с 3D printing (достъпна онлайн https://www.wipo.int/export/sites/www/ip-outreach/en/ipday/2013/pdf/ipday2013_brochure.pdf), в която присъстват кратки текстове и илюстрации, свързани със същността на 3D печата, приложението му в промишлеността, медицината, модата.

През 2014 г. международният диалог е посветен на темата за **„Филмите – глобалната страст“ (“Movies – A Global Passion”).** Изборът на тема е провокиран от стогодишнината от заснемането на филма „Скитникът“ на Чарли Чаплин и

интересът към интелектуалноправните аспекти във филмовата индустрия, възможностите и предизвикателствата на дигиталната среда. През тази година е организиран двудневен IP Day film festival в Cinémas du Grütli, Женева. Филмите, които се излъчват са: Tucker, Nueve Reinas, 3 Idiots, Amadeus, Half of a Yellow Sun. Подготвени са специални интервюта с режисьори, музиканти, композитори, продуценти и др., достъпни в YouTube канала на СОИС.

В интерактивната карта на СОИС за 2014 г. има отбелязани 352 мероприятия за честването на 26 април[22]. IP България организира конкурс за най-добри статии, есета, плакати, снимки и др. свързани с интелектуалната собственост и филмовата индустрия. Победителите в конкурса, ще могат да преминат репортерски стаж в IP България. УниБИТ отново присъства на картата с информация за семинар на тема „Интелектуалната собственост в XXI век: Българският опит в творческите и информационни индустрии". Всички теми, представени в рамките на семинара са публикувани в сборник със заглавие Интелектуалната собственост в XXI век: Българският опит в творческите и информационни индустрии.

През 2015 г. мотото е **„Стани, изправи се. За музика." ("Get up, Stand up. For music.")**, вдъхновението за избора на тема за дискусия е провокирано от 25-годишнината от звукозаписа на песента „Burnin", изпълнена от Боб Марли и Уейлърс. Основни въпроси, които са обект на дискусия са: какво е бъдещето на музиката, как ще бъде създавана и разпространявана, какъв ще бъде достъпът до нея, как участниците в музикалната индустрия могат да се прехранват от своя занаят. Чрез Facebook, YouTube и сътрудничество с личности от музикалния бизнес СОИС популяризира концепцията за интелектуалната собственост в областта на музиката. В рамките на честването на 26 април и през тази година е организиран тридневен IP Day Film Festival, в рамките на който желаещите ще могат да се насладят на филми като: The Harder They Come, Retracing Kenya's Funky Hits, Je Chanterai Pour Toi, Gadjo Dilo (The Crazy Stranger), Round Midnight, Tokyo Sonata, The Commitments, When a Woman Sings [5]. През 2015 г. интерактивната карта на СОИС информира за 350 дейности, свързани с честването на 26 април. В УниБИТ денят е отбелязан със семинар на тема: „Интелектуалната собственост – формула за успех, творчество и иновации". В резултат от мероприятието е издаден и научен сборник Интелектуалната собственост – формула за успех, творчество и иновации.

Темата за **„Дигиталното творчество: претворена култура" ("Digital Creativity: Culture Reimagined")** и бъдещето на културата в дигиталната ера е вдъхновение за дискусия през 2016 г. Филмите, телевизията, музиката, книгите, изкуството, видеоигрите са културни произведения, имащи своите потребители и в ерата на Wi-Fi. Свободният достъп и възможностите за споделяне на ресурси променя консуматорската култура на обществото. Създаването и разпространяването на творчески продукти се разширява далеч извън националните граници. Цифровите технологии премахват физическите ограничения и водят до междукултурно сътрудничество и разцвет на дигиталното творчество. Този достъп и консуматорство пораждат въпроси, относно преосмислянето на културата на обществото – как се

[22] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2014
https://www.google.com/maps/d/u/0/view?mid=1Qfey_mn8Y9LPZyeyS-QrVOEHkzM&ll=42.6075346707448%2C23.705399195375655&z=10

създава, какъв е достъпът до нея, как я финансираме. Съществена роля играе адаптивна система за интелектуална собственост за художниците и творческите индустрии. В контекста на тематиката СОИС реализира интервюта и репортажи с експерти по творчество на дигиталния пазар и със създатели на творчески продукти. Видеоматериалите са достъпни в уеб сайта на организацията и в профилите ѝ в социалните мрежи.

Интерактивната карта за 2015 г. анонсира за 352 дейности, свързани със Световния ден на интелектуалната собственост[23]. Националният портал за интелектуална собственост IP България, съвместно с Copyright.bg организират IP Day Interview Series on Music, в рамките на който са представени мнения на представители от различни творчески индустрии в България чрез поредица от интервюта за отбелязване на Деня на интелектуалната собственост. Второ събитие, проведено в УниБИТ и посветено на 26 април е семинар на тема: „Интернет либерализацията – предизвикателства и добри практики пред интелектуалната собственост“[24]. Представените в рамките на семинара доклади са публикувани в сборник с научни доклади Интернет либерализацията – предизвикателства и добри практики пред интелектуалната собственост.

През 2017 г. акцентът е поставен върху **„Иновациите, подобряващи живота ни“ (“Innovation – Improving Lives”)** и реализирането им в бъдеще. Чрез уеб сайта на СОИС могат да бъдат разгледани информационни материали, интервюта и други интересни ресурси, свързани с темата. Интерактивната карта за събития показва, че има реализирани 502 дейности, по повод 26 април. В България са организирани изяви от Патентно ведомство – официална среща с гости и връчване на Специалната награда на победителите в „Четвъртото състезание за най-успешната иновационна компания и Най-добър иновационен проект“ за 2016 г. Small Foot Ltd. Церемонията е организирана съвместно със Съвета за иновации и технологично развитие към БТПП и БАН със съдействието на Банка ДСК. В УниБИТ е организиран семинарът „Интелектуална собственост, иновации и научна дейност в глобална среда“, в резултат от проявата е издаден и научен сборник.[25]

През 2018 г. СОИС предлага честването на Световния ден на интелектуалната собственост да бъде посветен на **„Силата на промяната: Ролята на жените в творчеството и иновациите“ (“Powering change: Women in innovation and creativity”).** В официалното послание на организацията е представена и мотивацията за избор на тема, свързана с изобретателността, любопитството и смелостта на жените, които допринасят за общо бъдеще. Заснети са интервюта, достъпни в уеб сайта и YouTube канала на СОИС, с жени, занимаващи се с наука, образование, бизнес. Поместени са публикации, посветени на следните теми: иновации, креативност и разликата между половете, как да се преодолее разликата между половете, инициативи на СОИС за повишаване осведомеността на жените[26]. В

[23] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2015 https://www.google.com/maps/d/u/0/view?mid=1WLSjtq1BEr3diD78gH9F0sJqMTM&ll=41.05173672306 06%2C5.181627750000075&z=2

[24] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2016 https://www.google.com/maps/d/u/0/view?mid=1WLSjtq1BEr3diD78gH9F0sJqMTM&ll=42.81661177667 699%2C24.48278754729785&z=9

[25] Интерактивна карта на СОИС за 2017 https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2017/map.html

[26] Вж. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/archive/ipday_2018.html

световен мащаб са проведени над 570 дейности по повод 26 април, за които ни информира Интерактивната карта на СОИС[27]. И през 2018 г. за поредна година се чества 26 април, като Патентно ведомство организира Кръгла маса, на която се обсъждат възможностите за хармонизиране на европейското и националното законодателство в областта на търговските марки. Картата информира и за провеждането на ежегоден семинар „Европейските граждани и интелектуалната собственост – възприятие, осъзнатост, поведение“, проведен в УниБИТ. В уеб сайта на СОИС е поместен и интересен тест[28], чиито въпроси са свързани с исторически факти за постижения на жени в иновациите в творчеството.

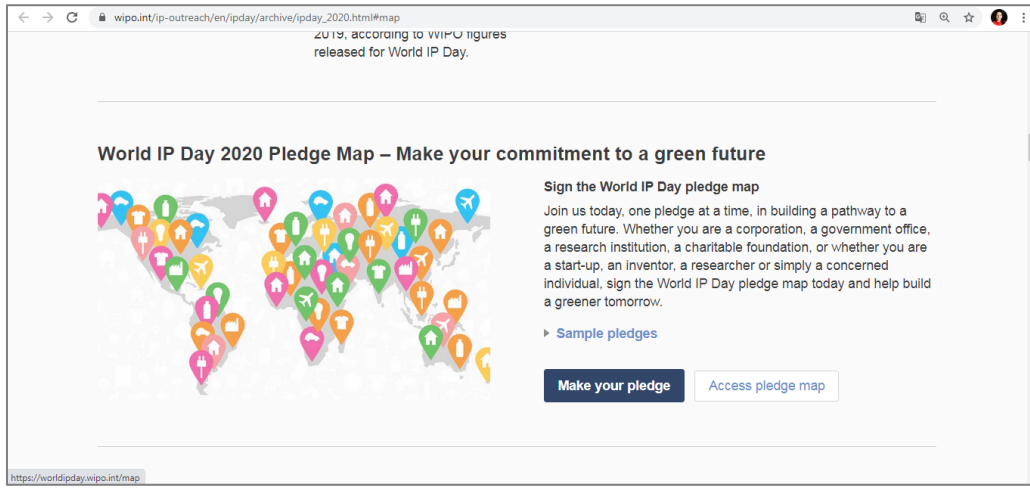
През 2019 г. СОИС предлага дискусията за **„Цената на златото: IP и спорта“ (“Reach for Gold: IP and Sports”)**. Акцентът е поставен върху креативността и правата върху интелектуалната собственост, които насърчават, защитават и подпомагат развитието на спорта. Икономическата стойност на спорта е обвързана с интелектуалната собственост. В уеб сайта на организацията са достъпни публикации, посветени на теми като: олимпийските игри и интелектуалната собственост; авторски правата върху репортажни снимки от спортни събития; маркетинг в спорта; интелектуална собственост, спорт и туризъм; интелектуалната собственост и спортните стоки. Освен тях в бр. 2 от 2019 г. на WIPO Magazine [8] присъстват още няколко статии, посветени на проблемите за интелектуалната собственост и спорта. В YouTube канала са публикувани видеоинтервюта с личности, занимаващи се със спорт или бизнес със спортни продукти. По повод 26 април през 2019 г. е направена прожекция на филма „Шампиони“, изложба „MIKTA: Championing IP in the sport world“.

УниБИТ организира следващо издание, посветено на 26 април на тема „Интелектуалната собственост и дигиталните хора“, то е част от интерактивната карта на СОИС и е едно от 609 мероприятия, проведени през 2019 г.[29]

През 2020 г. в условията на глобалната пандемия от COVID-19 Международният ден на интелектуалната собственост се отбелязва за 20 поредна година. СОИС предлага мотото **„Иновации за зелено бъдеще“ (“Innovate for a Green Future“).** Фокусът е насочен към патентната система, дизайнерските права, търговските марки, географските указания, правата за отглеждане на нови сортове растения, авторското право. Уеб сайта на организацията съдържа публикации, интерактивни видеа, препратки към специализирани уебинари – иновации за зелено бъдеще. Списанието на СОИС посвещава бр. 1 от 2020 г. на изследване на връзките между света на интелектуалната собственост и зелените иновации [7].

За първа година СОИС отправя покана към света да се присъеди към „Карта на обещанията за Световен ден на IP 2020 – Поемете ангажимента си за зелено бъдеще“ (World IP Day 2020 Pledge Map) (вж. Фиг. 3), независимо от статуса – корпорация, държавен офис, изследователска институция, благотворителна фондация или стартираща компания, изобретател, изследовател или просто заинтересовано лице, всеки може да се включи в кампанията.

[27] Вж. Интерактивна карта на СОИС за 2018. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2018/map.html
[28] Вж. Тест за Световния ден на интелектуалната собственост. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2018/ipday2018_quiz.html
[29] Вж. Интерактивна карта на СОИС 2019 https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2019/map.html

Фиг. 3. Карта на обещанията за Световен ден на ИС 2020 – Поемете ангажимента си за зелено бъдеще.

Публикувани са статии и видеоматериали, обсъждащи интелектуалната собственост и устойчивост, зелените иновации в действие и много други.

През 2020 г. екипът, организиращ честването на 26 април в УниБИТ, съобразно противоепидемичната обстановка, не организира реална среща между утвърдени специалисти, учени и докторанти, но подготвя поредния сборник с научни доклади, вдъхновени от темата „Информационна грамотност & Интелектуална собственост: Модерни научни и практически предизвикателства".

През 2021 г. светът усеща осезаемо икономическите последствия от пандемията от COVID-19. Силно засегнати са селско стопанство, транспортът, туризмът, хотелско-ресторантьорският бизнес, работата на малките и средните предприятия. Новият генерален директор на СОИС Дарен Танг има нелеката задача да поддържа международния диалог. Мотото, което предлага СОИС през 2021 г. е **„Интелектуалната собственост и малките и средни предприятия: извеждане на вашите идеи на пазара" ("IP & SMEs: Taking your ideas to market")**. През тази година организацията предлага Календар на виртуалните събития за Световния ден на интелектуалната собственост, като България присъства в календара с информация за виртуалния семинар „Интелектуалната собственост в новото (не)нормално", организиран в УниБИТ.

Освен календарът е подготвена и Карта на институциите за подкрепа на МСП – Map of SME Support Institutions. Едната институция е IPI Institute – Intellectual Property and Innovation Institute, а втората на Association of Trade Mark Owners in Bulgaria. В сайта на СОИС са публикувани казуси, свързани с използването на ИС от малки и средни предприятия[30], има достъп до инструмент IPR Go [4], WIPO IP диагностика[6], ръководства по интелектуална собственост за бизнеса [3].

В заключение може да се направи изводът, че за 20 години СОИС разработва своя уеб сайт, поддържа фейсбук страница и YouTube канал, чрез които осигурява

[30] Вж. Case studies on the use of IP by SMEs. https://www.wipo.int/ip-outreach/en/ipday/2021/case-studies/

достъп до разнообразни ресурси и поддържа международния диалог. В десетки държави в Северна и Южна Америка, Европа, Австралия, Африка, Азия интелектуалната собственост става все по-дискутирана, за което свидетелства обогатяването на интерактивната карта на СОИС през годините. В България основни институции, популяризиращи интелектуалната собственост са: Патентно Ведомство на Република България, IP Bulgaria, УниБИТ. Чрез уеб сайта на Университетската младежка академия за управления на знания към УниБИТ всички сборници с научни доклади, публикувани в резултат от ежегодните семинари по повод 26 април са достъпни в уеб сайта на Академията https://unyka.unibit.bg/index.php/bg/publikacii.

От 2001 г. насам СОИС провокира дискусии по актуални теми, свързани с обогатяване на глобалното ни културно наследство, като интелектуалната собственост е ключът към икономиката на знанието. Интелектуалната собственост, оказва влияние върху напредъка на обществата и е ключов елемент за осигуряване на устойчиво икономическо, социално и културно развитие. Осигуряването на поток от възможности за повишаване качеството на живота в области като опазване на околната среда, здравеопазване и по-богат избор от музика, филми и книги. СОИС се стреми да насърчава младите хора да притежават интелектуалноправна култура, защото от класните стаи на днешния ден ще дойдат предприемачите, учените, дизайнерите, утрешните творци. Разполагаме с колективната мъдрост, изобретателност и креативност, която трябва да се използва ползотворно.

REFERENCES

1. 26 АПРИЛ- СВЕТОВЕН ДЕН НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТР СЪБОТА 26/04/2008. https://ipbulgaria.bg/
2. Янчева, Гергана. Интернет сърфиране или интернет зомбиране: доверчивият потребител и WEB 2.0, Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век : национална научна конференция с международно участие. – За буквите – О Писменехь, София, 2017, с.735-736, ISSN 1314-7099.
3. Guides: Intellectual Property for Business. https://www.wipo.int/publications/en/series/index.jsp?id=181.
4. IPR GO Discovering Intellectual Property Rights (IPRs) . https://www.wipo.int/export/sites/www/ip-outreach/en/ipday/2021/ip_journey.pdf.
5. Journée mondiale de la propriété intellectuelle 2015. World Intellectual Property Day 2015. https://www.wipo.int/export/sites/www/ip-outreach/en/ipday/2015/ipday_2015_grutli.pdf
6. WIPO IP Diagnostics. https://www.wipo.int/ipdiagnostic/.
7. WIPO Magazine, Vol. 1, 2020. https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2020/01/.
8. WIPO Magazine, Vol.2, 2019. https://www.wipo.int/export/sites/www/wipo_magazine/en/pdf/2019/wipo_pub_121_2019_02.pdf.
9. Савова, Ивелина, Пламен Шуликов, Йордан Ефтимов, Радостина Ташева, София Ангелова, Деница Люцканова, Антоан Божинов. За бисера и камъните. Изобразителната норма и социализацията на фотографския образ в България. VENI, VIDEO, VICI. УПОТРЕБИ НА ОБРАЗА, редактор/и: проф. д-р Пламен Шуликов, Издателство: Фактор, В. Търново, 2019, с. 146, ISSN (print):ISSN 2603-4506, ISSN (online):ISSN 2603-4514.
10. Тренчева, Т., Е. Здравкова, С. Димитрова. Ролята на информационната грамотност в социалните мрежи в условия на изолация. В: Сборник от Международна научна

конференция дигитални трансформации, медии и обществено включване. БСУ, Бургас, 5-6 юни 2020 г., ЕКС-ПРЕС ООД - Габрово,. 2020, стр. 62-73. ISBN 978-619-7126-93-8
11. Trencheva, T. Information Literacy in the Framework of Higher Education: Focus on Intellectual Property Training. In Conference Proceedings: 14th International Technology, Education and Development Conference, 2-4 March 2020, Valencia, Spain, INTED 2020, pp. 6555-6561. ISBN: 978-84-09-17939-8, ISSN: 2340-1079.

INITIATIVES OF THE WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION ON THE OCCASION OF THE INTERNATIONAL INTELLECTUAL PROPERTY DAY (RETROSPECTIVE ANALYSIS FOR THE PERIOD 2001-2021)

Chief Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: k.planska@unibit.bg

Abstract: *The World Intellectual Property Organization, established in 1970, seeks to develop the so-called system of intellectual property, for half a century. One of the goals of the organization is to raise the level of awareness on issues related to intellectual property. This mission has been achieved through: the celebration of World Intellectual Property Day - April 26, special awards, IP Outreach Campaigns, the publication of a printed and electronic version of WIPO Magazine – a specialized publication that publishes research on intellectual property, creativity and innovation. The purpose of this report is to present the Initiatives of the World Intellectual Property Organization on the occasion of the International Intellectual Property Day from 2001-2021 inclusive, as in 2021 for 20 consecutive years the date April 26 is celebrated. The following tasks have been completed: the main topics for discussion proposed by WIPO in the individual years are presented in the form of brief analyzes; the question of how the individual WIPO Member States are involved in the celebration of April 26, with the emphasis on our country; the possible channels through which WIPO distributes multimedia resources for free access over the years – its website and social networks – are summarized; conclusions have been drawn.*

Keywords: *intellectual property, April 26, WIPO.*

Цитирай като: Планска-Симеонова, Камелия (2021). Инициативи на Световната организация за интелектуална собственост по повод международния ден на интелектуалната собственост (ретроспективен анализ за периода 2001-2021 г.). *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехъ, с. 47-60.

Citation: Planska-Simeonova, Kamelia (2021). Initiatives of the World Intellectual Property Organization on the occasion of the International Intellectual Property Day (retrospective analysis for the period 2001-2021). *Intellectual property in the new (ab)normal.* – Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 47-60.

РОЛЯТА НА ПАТЕНТНИТЕ АНАЛИЗИ В СТРАТЕГИЧЕСКОТО ПЛАНИРАНЕ

Гл. ас. д-р Миглена Молхова-Владова
Катедра Индустриален бизнес, Бизнес факултет,
Университет за национално и световно стопанство
e-mail: mmolhova@unwe.bg

Резюме: *Патентните анализи, насочени към проучване, тълкуване и оценка на научно-техническа информация, съдържаща се в патентните бази данни, намират приложение в различни фирмени дейности – създаване на технологии, създаване на иновационни продукти, пазарна реализация на тези технологии и продукти. Конвенционалният патентен анализ обикновено се фокусира върху фактическата информация и по-специално върху нейното извличане, визуализиране и интерпретация. Със съвременното развитие на технологиите и възможностите за намиране на зависимости в голям обем от данни, патентните анализи са по-близко до концепцията за извличане на знание от данни (data mining) отколкото до обичайната обработка на информация (събиране, извличане, съхраняване, анализ и статистика). По-малко научно внимание се отделя на стратегическата роля на интегрираната система за патентно разузнаване в подкрепа на вземането на решения при инвестиции в научноизследователска и развойна дейност и анализ на пазарната среда. Настоящият доклад разглежда тази празнина и изследва как патентният анализ може да бъде от полза за стратегическото планиране на фирмите. В настоящия доклад се демонстрира приложимостта на патентите анализи в областта на стратегическото фирмено планиране и използването на патентни проучвания за различни икономически цели: определяне ефективността от научно-изследователска и развойна дейност, определяне на нормата на възвращаемост на научно-изследователска и развойна дейност, идентифициране на пазарни ниши, идентифициране на сходни продукти, анализ на конкурентите и технологичното равнище на отрасъла.*

Ключови думи: *интелектуална собственост, стратегическо планиране, патентни анализи, патентни проучвания, патентно разузнаване.*

1. Икономическа същност на патента

Патентната заявка е икономическо събитие, едно от многото в процеса на развитие на иновациите и често „венецът“ на научноизследователската дейност. Придобитият патент открива нови възможности за производствената и търговската дейност на фирмата, и има потенциала да се превърне в производствен фактор. Нормативно закрилата на интелектуалната собственост е комбинация и наслагване на различни теории и доктрини за същността на идеите и творческите резултати, тяхното място в правния мир, и различните начини да се регулират икономическите интереси на лицата (физически, юридически и държавата) по отношение на използването на тези творчески резултати. Повечето от теоретичните анализи по темата се обединяват около три основни теории: утилитаризъм, естествени права/теория на труда, теория на личността.

Утилитарните теории за интелектуалната собственост се развиват във връзка с еволюцията на съвременната държава: от формирането и узряването на меркантилистките национални държави през индустриалната революция до възхода на съвременната капиталистическа икономика. Правата на интелектуална собственост се появяват през ранните меркантилистки периоди като средство за националните държави да обединят и увеличат своята власт и богатство чрез развитието на производства и установяването на монополи за търговия с чужденци. Философията на интелектуалната собственост се развива в отговор на използването на монополна сила за стимулиране на иновациите. Адам Смит [11], макар и като цяло да критикува монополната власт като вредна за действието на „невидимата ръка“, въпреки това оправдава необходимостта от ограничени монополи, които да стимулират иновациите и търговията, изискващи значителни предварителни инвестиции и риск. Джереми Бентам [3] надхвърля това оправдание за правата на интелектуална собственост, предоставяйки ясно обяснение на диференцираните фиксирани разходи, поети от иноватори и имитатори: „това, което един човек е измислил, целият свят може да имитира. Без съдействието на законите, изобретателят почти винаги ще бъде изгонен от пазара от неговия съперник, който се оказва в притежание на нов продукт, без почти никакви разходи, и което е коствало много време и разходи на изобретателя, а съперникът ще бъде в състояние да лиши изобретателя от всички заслужени предимства, чрез продажба на по-ниска цена. Джон Стюарт Мил [10] казва, че патентните монополи са оправдани, аргументирайки, че временната „изключителна привилегия“ е за предпочитане пред общите държавни награди с мотива, че се избягва „личната преценка“ и се гарантира, че наградата за изобретателя е пропорционална на „полезността“ за потребителите на изобретението. Социалната стойност на утилитарните продукти се крие главно в способността им да изпълняват задачи (например по-добър капан за мишки) или да задоволяват желанията по-ефективно, или с по-ниски разходи. Следователно е логично обществото да се стреми да защитава такива изобретения в рамките на управленски режим.

В теорията на труда Джон Лок предлага силна обосновка на естествените права за частната собственост, която остава централен стълб на теорията за собствеността и днес. Започвайки с твърдението, че всички хора притежават собственост в собствената си „личност“, Лок твърди, че трудът на тялото на човека и „работата“ на ръцете му, са по право негови [9]. Емануел Кант [8] говори за „естественото задължение“ да се зачита собствеността на автора върху неговите произведения.

Оправданието на собствеността, произтичаща от личността, е резултат от философията на правото на Кант и Хегел. „Предпоставката, лежаща в основата на перспективата за личността, е, че за да се постигне правилно развитие – да бъде човек – човек се нуждае от известен контрол върху ресурсите във външната среда. Необходимите уверения за контрол са под формата на права на собственост“. Оправданието за собствеността на личността подчертава степента, до която имуществото е лично, за разлика от заменяемото: обосновката е най-силна, когато даден обект или идея са тясно преплетени с личната идентичност на индивида и най-слаби, когато „вещта“ се оценява от индивида на нейната пазарна стойност.

От икономическа гледна точка всяка от теориите всъщност разглежда три основни положения, по отношение на създаването и използването на интелектуални продукти:

- въпросите, свързани с възнаграждението на изобретателите – щом създателят е вложил много усилия, средства, време, имущество, талант и т.н., той заслужава съответната награда, а именно закрила на неговото изобретение. Тази гледна точка е застъпена в много съдебни решения, коментиращи риска, който поема изобретателят и невъзможността той да възстанови вложените средства и време, предоставяйки своето изобретение свободно за производство на пазара;
- оптимизиране на моделите на производителност – преди много години Харолд Демсетц твърди, че системите за закрила на авторското право и патентите играят важната роля да позволят на потенциалните производители на интелектуални продукти да знаят какво искат потребителите и по този начин да насочат продуктивни усилия в посоки, които най-вероятно ще повишат благосъстоянието на потребителите [4]. Продажбите и лицензите ще гарантират, че стоките ще попаднат в ръцете на хора, които ги искат и са в състояние да ги платят. Само в редките ситуации, в които транзакционните разходи биха попречили на такъв доброволен обмен, на собствениците на интелектуална собственост може да бъде отказан абсолютен контрол върху употребите на техните произведения – било чрез пряка привилегия (като доктрината за честна употреба), било чрез система за задължително лицензиране;
- конкуриращо изобретателство – целта му е да премахне или намали тенденцията на правата на интелектуална собственост да насърчават дублираща се или некоординирана изобретателна дейност. Основата за този подход е поставена от група икономисти, водени от Йорам Барзел, които са изследвали начините, по които конкуренцията между фирмите усложнява въздействието на патентната система върху изобретателската дейност [2]. Те изследват три етапа в изобретателския процес, при които могат да възникнат икономически отпадъци [1]. Първо, „гърнето със злато“, представено с патент за новаторско, търговско ценно изобретение, което може да привлече неефективно голям брой хора и организации в надпреварата да бъдат първите, достигнали до въпросното изобретение. Второ, надпреварата за разработване на доходоносно подобрение на съществуваща технология. И накрая, фирмите могат да се опитат да „измислят“ технологии, патентовани от техните съперници – т.е. да разработят функционално еквивалентни, но не нарушаващи технологията продукти, които, макар и рационални от гледна точка на отделната фирма, представляват загуба на социални ресурси. По-голямата информираност за тези рискове кара учените да търсят възможни реформи в правото на интелектуална собственост – или свързани с него доктрини, като например

антитръстовото законодателство – които биха смекчили разсейването на ресурсите в тези различни хипотези.

2. Патентната информация за целите на патентния анализ

Патентният анализ за стратегическо технологично планиране може да следва два основни подхода: библиографския подход и подхода на създаване на стойност [6].

Библиографският подход използва библиографска патентна информация – цитирания на свързани документи, заявители, изобретатели и международни кодове за класификация на патентите. Въпреки че е широко използван, библиографският подход не може нито да идентифицира подробни технологични характеристики, нито да предостави значително знание за стойността на патента или портфолиото от патенти на фирмата. Библиографският подход обаче може да бъде разширен чрез основан на съдържанието подход, за да се идентифицират технологично значими модели, тенденции и възможности чрез извличане на полезна информация от абстракта, подробното описание на изобретението, информацията за географската закрила и претенциите в патентния документ. В подхода за създаване на стойност, патентната информация се използва основно за оценката на икономическата и стратегическата стойност на патентите, като се използват бази данни или проучвания, за да се проследи въздействието на иновациите и технологиите върху стойността на компанията.

Използването на патентния анализ за целите на стратегическото планиране би следвало да отчете възможностите и на двата подхода, взимайки предвид характеристиките на всеки тип информация:

- **библиографска информация (заявител, изобретател)**: за целите на идентифициране и картографиране на потенциални партньори, конкуренти, изследователски и развойни центрове (както и други организационни структури) по отношение на сътрудничеството;
- **описание на изобретението**: за целите на придобиване на технически, индустриални знания, идентифициране на посоките и динамиката на тенденциите в развитието в определени области на технологиите.
- **претенции**: показват широтата на технологичната защита на патентования продукт/процес. Те могат да служат за оценка на степента на патентна блокираност на технологичната област и свободата за производствено и търговско използване на чужди технологии (freedom to operate).
- **цитирания**: анализът на патентните цитати помага да се оцени значимостта, полезността и оригиналността на изобретението и допринася за изграждане на карта на връзките между минали и бъдещи патенти. Позоваванията на патентите обикновено се разделят на два типа: цитати назад и цитати напред. Цитирани назад са всички тези документи (други патенти или научни трудове), цитирани от конкретен патент, които съдържат пред-характеризиращи елементи, елементи, използвани в конкретно изобретение, които са част от състоянието на техниката. Препращащи цитати са всички

тези цитати, получени от други патенти и документи към настоящия патент – в този случай патентът играе роля на част от състоянието на техниката. Цитиранията напред/препращащите цитати, получени за патент, играят съществена роля в анализа на неговото качество, тъй като те дават измеренията на въздействието му върху настоящата технология и на приложимостта му за по-нататъшни свързани изследвания.

- **географска закрила/пазарно покритие/патентни фамилии:** смята се, че колкото по-широка е географската закрила, толкова по-голямо е конкурентното въздействие на патента. Някои изследователи директно свързват качеството на патента с броя на страните, в които действа той. Използването на информацията за патентната фамилия на конкретен документ може много бързо да очертае картата на географските райони, които патентопритежателят смята за територии за навлизане с производствена и търговска дейност.
- **кодове по Международната патентна класификация (МПК)**: кодовете по МПК може да се използват, за да се очертаят областите на приложимост на съответното изобретение и да се определи състоянието на техниката в конкретна научна област или отрасъл и свързаните с него технологични области, за да се разработват научно-технически прогнози за нуждите и възможностите за развитие на нови технологии от страна на фирмата.
- **информация за правния статус на документите**: тази информация може да се използва за определяне на научноизследователската, производствената и пазарната политика на конкурентните фирми (на кои пазари се поддържат патентите, за колко време), както и за оценка на степента на патентна блокираност на технологичната област.

3. Патентният анализ като процес на извличане на знание от информация (data mining)

Извличането на знание от данни е процес на извличане и откриване на модели в големи масиви от данни, използващо методи, които представляват пресечна точка на машинното самообучение, статистиката и управлението на системи от бази данни. Извличането на данни е интердисциплинарно подполе на компютърните науки и статистиката с обща цел да се извлече информация (с интелигентни методи) от набор от данни и да се трансформира информацията в разбираема структура (в знание) за по-нататъшно използване. Терминът "data mining", често превеждан като „извличане на данни" е по-скоро погрешно насочващ към извличането на самите данни, и се прилага за всякакви форми на мащабна обработка на данни или информация (събиране, извличане, съхраняваме, анализ). Действителната задача на процеса на "data mining" е полуавтоматичен или автоматичен анализ на големи количества данни за извличане на неизвестни досега, интересни модели като групи от записи на данни (клъстер анализ), необичайни записи (откриване на аномалии) и зависимости

(извличане на правила за асоцииране, идентифициране на модели на последователност).

Патентните анализи са насочени към проучване, тълкуване и оценка на научно-техническа информация, съдържаща се в патентни бази данни. Конвенционалният патентен анализ обикновено се фокусира върху фактическата информация и по-специално върху нейното извличане, визуализиране и интерпретация. Със съвременното развитие на технологиите и възможностите за намиране на зависимости в голям обем от данни обаче, патентните анализи се доближават повече до концепцията за извличане на знание от данни (data mining) отколкото до обичайната обработка на информация (събиране, извличане, съхраняване, анализ и статистика), с която сме свикнали да ги идентифицираме. Използването на принципите на "data mining" в патентните анализи, открива невероятни възможности за широк кръг потребители: бизнесът, научноизследователските и развойни звена, държавата. Извличането на знание от данни и по-конкретно от патентни данни може да ни позволи да намираме връзки между изобретения сред милионите патентни документи, обвързвайки голям брой критерии за анализ; да откриваме аномалии в технологичното развитие; да идентифицираме изобретенията, дали „скока" в технологичното развитие в конкретна област; да откриваме зависимости между патентните признаци и да работим за по-обективната оценка на изобретателската стъпка и новостта на техническите решения.

4. Патентният анализ в стратегическото планиране на фирмата

Патентите и патентната информация са обект на изследователски процеси от много години. Разпространението на знания и технологии обаче може да стане под формата не само на патенти, но и под формата на непатентовани изобретения, лицензии, налично ноу-хау, търговски марки, дизайни. Опитите за измерване на разпространението на знания и технологии чрез патентни бази данни или чрез пазарни сделки за изобретения или за идентифициране на връзките между създателите на технически иновации и техните потребители се правят от поне 30 години. Съответните методологии за измерване, разработени досега, подчертават различни аспекти на този процес, но процеса за подобряване на качеството на измерване на силата на разпространението на знания и технологии все още е далеч от завършването си, а прилагането на тези методологии за целите на стратегическото планиране още повече [12].

Патентните бази данни могат да се използват по различни начини. Броят на патентите, издадени на определена компания, индустриален сектор, отрасъл на икономиката, регион и/или държава, отразява нивото на технологична динамика. Проучване на темпото на промените, търсене на взаимоотношения с определени патентни класове или групи могат да помогнат за идентифициране на посоките и динамиката на технологичните промени.

Патентният анализ може да бъде използван за формулирането на редица икономически показатели, които да помогнат на фирмата да разработи своите стратегически цели по-ясно. В настоящия доклад ще се спрем на основните от тях:

- **ефективност на научноизследователската и развойна дейност:** често се набляга на връзката между научноизследователската и развойна дейност, патентите и тяхното въздействие върху стимулирането на по-нататъшни инициативи за научноизследователска и развойна дейност. Не всички заявки за патент обаче водят до присъждане на патент. Разликата/съотношението между броя на заявките и броя на издадените патенти може да се използва като мярка за ефективността на научноизследователската и развойната дейност на фирмата.
- **стойност на патента/патентното портфолио:** трябва да се подчертае, че значителен процент от заявките за патенти и от фактически издадените патенти не водят до фактическо увеличение на производителността на производствените фактори. Но стойността на патента/патентното портфолио може да бъде измерена и чрез броя цитати на конкретно описание на патент в други описания на патенти – това показва значимостта на решението за развитие на конкретната технологична област; чрез анализ на броя и вида на предоставените лицензии и чрез информация за промени, свързани с патентопритежателя. Последните два критерия могат да се използват за определяне на реалното ниво на фактическо приложение на новите технически решения в производствените процеси.
- **норма на възвръщаемост от инвестиции в научно-изследователската и развойна дейност:** силата на връзката между разходите за научноизследователска и развойна дейност и заявки за патент (издадени патенти), както и гъвкавостта на заявките за патент в отговор на промените в разходите за научноизследователска и развойна дейност показват, че тези параметри са неразривно свързани и освен това нормата на възвращаемост на инвестициите в НИРД има пряко отношение и към пазарната оценка на компаниите [5, 7].

Заключение

Патентите, както всеки друг актив, могат да се използват, за да се получи предимство пред конкурентите; това конкурентно предимство може да се тълкува както като резултат от стратегия за диференциация спрямо конкурентите, така и като източник на приходи от предоставянето на патенти на трети страни. И това дава доказателство за стратегическото значение на патентите в процеса на създаване на стойност. Компаниите разбират предимството на защитата на патентните си права, но в същото време често подценяват стойността им. Патентите следва да се разглеждат като стратегически инструменти за преследване на фирмените цели, а патентната информация може да се използва за наблюдение на конкуренти, оценка на

технологиите и управление на портфейли за научноизследователска и развойна дейност. Патентните проучвания и анализи са безценен практико-приложен инструмент за мениджърите за определяне състоянието на техниката в конкретен отрасъл и в свързаните с него технологични области и разработване на научно-технически прогнози за нуждите и възможностите за развитие на нови технологии от страна на фирмата; за определяне на научно-изследователската, производствената и пазарна политика на конкурентните фирми; оценка на степента на патентна блокираност на технологичната област и свободата за производствено и търговско използване на чужди технологии (freedom to operate) и формулиране на цели за желаното фирмено състояние в бъдеще. Патентните анализи могат да позволят формулирането на конкуренти стратегии, които да се базират на реално технологично предимство.

REFERENCES

1. **Albright**, Mark. The Economic Waste Doctrine and its History. Las Vegas: Albright, Stoddard, Warnick & Albright, A Professional Corporation, 2015.
2. **Barzel**, Yoram. Optimal Timing of Innovations. Review of Economics and Statistics, 1968.
3. **Bentham**, Jeremy, A Manual of Political Economy, New York: G.P. Putnam, 1839.
4. **Demsetz**, Harold. The Private Production of Public Goods. Journal of Law and Economics, 1970.
5. **Griliches**, Z. Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey. Journal of Economic Literature, 1990.
6. **Grimaldi**, Michele, **Cricelli**, Livio, **Di Giovanni**, Martina, **Rogo**, Francesco. The patent portfolio value analysis: A new framework to leverage patent information for strategic technology planning, Technological Forecasting & Social Change 94, 2015.
7. **Hausman** J., **Hall** B.H., **Griliches** Z. Econometric Models for Count Data with an Application to the Patents-R&D Relationship. Econometrica, Econometric Society, 52 (4), 1984.
8. **Kant**, Immanuel. Of the Injustice of Counterfeiting Books. Essays and Treatises on Moral, Political and Various Philosophical Subjects. 1798.
9. **Locke**, John P. Two Treatises on Government (3rd edn). 1698.
10. **Mill**, John Stuart, Principles of Political Economy (5th edn), New York, Appleton, 1862.
11. **Smith,** Adam, The Wealth of Nations, Oxford, Clarendon: Cannan, E. ed. 1976.
12. **Wisła**, Rafał. Patent Data in Economic Analysis. InTech, 2017.

ROLE OF PATENT ANALYSES IN STRATEGIC PLANNING

Assist. Prof. Miglena Molhova-Vladova, PhD
Industrial business Department, Business Faculty,
University of National and World Economy,
e-mail: mmolhova@gmail.com

Abstract: *Patent analyzes aimed at research, discussion and evaluation of scientific and technical information from patent databases, can be used in various company activities - technology development, development of innovative products, marketing of these technologies and products. Conventional patent analysis usually focuses on factual information and in particular on its presentation, visualization and*

interpretation. With the modern development of technologies and the possibilities for finding dependence in a large volume of data, patent analyzes are closer to the concept of data mining, looking for knowledge derived from big amounts of data, and not simply processing of information (collection, storage, analysis and statistics). Less scientific attention is paid to the strategic role of the integrated patent intelligence in supporting decision-making for investment in research and development and market analyses. The current research paper comments on these important issues and explores how patent analysis can be useful for a company's strategic planning and the use of patent research for various economic purposes: determining the effectiveness of research and development, determining the rate of return on research and development activity, identifying market niches, identification of similar products, analysis of competition and technological levels of the industry.

***Keywords**: intellectual property, strategic planning, patent analysis, patent research, patent intelligence*

Цитирай като: **Молхова-Владова,** Миглена (2021). Ролята на патентните анализи в стратегическото планиране. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 61-69.

Citation: Molhova-Vladova, Miglena (2021). Role of Patent Analyses in Strategic Planning. *Intellectual property in the new (ab)normal*. Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 61-69.

ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ПРАВОТО ВЪРХУ МАРКИ – ЕДНА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА БИЗНЕСА

Хоноруван асистент Димитрина Вескова,
ПХН, СФ, Технически университет – София
e-mail: dimitrina.stefanova@gmail.com

Резюме: *Как се прехвърля правото върху българска марка? От материалноправно и процесуалноправно естество в Закона за марките и географските означения (нов, обн. ДВ бр. р. 98 от 13 Декември 2019 г.) са предвидени редица правила. В практиката обаче могат да възникнат затруднения от по-различен характер. Например по какъв начин собственикът на една марка може да обяви, че желае да я прехвърли на друго лице? Как неговият анонс да стигне до възможно повече хора и то до тези, които биха имали интерес от обявата? От друга страна, как едно лице, може да разбере има ли марки, които са „свободни" и могат ли да бъдат прехвърлени при определени условия? Един сравнително лесен начин на съвремието предоставя интернет. Разбира се, чрез създаване на сайт за прехвърляне на право върху марки. И макар, че вече има създадени такива за продажба на различни движими и недвижими вещи – например много популярни са за имоти и автомобили, то за прехвърляне на права върху обекти на индустриална собственост, в частност за марки не са познати на българския пазар. Считам, че за улеснение на бизнеса е добре да бъде създадена такава платформа за услуги. Един от вариантите е тя да бъде създадена за начало и в подкрепа на бизнеса като част от сайта на Българското патентно ведомство или по друг технически начин. В този доклад се прави предложение за създаване на електронен сайт или страница за услуги за прехвърляне на права на индустриална собственост, в частност за марки, както и се разглеждат предимствата на това предложение от редица аспекти.*

Ключови думи: *прехвърляне на право върху марка, сайт, интернет, Българско патентно ведомство, процесуална икономия.*

Увод

Как се прехвърля правото върху българска марка? От материалноправно и процесуалноправно естество в Закона за марките и географските означения (ЗМГО) [1] са предвидени редица правила. В практиката обаче могат да възникнат въпроси от по-различен характер. Например по какъв начин собственикът на една марка може да обяви, че желае да я прехвърли на друго лице? Как неговият анонс да стигне до възможно повече хора и то до тези, които биха имали интерес от обявата? От друга страна, как може едно лице да разбере има ли марки, които са „свободни" и могат да бъдат прехвърлени при определени условия? В доклада авторът разглежда едно предложение в тази насока.

1. Законови положения – необходимо допълнение

Според чл. 23, ал.1 от ЗМГО, правото върху марка може да се прехвърля независимо от търговското предприятие за всички или за част от услугите, за които е

регистрирана. Съгласно ал. 2 от същия член при съвместно притежание правото върху марка се прехвърля с писменото съгласие на всички притежатели, освен ако между тях в *писмена форма* е уговорено друго. Изглежда в българския закон между първата и втората алинея нещо важно е изпуснато. Възниква въпросът „В каква форма е необходимо да бъде сключен договорът за прехвърляне на право върху марки по принцип?“ Аналогичният чл. 20 (Прехвърляне), т. 3 от Регламент (ЕС) 2017/1001 на Европейския парламент и на Съвета от 14 юни 2017 г. относно марката на Европейския съюз [2] гласи „Без да се засяга параграф 2, прехвърлянето на марка на ЕС се прави *писмено* и изисква подписа на страните по договора, освен ако то произтича от съдебно решение; в противен случай прехвърлянето е нищожно.“ За това, че ЗМГО изисква договора за прехвърляне на марки да е в писмена форма може да се направи извод по тълкувателен път, въпреки че липсва изричен текст „Договорът за прехвърляне на марка се сключва в писмена форма“, който е необходим за яснота и по-добрата правна регламентация. Писмената форма на договора за прехвърляне е необходима за неговата действителност. Според чл. 23, ал. 3 и ал. 4 от ЗМГО, прехвърлянето се вписва в Държавния регистър за марките, а договорът за прехвърляне не се прилага, когато искането за вписване на прехвърлянето е подписано и от двете легитимни страни. Вписването е свързвано със заплащане на такса в размер на 60 лв. съгласно чл. 7, т. 6 от Тарифата за таксите, които се събират от Патентното ведомство на Република България [3].

2. Неизползване на регистрирана марка – отмяна или прехвърляне на друго лице

Различни причини могат до доведат до необходимостта една марка да смени своя притежател. Една от тях дори може да е, че маркопритежателят се дезинтересирал от използването на вече регистрираната марка. В още по-голяма степен, това е така, защото според чл. 21, ал. 1 от ЗМГО „Когато в срок от 5 години, считано от датата на регистрацията, притежателят не е започнал реално да използва марката на територията на Република България, във връзка със стоките или услугите, за които е регистрирана, или използването е било преустановено за непрекъснат период от 5 години, регистрацията може да бъде отменена, ако не съществува основателна причина за неизползването.“ Съгласно чл. 35, ал. 1, т. 1 от ЗМГО, отмяната на регистрацията на марка, може да бъде поискана от всяко лице. Следователно, когато маркопритежателят не използва марката си реално в течение на 5 години, той може да бъде принуден да понесе санкцията на нейната отмяна. В този случай, според чл. 38, ал. 1 от ЗМГО, маркопритежателят би изгубил правото върху регистрираната си марка, считано от датата на подаване на искането за отмяна.

Видно от справка в сайта на Българското Патентно ведомство [4] се установява, че за периода от 24.01.2018 г. до 01.10.2020 г. са проведени 42 производства по искане за отмяна, завършили с решения за отмяна на регистрираните марки. Отново въз основа на данни от същия сайт, се разбира, че за периода от 24.01.2018 г. до

07.10.2020 г. са проведени 41 производства по искане за отмяна, които са завършили с решение за частична отмяна на марка.

Не е ли по-добре тогава, маркопритежателят, който по някакви причини е спрял да използва марката си и не желая да я използва в бъдеще, да потърси вариант да я прехвърли на друго лице? Тогава той има възможност да си възвърне отчасти или напълно инвестицията по регистрация на марката, а защо не и да реализира печалба? Инвестицията е включвала задължително таксите, които се събират от Патентното ведомство съгласно ТТСПВРБ[31], а може и дизайнерският хонорар за изработването на знака, хонорарът за представител по индустриална собственост и др. разходи.

3. Един малко по-специфичен случай от практиката

Колкото и невероятно да звучи, маркопритежателят може да реши реално да спре да използва в дейността си заявената за регистрация марка по причина, която се корени в конкретното производство за регистрация. Възможно е производството да се е усложнило или да се е развило по-продължително. Съвсем реален е случаят, когато заявител вместо заявената за регистрация марка, на определен етап от производството (обикновено в етапа на опозиция) започва да използва друг знак в своята дейност, а не заявения. Известно е, че производството по регистрация на марка може да премине като незадължителен етап, през т. нар. „опозиция“ [4]. Опозиционният етап по необходимост удължава регистрационния процес. Време е необходимо за провеждане на опозиционното производство пред Състава по опозиции (чл. 53 от ЗМГО), а и съответно за провеждане на фазите за обжалване, при условие, че има такива. За бизнеса, особено за малкия и за средния бизнес, всеки ден е от особено значение. Висящото положение на един развиващ се спор с несигурен изход по отношение на регистрацията, възпрепятства инвестицията в популяризацията на бъдещата марка, респективно и реалното ѝ използване на пазара за този период.

В по-нататъшното изложение са представени няколко примера, взети от Официалния бюлетин на Патентното ведомство [5]. Тези примери са допълнени с данни от сайта на Българското патентно ведомство относно регистрираните марките. С тях се цели онагледяване на факта, че макар да може да се нарече определяем, все пак е трудно да бъде определен регистрационният процес като времева продължителност.

[31] Виж Раздел VII (Опозиции) от ЗМГО

Примери за продължителност на регистрационния процес:

Марка	Дата на заявяване за регистрация	Дата на регистрация	Срок на действие на марката	Проведена опозиция/ дата на подаване на опозицията
1. AMICCICERAMICA – СТИЛНА БАНЯ – (словна)	30.04.2015	19.03.2021	30.04.2025	Да/27.05.2016
2. ЛЕКУВА.НЕТ – РЕЦЕПТИ ЗА ЗДРАВЕ (комбинирана)	16.11.2017	22.03.2021	16.11.2027	Да/15.06.2018
3. PROSOL – Professional Solutions (комбинирана)	03.01.2018	18.03.2021	03.01.2028	Да/28.05.2018
4. Международно училище в София (комбинирана)	09.07.2018	18.03.2021	09.07.2028	Не
5. Юнион груп (комбинирана)	15.10.2018	18.03.2021	15.10.2021	Да/ първа- 30.04.2019 втора - 19.04.2019
6. Insider (словна)	15.10.2019	23.03.2021	15.10.2029	Да/31.03.2020

От информационната справка е видно, че най-краткият срок, за който е била регистрирана марка от извадката, е приблизително година и четири месеца от датата на подаване на заявката, а най-продължителният възлиза на близо шест години.

4. Предложение за създаване на сайт за сделки с индустриална собственост

Следователно, независимо от множеството причини, които могат да породят необходимостта една марка да смени своя притежател, възниква обективно следния въпрос – по какъв начин може да се обяви свободно на пазара предложението за прехвърляне на правото върху марка от нейния притежател? Как това предложение да достигне до неограничен кръг лица, до тези лица, които биха имали интерес от него? От друга страна, къде могат потенциалните заинтересовани лица да намерят информация за свободни марки? Авторът счита, че един сравнително лесен и достъпен начин на съвремието предоставя интернет. Може да се потърси разрешението на въпроса, чрез създаване на сайт за прехвърляне на право върху марки. И макар, че вече има създадени такива за продажба на различни движими и

недвижими вещи – например има редица популярни сайтове за продажба на имоти или автомобили[32], то за прехвърляне на права върху обекти на индустриална собственост, в частност за марки не са познати на българския пазар. За улеснение на бизнеса е целесъобразно да бъде създадена такава платформа. Как и по какъв начин е най-добре да се създаде платформата е въпрос на конкретно проучване. Един от вариантите, е тя да бъде създадена, при възможност, като част от сайта на Българското патентно ведомство или по друг технически начин, който да бъде администриран от Българското патентно ведомство. От Българското патентно ведомство, ако е възможно да се създаде тази платформа, на първо време в подкрепа на бизнеса, би било добре, защото ведомството е единственият в България национален държавен орган за правна закрила на обектите на индустриалната собственост[33] [6]. Съответно, качването на анонси от маркопритежателите би могло да се предложи като услуга, предоставяна от ведомството[34] и по този начин да се популяризира. Разбира се, тази платформа може да бъде предложена и от други организации, които подкрепят бизнеса, напр. от Българската търговско-промишлена палата, Българската стопанска камара и др. В случая всичко зависи от конкретните възможности и политики на всяка една от тях. Не на последно място, такъв сайт може да се създаде и като самостоятелна частна инициатива.

Предимствата от създаването на сайта биха могли да се очертаят в няколко насоки:

1) Улеснение, особено за малкия и средния бизнес, защото ще има специализиран сайт, който да бъде в услуга на бизнеса за свободно предлагане на права върху индустриална собственост, в частност за марки. По този начин ще се подпомогне особено малкия или средния бизнес, защото ще му се осигури информация за свободни марки, които могат да бъдат прехвърлени веднага, при определени условия, без да се изчаква регистрационният процес. От друга страна, лицата, които не използват по някаква причина марките си ще могат да анонсират, че желаят да прехвърлят техните права. Това могат да направят и лицата, които използват своите марки.
2) Възможност за бизнеса като цяло – вместо да изгуби правото си на марка, поради неизползване на същата, маркопритежателят може да я прехвърли на друго лице, като възвърне част от вложените средства или дори реализира печалба. Вместо да се развие в хипотезите на неизползване на марка едно производство по отмяна на марка срещу маркопритежателя (то в крайна сметка също може допълнително да го утежни с разноски), ще се развие

[32] Има се предвид например:
https://www.imot.bg/pcgi/imot.cgi,https://www.mobile.bg/pcgi/mobile.cgi и др.
[33] а също и чл.79, ал.1 от Закон за патентите и регистрацията на полезните модели //ДВ. бр.27 от 2. 4. 1993 г., посл. изм. и доп.// ДВ. бр.92 от 27 10 2020 г.
[34] 1. Виж Ценоразпис на услугите, които са представяни на обществеността от Българското патентно ведомство -https://www.bpo.bg/uploaded/files/286-Pricelist2021.pdf(страницата е посетена на 14 април 2021 г.)

производство по вписване на договор – много по-бързо и благоприятно, ако са изпълнени предпоставките за вписване.

3) Намаляване на административната тежест и прогнозно редуциране на производствата за отмяна на марки.

Заключение

В този доклад се разгледаха няколко ситуации, които могат да доведат до необходимостта маркопритежателят да пожелае да прехвърли своята марка. Извън тях има много и разнообразни причини собствеността върху една марка да бъде променена. Независимо от това какви биха могли да бъдат те, се поставиха въпросите: как един маркопритежател може да анонсира, че желае да прехвърли своята марка, как неопределен кръг лица могат да се информират, че определени марки са „свободни"?

Предложени бяха две основни възможности в посока прехвърляне на права върху марки:

1) в ЗМГО да се добави текст, че „договорът за прехвърляне на марка се сключва в писмена форма" и
2) да се създаде специализирана платформа, която да улесни сделките с права върху обекти на индустриалната собственост, в частност за марки. Предимствата се очертаха главно в няколко насоки: улесняване на бизнеса при прехвърлянето на марки, възможност за бизнеса да прехвърли правото си върху марка, ако не я използва по някакви причини, като алтернатива на производството за отмяна на регистрацията, прогнозно намаляване на административната тежест на производствата.

Може да се добави само, че ефективността на тази платформа ще може да се прецени напълно когато заработи. Освен това търсенето и предлагането в различните периоди от време ще зависи и от много други условия, включително от общата икономическа обстановка в страната.

REFERENCES

1. **Закон** за марките и географските означения. //ДВ, бр. 98, от 13.12.2019 г.
2. **Регламент** (ЕС) 2017/1001 на Европейския парламент и на Съвета от 14 юни 2017 г. относно марката на Европейския съюз(Регламент (ЕС)2017/1001), ОВ, L 154, 16.6.2017, с. 1-99.
3. **Тарифа** за таксите, които се събират от Патентното ведомство на Република България (ТТСПВРБ), одобрена с Постановление на Министерски съвет №242 от 27.12.1999 г. //ДВ, бр.114 от 30.12.1999 г., посл. изм.и доп. ДВ. бр. 18 от 2.03.2021 г.
4. Портал за електронни услуги на Патентно ведомство на Република България. https://portal.bpo.bg/legal_decisions (страницата е посетена на 13 април 2021 г.).
5. Официален бюлетин //Официално месечно издание на Патентното ведомство // 03.2 от 31.03.2021 г., с.358 -368.
6. https://www.bpo.bg/bg/about/koi-sme-nie(страницата е посетена на 16 април 2021 г.).

TRANSFER OF TRADEMARK RIGHTS - AN OPPORTUNITY FOR THE BUSINESS

Part-time assistant Dimitrina Veskova,
LHS, FE, Technical University of Sofia,
e-mail: dimitrina.stefanova@gmail.com

Abstract: *How is the right to a Bulgarian mark transferred? Of a substantive and procedural nature, the Law onTrademarks and Geographical Indications (new, promulgated SG No. 98 of 13 December 2019) provides for a number of rules. In practice, however, difficulties may arise from a different character. For example, how can the owner of a trademark can to announce that he wishes to transfer it to another person? How can his announcement reach as many people as possible, and those who would be interested in the ad? On the other hand, how can a person know if there are trademarks that are "free" and can be transferred under certain conditions? A relatively easy way of modernity is provided by the Internet. Of course, by creating a site to transfer the right to trademarks. And although there are already created for the sale of various movable and immovable property – for example, they are very popular for real estate and cars, for the transfer of rights to industrial property, in particular for brands are not known on the Bulgarian market. I believe that it is good to set up such a service platform to make business easier. One of the options is to create it to start and support the business as part of the website of the Bulgarian Patent Office or in another technical way. This report proposes the creation of a website or page for services for the transfer of industrial property rights, in particular for trademarks, and examines the advantages of this proposal in a number of respects.*

Keywords: *transfer of rights to a trademark, website, internet, Bulgarian Patent Office, procedural economy*

Цитирай като: Вескова, Димитрина (2021). Прехвърляне на правото върху марки – една възможност за бизнеса. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 70-76.

Citation: Veskova, Dimitrina (2021). Transfer of Trademark Rights - an Opportunity for the Business. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O Pismeneh, p. 70-76.

ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСПЕШНО БИЗНЕС – ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ И РЕГИОНАЛНИТЕ МУЗЕИ

Докторант Георги Георгиев
Адвокат на свободна практика
e-mail: emba.bmc@gmail.com

Резюме: *Когато говорим за интелектуална собственост, определено представяме приоритетите на частната бизнес активност. Наистина, икономиката се крепи на частния интерес и дава възможност на притежателите на различните видове интелектуална собственост да изведат ползи от своите права, като предоставят срещу лицензии, продават, преотстъпват същите на други субекти. В света обаче, се наблюдава отчетлива тенденция музеи, галерии, включително и национални хранилища на идентичността, които са и цивилизационно достояние да преотстъпват права върху артефакти или техни фотоси. Тези договори и правоотношения могат да бъдат развити успешно и на територията на България, да бъдат ключ за успешен мениджмънт на нашите музеи, между които Националният археологически институт с музей в София, както и Националният исторически музей.*

Ползите от предоставените права могат да бъдат достатъчно големи, за да обосноват социализацията на хилядите исторически артефакти. Световните пандемии в частност ще предизвикат промени в начина по който един музей се социализира в дигиталното пространство.

Ключови думи: *авторско право, културно наследство, интелектуална собственост, музеи.*

Въведение

Реализирането на правата върху интелектуалната собственост спрямо културно-историческото наследство (материално, нематериално, движими и недвижими културни ценности по смисъла на ЗКН) на България може да бъде част от солиден икономически оборот в страната. За съжаление, експлоатацията на активите не е в приоритетите на музейното управление в България и от това страдат привлекателността на музея като цяло, спада и ефекта от образователната му дейност, предвидена в закона. Според доклад на Световната организация за интелектуална собственост (СОИС), „културното наследство е вдъхновение за творчество“ у човечеството и може да предизвика плодотворни дебати при съприкосновението си с хората, под каквато и да е форма – директно или чрез отдалечен достъп – интернет.

Една от целите на настоящата разработка е да се дефинират и дискутират известен брой добри практики, които да създадат основа за формулиране на концепция и стратегия за устойчиво бизнесразвитие на институцията музей. Управлението на интелектуалната собственост е сложен процес на разбиране на стойността на музейните фондови колекции. Следва да се изостави подходът на разглеждането им като материални активи и да се напусне полето на отработваните приходи от билети и усвояването на регионален, местен бюджет от Общините.

Защото от успешно управление на правата могат да се получат стотици пъти повече приходи. За това следва да се изгради система за управление на правата.

Музеите получават приходи от държавното финансиране, от общината, приходи от продажби на билети, рекламни материали и сувенири. В закона е предвидено възпроизвеждането на предмети с търговско предназначение, съгласно договор с музея и изпълнителя. Така наречените сувенири се приобщават към музейното магазинче и стават част от лицето на институцията, в крайната точка на музейния разказ[35].

Известни са отлични примери за валоризиране на правата върху културни ценности. Ашмолският Музей например предоставя за придобиване (продажба) фотографски изображения от своите фондови единици, измежду които е и Дълбожкото съкровище. Прави впечатление, че тези фотоси имат определени размери, резолюция и се предлагат за значителна сума (около 500 английски паунда за част от предметите на съкровището)[36].

Именно покупко-продажбата на фотографското изображение на културната ценност, извършена от музейния специалист/фотограф, с определена резолюция представлява реализиране на един от видовете интелектуални права.

Изложение

Следва да се направи уточнението, че настоящата работа разглежда възможностите за управление на правата върху музейните културни ценности, собственост на НАИМ-БАН – София, НИМ-София, и регионалните музеи. Не са засегнати въпроси за частните колекции. Тези субекти имат своите цели и възможности да се справят в икономическата обстановка самостоятелно. За тях подробно е подготвила публикация Нина Де Брюне[37].

Музейните институции в света започват да обръщат внимание на своите права върху интелектуалната собственост отскоро[38].

Законодателят у нас предвижда в чл. 70 от Закона за културното наследство [1] възможността за собствениците на музейни ценности да получават приходи от възпроизвеждане на вещта във фотографско, компютърно, видео и/или друго изображение. Това възпроизвеждане се отнася за копията, репликите и предметите с търговско предназначение. Действията по съприкосновение с вещта се извършват при условия, запазващи целостта им, а при необходимост от директен контакт – от съответните специалисти по чл. 164 ЗКН. Копията се предвижда да бъдат изработвани за музейни цели и тяхното присъствие в търговския оборот е забранено. Затова и не са предмет на това изследване. Няма да се спираме и на реставрацията на движими и недвижими културни ценности. За функциите на протоколните подаръци,

[35] Вж. Бонева, В. Сборник АРЕТЕ-ФОЛ, бро. 8/2018 г. Стр. 22
[36] Кореспонденция на автора с администрацията на музея Ashmolean Museum Oxford, 2016 г.
[37] Вж. Дебрюне, Нина. Частни колекции с антични предмети в България: Пътища за социализация 1995-2011/Private Antique Collections in Bulgaria: Social Integration 1995-2011, София.
[38] Кралският музей в Онтарио създава своя политика за управление на правата още през 2002 г.

възпроизведени като реплики вече е обърнато внимание [2]. Репликата се изработва за представителни цели и следва визуално оригиналната културна ценност, но се различава с една десета от размера. Известна е свободната продажба на реплики от музейните магазини, като съответно цените са по-високи от тези на предметите, предназначени за продажба.

При условията на сегашните разпоредби, включително и в наредбите, касаещи процедурата, законовите правила са значително стеснени и не предполагат възможния обем от цялостно разгръщане на ползите от собствеността върху културната ценност. Не е предвидена и задължителната публичност кой какви права притежава и какви договори са сключени, при какви условия. Въпреки, че се предвиждат изрично задължителни реквизити от съдържанието на договор за преотстъпване на право на възпроизвеждане, за тези важни документи не е предвидено да стават публично достояние. За тях обаче остава възможността да бъдат изискани по ЗДОИ. Струва ми се, че публичността следва да произтича от чл. 3, ал. 1, т. 3 ЗКН. При проверка на електронните страници на НАИМ-БАН и НИМ София, не установих публичност на каквито и да е договори за отстъпване на права на възпроизвеждане[39]. Този факт прави настоящия анализ труден и непълен.

За изработването на реплики е важно да се предпостави дали съответната ценност попада в категорията световна, или национална ценност/богатство. От този критерий зависи дали ще се изисква разрешението на Министъра на културата, или директора на съответния музей. Реквизитите, които съдържат заявленията са достатъчно, за да обосноват интереса на държавата, да се запази адекватното представяне на новосъздадената вещ. Отличителен белег е изискването на собственика да се посочи моделът и процесът на изработка, съответно, шаблоните и матриците да се върнат във фондохранилищата на музея. Този елемент предпоставя определен брой изработени реплики на ценности. В търговския оборот обаче, най-често влизат така наречените предмети с търговско предназначение, които на практика не могат да бъдат контролирани. Важно изискване е, освен да се различават по размер с една десета от оригинала, и да носят определени изменения в детайлите. Понякога са наричани сувенири и носят историческата памет и на индивидуалното посещение на културният обект, във връзка с който са произведени. Недостатък на процедурата за производство на такива сувенири е липсата на изискване да се запазят добрите нрави и морала, което позволява да се създават вещи, като например пепелник с изобразен на дъното Паметника на Свободата. Има и други примери. Това, че е улеснено издаването на такива договори, било възмездни или безвъзмездни, за производство на сувенири, предпоставя хаос в преотстъпването на правата на интелектуална собственост върху културната ценност. Музейните институции се лишават от сериозен приход, когато не следят кой, кога, при какви условия и в колко бройки интервенира на пазара подобни вещи. Стига се до внос от Китай например на същите тези сувенири. Приходите остават за недобросъвестните търговци.

[39] Достигане до страниците на НАИМ-БАН и НИМ София на 20 април 2021 г.

Може да се посочи реверсивен пример от чуждестранен музей, който срещу възмезден договор е преотстъпил правата за фотографско възпроизвеждане под формата на giff- формат на определени културни движими ценности от своя основен музеен фонд. Въпросните гифове могат да се изтеглят от електронен адрес, като финансовият приход е осигурен и за двете страни.

Книгите, списанията, периодичният печат могат да съдържат освен строго научните статии, разработки и доклади, но и художествени разкази, касаещи по-интересните обекти от фонда. В интернет страницата на чуждестранен музей, може да се достъпи до платени академични публикации с художествено-творчески елемент. Цената, която се заплаща е до осем евро, отделно се включва доставката. Посочвам този пример, понеже съм на мнение, че научният екип на музея следва да се издържа и от своята работа, създавайки предпоставки да се подпомогнат и усилията на общината в издръжката на тази дейност. Разбира се, когато се касае за постигане на образователните цели на музейната сбирка, договорите могат да бъдат и безвъзмездни, или под формата на дарение, спонсорство и другите познати практики.

В Наредбата № н-00-0005 от 8 юни 2010 г. за условията и реда за възпроизвеждане на културни ценности в копия, реплики и предмети с търговско предназначение (обн. ДВ бр. 46, ДВ бр. 35/30 април 2019 г.) в чл. 23 се отбелязва, че правата върху изображенията на културни ценности, създадени с търговска цел не могат да бъдат преотстъпвани. Това нормативно разрешение забранява на практика произволното създаване на фотографии на движими и недвижими културни ценности, като запазва тази възможност единствено за собственика на вещта – музей или частен колекционер. Влизането в търговския оборот на подобно изображение може да става след сключването на договор с музея и изработването на изображенията да следва оригиналната фотография на вещта, направена от музейния специалист. Оттук не следва обезателно, че изображението ще има художествеността, присъща за авторската фотография. Важният елемент представлява културната ценност, която трябва да бъде заснета професионално и по начин, да разкрие собственото си измерение като носител на историческа информация. Ето защо, авторството възниква като собствено за музея притежател на вещта и художествеността отстъпва на творчеството на тогавашния майстор. Когато се проявяват комплексно художествената фотография и фотосът, като носител на историческата информация на вещта, изображението може да се счита за уместно при представяне на рекламни материали за изложби и други инициативи. Възприемащият изображението получава допълнителен стимул да посети експозицията, впечатлен и от художественото представяне на културната ценност.

Описаното дотук не е изчерпателно досежно всички възможности от оползотворяване на потенциала на музейния фонд и вероятно ще бъде отправната точка за допълнително и по-задълбочено изследване. Прави впечатление добрата уредба при възпроизводство на копията, репликите според ЗКН. Най-слабото звено в търговския и документооборота обаче, остава спрямо предметите с търговско предназначение, което осигурява сериозен приход, но не и за музеите.

Отделен е въпросът, че изминалата година бе белязана от световната пандемия, която все още не отшумява. В подобни периоди институциите, съдържащи колекции в България се снишиха и това може да доведе до спад в интереса към посещаемостта в бъдеще. Гръцките министерства на културата и туризма подходиха различно. Те увеличиха присъствието си в социалните мрежи и дигиталното пространство, именно, за да запазят спомените на онези, които отново ще посетят страната, в друг град, в друг музей или място на памет. Единствено дигиталните архивни единици (книжовно наследство) от българските музейни колекции присъстваха по-осезаемо през 2020 г.

Препоръки

Музеите трябва да запазват и обогатяват колекциите си, да образоват аудиторията и да осигуряват достъп на Обществеността за своите колекции (чл. 3, ал. 2 ЗКН).

Музеите могат и са длъжни да предприемат действия за разработване на политики за реализиране на авторските и други интелектуални права върху артефакти, поддържани в техните фондове и музейни единици. Тази постоянна задача осмисля ежедневните дейности и предвид на това, е по-устойчива във времето с обособен екип, архив и административна структура. В постигането на целите работи целия екип на музея, ведно с изпълнителния директор, на основата на координация при разработването на плана за работа, и в условията на субординация при неговото реално прилагане. Първоначалните усилия следва да се съсредоточат върху всички възможности от страна на институцията да се възползва от правото си на интелектуална собственост върху артефактите. Докладът [3] за нуждите включва: авторски права върху фотографски изображения от колекцията на музея, аудиозаписи и музикални издания върху твърд диск, DVD, CD, аудио-визуални произведения, посочени в ЗАПСП [4], мултимедийни продукции, заредени в интернет или на CD, публикации в това число и образователни пособия, бази данни, желани от всякакви хобисти и/или колекционери. За търговските марки може да се приеме следното: Съгласно доклад, проведен в САЩ, е било посочено за изключително правото върху: името на музея, идентифициращото лого или графично произведение, сградата на музея, ако е търсено място за заснемане и е отлично разпознаваема (музея Гугенхайм например), опаковката за продажба на произведенията с търговски характер, произведенията на изкуството, възпроизведени върху материал, от което може да се направи незабавно разпознаване в коя музейна колекция се намира това произведение. Интересен момент се появява при изреждането на търговски тайни, секрети и патенти. Това са колекции, които дават началото на нова технология в действие (пример). В академични доклади с информация за колекции, често създавани от куратории в музеите, в технологии за управление на колекции, техники за консервация (обект на патентна защита), бизнес способи за електронна търговия, дори управленската структура, като ноу-хау за музеен мениджмънт. В академичните научни разработки могат да се посочат древни кулинарни рецепти, които също следва да се обособят

като авторски материал и обект на защита. Изброените нови подходи значително разширяват и допълват възможностите за музейното представяне. Трябва да се направи и изводът, че единственото „дигитализиране“ на колекциите далеч не е единственият способ и възможност за управление на правата.

Имената на домейни също създават особена правна защита, понеже представляват обект на интелектуалната собственост и не могат да бъдат дублирани в интернет. Музейните домейни се защитават от друга организация (MuseDoma) и прави впечатление, че големите ни музеи все още не са се възползвали от регистрация с уникален музеен мрежов инструмент.

Художественото оформление на музейната колекция също може да бъде предмет на правна защита по ЗАПСП [4].

На първо място трябва да се създаде снимка на момента, така нареченото сканиране на средата, за да се отговори на първичните въпроси за състоянието на продукта – права върху артефактите. Да се преценят документите, които дават правото на ползване, опазване, социализиране на даден артефакт. В последствие, експертите препоръчват да се създаде централизиран обособен архив за документация, свързана с преотстъпване на правата – върху кого, в какъв срок, с какви изключения и други правни условия и спрямо кои движими културни ценности. Всяка една културна ценност има различна тежест, следвано от интерпретацията и предвид на този факт, могат да се определят различни такси и условия за ползването на съответния предмет с търговско предназначение, или реплика. Отделът за опазване интелектуалните права на музея ще съблюдава и за незаконни репродукции и копия и при необходимост ще подава искане към компетентните институции. Архивът, поддържан от звеното, ще съдържа ясни административни указания, съответните лицензии и цялата информация с всички детайли. Важен елемент от този подход е, да се осигури публичност за всички сключени договори за отстъпени права и лицензии, както и такива за възпроизводство. Изискването за публичност може да се изведе от нормата, задължаваща достъп до културно-историческото наследство на цялата общественост.

Евентуално в научния паспорт на музейната ценност следва да се прибави и точка, указваща дали вещта е обект на договор за лицензирано възпроизвеждане[40].

Изводи

Реализирането на горепосочените препоръки може да доведе до сериозен ръст в обема на самофинансиране на музейните институции в България. Съгласно вече проведени анализи за бюджетната дейност на администрацията, свързана с управлението на тези хранилища на културното ни наследство, главните финансови потоци минават чрез държавата към музея, а другата основна приходна част идва от продажбата на билети (около 7 млн. за 2015 г.) [5] .Убеден съм, че при подходящо и адекватно управление на всеки един от десетките музеи в България, наред с НАИМ-

[40] Чл. 26 от НАРЕДБА № Н-6 от 11.12.2009 г. за формиране и управление на музейните фондове.

БАН, НИМ – София, финансирането чрез преотстъпване на авторски права, търговски марки и лицензии върху милионите исторически артефакти и културни ценности ще се превърне в основен приход за тези публични институции. De Lege Ferenda нормативната ни база може да бъде подобрена чрез съответната Наредба за управление на правата върху интелектуалната собственост, произтичаща от културни ценности, свързана с културно-историческото наследство на Р България, а впоследствие и в завършен Кодекс за културното наследство, който да отговори на необходимостта от адекватна правна защита за движимите и недвижимите, материални и нематериални културни ценности на третата по археологически богатства страна в Европа.

REFERENCES

1. **Закон** за културното наследство, в сила от 10.04.2009, посл. Изм. ДВ бр. 17 26.02.2021.
2. **Георгиев,** Г. Реплики, фалшификати и модерното законодателство. // *Бюлетин Фондация Арете–Фол. Реплики–копия–фалшификати.* Година VII, бр. 8, 2018, стр. 55. https://www.researchgate.net/profile/Magdalena-Garvanova/publication/321860230_Socialnopsihologiceski_profil_na_falsifikatora/links/5c1d1d1992851c22a33d2ab0/Socialnopsihologiceski-profil-na-falsifikatora.pdf.
3. **Pantalony,** Rina Elster. Why Museums Need an IP Policy. // Paper presented at Creating Museum IP Policy in a Digital World, NINCH/CHIN Copyright Town Meeting, Toronto, September 7, 2002, at https://www.ninch.org/copyright/2002/pantalony.pdf.
4. **Закон** за авторското право и сродните му права. // *Държ.* вестник, бр. 56, 1993; изм. Държ. вестник, бр. 98 от 13.12.2019.
5. **Бонева,** В., **Русев**, Р. Регионалните музеи в културната инфраструктура на България. – София, 2014, стр. 140.

THE INTELLECTUAL PROPERTY ON THE CULTURAL HERITAGE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA – AN OPPORTUNITY FOR SUCCESSFUL BUSINESS POSITIONING OF THE NATIONAL AND REGIONAL MUSEUMS

Georgi Georgiev, PhD student
Attorney-of-Law
e-mail: emba.bmc@gmail.com

Abstract: *When we talk about intellectual property, we definitely present the priorities of private business activity.Indeed, the economy is based on the private interest and allows the owners of various types of intellectual property to derive benefits from their rights by providing in exchange for licenses, sell, transfer the same to other entities. However, there is an account of the trends of museums, galleries, including national repositories of identity, which are also a civilizational property to assign rights to artifacts or their photographs. These contracts and legal relations can be successfully developed in Bulgaria, to be key to successful management of our museums, including the National Archaeological Institute and Museum Sofia, as well*

as the National History Museum. The benefits of the granted rights can be large enough to justify the socialization of thousands of historical artifacts. Global pandemics in particular will cause changes in the way a museum socializes in digital space.

Keywords: *Copyright, cultural heritage, intellectual property, museums*

Цитирай като: Георгиев, Георги (2021). Интелектуална собственост върху културното наследство на Република България – възможност за успешно бизнес-позициониране на националният и регионалните музеи. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 77-84.

Citation: Georgiev, Georgi (2021). The Intellectual Property on the Cultural Heritage of the Republic of Bulgaria - an Opportunity for Successful Business Positioning of the National and Regional Museums. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia, Za bukvite – O pismeneh, p. 77-84.

АВТОРСКОТО ПРАВО В МЕДИИТЕ И ИЗДАТЕЛСКИЯТ ДОГОВОР

Ас. д-р инж. Евелина Здравкова [1], Проф. д-р Тереза Тренчева [2]
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии [1, 2]
e-mail: e.zdravkova@unibit.bg [1], e-mail: t.trencheva@unibit.bg [2]

Резюме: *Авторското право в медиите е право на авторите върху техните произведения, което се неглижира. Във време, когато модерните технологии влияят все повече върху журналистиката, мотивацията на автора на медийно съдържание за качеството на статиите придобива още по-голямо значение. Като произведения на литературата и изкуството те са обекти на авторското право, а техният създател – собственик на интелектуална собственост. Настоящият доклад разкрива значението на договора, който се сключва между автора и издателя в медиите. Обект на тази разработка е авторското право в медиите и необходимостта от авторскоправна грамотност на потребителите на медийно съдържание. Целта е да се разкрие как правните норми уреждат отношенията между журналисти и работодатели и как е защитен журналистическият труд, вложен при създаване на интелектуални продукти. Разгледан е издателският договор според Закона за авторското право и сродните му права и релациите му с договорите за услуга в медиите. Интересът към авторскоправната закрила на журналистическите материали е продиктуван от тяхната специфична природа от една страна, и липсата на обучение по проблематиката – от друга. Авторскоправната грамотност в научната работа е разгледана в тесния смисъл на договора, който всеки автор на медийно съдържание сключва с издателя. Анализът очертава сериозна потребност на образователни модели за изследване и повишаване на знанието за авторското право в съвременните медии и университети. Изследваната тема е свързана с практическото предизвикателство съдържанието на авторското право върху творческите продукти в медиите да получи закрила.*

Ключови думи: *авторско право, медии, журналистика, интелектуална собственост, Интернет.*

Въведение в проблематиката

Живеем във време, в което разполагаме с невероятни средства за разказване на истории. Но „важното е да разказваме историите, които хората искат да знаят“, казва Мари Хокадейл от БиБиСи. Модерните технологии все повече оказват влияние върху журналистиката, но фундаменталните професионални ценности си остават непроменени. Авторът следва три основни принципа: точност, безпристрастност и разнообразие на мнения, и се стреми да промени света. Качествената журналистика изисква допълнителни усилия, които винаги се възнаграждават. Ако историята е интересна, технологията – помага, то на трето място идва авторовата мотивация. Google дава бърза информация какво търсят хората по света, как се визуализират данните, какви услуги се ползват и как се създава интерактивно преживяване. Социалните медии разпръскват съдържание чрез различни иновативни методи, потребителите на случаен принцип си взаимодействат с медийния поток и не се

интересуват от алгоритмите, ресурсите и инструментите на Фейсбук, Туитър, Инстаграм и др. Това е и причината фалшивите новини да се „ширят“ безспир. Факт е проучване[41] Digital News Report, според което само една четвърт от запитаните (24%) смятат, че социалните медии успяват да разграничат фактите от измислиците, докато за новинарските медии този процент е 40%. Организациите сами намират инструменти за обработка на данни, които да проверяват факти, или да извличат скрити данни от видеоклипове в Интернет. В тази объркана ситуация на преден план излиза авторството и мотивацията на автора на медийно съдържание да създаде произведение на литературата, изкуството и науката, което да е обект на авторско право, а той самият – собственик на интелектуална собственост.

Журналистическите материали – обекти на авторското право

В медиите творят журналисти, чиито репортажи, интервюта, коментари са произведения на литературата и като такива са обекти на авторското право. Когато е налице произведение на литературата, науката и изкуството, което отговаря на изискванията на чл. 3, ал. 1 в ЗАПСП, т.е. да е резултат от творческа дейност, да е изразено по какъвто и да е начин и в каквато и да е обективна форма, законът казва, че се сключва издателски договор. Когато говорим за произведение, което е създадено в изпълнение на задължения по трудово правоотношение, съгласно разпоредбата на чл. 41, ал. 1 авторското право принадлежи на техния автор, но работодателят има изключителното право да използва произведението. Законът поставя определени обективни граници, в рамките на които работодателят може да използва произведението, а те са: „за свои цели“, „по начин и до степен, съответстващи на обичайната му дейност.“

Журналистическите материали обикновено се публикуват в периодични издания. Договорът за публикуване в периодично издание (ДППИ) не е издателски договор, но заради това, че съдържа някои негови характеристики, в настоящата разработка ще използваме издателския договор като пример/база. Важно е да направим уточнението, че издателският договор не е договор за издаване за сметка на автора, не е и договор за издаване при участие на автора в приходите и разходите, както не е и договор за издаване на произведение, което е създадено в рамките на трудово правоотношение. В този смисъл е от особено значение връзката между страните по договора при разпространението на екземпляри от журналистическото произведение.

Обект на настоящия договор е авторското право на журналистите, които създават медийно съдържание с авторски права, в медиите.

Авторското право се изяснява в Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП). В случаите на създаване на статия, специално написана за конкретна медия, авторските права обикновено се държат от издателя/работодателя, а не от журналиста като служител при този работодател. Тъй като собствеността не винаги е напълно ясна, е полезно да се посочва собствеността върху авторските права във всички договори,

[41] 2020 The Reuters Institute Digital News Report. Достъпен на : https://www.digitalnewsreport.org/

които се сключват за творчески произведения. Не е необходимо и да се предприемат каквито и да било действия за защита на авторски права върху журналистическа статия като творческо произведение. Авторските права са автоматични от момента, в който дадено произведение е поставено в конкретна форма. С други думи, в момента, в който статията е записана на хартия или на компютър, тогава текстовете са защитени с авторски права. Не е необходимо / не се изисква да се използва символът за авторско право © за потвърждаване състоянието му.

Същност и особености на издателският договор

Понятието „издателски договор“ има двойнствена природа. От една страна, издателският договор е система от правни норми в ЗАПСП, а от друга – съглашателство между автор и издател. В правния мир издателският договор се свързва с появата и утвърждаването на позитивното авторско право.

Кой е автор? Концепцията за авторското право в съвременното законодателство е разширена – към писателите на книги и стихотворения са прибавени лицата, които се изразяват творчески в картини, рисунки, фотографии, скулптури, музика, цифров дизайн, компютърен код. Когато имаме произведение като песен, книга, картина, фотография, ЗАПСП помага за защитата на собствеността на автора върху това произведение. Когато авторът е на трудов договор в медия и създаде журналистически текст като произведение на литературата, изкуството, науката, е важно да е ясно кой е собственик на това произведение.

Творческите произведения имат специфична форма на собственост – интелектуална собственост, която обаче има ограничен срок.

Журналистическите материали считаме за произведения на литературата, което ги прави обекти на авторско право.

В исторически аспект издателската дейност се обособява като търговска със създаването на печатарската преса. След това се появява необходимостта от законова закрила на правата на издателите и на авторите – през XVI и XVII век по времето на режима на привилегиите печатарите са имали право на собственост върху издаденото произведение, изключително право да извършват печатарска дейност на определена територия. С други думи регулирани са отношенията им във връзка със създаването и търговията на екземпляри, а не по отношение на съдържанието, посланията и пр. По-късно покрай привилегиите на печатарите се появяват и т. нар. авторски привилегии, които са закриляли интересите на автора. Заслугата е на кралица Ана. През 1709 г. Англия приема „Закон за поощряване на знанието“, който предвижда поставянето на екземплярите от отпечатаните книги под надзора на авторите за определен период от време. Признато е изключително и срочно право на възпроизвеждане на произведението в полза на авторите. С този закон за първи път е признато имуществото право на възпроизвеждане на произведението, като право, принадлежащо на авторите, а не на издателите.

В началото на XX век в законодателствата на големите европейски държави се появява уредба на договорите, свързани с използването на закрилните от авторското право произведения. В Германия през 1901 г. е приет закон за издателския договор,

през 1936 г. в Австрия е приет закон, в който изчерпателно е намерила място правната уредба на договорите, свързани с използването на произведенията. През 1941 г. се появява италианският закон, а през 1956 г. – и френският.

В България за първи път за издателски договор се говори през 1897 г. – в Търговския закон, дял III, Глава 7. По смисъла на чл. 280, т. 5 издателският договор има характера на относителна търговска сделка, тъй като е търговска само по отношение на издателя. Сключвайки издателски договор, авторът не сключва търговска сделка, дори да се занимава по занятие с писане, рисуване и други творчески дейности. По силата на чл. 432 от онзи Търговски закон издателят придобива изключителното право и същевременно се задължава да възпроизвежда, обнародва и разпространява литературно, техническо или художествено произведение. Това право на издателя е валидно само за едно издание на произведението. При ново издаване се сключва нов договор – чл. 438 и чл. 439 от закона. Срещу придобитите права законът не вменява в задължение на издателя да плати на автора възнаграждение. Съгласно чл. 442 от Търговския закон от 1897 г. задължението за плащане на възнаграждение следва да е било уговорено между страните „явно или мълчаливо". Търговският закон от 1897 г. е отменен през 1951 г. Оттогава издателският договор се урежда в Закон за задълженията и договорите (ЗЗД), обн. в Държавен вестник, брой 275, 1950 г., Закона за авторското право от 1951 г. и др. В ЗЗД издателският договор е уреден като „двустранен, възмезден, неформален, комутативен и консенсуален, а авторът отстъпва на издателя изключително и срочно (за не повече от пет години) право да възпроизведе и разпространи произведението. В годините на социализма издателската дейност е основана на държавно планиране. Авторското възнаграждение се е определяло в „Тарифа за авторските възнаграждения".

Днес реалността е друга. Точките в реалния издателски договор, който подписват авторите на медийно съдържание, са плод на съвременните тенденции на икономически отношения между носителите на авторски права и издателите. С други думи творческата работа на журналиста се свежда до търговска сделка, ако не са уточнени права и задълженията на страните относно съдържанието на произведението. И понеже медиите са частни институции, правната уредба на издателския договор би повлияла на вътрешните нормотворчески процеси в медиите, както и на правоприлагането в интерес на договарящите се страни.

Какво съдържа издателският договор в медия?

На първо място произведението или части от него трябва да бъдат обекти на авторското право, т.е. да бъдат идентифицирани съгласно класификацията по чл. 3 ЗАПСП и изключенията в чл. 4 от закона. На второ място това произведение трябва да има характеристики, които го отличават от подобни произведения на литературата, науката и изкуството като: изключителен и неизключителен характер на отстъпените права; разширено приложно поле на издателския договор; издание и брой на изданията; тираж на изданието; графично оформление на изданието; срок на договора, който съгласно чл. 37, ал. 2 ЗАПСП не може да бъде по-дълъг от 10 години; срок за предоставяне на достъп до произведението от страна на носителя на авторско

право; език, територия, срок, в който ще се извърши възпроизвеждането и разпространението на екземплярите от произведението; начин, по който ще се определи и плати възнаграждението, което ще получи носителят на авторско право; отговорността при нарушение на договора. Договорът може да има и допълнителни елементи като срок за предаване на произведението във вид годен за възпроизвеждане, срок за извършване на коректури, връщане на дадените за публикуване оригинали, начин на разпространение на екземплярите, както и право на автора да внесе изменения и допълнения в произведението преди издателят да пристъпи към следващо издаване. С издателския договор носителят на авторско право може да отстъпи на издателя правото на използване на произведението по друг начин, освен издаване – чл. 45, ал. 1 ЗАПСП. Това може да стане чрез издателски договор с разширено приложно поле, което може да се разширява неограничено и да обхваща законово регламентираните към момента на сключване на договора имуществени авторски права.

Възможно е да се сключи издателски договор за бъдещо произведение. Тогава носителят на авторско право поема две задължения: 1. да създаде произведението, и 2. да отстъпи правото на възпроизвеждане и разпространение върху него. Авторските права, които се отстъпват, възникват едва със създаване на произведението. Задължението на носителя на авторско право да предостави на издателя достъп до произведението не е уредено с изричен текст в ЗАПСП. Това задължение обаче следва непосредствено от отстъпените авторски права на възпроизвеждане и разпространение. За да упражни отстъпените права на възпроизвеждане и разпространение на екземпляри, издателят трябва да разполага с произведението.

Носителят на авторското право е длъжен да предостави на издателя произведението, обект на издателския договор. Има установени различни практики – произведение в ръкописен вид, напечатано на пишеща машина, на външен носител и др. След това издателите се запознават с произведението и едва тогава се пристъпва към сключване на издателски договор. Ако обаче авторът не е в състояние да предаде произведението при сключването на договора, то за предаването му страните уговарят срок. При предаването му се създава приемно-предавателен протокол, в който се отразява фактът на предаване на произведението.

От момента на предоставянето на произведението на издателя започва да тече срок, в рамките на който издателят трябва да създаде екземпляри от произведението в договорения тираж. За издателя и носителя на авторски права възникват задължения за корекции и промени в произведението и извършване на всички фактически и правни действия, които ще доведат произведението до положение на „годно за печат“, т.е. то да бъде съвършено. Авторът е длъжен да отстрани техническите грешки. Издателят пък има интерес да направи оценка на качествата на произведението в рамките на сключения договор като оценката може да е резултат от извършена рецензия, от редакционна работа. Последиците от оценката на издателя нямат препоръчителен, а задължителен за автора характер. Налице е договорно и относително ограничаване на абсолютното авторско право на промяна в произведението.

При издателски договор за бъдещо произведение авторът се ползва от т.нар. творческа свобода, но при спазване на установени в договора правила като вид на произведението, жанр и т.н. Издателят е страната, която инициира както създаването, така и издаването на произведението.

Задължението на автора да подпише „за печат" не е уредено в ЗАПСП, но е препоръчително за страните по издателския договор да го уговорят изрично.

Възнаграждението, което издателят плаща на носителя на авторското право по издателския договор, има паричен характер. Размерът на възнаграждението се договаря между носителя на авторското право и издателя. Правилото на чл. 47, т. 3 ЗАПСП обвързва размера на възнаграждението от цената на дребно на екземпляр от произведението. Цената на всеки продаден от издателя екземпляр формира приходите, които издателят реализира от разпространението на произведението. Но в издателския договор с журналистите обикновено е предвидено друго – по преценка на работодателя.

Съществува ли зависимост между възнаграждението по издателския договор и количеството и качеството труд, положен от носителя на авторско право. Трудът, положен от автора, се преценява като част от обективните качества на произведението. Талантът на автора, избраната тема, и т.н. пък се преценяват като субективни елементи. Обективен показател е видът на произведението – роман, учебник, сборник, статия, както и обемът, тиражът, поредността на изданието и т.н. За оценката на журналистическия труд се вземат предвид и вътрешните качества на произведението – художественото майсторство, актуалност, задълбочен анализ и т.н.

Страните могат да се договорят възнаграждението да се плаща след извършването на разпространението на произведението, в аванс или като уговорена „твърда сума".

Журналистите сключват договор за публикуване в медията, обикновено периодично издание. Това е договор за използване на произведенията, създадени от авторите, по ЗАПСП. Този договор се сключва обикновено за вече готово произведение или за произведение, което ще се създаде в бъдеще време, като авторът се задължава да го произведе съгласно договорката. Тези произведения са обекти на авторското право и съответно предмет на сключения договор е правото върху тези авторски произведения, както е при издателския договор. Те са изразени в писмена форма или са фотокопия на художествени творби, фотографии, рисунки, колажи и др.

В чл. 44 ЗАПСП се уреждат два вида издателски договори: договор за създадено произведение и договор за произведение, което бъдещият носител на авторско право се задължава да създаде. Естествено е задълженията на автора при издателски договор за произведение, което ще се създава, да са повече в сравнение с тези при договора за вече създадено произведение.

Съществен момент в договора, който журналистът сключва с медията, е съгласието, което той дава като носител на авторско право. То е насочено към включването на неговото произведение във вестника, списанието, сборника.

Не в правомощията на журналиста да договаря тираж, територия на разпространение, език на изданието. Той отстъпва изключителното право на

публикуване – аргумент от чл. 59, ал. 1 ЗАПСП, и се задължава да не публикува или да не използва това произведение другаде, обикновено това се договаря за определен период от време.

Срокът на действие на договора на журналист с медия се определя от страните и е в пряка зависимост от вида на периодичното издание – ежедневник, седмичник, месечник и т.н. Законът не се занимава с това в писмена форма ли се подписва или не, счита се, че това договаряне има неформален характер.

По отношение на заплащането – авторът на медийно съдържание не може да претендира за процент от продадените екземпляри. Неговото възнаграждение се уговаря като еднократна сума.

Издателският договор е вид търговска сделка съгласно ЗАПСП и разпоредбите на Търговския закон от 1991 г. В правната литература „авторски договори" се наричат тези договори, при които едната страна е носителят на авторското право, а другата – ползвателят, а предмет е прехвърляне в (някаква степен и при определени условия на правото на използване на произведението). В ЗАПСП няма понятие „авторски договор", употребява се терминът „използване на произведенията". Т.е. ако следваме възприетата от ЗАПСП терминология, то говорим за „договори за използване на произведенията", а не за „авторски договори". Това е така, защото в много от случаите самият автор не е страна по договора, а страна са неговите наследници, работодателят, организациите за колективно управление и т.н.

Чл. 1, ал. 1, т. 12 от Търговския закон от 1991 г. определя сделките с интелектуална собственост като абсолютни търговски сделки. Съгласно чл. 2 (viii) от Конвенцията за учредяване на Световната организация по интелектуална собственост (СОИС), ДВ, бр.5/1970 г., правата върху обекти на интелектуалната собственост включват и права върху литературни, художествени и научни произведения.

Издателят е лицето, което сключва издателски договори по занятие с цел извличане на печалба от разпространението на екземплярите от произведението.

Издателският договор, макар и уреден в граждански закон какъвто е ЗАПСП, има характер на абсолютна търговска сделка. Такъв е и издателският договор в медията, според който възникват права и задължения и за двете страни: носителят на авторско право е длъжен да отстъпи на издателя права на възпроизвеждане и разпространение на произведението, а издателят е длъжен да възпроизведе и разпространи произведението и да заплати на носителя на авторско право възнаграждение.

Заключение

Днес можем да кажем, че Законът за авторските права и сродните му права в раздел II урежда отношенията на журналистите с техните работодатели в частта „Издателски договор", с който авторът отстъпва на издателя „правото да възпроизведе и разпространи произведението, а издателят се задължава да извърши тези действия и да заплати на автора възнаграждение" – чл. 43, както и „да отстъпи правото за възпроизвеждане и разпространение на вече създадено произведение или на произведение, което авторът се задължава да създаде" – чл. 44. Приложното поле

се разширява, когато с издателски договор автор е отстъпил на издател правото на използване на произведението и по други начини освен издаване, издателят може да преотстъпва използването на произведението по тези други начини на трети лица, ако това е уговорено изрично – чл. 45, ал. 1, при изричното условие, че при такова преотстъпване издателят е длъжен да уведомява автора писмено – чл. 45, ал. 2.

Според чл. 51. от ЗАПСП, ако не е уговорено друго, издателският договор се прекратява с изтичане на срока на договора или с изчерпване на тиража на изданието, а ако е било уговорено повече от едно издание - с изчерпване на тиража на последното издание.

При неизпълнение издателският договор може да бъде развален. С изключение на чл. 39 от общите разпоредби за използване на произведенията, ЗАПСП не съдържа специални норми относно развалянето на издателския договор.

Конкретните причини за разваляне на издателския договор са различни за издателя и за автора.

Издателят, например, има право да иска разваляне на договора при неточно изпълнение на задължението за предоставяне на произведението за възпроизвеждане. Издателят има право да иска разваляне на договора, когато му се предложи друго, а не уговореното произведение. Издателят може да развали договора и ако авторът не представи произведението в срок, или не представи върнатото му за преработване и поправяне произведение в допълнително уговорения между него и издателя срок, или ако направените поправки са недостатъчни или не правят произведението годно да бъде издадено.

Развалянето на издателския договор в медията не настъпва направо с неизпълнение на задълженията на една от страните.

Благодарности: Тази публикация е реализирана по проекти на тема: „Концептуален образователен модел за повишаване на информационната грамотност в университетска информационна среда“ с Договор № КП – 06 – Н35 / 10 от 18.12.2019 г. с ръководител проф. д.ик.н. Стоян Денчев и „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“ с договор № КП-06-М35/1 от 18.12.2019 г. и с ръководител ас. д-р инж. Евелина Любомирова Здравкова-Величкова, двата финансирани от ФНИ на МОН.

REFERENCES

1. **Закон** за авторското право и сродните му права. // Държ. вестник, бр. 56, 1993; изм. Държ. вестник, бр. 32 от 28.04.2009.
2. **Костов**, Атанас. Интелектуалната собственост в интернет. София : Фенея, 2012. 168 с.
3. **Саракинов**, Г. Авторското право и сродните му права в Република България. 6. прераб. и доп. изд. София : Сиби, 2009. 392 с.
4. **Саракинов**, Георги. Авторското право в музиката. София : Сиби, 2009. 208 с.
5. **Саракинов**, Г. Многоезичен справочник на основните термини, свързани със закрилата на интелектуалната собственост : Авторско право, патенти и изобретения, търговски марки. София : Труд и право, 2011. 120 с.

6. **Тренчева**, Тереза. Интелектуалната собственост в Интернет: Учебно помагало. София : За буквите – О писменехъ, 2014. 260 с.
7. **2020 The Reuters Institute** Digital News Report. Достъпен на : https://www.digitalnewsreport.org/.

COPYRIGHT IN THE MEDIA AND THE PUBLISHING AGREEMENT

Assist. Prof. Evelina Zdravkova, PhD [1], Prof. Tereza Trencheva, PhD [2],
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT)
e-mail: : e.zdravkova@unibit.bg [1], e-mail: t.trencheva@unibit.bg [2]

Abstract: *Copyright in the media is the right of authors to their works, which is neglected. At a time when modern technology is increasingly influencing journalism, the motivation of the author of media content for the quality of articles becomes even more important. As works of literature and art, they are objects of copyright, and their creator - the owner of intellectual property. This report reveals the significance of the contract concluded between the author and the publisher in the media. The object of this study is copyright in the media and the need for copyright literacy of media content users. The aim is to reveal how the legal norms regulate the relations between journalists and employers and how the journalistic work invested in the creation of intellectual products is protected. The publishing contract according to the Copyright and Related Rights Act and its relations with the media service contracts are considered. The interest in the copyright protection of journalistic materials is dictated by their specific nature on the one hand, and the lack of training on the issue – on the other. Copyright literacy in scientific work is considered in the narrow sense of the contract that each author of media content concludes with the publisher. The analysis outlines a serious need for educational models for research and increasing knowledge of copyright in modern media and universities. The research topic is related to the practical challenge of the content of copyright on creative products in the media to receive protection.*

Keywords: *copyright, media, journalism, intellectual property, Internet*

Цитирай като: Здравкова, Евелина, Тереза Тренчева (2021). Авторското право в медиите и издателският договор. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 85-93.

Citation: Zdravkova, Evelina, Tereza Trencheva (2021). Copyright in the media and the publishing agreement. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia, Za bukvite – O pismeneh, p. 85-93.

АВТОРСКОТО ПРАВО И МЛАДЕЖИТЕ В СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ

Докторант Георги Георгиев[42]
e-mail: emba.bmc@gmail.com

Резюме: *Подрастващите и младежите – участници в най-разпространените социални мрежи Фейсбук, Туитър и Инстаграм, разбират неоднозначно условията, при които възниква Авторското право – обект на защита на интелектуалната собственост. Липсата на правна култура в голяма част от случаите предопределя неправилното възприятие на правовъзникващите факти и тяхното проявление, съществуване и правни последици. Условията за публикуване на коментари, мисли, снимки и видео са твърде трудно разбираеми и не успяват да осведомят напълно и всестранно профилните участници. Всеки един от случаите на нарушаване на авторски права изисква обстоен анализ, за да се отговори правилно на въпросите дали представлява действително нарушение, или съдържа отделно престъпление, като клевета, недействителна новина (фалшива новина) или обект на правото, притежание на друго лице, или в съавторство. Това налага прецизно да се представят отделните възможности за запазване и охраняване на авторското право в социалните мрежи. Дадени са примери от съдебната практика, за онагледяване на настоящата статия. Акцентира се върху защитата на правата на медиите при публикуване на статии в социалните мрежи.*

Ключови думи: *Авторско право, младежи, нарушения, медии.*

С повече от милиард активни профили дневно, ФБ[43] се превърна в най-голямата споделена мрежа от дигитални приятелства. Тези участници в нюзфийда споделят съдържание, което от една страна е лично и свое, създадено при различни условия (видео, снимки и текст) или съдържание, извлечено по някакъв начин от други източници. Тук се включва и разпространеното от друг профил съдържание. Създадена от Харвардски възпитаници, тази мрежа се е използвала през първите месеци на своето съществуване, главно като студентска обмяна на идеи, опит и инициативи. Експлозивното ѝ разрастване се дължи на нововъведените инструменти, които спомагат на профилите да отбелязват информацията, която им е необходима, а впоследствие и да разпределят съдържанието по групи и отделни дигитални приятели. Интерактивното общуване създава персонална идентичност и конструира връзки на одобрение или отрицание. Ведно с този процес, се наблюдава и колосално вливане на информация, което допълнително обобщава ФБ като модел на информационна агенция. Традиционният модел на интеракция с читателя е нарушен, добавени са възможностите за едновременното публикуване на текст, снимки и видео, анимирани картинки – гифове (giffs). Дадената възможност за останалите да добавят и коментари засилва влиянието на споделената идея, новина, концепция или информация и прави невъзможно да се извлече сърцевината на

[42] Авторът е администратор на страници в социалните мрежи с над 1 млн. достигнати профила.
[43] ФБ – Facebook е социална мрежа, създадена от Марк Зукърбърг и за краткост ще отбелязвам като ФБ.

медийното дигитално създание. То (тя, информацията) вече има свой живот и „пътува“ надалеч, по цялата мрежа, формира нагласи, създава предубеденост или убеденост. Така поднесена, гарнирана с коментари и мнения, повечето от които (ноторно известни) некомпетентни и/или неоснователни, недоказани/недоказуеми, могат да изкривят сериозно първоначалната новина, да я „масажират“ и да я превърнат във фалшива или достатъчно аморфна, което съставлява риск за традиционната идея на новинарството и издателската дейност изобщо.

За разлика от останалите медии обаче, ФБ съществува главно заради себе си – заради егоцентризма на профилите, които „споделят“ чувства, настроения и лични фотоси, разкриват своята индивидуалност. Фокусът е не толкова върху начина да се разпространи една новина, първоначално публикувана в сайт (официален) или вестник, а да се даде възможност на другите да видят „аз-а“ на индивидуалния профил. ФБ съществува заради самата себе си, изведена от своя създател – личността. Информационните потоци могат да стоят нелогично в този първичен бульон от информация. Но всъщност, това не е така. Моментното личностно „предлагане“ осъществява много сериозна спойка с информацията, също така „лична“ и такава информация на мнението, че получаващият я профил не може да я отхвърли категорично, въз основа на критичност и в първия момент от сблъсъка, създава безрезервност към споделеното. Безучастността произтича от нагласата към ФБ като средство за забавление, а не като работен плот за изграждане на аудитория. Погледнато откъм отсрещната страна, ФБ вече е лаборатория за успешно имплантиране на преценена и конкретно насочена към възрастови групи (таргети) дигитална „храна“ за мозъка. И в зависимост от нагласата на администраторите се открояват два основни типа – този на „лошия“ играч, който атакува идея, личност и концепция (политики), и този на „добрия“, който извлича и представя единствено провереното, позитивно съдържание. Всеки от двата модела на работа генерира различна аудитория. Към втория шаблон на работа обаче, имаме предпочитания, заради позитивните личностни чувства, с които всеки профил достъпва до информацията, радостта, че нещо „добро“ се е случило и нагласата да се изостави „негативната, криминална, или дори зловеща реалност. Информационните агенции реализират и двата типа информационни потоци, като поднасят в своите официални страници в интернет всичко, всеки, всяко събитие, инцидент в действителността, на базата на критериите обективност, истинност, навременност, провереност. Според националното законодателство, а именно ЗАПСП [1] авторското право върху публикация застъпва правото на агенцията – работодател (физическо или юридическо лице) да разполага с текста и снимката, които са предоставени от автора – служител. А самият автор на публикацията има право да бъде означен като създател на текста/фотосите. Това обаче следва за периодичните издания (чл. 10 от ЗАПСП) и не е абсолютно право на авторство върху новини, защото такова не съществува, съгласно чл. 4 от ЗАПСП. Разпространяването на новини чрез ФБ е адмирирано от агенциите, които получават по-голям дял от аудиторията, но е възможно да се отнеме текста (да се копира), ведно със снимката и да се публикуват от името на страница или профил във ФБ. При спазване на задължението за

посочването на автора на текста и фотосите, не е изключително нарушение да се създаде подобна публикация, която отделно да се споделя и от останалите заинтересовани профили. Проблемът за нарушаването на правата възниква, когато от агенцията първосъздател, са посочили, че „никоя част не следва да се копира, разпространява без съгласието на агенцията или авторите“. Но и това право не е абсолютно, когато се касае за копи-пейст информация от друг източник. Това е често срещана практика и измежду информационните агенции и медии.

Младежката аудитория представлява маса от човешки индивиди, преди да са достигнали своята възраст на зрялост и способност правилно да оценят ситуационната обективна действителност. Младите хора приемат покани за приятелство от лица, които познават в offline – Света. Когато се случва да приемат покани от непознати, това е защото желаят да споделят своите мисли върху по-широка аудитория, да разширят периметъра на познанствата си [2]. Движи ги желанието да срещнат нови хора и да научат нови посоки за пътуване, да разберат какви са условията за дадено място за настаняване и други, които им помагат в реалния живот. Именно социалните връзки на младежите в дигиталните мрежи се оформят преимуществено между родителите, приятелите и тях самите. Според изследването на PEW-research Center[44], това са около 70%, които желаят да познават тези, с които споделят лично съдържание. Според самия Марк Зукърбърг „Автентичната идентичност подобрява социалната мрежа ФБ“ и създава чувства като важност, признание и принадлежност. Благородната мисия на създателя обаче е прекалено либерална, за да подготви младежите за дезинформационни вълни и фалшиви/неистински новини. Този процес започна още през 2014 г. с увеличаващата се намеса върху информационната среда, като масаж, преправяне и пълен реверс на първоначалния текст за публикуване. Множеството нови сайтове, които никой не успява да контролира, създадоха достатъчно силен афект и ступор върху съзнанието на профилите (реалните) в социалните мрежи и пътят на новината вече придоби друг смисъл и значение. Най-тежката задача пред администраторите в тези мрежи е да създадат последователи, които да вярват и да бъдат осъзнати комуникатори с реалните, проверени новини. Включването на младежите в процеса на информираност е добре откроен проблем. От една страна, те се явяват достатъчно аполитични и загрижени повече за себе си, от друга – са податливи на неверни инфопотоци. Когато споделят непроверени публикации, стават неволни разпространители на дезинформация. Тук едва ли някой създател на „фалшива новина“ ще се амбицира да търси защита на „авторското си право“. Сайтовете за откровена дезинформация нямат официално лице, за да бъдат преследвани, дори имат изградена процесност на създаване, мигриране и закриване, които опазват създателите им от отговорност, често и наказателна. Докато личностното създаване на текст от профил, като „дигитално ораторство“, поощрявано от Марк Зукърбърг, може свободно да бъде споделяно из мрежата и на практика не е обект на авторското право изобщо, а при определени условия. Чл. 3 от ЗАПСП е пределно ясен – обект

[44] https://www.pewresearch.org/

е резултатът от творческа дейност. Тази дейност е налице, когато авторът създава ново неповторимо произведение на литературата, изкуството или науката. Творческата дейност е сложен процес, при който се открояват качествата на създателя/създателите, техните умения, умствената нагласа и съзнание за новия обект на авторското право. Може да се създават такива обекти и въз основа на правоотношение – трудово, служебно, или на основата на договор между твореца и бъдещия притежател – собственик. Доколко всяко едно мнение, публикувано в социалните мрежи може да бъде обект на авторско право, всеки може да определи, въз основа на посочените критерии. Подходът към фотографските произведения е същият и не налага особености. Нека обаче да отбележим, че е полезно да се поставя воден знак, или някакво означение, което да отбелязва авторството на произведението.

Следва да посочим, че фалшивите новини също са обект на авторското право при представените по-горе условия. Иначе не бихме могли да търсим наказателна отговорност за тяхното създаване и разпространяване. Основен проблем тук е споделянето на информация от профил. Страниците също могат да носят дезинформация, но първоизточникът е самият профил в социалната мрежа. Нивата на защита, които досега са използвани, са две – първото, отработено в Туитър през изминалите две години е насочен към изтриване на профили, които дезинформират. Второто, отработен от ФБ, създава дигитален инструмент за проверка. Засега това ниво на защита – контрол преди споделянето (натискане на бутон „Споделяне“) е на експериментален цикъл. Клеветата, поднесена чрез ФБ се преследва от законодателството, засега със съмнителен успех. Това е така, защото изтриването на коментари препятства тяхното фиксиране от вещо лице или нотариус. Засилен е контролът върху обидните квалификации и това е една стъпка напред в подобряването на информационната среда.

Създаването на информационна статия е в сферата на публицистиката и предпоставя годен за защита обект на авторското право, както и музиката [3]. Публикацията задължително се зарежда на официалния електронен адрес на медията, за да възникне обекта на защита и да се посочи и гарантира истинността на изнесеното съдържание. При споделяне е достатъчно да се ползва линкът/хипервръзката и да не се внасят корекции от цели пасажи или изречения. Всъщност това е единият начин да не се наруши правото на авторство на публикацията. Всяко отделно извеждане на текст и снимката, при посочване на авторството, или на институцията (отдел ПР на Община, Областна управа) в собствен профил или страница и републикуване не съставлява нарушение на авторството. Налице е комплекс от информационната среда и правилното нейно интепретиране, за да възникне процесът на комуникацията и въздействието, след което и правилното използване на информацията [4]. Струва ми се, че е необходима и известна правна информираност/грамотност у младежите, освен чисто информационната им образованост. Това ще реализира ясното интерпретиране на всяка една „новина“, за да се квалифицира тя като дезинформация.

Трябва да отделим и няколко думи за това, как ФБ приема профилното въздействие върху електронния поток и какъв е бизнес модела на страницата. В договора за партньорство между ФБ и всеки един автентичен профил, съществуват клаузи, които дават неизключителни права при споделяне на личната информация. Това означава, че ФБ се стреми да създаде търговски профил на всеки един автентичен такъв в мрежата, за да таргетира/насочва правилно реклами. Тоест, начинанието на Марк Зукърбърг и неговите действителни цели стоят много встрани от подобряването на защитата на личните данни и взаимната неконфронтираща комуникация. Така както е останала в миналото реалната (според автора) полза от ФБ – да съдейства за научната комуникация между студенти и преподаватели в Харвард и Станфорд и за подобряване на академичната среда и научна свързаност. Днес ни липсва именно висотата на изразяването и уважението едни към други, особено в публикациите на ФБ, преливащи от езика на омразата. По отношение на съдържанието на автентичния профил, за което може да се приложат условията на индивидуалност и творчество, съществува чл. 5 т. 5 от Декларацията за правата и отговорностите на ФБ. При многократно нарушаване на правата, може да се отправи искане към администраторите да защитят авторски права. При най-драстичното нарушение, може да се приложи чл. 15 – закриването на профила – нарушител. За разлика от това, за социалните мрежи Инстаграм и Туитър проблемите стоят в посока на съдържание, надхвърлящо еротичното и художественото изкуство и езикът на омразата, изразена от политическите лидери (някои). Не е необходима „многократност“ на нарушението. Техните администратори се стремят да отхвърлят навреме дезинформиращото съдържание с директно блокиране на профилите, при това в много къси срокове.

Някои проблеми на публикуваното за пръв път произведение на литературата, изкуството и музиката. Това първо показване пред аудитория се доказва с отпечатък върху твърдия диск на компютъра/устройството на автора и/или датата на публикацията. Като технология не показва разлика с публикацията на патент в регистъра за патенти, марки и дизайн. Вероятно посоката на развитие на социалните мрежи трябва да се ориентира към доказателствено закрепване на първата поява пред публика на всяко едно нововъведение, като резултат от творчество, проявено от реалните, живи **offline** индивиди. За българския съд в много решения, се прилага чл. 184, ал.1 – Гражданския процесуален кодекс (ГПК) – електронният документ е сериозно доказателство в процеса.

Трябва ни да проявим модерност, за да видим социалните мрежи отвъд, заради тяхното скоростно развитие и да пригодим ползите им към съвършенство на разума и позитивността.

Изводи

Следователно, от всичко изброено по-горе можем да направим следните изводи.

За младите хора ФБ е територия на чувствата, затова и най-тежкото посегателство върху крехката им психика е накърненото чувство на

неприкосновеност например. Възпроизвеждането на лични снимки, видео, които уронват тяхното самочувствие и/или създават предпоставки за суицидно мислене, може да се преследва от закона. Публикуваните техни профилни снимки, клипове, най-обикновено всекидневно отразяване на нюзфийда не представляват годни обекти на авторското право за защита и търсене на отговорност.

Не всяко публикуване на информационен текст и снимка (в зависимост от авторството – на автора или на автора на първоначалната оригинална публикация) е предмет на съдебно преследване заради авторство. Разкриването на действителния автор, на оригиналният текст и дали се касае за творческа дейност са най-важните посоки за анализ и проверка. Признака „художественост“ е застъпен и в нашето и в англосаксонското право[45], за да се обоснове авторство.

Младежите в частност не извършват нарушения на авторското право при споделяне на музикални произведения от доказано лицензирани сайтове, като Ю-Тюб например. Проверката за лицензии вече се извършва от ФБ при това напълно приемливо от интелигентните инструменти на социалната мрежа, без да задължава нарушителя към някакво особено поведение. Достатъчно е да се заглушава звукът на произведението, или кадрите да са видими единствено за неговия профил или стена, а в дадени райони или страни – напълно заглушаване на публикацията от изкуствения интелект на мрежата. При това трябва да се направи изводът, че при подобни стъпки се пристъпва, когато произведението е изтеглено върху твърдия диск на нарушителя, и едва тогава е създадено като публикация също от самия него в неговата стена.

ФБ се грижи да защитава авторските права на големите създатели на съдържание (текст, видео, снимки) и за профилите не е приоритет да се замислят дали дадено съдържание е авторско. Достатъчно е да републикуват съдържанието, както е създадено от автора, без да правят промени върху текста. Неизключителните права върху произведения не се предоставят, а именно литературните и фотографски произведения могат да получат защита и от българското законодателство, което се явява национално по смисъла на Бернската конвенция.

Снимки и видео, с указани автори, като водни знаци върху фотографското произведение, или посочени в самите тях (клип, видео), могат да бъдат свободно републикувани. Същото се отнася и за ползване на хипервръзка от лицензирана медия.

Любопитна подробност е, че съдебни дела със страна ФБ почти няма и това се дължи на желанието да се решават споровете извънсъдебно, а дадената възможност да се републикуват линкове отстранява необходимостта да се опазват и защитават права при външни за страницата електронни субекти на съдържание.

REFERENCES

1. **Закон** за авторското право и сродните му права. // *Държ.* вестник, бр. 56, 1993; изм. Държ. вестник, бр. 32 от 28.04.2009.

[45] Copyright, Designs and Patents Act, 1988, UK Legislation Government website.

2. **RAYNES-GOLDIE,** K. S. Privacy in the Age of Facebook Consequences. Phd Thesis. Curtin University, Australia, 2012.
3. **Uchtenhagen,** Ulrich. Copyright Collective Management in Music. Geneva : WIPO.
4. **Денчев,** Стоян, Стелиана Йорданова. Съвременната информационна грамотност като основа за управление на знанието и бариера срещу бруталната доминация на фалшивите новини. // Информационна грамотност & интелектуална собственост: модерни научни и практически предизвикателства. – София : За буквите – О писменехь, 2020, стр. 32.

COPYRIGHT AND THE YOUNG PEOPLE ON SOCIAL NETWORKS

Georgi Georgiev, PhD student
Attorney-of-Law
e-mail: emba.bmc@gmail.com

Abstract: *Adolescents and young people – participants in the most common social networks Facebook, Twitter and Instagram, ambiguously understand the conditions under which Copyright - an object of intellectual property protection. The lack of legal culture in most cases predetermines the misperception of the facts and their conditions, existence and legal consequences. The conditions for publishing comments, thoughts, photos and videos are too difficult to understand and fail to fully and comprehensively inform the profile participants. Each of the cases of copyright infringement requires a thorough analysis in order to correctly answered the questions whether it constitutes a real violation or contains a separate crime, such as defamation, false news / fake news / or object of law, owned by another person, or co-authored. copyright in social networks.They are given examples from case law to illustrate this article. Emphasis is placed on protecting the rights of the media when publishing articles on social networks.*

Keywords: *Copyright, youth, infringements, media.*

Цитирай като: Георгиев, Георги (2021). Авторското право и младежите в социалните мрежи. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 94-100.

Citation: Georgiev, Georgi (2021). Copyright and the Young People on Social Networks. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 94-100.

СНИМАЧЕН ПРОЦЕС ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Докторант Цветомира Миковска
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: cvetomira.mikovska@gmail.com

Резюме: *В доклада се разглежда какви са мерките, които един снимачен екип трябва да предприеме в сегашната ситуация на пандемия от Ковид-19 при заснемане на аудио-визуален продукт като телевизионно предаване, сериал, филм, видео клип, интервю, Интернет видео, документални серии и др. Разглежда се как ограниченията, наложени поради вируса, влияят на работата, която вършат професионалистите пред и зад камера, как това влияе на качеството, бюджета, маркетинга, разпространението и печалбите на продукцията. Изследват се мерки и конкретни примери от България, Съединените щати и други държави, продукции, които са били спрени временно или за постоянно; прилики и разлики в протичането на заснемане на този вид интелектуална собственост преди и по време на настоящата пандемия и очаквания и прогнози за бъдещите тенденции, както и иновации, които може да се появят, поради ситуацията. Докладът разглежда още предишни критични ситуации, към които в миналото снимачните екипи от България и по света се е налагало да се пригодят и какви изводи може да се направят и поуки, принципи и прийоми, които могат да се вземат при сегашното положение, както и неуспехи, които могат да се появят. Обръща се внимание още на рокадите в шоубизнеса и изкуството, които се случват или предстои да се случат, заради пандемията.*

Ключови думи: *аудио-визуални произведения, видео, Ковид-19, пандемия, снимачен процес.*

Въведение

Целият свят е засегнат от пандемията от COVID-19 и при всяка една индустрия се наблюдават множество положителни и отрицателни промени. Развлекателната индустрия не прави изключение. Аудио-визуалните произведения са важни за човечеството, защото осигуряват развлечение и информация, формират моралните устои на обществото, прокарват идеи, технологични иновации, осигуряват множество работни места и т.н. Настоящият доклад разглежда мерките при снимачния процес по време на пандемията от COVID-19, как те влияят на продукцията, конкретни примери от България, Холивуд и останалия свят. Сравнява се времето преди и след избухването на пандемията и се дават положителни и отрицателни прогнози.

Работни мерки при снимачния процес по време на пандемията от COVID-19

Началото на пандемията от COVID-19 се проследява от ноември 2019 г. в град Ухан, Централен Китай. Първите заразени хора са поставени под карантина в

началото на януари 2020 г. В България първите случаи на коронавирус са открити на 8-ми март 2020 г., като на 13 март е обявено извънредно положение [5].

COVID-19 поставя голямо предизвикателство пред изкуството и развлекателната индустрия и множество продукции са затворени временно или за постоянно. При тези, които възобновяват работа, мерките, които трябва да се предприемат при заснемане на аудио-визуален продукт, са скъпи, сериозни и стриктни. Пропуски не могат да бъдат направени, понеже процесът на работа в този случай е публичен и добре документиран, но даже и да нямаше външно наблюдение, при филмите и сериалите особено, е достатъчно само един актьор да се зарази, за да бъде спряна цялата продукция, понеже в разгара на снимките е почти невъзможно хората пред камера да бъдат заменени. Затова и на повечето снимачни площадки екипът бива разделен на зони, според това доколко е необходимо да работят пряко с актьорите и колкото по-контактна с тях е една зона, толкова по-строги мерки трябва да спазва и бива изследвана по-често. Хората от екипа носят гривни или баджове, чиито цвят или буква показват към коя зона принадлежат и съответно различното ниво на достъп до пространства, отдели и локации.

Екипът зад камера на всяко аудио-визуално произведение трябва да носи предпазни маски или шлемове, навсякъде са поставени дезинфектанти и физическият контакт не е позволен, както и събирането на големи групи хора на едно място.

При пристигане на снимачната площадка или студиото се мери температурата на всеки и се правят PCR тестове с честота, определяна от зоните за достъп. Някои продукции създават „балон“, особено що се отнася за лицата пред камера. Сред мерките са още и добавяне на медицинско лице, както и при екип над 30 души, допълнителен асистент продукция, който да помага за процесите на дезинфекция и превенция. Тези процеси са отговорност на всеки от професионалистите. Повърхностите и всичко, до което се докосват актьори, каскадьори, водещи, участници и др., трябва да са навременно и старателно почистени, съответно Гардероб трябва да се погрижи всеки един костюм да е дезинфекциран и съхранен, ексклузивно докосван само от хората, които се налага да влязат в контакт с него, същото важи и за Реквизит. Грим и Прическа носят голяма отговорност, като зона с пряк контакт, техните материали и предметите, с които работят, трябва да се чистят след всяко ползване, но и се препоръчва на хората пред камера да носят свои четки, гъби и т.н. Членовете на екипа са помолени да носят още свои писалки, чаши, прибори и др. Споделените пътувания до снимачната площадка или студиото не са приложими. Пътуването до други държави е забранено или ограничено. Затворените пространства трябва да са с много добра вентилация [6].

Много от процесите биват дигитализирани, например сценарии и графици. Прослушванията и репетициите също се случват онлайн чрез Zoom, Skype и др.

По принцип е прието продукцията да осигурява храна, традиционно е бюфет, където екипът си избира какво да хапне в почивките и се сплотява, но по време на пандемията, храната се носи като отделно опаковано меню за всеки и се съблюдава дистанция. В кадър също наблюдаваме повече физическа дистанция между хората.

Влияние на мерките

Мерките за безопасност добавят, пропорционално на големината на продукцията, голяма тежест на бюджета. Екипът, обаче, трябва да бъде сведен до възможния минимум, като на самата снимачна площадка не се допуска почти никой, даже и режисьорът следи процеса на контролен монитор. Това е голямо предизвикателство за общуването и креативния процес по време на снимки.

Тъй като и хората пред камера трябва да съблюдават разстояние, доколкото е практически приложимо, сетовете стават по-големи, столовете по-далеч един от друг, кадрите по-крупни. Използват се и трикове с перспективата, които да създадат илюзия, че хората са по-близко един до друг. Няма как всичко това да не окаже огромно влияние на кинематографията.

Мерките за безопасност могат да повлияят и на звука, заради необходимостта от вентилация на снимачната площадка. Така, например, екип на независим филм, който е сниман в къща под наем, трябва да стои на отворен прозорец и да изчаква преминаване на шумни превозни средства, самолети и други външни звуци.

Разбира се, съществува и дублирането на репликите като вариант, тоест актьорите да запишат репликите си в професионално студио и те да бъдат наложени вместо оригиналния звук от снимачната площадка. Това работи идеално за екшън сцени и по-крупни кадри, но трябва да се отчете, че дублажът може да си личи в по-близък план. Особено като добавим, че добрата и изнесена дикция крие риска от повече слюноотделяне, което крие опасност от заразяване по въздушно-капков път. Това създава предпоставка актьорите да говорят по-тихо и „затворено“, особено в сцена с партньори и убедителен дублаж ще бъде още по-труден за постигане.

Заради затрудненото пътуване, като се има предвид и че не само хора, но и техника, реквизит, костюми и др., трябва да бъдат пренесени, снимането на различни локации е сведено до минимум през голяма част от локдауна и употребата на зелен екран и CGI зачестява. От другата страна на монетата стои възможност за снимки на локации, които преди пандемията не са били на разположение, като безлюдни улици, административни сгради, молове, както и заснемане на празните градове с дрон и др.

Намирането на креативни решения за разнообразяване на локациите е също толкова рисково, колкото намирането на подходящи материали за сценография, костюми и реквизит, които се поръчват без да са видени на живо от съответните професионалисти.

Пандемията неминуемо засяга както формата, така и съдържанието на продукциите и много от тях се снимат в частни домове. Репортерите са силно ограничени при общуването си с хора. Предаванията канят гости, които се включват от жилищата си, като при най-строгия период това важи и за много водещи. Липсващата или силно разредена публика в студиото е силно демотивиращ фактор за песен, танц, скеч или друго изпълнение, което традиционно разчита на реакцията и заряда на живите зрители. COVID-19 се превръща и в основна част на съдържанието на аудио-визуалните произведения. В телевизионната програма е

силно застъпено информирането на обществото за развитието на пандемията. Правят се песни и клипове, възпяващи изолацията и филмите клонят към същата тематика, все пак и мерките за безопасност се съблюдават по-лесно, когато съществуват и в художествената реалност.

Примери от България

Пандемията в България е прекрасно илюстрирана в едно предаване, каквото е „Като две капки вода“, където група участници се състезава в имитациите на известни музикални изпълнители. Само разглеждайки настоящия сезон, се вижда през колко много промени са преминали мерките, предприети заради COVID-19. Първият епизод от сезона е от 22 февруари 2021 г. Прозрачни разделения от плексиглас стоят между членовете на журито, екипът зад камера и танцьорите носят маски. Маските на хората от публиката са с прозрачна част пред устата, което помага емоциите им да са по-добре различими. Всеки от публиката е разположен на 2 стола разстояние, но столовете на участниците все още са близо. На следващия епизод, който е от 1 март, това вече е променено и местата между участниците са разредени, публиката е сгъстена. В следващото предаване пак се наблюдава повече разстояние в публиката, но епизодът след това губи публиката си изцяло, като зад журито са разположени големи монитори, на които има живо излъчване от домовете на около 50 семейства, които подкрепят участниците с плакати, аплодисменти и танци и получават внимание от водещите. До този момент и двама от участниците са прекарали по 2 различни епизода в карантина, включвайки се с изпълнение на живо от дома си и дори в случая на певеца Рафи Бохосян, от терасата си, където той, собственоръчно облечен и гримиран като Андреа Бочели, пее и за радост на зрители от съседните блокове [3].

Един български филм, който е сниман за 21 дни в условията на пандемия, е „Голата истина за група Жигули“, който се излъчва във вече отворилите кина от 16 април 2021 г. За снимачния процес, режисьорът на лентата Виктор Божинов казва в интервю за БТВ: „Пътят беше интересен, особено през последната година, ние преди това доста работихме по сценария, но когато настъпи Ковид-19, всъщност стана още по-интересно, защото ние бяхме на полу-съединител, не знаехме дали ще снимаме, какво ще стане, как ще стане. Казахме си – филмът е заснет по време на пандемия и трябва да излезе по време на пандемия.“ [4] Режисьорът е наблюдавал снимачния процес на контролен монитор, на около 20 метра разстояние от актьорите и всеки от екипа зад камера е с маска. Спазват се мерките за безопасност и се съблюдава разстояние [2].

Примери от САЩ

Продуциран от Майкъл Бей, първият филм, започнал снимки по време на пандемията, е „Songbird“. Идеята е била предложена на продуцента през март 2020 и през юли 2020 г. продукцията започва. Лентата излиза на 11 декември 2020 г. [18].

Самите снимки са продължили само 17 дни при спазване на всички мерки за безопасност.

Тематиката отговаря на ситуацията. Действието в „Songbird“ се развива през 2024 г., когато COVID-19 е мутирал в COVID-23. В Съединените щати хората трябва да проверяват температурата на мобилните си телефони, докато заразените с COVID-23 се извеждат от домовете им против волята им и се изпращат в карантинни лагери, известни също като „Q-зони“ или концентрационни лагери, където някои се борят срещу брутални ограничения. В тези лагери заразените се оставят да умрат или принудително се оправят [17].

Филмът не е особено добре приет от критика и публика, като оценката му в imdb.com е 4.6, а в Rotten tomatoes критиката му дава едва 9%, а публиката – 33% [19]. Много от критиките са насочени и към несъобразителността на тематиката. Брайън Талерико от RogerEbert.com посочва че „...Songbird на Адам Мейсън е филм, който може би не би трябвало да съществува... Мейсън и продуцентът Майкъл Бей приемат националната тревога за COVID-19 и я деформират в ескапистко кино... Талантлив режисьор може да използва този дискомфорт, за да намери по-голяма истина. Това не е този филм.“ [20].

Първата касова холивудска продукция, започнала снимки по време на пандемията, е „Джурасик Свят: Господство“, третият филм от поредицата „Джурасик Свят“ на режисьора Колин Тревъроу, продължение на хитовия франчайз „Джурасик Парк“.

Екипът дава всичко от себе си за максимално спазване на мерките, като Entertainment Tonight съобщава за разход от 5 млн. долара за предотвратяване на заразата, в това число закупуване на 150 станции за миене на ръце и използване на антивирусна мъгла. Актьорът Джеф Голдблум споделя за мерките на снимачната площадка*:* „Дадоха ни 109 страници. Те вложиха цялото си сърце и душа и много пари, за да се уверят, че сме в безопасност. Няма да ви отегчавам с подробности, но всички ще бъдем поставени под карантина под формата на балон, целият екип и всички актьори. И тестване и всичко.“ [15]

Снимките са преустановени два пъти, веднъж при обявяване на локдаун и веднъж след като член на екипа се заразява с COVID-19, като целият снимачен процес отнема 18 месеца.

Сред първите възобновени продукции по време на пандемията, е сапунената опера „Дързост и красота“, която се намира в 34-тия си сезон. Една от притегателните сили на пословично дългия сериал е романтиката между героите, но поради изискванията за дистанция, продукцията започва да използва надуваеми кукли като сценични партньори за интимните сцени. В кадри, където трябва да се види движение, всеки от актьорите се снима заедно с половинката си от реалния живот [16].

Примери от други държави

Правителството на Обединеното кралство обявява схема за рестартиране на филмова и телевизионна продукция в размер на 500 милиона британски лири, за да

помогне на местните филмови и телевизионни продукции, които се борят да получат застраховка, свързана с коронавируса, която им е необходима, за да се възстановят и да работят.

Изпреварвайки даже „Дързост и красота“, най-старата сапунена опера на света „Улица Коронация“ е в 58-мия си сезон. Тя е и първият британски сериал, който е сниман по време на Коронавируса [9].

Всички мерки се спазват изключително строго на снимачната площадка, като за по-голяма безопасност, пандемията става част от сюжета. По всяко едно време има човек на сета, който да отмерва разстояние от 2 метра между хората. По-възрастните актьори от сериала, които имат статута на национално богатство във Великобритания, известно време не са снимали сцени, след което са върнати посредством видео разговори между персонажите [10].

По време на изолацията стрийминг платформата Нетфликс става дом на „Домашно приготвено“, италианско-чилийска антология, проследяваща истории по време на пандемията на COVID-19 под формата на 17 късометражни филма, продуцирани от режисьори от цял свят [13]. Всеки от режисьорите има свой подход, като оценката на зрителите варира от най-добре приетите серии в imdb.com, съответно на Паоло Сорентино (7.2) и на Пабло Лараин (7.8), до най-ниско оценените серии на Наоми Кауазе (4.8) и на Надин Кабаки и Калед Маузаран (4.3) [12].

Венеция е един от най-големите туристически магнити в Италия, както и в Света. Градът понася голям икономически удар от изолацията. Тази ситуация се обръща, след като от началото на пандемията до сега, над 200 продукции, сред които „Мисията невъзможна“, виждат в празна Венеция перфектната снимачна площадка и това дава на града необходимата икономическа ваксина, за да се справи с липсата на туристи.

Преди и след пандемията

Стрийминг платформите продължават както преди да набират все по-голяма популярност, но кината са силно засегнати от локдауна. Някои студия променят първоначалните си планове за дистрибуция, като пропускат или отлагат кино премиерата на филмите си.

Маркетингът, интервютата, пресконференциите – всичко, което цели да промотира аудио-визуалното произведение се случва онлайн. В резултат на изолацията и мерките, телевизионното съдържание също по вид се доближава до онлайн съдържанието, което се прави с по-малко хора, декори, реквизит и т.н.

Тенденцията за носталгия у зрителите продължава, като много артисти, разполагайки и с по-лек график, излъчват съдържание, като видео чатове, които събират актьорския състав на сериали, които отдавна са приключили; скечове, четене на сценарии и др. Популярните лица по време на изолацията имат и повече време да контактуват с феновете си в социалните мрежи.

Предишни предизвикателства

Най-големите предизвикателства пред съвременния шоубизнес преди пандемията, са свързани със социалната справедливост, екологията, пиратството и др., като тези теми все още остават актуални.

Последният път преди COVID-19, в който киното е силно разтресено, е от 5 ноември 2007 г. до 12 февруари 2008 г., когато стачката на Писателската гилдия на Америка за по-справедливо заплащане за писателите временно оставя Холивуд без сценаристи [1].

Това не е първата холивудска стачка, но е една от най-значимите, за сравнение най-дълга е стачката на музикантите (1942–1944) с продължителност от над 13 месеца, а най-кратката е режисьорската стачка през 1987 г., продължила 3 часа и 5 минути [14]. Съществуват и прогнози за възможна бъдеща стачка на Писателската гилдия на Америка, но изглежда тази ситуация е отложена, поради пандемията.

Отрицателни прогнози

Развлекателната индустрия понася големи финансови загуби от пандемията. Кината, които отдавна търсят начини да се конкурират с удобните за ползване стрийминг платформи като Нетфликс, са под голямо напрежение и се очаква много от тях, особено по-малките, да затворят врати завинаги. Пандемията най-вероятно ще повлияе и на отдавна набиращото сили монополизиране в киното и телевизията и все повече малки студия може да влязат под шапката на великани като Дисни.

Самата колосална компания претърпя множество загуби и пропуснати ползи и от затварянето на парковете, отлагане на мащабни продукции, мърчандайз и т.н., но успешно стартира платформата си Disney+.

Негативните последствия от Коронавируса за индустрията се очаква да бъдат не само здравни и финансови, но и морални. Някои продукции вече изпитват вътрешни конфликти покрай мерките за безопасност. Изолация, липса на работа и демотивация са реална опасност за бъдещето на хората, произвеждащи аудио-визуално съдържание.

Положителни прогнози

От позитивната страна, ограничения в снимането винаги са пораждали условия за иновации и креативност. Очаква се прогрес в специалните ефекти, които ще компенсират за недостатъци, породени от мерките за безопасност. Моментът съвпада и със снимките на продължението на „Аватар“. Чрез първия филм режисьорът Джеймс Камерън се постара да внесе много новости в специалните ефекти и прогнозите са тази тенденция да продължи и в следващите части от поредицата.

Вероятно е да се използва все повече виртуална продукция в киното, която в бъдеще ще спестява време и пари от снимачния процес. Виртуални очила и друга

техника за домашно ползване като проектори, конзоли и т.н. ще се купуват от зрителите, които искат още повече вълнение в дома си. Аудио-визуалното съдържание сигурно ще се адаптира към тази тенденция и ще се снимат повече VR и интерактивни продукти. Във външните снимки все по-често ще виждаме кадри от дронове и повече хора ще са способни да ги управляват.

В резултат на пандемията, популярните лица от екрана ще бъдат по-ангажирани да промотират мерки за добро здраве и безопасност на аудиторията. Някои звезди, като например Том Ханкс, които бяха заразени с Коронавирус, са важна част от кризата с това, че демонстрират сериозността на положението, но и надеждата, че всичко ще се оправи. Предстои да видим как маркетинговите специалисти, работещи в шоубизнеса, ще превърнат лимона в лимонада.

Заключение

Снимачният процес крие множество неизвестни и всяка една продукция се сблъсква с уникални за естеството и формата на съдържанието си предизвикателства и проблеми. Прибавяйки към тази формула катализатор като пандемията от COVID-19, няма как да не очакваме множество положителни и отрицателни промени в развлекателния бизнес. Разгледахме прогнозите за индустрията, разликите преди и след началото на пандемията, примери от България, Холивуд и света, както и мерките за безопасност на снимачната площадка и тяхното влияние. Предстоят тежки времена за развлекателния бизнес, конфликти, финансови загуби и пропуснати ползи, но независимо какво се е случило от създаването на първия кадър до днес, аудио-визуалните произведения винаги са еволюирали и професионалистите, отдадени на работата си, са устоявали на времената. Накратко казано каквото не убива развлекателната индустрия, само я прави по-креативна и този цикъл се очаква да се повтори и през сегашната предизвикателна ситуация.

REFERENCES

1. **2007**–08 Writers Guild of America strike From Wikipedia, the free encyclopedia. (2021, April 19). 19.04.2021 - https://en.wikipedia.org/wiki/2007%E2%80%9308_Writers_Guild_of_America_strike.
2. **Биров**, А. На снимачната площадка до едно синьо „Жигули“ от Уебкафе. (2020, 8 август). 19.04.2021 - https://webcafe.bg/kino/na-snimachnata-ploshtadka-do-edno-sinyo-zhiguli.html
3. **Девети** сезон (All Stars), Като две капки вода от Уикипедия, свободната енциклопедия. (2021, 16 април). 19.04.2021 - https://bg.wikipedia.org/wiki/Като_две_капки_вода#Девети_сезон_(All_Stars).
4. **Манасиев,** А. Предпремиера на „Голата истина за група Жигули“ от БТВ новините. (2021, 10 април). 19.04.2021 - https://btvnovinite.bg/lifestyle/predpremiera-na-golata-istina-za-grupa-zhiguli.html.
5. **Пандемия** от COVID-19 от Уикипедия, свободната енциклопедия. (2021, 15 април). 19.04.2021 - https://bg.wikipedia.org/wiki/Пандемия_от_COVID-19.
6. **Уебсайтът** на SAG-AFTRA. (2021). 19.04.2021 - https://www.sagaftra.org/
7. **Указания** на Европейската филмова комисия (EUFCN) за работа в условия на пандемия от COVID19 от Национален филмов център. (2020, 7 май). 19.04.2021 - https://www.nfc.bg/указания-на-европейската-филмова-ком/.

8. **Цели** на българското филмопроизводството при условията на КОВИД-19 от Bulgarian Film Guide. (2020). 19.04.2021 - http://bulgarianfilmguide.com/bg/.
9. **Coronation** Street From Wikipedia, the free encyclopedia. (2021, April 19). 19.04.2021 - https://en.wikipedia.org/wiki/Coronation_Street.
10. **Coronation** Street resumes filming after 11 weeks in lockdown from ITV News. (2020, June 11). 19.04.2021 - https://www.itv.com/news.
11. **COVID-19**: Answering questions from the screen sectors from BFI. (2021, April 13). 19.04.2021 - https://www.bfi.org.uk/coronavirus-covid-19/covid-19-answering-questions-from-screen-sectors.
12. **Homemade** (2020–) Episode List from IMDB. (2021). 19.04.2021 - https://www.imdb.com/title/tt12574336/episodes?season=1&ref_=tt_eps_sn_1.
13. **Homemade** (TV series) From Wikipedia, the free encyclopedia. (2021, March 25). 19.04.2021 - https://en.wikipedia.org/wiki/Homemade_(TV_series).
14. **List** of Hollywood strikes From Wikipedia, the free encyclopedia. (2020, December 7). 19.04.2021 - https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Hollywood_strikes .
15. **Seemayer**, Z. Jeff Goldblum on '109-Page' List of Safety Protocols as 'Jurassic World 3' Starts Filming Again (Exclusive) from ET online. (2020, July 15). 19.04.2021 - https://www.etonline.com/jeff-goldblum-on-109-page-list-of-safety-protocols-as-jurassic-world-3-starts-filming-again-149716.
16. **Soap** Operas Find New Ways to Social Distance Actors from Daily Blast. (2020, June 18). 19.04.2021 - https://www.dailyblastlive.com/.
17. **Songbird** (2020 film) From Wikipedia, the free encyclopedia. (2021, April 19). 19.04.2021 - https://en.wikipedia.org/wiki/Songbird_(2020_film).
18. **Songbird** from IMDB. 19.04.2021 - https://www.imdb.com/title/tt12592252/?ref_=nv_sr_srsg_0.
19. **Songbird** from Rotten Tomatoes. 19.04.2021 - https://www.rottentomatoes.com/m/songbird_2020.
20. **Tallerico,** B. Reviews Songbird from Roger Ebert. (2020, December 11). 19.04.2021 - https://www.rogerebert.com/reviews/songbird-movie-review-2020.

FILMING PROCESS DURING A PANDEMIC

Cvetomira Mikovska, PhD student
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: cvetomira.mikovska@gmail.com

Abstract: *The report discusses the steps a film crew must take in the current situation of the COVID-19 pandemic when shooting an audio-visual product such as a TV show, TV series, film, video, interview, Internet video, documentary series, etc. It looks into how restrictions imposed by the virus affect the work that professionals do in front of and behind the camera, how it affects the quality, budget, marketing, distribution and profits of the production. Also examines specific examples from Bulgaria, The United States and other countries, productions that have been temporarily or permanently suspended are being studied; similarities and differences in the course of filming this type of intellectual property before and during the current pandemic and expectations and forecasts for future trends, as well as innovations that may arise due*

to the situation. The report also examines previous critical situations to which in the past the film crews from Bulgaria and around the world had to adapt and what conclusions can be drawn and lessons, principles and techniques that can be taken in the current situation, as well as failures. that may occur. Attention is also paid to the castlings in the show business and art that are happening or are about to happen because of the pandemic.

Keywords: *audio-visual works, video, COVID-19, pandemic, filming process.*

Цитирай като: Миковска, Цветомира (2021). Снимачен процес по време на пандемия. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 101-110.

Citation: Mikovska, Cvetomira (2021). Filming Process During a Pandemic. *Intellectual property in the new (ab)normal*. Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 101-110.

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 2
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ И ПОКОЛЕНИЯТА : БЕЙБИ БУМЪРИ VS. ПОКОЛЕНИЕТО Z

THEMATIC PANEL 2
INTELLECTUAL PROPERTY AND GENERATIONS: BABY BOOMERS VS. GENERATION Z

ИНТЕГРАЦИЯ НА КРЕАТИВНИ ТЕХНИКИ ЗА ОБУЧЕНИЕ В УНИВЕРСИТЕТСКИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ПРОЦЕС

Доц. д-р Елена Савова [1], Гл. ас. д-р Събина Ефтимова [2]
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии [1, 2]
e-mail: e.ignatova@unibit.bg [1], e-mail: s.eftimova@unibit.bg [2]

Резюме: *Процесът на модернизация на висшето образование, води и до промяна на неговите приоритети. Днес основната цел на образователния процес е развитието на функционално компетентна личност, която ще може да прилага творчески съществуващите знания, умения и способности през целия си живот. Това е и причината за развитие на тенденцията към подобряване на традиционната методология за обучение и използването на творчески упражнения и техники в учебния процес.*

Докладът представя възможностите и значението на използването на креативни техники, основани на мнемоника, в процеса на обучение на поколението z. Разглеждат се както историята и значението на мнемониката, така и методиката за нейното използване във висшето образование, посредством което интелектуалната работа като четене, учене, запаметяване и възпроизвеждане на информация и знания се превръща в едно огромно удоволствие, съпроводено от лекота, забавление и творчески игри.

Внимание е обърнато и на влиянието на технологиите върху когнитивните процеси, както и предизвикателствата с които се сблъсква поколението z в процесите на учене и усвояване на информацията. Представени са практическите методи и похвати за усвояване принципите на запаметяването и за развитие на въображението и визуализацията.

Ключови думи*: учебен процес, креативни технологии, поколение z.*

В началото на XXI в. в общ времеви отрязък съжителстват 7 поколения, притежаващи различни характеристики. Най-старото от тях е поколението строители – родените преди 1925 г., а най-младото, появило се през 2010 г., е поколението Алфа.

Социологът и изследовател Марк МакКриндъл, изучаващ характеристиките на поколенията, смята че поколението Z е най-образованото поколение в историята на човечеството, имайки предвид факта, че 80 % от тях продължават обучението си след 12-годишна възраст, но това е мулти-модално поколение и с тях трябва да се комуникира чрез ангажиране на различни познавателни канали [6].

Въпреки че всички поколения имат сходства, всяко едно от седемте поколения е със собствен неповторим профил, който го отличава от останалите. Има разлики и между тях. Всяко поколение има уникални и отличителни характеристики. Имаме предвид, че има толкова разлики в нагласите, ценностите, поведението и начина на живот в поколение, каквито има между поколенията. Процесът на обучението трябва да е съобразено с някои от основните специфики на поколението с което се работи, като методите за преподаване трябва да използват както положителните така и

отрицателните характеристики на поколението, за да се осигурят по-ефективни резултати.

Таблица 1. По класификацията на поколенията от Марк МакКриндъл[46]

Наименование на поколението	**Година на раждане**	**Възраст**
Старейшини	Преди 1925 г.	95 г. +
Строители	1925 – 1946 г.	75 – 95 г.
Бейби бумъри	1946 – 1964 г.	57 – 75 г.
Поколение X	1965 – 1979 г.	42 – 56 г.
Поколение Y	1980 – 1994 г.	27 – 41 г.
Поколение Z	1995 – 2009 г.	12 – 25 г.
Поколение „Алфа“	2010 -	11 г.

Новите студенти, които сега стават част от академичната общност, са част от около 67 милиона души, родени между 1995 и 2009 г., които са представители на поколение Z. Това е поколението родено в свят, в който свързаните технологии вече не са нови, а познати и част от така нареченото нормално. Представителите му са жадни за информация и още по-опитни в технологиите.

Поколението Z става активна работна сила и това означава, че работодателите вече планират как да адаптират обучението и развитието за това ново поколение работници, за да бъдат в крак с днешната гъвкава работна среда. Тяхна основна черта е реализмът. Свикнали ежедневно с Интернет, те обработват информацията оттам много бързо. Често комуникират и си сътрудничат с онлайн общности, без да ги познават лично. Липсват им увереност и умения за общуване на живо. Индивидуалисти и незаинтересовани от работа в екип. Нетърпеливи, искат мигновени резултати от всичко, с което се захванат. Образованието и кариерата играят малка роля в живота им. Поколението Z не възприемат добре информация под формата на текст и аудио, те имат визуална памет. Учат най-добре чрез видео и действие от тяхна страна. Трудно се концентрират за дълго време в една тема. Вниманието им е накъсано, често „скачат“ от тема в тема, както при сърфирането в Интернет. Правят го много бързо и извличат някаква есенция, която в момента им е важна и нужна. Така се създава впечатление за разсеяност и неспособност за учене. Но, ако нещо ги заинтересова, проявяват изключителни възможности за запаметяване и разбиране. Дори могат да поискат да получат далеч повече знания от предвиденото в учебния материал. Въпреки че се наричат дигитално поколение, те използват технологиите единствено като средство и не се интересуват как работят, както например поколението X. Според изследване, за поколение Z е много по-важно у дома да има бърз интернет, отколкото топла вода. Те се информират едновременно от 5 екрана (за разлика от поколение Y, които използват само 2 или 3), поради което още са наричани „iGen“.

От гледна точка на образованието, поколение Z не е привърженик на класическото образование. Те предпочитат да пишат на смартфон или лаптоп, а не

[46] McCrindle, Mark. Word Up: A lexicon of Generations Y & Z: A guide to communicating with them. Australia: The ABC of XYZ, 2006.

на хартия. „iGen“ не вярва в ползите от класическото университетско образование, защото то е скъпо и често неефективно. Въпреки това то е готово да учи и да се развива през целия си живот. За представителите на поколението дигиталното образование и практическите обучения са много по-атрактивни [2].

За тях образованието не е важно. Педагогическите методи, които поставят учителя като авторитет или учене чрез печатни материали, не са най-подходящите за това поколение. Някои от представителите притежават невероятен потенциал, но им е трудно да го използват. Тъй като представителите на поколение Z имат визуална памет, това трябва да се използва в методите за преподаване като се използва повече видео в учебните часове. Ученето чрез действие е един от най-ефективните методи и трябва да се прилага възможно по-често.

Оформени до голяма степен от иновативни преподаватели, възползващи се от новите цифрови технологии, методологиите на преподаване започнаха да се пренасочват още в средата на 2000-те години от изключително традиционно офлайн обучение чрез лекции и учебници към днешните преобладаващо смесени учебни подходи, които използват цифровите медии, за да отделят повече време за активно обучение по време на час.

Типичният пример за това е обърнатата класна стая. В преобърнатата класна стая учителите записват видеоклипове от своите лекции, които възлагат на учениците като домашна работа преди урока. След това времето в клас се използва за активни учебни дейности, като например работа с проблеми или дискусии в клас.

В сравнение с предишните поколения, като цяло, обучението на поколението Z е структурирано да бъде по-активно, да включва повече инструменти за онлайн обучение при поискване и да е в духа на сътрудничеството. Те се учат докато правят, те са всичко друго, но не и пасивни ученици.

Според доклад на Barnes & Noble College[47], при поколението Z, най-успешно може да се приложи *„learning by doing“*, тъй като неговите представители предпочитат активната учебна среда. Това е поколение, което процъфтява, когато му бъде дадено предизвикателно, напълно завладяващо образователно преживяване, в което те могат да работят чрез работни казуси и наистина да тестват знанията си.

И тук на преден план излизат възможностите и значението на използването на креативни техники, основани на мнемоника, в процеса на обучение на поколението z. Името мнемоника произлиза от древногръцката богинята на паметта Мнемозина и буквално означава изкуство и техники за запаметяване (мнемотехника).

Мнемониката е съвкупност от техники за запаметяване въз основа на асоциации (свързване на един елемент с друг). Техниките преобразуват информацията в образи, защото именно те най-добре се запаметяват. Асоциацията, от своя страна, се изгражда чрез срещата на два елемента заедно и всяка последваща среща с единия води до появата на другия.

Една от най-известните мнемонични техники е наречена „Дворец на паметта“. Нейната история има корени още от древността, когато бива използвана от известни оратори, за да подготвят безупречни речи. Първообраз на техниката може да бъде открит както при пещерните хора, така и при аборигените и индианските племена,

[47] https://www.bncollege.com/wp-content/uploads/2018/09/Gen-Z-Report.pdf

които използвали заобикалящия ги пейзаж (хълмове, камъни, потоци и др.), за да изграждат своите „дворци на паметта“.

За официален създател на тази мнемонична техника се счита Симонид от Кеос[48]. Някъде през V век пр. Хр. невероятната способност на Симонид да помни огромни количества информация се проявява при един нещастен случай. След като рецитира своя поема на банкет, сградата, в която е събитието, се срутва (съвпадение). Според легендата телата били толкова обезобразени, че никой не могъл да бъде разпознат. Въпреки това Симонид успял да си спомни точно къде се намирал всеки от гостите и с какви дрехи е бил облечен като така всички трупове били идентифицирани и съответно предадени на правилните им опечалени роднини за достойно погребение [4].

Практически, техниката представлява поредица от увлекателни зрителни образи, подредени във въображаемо пространство, което ние самите познаваме добре и с лекота си представяме. Това може да бъде нашият дом от детството, настоящата квартира или ежедневният ни маршрут. От първостепенно значение е да си създадем устойчиви взаимовръзки, използвайки своето въображение. Важно е да се знае, че няма правилни и грешни асоциации, стига те да останат фиксирани чрез конкретната въображаема история. Необходимо е да съчиним история, която да включва асоциациите в поредността, в която искаме да запомним необходимата ни информация. Колкото по-забавна, абсурдна, цветна, нелогична, е историята, толкова по-вероятно е да повишим възможността за запомняне. При използването на мнемонични техники основното противоречие в човека възниква от логиката, с която всеки от нас е свикнал да възприема информация и усещането за абсурдност на взаимовръзките и историите, които създаваме. Именно това обаче стои и в основата на трайното им запомняне и последващо по-лесно възпроизвеждане. Толкова по-лесно ще се случва и последващото запомняне на различна информация, защото повторението улеснява следващите повторения.

Използването на мнемонични методи, техники и похвати ще допринесат за значително повишаване на теоретичните и практически знания и умения на този, който ги прилага. Изграждането на собствена мнемонична система ще помогне във всеки един момент да може да се припомнят важна и специфична информация и да се преобразува в структурирано знание. Или както казва Алберт Айнщайн – „това е начинът, по който да научаваш най-много – когато вършиш нещо с такава наслада, че не усещаш как минава времето“.

REFERENCES

1. **Атанасов**, Хр. Обучението по архивистика в УниБИТ и интернет порталите с архивна информация. // Архиви и история: взаимодействия, перспективи. Сборник доклади от национален семинар, София, СУ „Св. Климент Охридски“, 16-17 октомври 2019. София, 2020, с. 99-106. ISBN 978-954-580-385-7.
2. **Веселинова**, Йорданка. Поколението Z – Z като РаZличен. // https://podmosta.bg/pokolenieto-z-z-kato-razlichen/.
3. **Мнемоника** (изкуството за запаметяване) и жестовият език: https://ardusbg.com/mnemonika-i-jestov-ezik/.

[48] Древногръцки поет, живял ок 557/556 г. пр. Хр. - ок.468/467 г. пр. Хр.

4. **Помнението**, когато никой не е могъл да пише: https://www.chr.bg/istorii/art/pomneneto-kogato-nikoj-ne-e-mogal-da-pishe/.
5. **Getting** to Know Gen Z: Exploring Middle And High Schoolers' Expectations For Higher Education: https://www.bncollege.com/wp-content/uploads/2018/09/Gen-Z-Report.pdf.
6. **McCrindle**, Mark. Word Up: A lexicon of Generations Y & Z: A guide to communicating with them. Australia: The ABC of XYZ, 2006.
7. **Mincheva**, K., K. Simeonova-Planska. Model for Training in Visual Literacy in University Environment. // ICERI2019: 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation, Seville, Spain, 11-13 November, 2019, pp. 8050-8057. ISBN: 978-84-09-14755-7/ ISSN: 2340-1095.

INTEGRATION OF CREATIVE LEARNING TECHNIQUES IN THE UNIVERSITY EDUCATIONAL PROCESS

Assoc. Prof. Elena Savova, PhD [1]
Assist. Prof. Sabina Eftimova, PhD [2]
Library Management and Archival Science Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies [1,2]
e-mail: e.ignatova@unibit.bg [1], *e-mail: s.eftimova@unibit.bg* [2]

Abstract: *The process of modernization of higher education also leads to a change in its priorities. Today, the main goal of the educational process is the development of a functionally competent person who will be able to creatively apply existing knowledge, skills and abilities throughout their lives. This necessitates the development of the tendency to improve the traditional teaching methodology and the use of creative exercises and techniques in the learning process.*

The paper presents the possibilities and importance of using creative techniques based on mnemonics in the learning process of generation z. Both the history and the meaning of mnemonics and the methodology for its use in higher education are considered, whereby intellectual work such as reading, learning, memorizing and reproducing information and knowledge becomes a great pleasure, accompanied by easiness, fun and creative games.

Attention has also been paid to the influence of technology on cognitive processes, as well as the challenges faced by generation z in the processes of learning and assimilation of information. The practical methods and techniques for mastering the principles of memorization and for the development of the imagination and visualization.

Keywords: *Learning Process, Creative Learning Techniques, generation z.*

Цитирай като: Савова, Елена, **Ефтимова**, Събина (2021). Интеграция на креативни техники за обучение в университетския образователен процес. *Интелектуалната собственост в новото (не) нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 113-117.

Citation: Savova, Elena, **Eftimova**, Subina (2021). Integration of creative learning techniques in the university educational process. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia, Za bukvite – O pismeneh, p. 113-117.

УСПЕШНИ ЛИДЕРСКИ ПРАКТИКИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПОКОЛЕНЧЕСКИТЕ РАЗЛИЧИЯ

Доц. д-р Теодора Лазарова
Катедра „Мениджмънт и маркетинг“,
Висше училище по застраховане и финанси
e-mail: Teodora.lazarova@yahoo.cm

Резюме: *Въпросът, свързан с успешните лидерски практики за управление, е обект на изследване на множество автори. Голяма част от тях акцентират на фактори като възраст, пол, жизнен етап, стил на мислене и личностен профил на служителите. През изминалите години темата за разликите в стила на работа на служители, принадлежащи към различни поколения, става все по-актуален. За съвременните организации е особена ценност да привлекат продуктивни служители, които се намират в различен етап на своя жизнен цикъл. Изследователите в областта анализират и акцентират върху основите разлики в мотивацията, продуктивността, ефективността и дори социалната зрялост на представителите на различните поколения. Темата за поколенческите различия става все по-актуална в съвременния дигитален свят, в който притежаването на дигитални компетенции, се превръща в ключово умение за справяне в работна среда. Настоящият доклад изследва основните различия във възприятията на представителите на различните поколения в организационен контекст, както и предлага успешни лидерски практики за преодоляване на различията. Управлението на различията допринася за по-доброто взаимодействие между екипите, подобрява организационния климат, както и влияе благоприятно върху повишаването на ефективността на служителите.*

Ключови думи: *лидерство, поколенчески различия, ефективност, мотивация, дигитални умения.*

През изминалите години, множество изследователи в сферата на поведенческите и социалните науки се интересуват от факторите, които диференцират служителите на работното място. Голяма част от изследванията акцентират на кроскултурните различия в международните организации, фокусират се върху социалния опит, образование, пол и личностови особености на служителите, в стремежа си да идентифицират успешни техники и практики и за справяне с различията. В този ред, неизбежно се откроява и темата за поколенческите различия и особеностите на управлението на хора, принадлежащи към различни поколения. Различията във възприятията, техните изисквания и начин на живот влияе на различни сфери от социалния и икономически живот.

Поколенията са различни групи от хора, родени в даден времеви интервал, които придобиват относителни идентични възгледи, култура и ценностна система [1]. Всяко поколение се формира в определен икономически контекст, социална и семейна среда, влияе се от културно-историческите фактори на своето време, както и от технологичния прогрес и дигитализацията на процеси. Епохата, към която принадлежи всяко едно поколение, е съпътствана от доминиращи ценности, модели на поведение, както и различни културни и сходни икономически условия,

характерни за даден исторически период. Тези аспекти на средата неизбежно оформят специфични черти, които могат да бъдат наблюдавани в представителите на едно и също поколение, като тези черти биват идентифицирани като т.нар. поколенческа личност [2]. Аспектите на тази личност са не винаги интрапсихични, те могат да бъдат наблюдавани и изследвани в обществената среда като социални феномени, които влияят на възприятията и нагласите на конкретните поколения.

Иновациите и технологичният прогрес се случват независимо дали искаме да участваме съзнателно в този процес. Социалната среда променя представителите на всички поколения, като изискванията към тях са множество – бърза адаптация, гъвкавост и приемане на промените, усвояване на нови знания и умения, свързани с дигиталните компетенции и променения начин на комуникация, предимно в онлайн среда. Тези тенденции задълбочават различията между поколенията. В организационната среда работят представители на няколко тип поколения, които имат своите възгледи и очаквания за начина, по който следва да бъдат управлявани. Диференциацията между поколенията може да навреди на добрия организационен климат и да доведе до демотивация и неудовлетвореност от лидера и организацията като цяло.

Всеки мениджър принадлежи към определена историческа епоха и социалният му опит е повлиян от спецификата на времето, в което живее. Често бивайки част от дадено поколение, неговите представители не отчитат особеностите на времето, както и конкретния опит, породен от дадени исторически факти и събития. Понятието поколение се идентифицира като група от хора със сходна възраст и идентичен жизнен етап, живеели с конкретна историческа епоха [3]. Тази група от хора обикновено споделят общи възгледи и ценности, модели на подражание, както и икономически и културни условия на своето време. Изследователите изтъкват, че този сбор от черти може да бъде наречен „**поколенческа личност**“. Тези черти са по-скоро социални и се проявяват в повечето аспекти на обществения живот, както и в интеракциите между хората в организационен и личен контекст. Тези поколенчески различия са типове социални реакции, които могат да бъдат наблюдавани при представителите на тези поколения [4] .

Класификация на поколенията

Няколко са поколенията, които предизвикват изследователски интерес в наши дни.

Поколение „Т“ или Бейби-бумърс (от англ. **“Traditionalists”, baby-boomers)** – отнася се за служители родени преди 1964 г. Поколението на традиционалистите. Формирали са мирогледа си в условията на плановата икономика. Съставляват около 23 % от работната сила според различни изследвания (за българската извадка, национално представително изследване на маркетинговата агенция „Ноема“ посочва 21 % [3]). Типично за този исторически контекст са голямата динамика, както и промяна на икономически модел на страната. Това поколение има силна историческа памет и се отнасят отговорно към трудовия морал. Представителите на това поколение са лоялни към организацията и ръководителите

си. Отстояват традиционните ценности, като ключовите от тях са трудолюбие, отговорност, спокойствие и уважение [4].

Статистиката на агенция „Ноема“, касаеща тази възрастова група в България установява, че 96% от тях притежават недвижима собственост, а за 68% от тях изтъкват, че финансовата независимост и спестяването след пенсиониране, е лична отговорност на всеки служител. Те се справят сами с управлението на средства, вярват, че здравето е първостепенна инвестиция, а хобитата им са свързани с физически срещи и комуникация с другите, пътувания и почивки.

Поколението „X“ (междинно поколение, поколение „сандвич“, изгубено поколение, аналогово поведение), родени между 1965–1979 г. Съставляват около 40% от работната сила (за България извадката дефинира 22%). За българската извадка на населението е характерно, че 65% от нея не правят анализ на сумите, отделяни за здраве и не са склонни да инвестират в него. От тях 18% имат заделени средства под формата на спестявания, а за 34% пътуванията със семейството е основен фокус. Често за това поколение в световен мащаб се говори като за поколението, което е изнесло тежестта на развиващата се глобална икономика, дигитализация и автоматизация на процесите, настъпилите в световните икономики. Основен фокус на тази възрастова група се явяват глобалното и локално значение на множество икономически, политически, културни и дори спортни събития. Около 15% от представителите на поколението в световен мащаб изразяват готовността си да напуснат страната си и да живеят и да работят в друга. Основните ценности са свързани с осигуряване на високи доходи и стабилност, сигурност и независимост.

Интересен факт според някои изследователи се явява фактът, че поколението X не е толкова привързано и лоялно към организацията и лидера, както често се твърди [5]. Голяма част от представителите на това поколение залагат на подпомагане в работата, обмяна на опит, участие в семинари и конференции. Типично за представителите на това поколение е проявата на индивидуализъм и предпочитанието към комуникацията „лице в лице“. Свързаността им с технологиите и иновацията е с цел да бъдат в крак с времето и да се осведомят за новите тенденции в политически и икономически аспект. Често за тях се смята, че възприемат промяната като нещо външно, което подлага на изпитание цялата им ценностна система и ги извежда извън зоната им на комфорт [6].

Поколението „Y“ (милениум поколение, Echo Boomers, бумеранг поколение, поколение Питър Пан) обхваща поколението, родено между 1980 и 1992 година. Съставляват около 27% от работната сила. Това поколение бива възприемано като преходно поколение между най-младите поколения, навлизащи на пазара на труда и поколенията, достигащи своята социална зрялост. Поколението има фокус върху глобалните икономически събития, свързани с всички аспекти на глобалното замърсяване, промени в климата, изсичането на горите. Основните им житейски и поколенчески цели са свързани с осигуряване на високи доходи, стабилност и сигурност. Адаптират се бързо, трудолюбиви са, проявяват креативност. Ключови компоненти на тяхната дългосрочна мотивация са оценката и навременната обратна връзка, подходящи работни отношения, възможност за кариерно израстване в самата организацията.

Представителите на поколението „Y“ са част от дигиталния преход, като технологиите им са присъщи и познати. Голяма чат от тях използват технологиите във всички аспекти на своя живот, за да улеснят ежедневието си. Ключово за това поколение в способността да взаимодейства и да намира общ език с представителите на всички останали поколения. Те умеят да работят в екип и да колаборират помежду си, изграждат позитивна и конструктивна работна среда, залагат на обмяната на опит и надграждането на придобитата квалификация през целия жизнен цикъл. Представителите на това поколение са носители на промяната, те имат много по-ниска тревожност, в сравнение с другите поколения, относно това как биха се справили с последиците от нея.

Поколението „Z“ обхваща родените в периода 1993 – 2001 г. (познато още като „децата на хилядолетието“, „дигиталното поколение“). Представлява около 11% от работната сила за българската извадка [4]. Типично за това поколение е спецификата на семейната среда – често свръхпротективна, като не малка част от представителите все още живеят с родителите си и развиват т. нар „отложена зрялост“. Около 20% от тази група са част от т. нар NEETs (хора, които нито учат, нито работят), като ни поставя в челната тройка на статистиката в Европа, след Италия и Гърция. Водещи ценности на представителите на това поколение са личната индивидуалност и уникалност. Те са фокусирани върху компютърните науки и технологии, както и активното участие в социалните мрежи. Поради спецификата на времето, в което живеят, поколението Z не се привързват лесно към вещи, тъй като те не изпитват липса, но са и поколението, израснало под изключително силното въздействие на реклами и материализъм.

Ключово за тях са високите доходи, а основни цели и приоритети са удоволствие, разнообразие и приятелство. Успехът за тях е свързан с личните качества и вложените усилия. Много важна роля има образованието в техния жизнен цикъл, като фокусът им върху бързите победи и постижения. Те са ангажират краткосрочно, като смятат кариерата за начин за придобиване на професионален капацитет и възможности. Ролята на ръководителя те свързват с нетрадиционен и нов начин. Изискват прогресивен начин на мислене, като очакват от лидера адаптивност и гъвкавост. Представителите на това поколение на харесват монотонна и рутинна работа.

Множество са предизвикателствата пред съвременните лидери при управлението на поколенческите различия на работното място. Макар всички служители да имат обща цел, пътят към изпълнението е различен за всяко едно поколение. Макар и младостта да не е гаранция за по-висока работоспособност, множество са личностовите фактори, които оказват влияния на дългосрочната мотивация на служителите, а именно начин на живот, професионални качества, опит, удовлетвореност, както и отношението към промяната. Много автори изследват съпротивата срещу промяната и специфичната реакция на всяко едно поколение.

Ефективният екип е свързан с умението за управление на няколко поколения, а не тяхната изолация едно от друго. В този ред на мисли, за лидера е ключово да познава уникалната комбинация от фактори, които са ключови за мотивацията на

всяко едно поколение, като координира усилията и управлява поведението на другите хора. Практиката на различни компании сочи, че всяко поколение дефинира ключовите ценности, необходими в работен контекст по различен начин. Например, уважението е ценност за всички поколения работещи, но докато за едни се асоциира с възприемане и признаване на опита им, за други е свързано със зачитане на тяхното мнение. Всички тези различия биха могли да доведат до множество организационни и междугрупови конфликти, които да повлияят негативно на качеството на организационния климат и дългосрочната мотивация и удовлетвореност на служителите.

Много от представителите на поколението Z например очакват ефективен мениджмънт на работното място, ротация на ролите и задълженията, както и разширяване на изискванията към длъжността. Голяма част от представителите на това поколение изпитват затруднения при интензивна комуникация и работа в екип с колеги. Някои изследователи посочват това като слабост на поколението Z и дори задълбочаваща се дистанция на поколението от традиционните форми на общуване и интеракция. Голяма нетърпимост те изпитват към липсата на ясни правила и процедури, както и несправедливото или дискриминативно отношение от страна на колеги или ръководители. Предпочитат гъвкавото работно време и работата от дистанция.

Реалностите в демографските тенденции и дефицитите на пазара на труда все по-настоятелно диктуват необходимостта да се обърне внимание на един феномен, известен под наименованието **„Ейджизъм“ (Ageism)** – липса на толерантност по отношение на възрастта като фактор в общественото развитие, се явява форма на дискриминация към определена група хора в различни сектори на икономиката. В много организации се наблюдава различно отношение към по-възрастните служители, основаващи се на погрешни схващания и предразсъдъци, че те имат повече изисквания към заплащането, свързани с по-големия им опит, не са на „ти“ с новите технологии или нямат желание и енергия да научат нещо ново. От друга страна, много работодатели от специфични индустрии, твърдят, че много трудно биха се справили, ако опитните и отговорни хора от поколение Т се оттеглят от пазара на труда. Мотивирането на това поколение, както удължаването на неговата трудоспособност, съхраняването на психично здраве и благополучие са предизвикателство, пред което е изправен целият свят. Промените във възрастовата структура на служителите представляват все по-голямо предизвикателство пред големите организации. Работодателите разпознават проблема със застаряването на населението, но повечето мерки в тази насока потвърждават, че те все още не са подготвени за промените, които предстоят във всички аспекти на обществения живот и не разполагат с необходимите инструменти, за да се справят с предизвикателствата.

Някои от основните препоръки за успешното сътрудничество между различните поколения са свързани с няколко организационни аспекта:

- Създаване на ключово ядро от лидери, които да бъдат пример за многообразие и да изповядват ценностите на включване и приобщаване.
- Създаване на организационна култура, в чиято основа залягат ценностите, свързани с многообразие на работната сила.

- Повишаване на мотивацията и създаване на чувство за приобщаване и принадлежност към организацията.
- Да се работи върху създаване на организационна среда, която залага на възрастовото многообразие и ефективното управление на хора, които принадлежат към различни поколения.
- Работа върху предразсъдъците и очакванията на служителите и акцент върху личностовите особености на всеки служител.

Ако мениджърите овладеят предизвикателството на многообразието и го превърнат в управленски инструмент, това може да им помогне да повдигнат духа на служителите, да им даде достъп до нови сегменти от пазара и да увеличи производителността в екипа и компанията като цяло.

Deal [9] заедно с екип от изследователи прави опит да изведе няколко ключови техники, които да подпомогнат работата на съвременните лидери. Някои от тях са:

- **Поощряване на „ученето“ от колеги или подпомагане на обмена на знания** – често по-възрастните служители притежават опит, който не може да бъде придобит в академична среда. В същото време, голяма част от по-младите поколения са много свързани с технологията и има на какво да научат своите колеги.
- **Осигуряване на гъвкаво работно време** – настъпилите промени, свързани с Ковид пандемията принуди много организации да осигурят гъвкаво работно време, ротация на служителите или изцяло работа от вкъщи. Балансът между работа и личен живот се превръща в основна ценност за представителите на всички поколения. Успешните организации следва да предложат гъвкаво работно време, което да даде модел за справяне на всеки служител, независимо от възрастта му и съобразено с нуждите на техния жизнен етап.
- **Създаване на среда с общи ценности и уважение към всички служители** – множество изследователи изтъкват неразбирането между различните поколения на работното място. Често това неразбиране става причина за поява на организационни и личностови конфликти, както и незачитане на избора и личното пространство на другите. Създаване на организационна култура, в чиято основа е уважението и разбирането на особеностите на околните е ключова за позитивен организационен климат.
- **Лидерство чрез пример** – често служителите следват организацията, водени и вдъхновени от лидерите в организацията.
- **Създаване на подходящи политики и процедури –** ефективната организация има множество политики и процедури, свързани с приемане на различията. Създаването на единна политика, свързана с ценностите и потребностите на служителите помагат на всеки да се идентифицира с целите на организацията и да има адекватни очаквания за начините, по които организацията се справя с неговите запитвания.
- **Управление на организационната промяна** – според някои разпространени митове, някои поколения понасят по-лесно

> организационната промяна от други. Множество изследователи изтъкват, че повечето хора се чувстват некомфортно при чести промени и изпитват чувство на несигурност. Съпротивата срещу промяна не е свързана с възрастта, а по-скоро с личностовите особености и с това как всеки човек реагира на динамиката в организацията.

Независимо от поколението, към което принадлежат, все повече служители търсят работа от разстояние, за да координират всички социални роли, които трябва да покрият. Гъвкавостта на работата от вкъщи спестява много часове в шофиране и предлага по-добър баланс между личния и професионалния живот. В същото време избягването на пътуване до работното място може да доведе до големи икономии както на време, така и на пари. От друга страна, производителността се корени в личното благосъстояние. По-щастливият, изпълнен човек е по-вероятно да положи допълнителни усилия за вашата компания, но изпълнението не винаги е свързано с заплащане или повишение [10]. Даването на възможност на служителите да работят гъвкаво е равно на по-добър баланс между професионалния и личния живот, повече време със семействата им и по-малко пътувания до работното място, което спестява време и пари на служителите.

По-добрата производителност и фокусът на служителите са една от основните причини много компании да преминат към работа от разстояние. Има много изследвания, които показват предимствата на дистанционната работа и дори някои от тях вярват, че работата от дома прави хората още по-фокусирани и продуктивни. Някои изследвания определят преките ползи от работата от разстояние, като подобряване на производителността на служителите. Докато отдалечените работници често могат да бъдат по-продуктивни от своите колеги в офиса, един от най-големите проблеми, пред които са изправени отдалечените служители, е „изгарянето“ – това е много сериозен риск за тяхното здраве. Доказано е, че работата от вкъщи води до увеличаване на производителността, но също така означава, че те могат да се затруднят да се откажат от работата си. Отдалечените работници често откриват, че правят още една миля, преди да си легнат, само защото могат. В резултат на това престоят извън работната им станция става все по-рядък, а в резултат на това психическото им здраве страда. Служителите в офиса може да останат до късно, но след като се приберат, те са у дома и изключват.

Самотата и липсата на комуникация се определят като друг важен фактор, когато мениджърите трябва да ръководят отдалечени екипи, състоящи се от представители на различни поколения. Липсата на комуникация е друг капан в отдалечената работа. Всеки въпрос и документ трябва да бъдат одобрени онлайн, което е много по-лесно, когато сте заобиколени от колегите си и можете да задавате прости въпроси. Отдалечените работници трябва да балансират разнообразието от различни и дори непреодолими комуникационни потоци. Има много комуникационни канали, които трябва да бъдат проверени. Добри практики за избягване на всичко, което води до провеждане на редовни виртуални срещи, дори и с работещите на място. Когато служителите работят от вкъщи, те нямат предимствата

от взаимодействието на служителите. Хората, които работят от вкъщи, обичат да работят отдалечено.

Gleeson [11] дефинира няколко успешни стъпки при управление на поколенческите различия. Той подчертава значението на приемането на тези стъпки с цел подобряване на процеса и взаимодействието между лидери и служители:

- **Ежедневно управление на екипи** – успешните лидери опитват да се справят с комуникацията по различни канали.
- **Установяване на правила за ангажираност** – лидерите трябва да дефинират дневния график, честотата и начина на комуникация и споделяне на информация, когато е необходимо.
- **Фокус върху резултатите и по-общата картина** – това е една от най-успешните практики за овластяване на служителите и изграждане на ангажираност.
- **Насърчаване на отдалечените социални взаимодействия** – изграждането и поддържането на постоянна комуникация и социална активност е ключът за установяване на доверително взаимодействие.
- **Показване на съпричастност** – важно е лидерите да осъзнаят, че признават стреса, безпокойството и притесненията на служителите.

Ерата на отдалечените работни екипи води до основите на концепцията за психологическа безопасност на работното място. Психологическата безопасност се изследва от Шейн и Бенис през 1965 г. и те откриват, че хората се чувстват в безопасност и са способни да променят поведението и реакциите си на бързо променящото се организационно развитие. За лидерите, психологическата безопасност се отнася до способността да представите истинската си личност без страх и негативни последици от имиджа за себе си, обществения статус или кариерата. Изграждането на такава организационна култура позволява на членовете на екипа да се чувстват включени в екипа, уважавани и приети.

Управлението на поколенческите различия е огромно предизвикателство за съвременния лидер. Всеки трябва да разбере, че ще има определен период от време, в който да се приспособява към новите начини на работа и да разглежда всякакви проблеми. Има много положителни и отрицателни страни на работата с различни поколения, но организациите, които са успели да съчетаят служители с различен начин на мислене, личностни характеристики и емоционалност, комуникация, подходи при вземане на решения, иновативност и творческо мислене, често превъзхождат конкурентите си, в които служителите и мениджърите мислят и реагират по сходен начин и вземат стандартни решения, защото при тях всички процеси са контролирани, а пазарното поведение – предсказуемо. Многообразието от хора в една организация е бизнес богатство, което се състои от човешкия капитал на различните генерации и личности, разнообразния им опит, компетентности и умения, и богат набор от иновативни подходи към пазара.

REFERENCES

1. **Томов**. Т (2020). Поколенията на работното място. Как да управляваме възрастовото разнообразие в организацията?, сп. Noblesse Oblige, бр. 5, 2020.
2. **Karp**, H. (2002). Bridging The Boomer--Xer Gap: Creating Authentic Teams for High Performance at Work, pp.35-65.
3. **Ланкастър** К. Лин, Дейвид **Стилман** (2004). Сблъсъкът на поколенията, Класика и стил, София, стр. 100-124.
4. **Стофър** Д. (2005), Мотивиране на различните поколения, кн. "Идеалният екип", Harvard Business School Press, София, стр. 55-67.
5. **Караиванова**, М. (2020). Понятието за поколение в социалните науки. Сборник доклади на Националната школа за докторанти и млади изследователи в социалните науки - Социалните процеси като предизвикателство за индивида и общностите, Стр 129-134.
6. **Съвместни** действия на социалните партньори за адаптиране на работната среда към специфичните възрастови потребности на различните генерации, с цел насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа, Проект: https://activeageing.bia-bg.com/bg/project/, достъпен 20.04.2021.
7. **Wolfe**, H (2020). Millennials, Baby Boomers, Gen X and Gen Z: The cutoff years for each generation, Online available here: < https://www.considerable.com/life/people/generation-names/>, reached 05.04.2021.
8. **Наръчник** за управление на поколенчески различия (2020). Проект BG05M9OP001-1.051-0006 „Съвместни действия на социалните партньори за адаптиране на работната среда към специфичните възрастови потребности на различните генерации, с цел насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа", онлайн тук: https://activeageing.bia-bg.com/media/docs/31_managinggenerationaldifferenceshandbook.pdf, достъпен 05.04.2021.
9. **Deal**, J. (2005). What Millennials Want From Work: How To Maximize Engagement In Today's Workforce, McGraw-Hill, pp.98-110.
10. **Dimitropoulou**, A. (2019). Top 5 Benefits Of Remote Working, CEOWorld.biz, 15 May 2019, Available here: https://ceoworld.biz/2019/01/29/top-5-benefits-of-remote-working/.
11. **Gleeson**, B. (2020). 13 Tips For Leading And Managing Remote Teams, Online available here: <https://www.forbes.com/sites/brentgleeson/2020/08/26/13-tips-for-leading-and-managing-remote-teams/?sh=79bb8f43577b>, reached 10 December 2020.

SUCCESSFUL LEADERSHIP PRACTICES TO OVERCOME GENERATIONAL DIFFERENCES

Assoc. Prof. Teodora Lazarova, PhD
Department of Management and Marketing
VUZF University
e-mail: teodora.lazarova@yahoo.com

Abstract: *The topic related to successful leadership practices for management is the subject of research by many authors. Many of them focus on factors such as age, gender, life stage, cognitive style and personal profile of the employees. In the recent years, the topic of differences in the leadership style of the of employees belonging to different generations has become increasingly relevant. It is especially valuable for modern organizations to attract productive employees who are at different stages of their life cycle. Researchers in the*

field analyze and focus on the basic differences in the motivation, productivity, efficiency and even social maturity of the representatives of different generations. The topic of generational differences is becoming increasingly relevant in today's digital world, in which the possession of digital competencies is becoming a key skill for coping in the work environment. This paper examines the main differences in the perceptions of different generations in an organizational context, as well as proposes successful leadership practices to overcome the differences. The management of the generational differences contributes to better interaction between teams, improves the organizational climate, and has a positive effect on increasing employee efficiency.

Keywords: *Leadership, generational differences, effectiveness, motivation, digital competencies.*

Цитирай като: Лазарова, Теодора (2021). Успешни лидерски практики за преодоляване на поколенческите различия. *Интелектуалната собственост в новото (не) нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 118-127.

Citation: Lazarova, Teodora (2021). Successful Leadership Practices to Overcome Generational Differences. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia, Za bukvite – O pismeneh, p. 118-127.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В УПРАВЛЕНИЕТО НА ДИСТАНЦИОННИ ЕКИПИ

Доц. д-р Теодора Лазарова
Катедра „Мениджмънт и маркетинг“,
Висше училище по застраховане и финанси
e-mail: teodora.lazarova@yahoo.cm

Резюме: *Настъпилата глобална пандемия наложи множество промени в организацията и структурата на работния процес в почти всяка организация. Дистанционното управление се превърна в практика както в бизнес сектора, така и в сектора на публичната администрация. Настоящият доклад се фокусира върху предизвикателствата, с които се сблъскват съвременните лидери. Авторът изследва промените в структурата и организацията на работния процес, анализира предимствата и недостатъците на дистанционното управление на екипи, базирайки се на добрите световни практики в областта. Докладът се фокусира върху променената лидерска роля и акцентира върху новите подходи на съвременните ръководители, изразяващи се във висока степен на гъвкавост и адаптивност към променящата се среда, управление на стреса и поддържане на високо ниво на мотивация на служителите. Техниката и технологиите се превърнаха в основен фокус при дистанционното управление. Употребата на множество софтуери и програми за организация на работните задачи са вече неизменна част от работния процес във всяка съвременна организация. Авторът анализира основните предизвикателства, пред които се изправят съвременните лидери, в стремежа си да поддържат високи нива на мотивация, продуктивност и ефективност, както на екипно, така и на организационно ниво.*

Ключови думи: *дистанционно управление, дистанционни екипи, мотивация, продуктивност, организация.*

Икономическият спад през последните години, породен от глобалната пандемия допринася за това, че повече хора стават самостоятелно заети или предпочитат гъвкаво работно време както и баланс между професионалния и личния живот. Гъвкавите смени на работното място могат да бъдат по отношение на това кога и как работи служителят. Това включва разнообразни възможности като споделяне на работа, поетапно пенсиониране на по-възрастни работници и гъвкаво работно време, което позволява на служителите да продължават да допринасят продуктивно за работната сила, като същевременно се грижат за семейството и други отговорности [1].

Според доклада за баланса между професионалния и личния живот и икономиката на гъвкавостта на работното място (Cornell University, 2010) има няколко тенденции, които обществото може да наблюдава на американския пазар. Например, почти една пета от заетите хора са болногледачи, които са полагали грижи на човек над 50 години. В същото време половината от работодателите съобщават, че периодично трябва да сменят служителите си, а в същото време много служители се оплакват, че нямат избор на гъвкаво работно време, основано на техния режим на живот.

В същото време по-малко квалифицираните служители имат по-малка гъвкавост при избора на работното си време или възможността да работят от вкъщи. За технологичните компании, които търсят таланти, наемането от разстояние изглежда особено добра идея. Има обаче някои компании, които предпочитат да задържат служителите си в офиса, за да подобрят сътрудничеството и креативността чрез директни взаимодействия и разговори лице в лице.

Съществуват разнообразни изследвания за предимствата и недостатъците на отдалечените работни места. Някои от изследванията дори твърдят, че дистанционната работа ще бъде бъдещето на всички работни места, заедно с автоматизация на операциите, процесите и изкуствения интелект. Изследване на Owl Labs of State твърди, че служителите предпочитат да работят отдалечено, за да се избегнат ежедневните пътувания до работното място. В проучване, основано на обратната връзка на 273 дистанционни работници от отдели за продажби, маркетинг, счетоводство, инженеринг и други в една организация, Gajendran и Golden установяват, че служителите, чиито позиции са изключително комплексни, но не изискват значително сътрудничество или социална подкрепа, се представят много по-добре при работа от вкъщи, отколкото при работа в офиса на компанията [2]. Golden подчертава, че служителите, чиито работни места изискват решаване на проблеми или значителна концентрация, предпочитат фокусирано време на отделно и уединено място. В повечето случаи в споделения офис те се сблъскват с много прекъсвания и разсейвания.

Преди да дефинираме някои от основните предизвикателства при управлението на дистанционни екипи, бихме искали да подчертаем разликата между политиките за работното време. Има няколко различни начина за определяне на гъвкавостта на работата:

Гъвкавост при планиране на работните часове

Един от най-важните източници на гъвкавост е възможността на служителите да контролират кога да използват работното си време. Това може да включва гъвкавост, когато служителят пристига или напуска работа, планиране на почивки и извънреден труд и компресирани работни седмици. Данните от Националното проучване на работодателите (САЩ, 2019) предполагат, че 81 процента от работодателите са позволили поне на половината работници периодично да променят времето за стартиране и напускане в рамките на работните часове. Американското проучване на използването на времето показва, че през 2011 г. само 49 процента от всички работници и 47 процента от работниците на пълен работен ден съобщават, че имат гъвкаво работно време, което им позволява да променят времето, в което започват и приключват работата. Обикновено този тип планиране е популярен, когато компанията осигурява регулиран работен ден от 8–9 часа, но позволява на служителите да променят периода на използване на необходимите часове.

Гъвкавост на работното място

През годините повечето работни места изискват физическо присъствие на работното място. Някои работни места като учители, преподаватели, чиновници и административни длъжности не могат да изпълняват работните си задължения, ако работата им е отдалечена. Мениджърите, търговците и ръководните длъжности трябва да присъстват и да имат личен контакт. В днешно време трябва да кажем, че поради бързия технологичен растеж все повече компании позволяват на своите служители да работят от вкъщи. Повече компании приеха политики и практики, които позволяват на служителите да изберат предпочитаното от тях място на работа. Освен това световните компании работят дори в глобални екипи, което подобрява онлайн комуникацията помежду им.

1. Предимства на дистанционните екипи

- **По-евтини ресурси** – организациите получават същият обем служители и производителност, без да е необходимо да плащат за допълнителни предимства като изискан офис и съоръжения. Уеър и Грантъм вярват, че позволяването на служителите да работят отдалечено от дома могат да намалят разходите на компанията с около 40–50%. Работата с подизпълнители помага да се избегне стреса от борбата между компаниите, за да запазят таланта си. В същото време наемането на хора обикновено е трудно за компаниите, които разработват програми, да ги задържат.
- **Осигурява разнообразие** – Дистанционната работа изисква повече дисциплина от името на компанията и служителя, за да се гарантира, че е ефективна, но си струва, когато компанията оцени разнообразието, което получава. Различните мнения, гледни точки и стилове на работа се комбинират, за да направят по-добра комплексна среда и служители, които са по-креативни в решаването на проблеми и по-добре разбират нуждите на своите клиенти.
- **Поддържане на баланс между професионален и личен живот** – служителите в днешно време търсят работа от разстояние, за да координират всички социални роли, които трябва да покрият. Гъвкавостта да работата от вкъщи спестява много часове в шофиране и предлага по-добър баланс между личния и професионалния живот. В същото време, избягването на пътуване до работното място може да доведе до големи икономии както на време, така и на пари. Според проучване хората, които работят от вкъщи в Лос Анджелис, спестяват около 510 долара годишно в сравнение с колегите си, които реално пътуват до работното място. Дори тези, които работят отдалечено половината от времето, спестяват около 255 долара годишно. Средните спестявания в национален мащаб достигат до 222 до 444 долара за работещите от вкъщи между 50% и 100% от времето [3]. Тези статистически данни подчертават не само финансовото въздействие на работата от разстояние, но и екологичното въздействие на такива мерки.

- **Намалява броя на фирмите** – в момента има много компании, предлагащи само отдалечена работа на своите служители. Трябва да кажем, че това е по-лесно във високотехнологичните и софтуерните компании, където е много удобно и често се работи от разстояние. По-малко хора на работното място означава по-малко офис площи, което намалява разходите за лизинг, заедно с таксите за отопление и охлаждане, осветление и други разходи. Благодарение на възможностите за отдалечена работа, някои компании вече са заменили офиса си под наем с договор за виртуален офис; това им позволява да запазят търговски пощенски адрес с достъп до заседателни зали и наем на дневен офис, без дългосрочен ангажимент или разходи за офис на пълен работен ден.
- **Служителите са по-продуктивни и по-фокусирани** – една от основните причини, поради които много компании са преминали към работа от разстояние, е вярата, че служителите ще бъдат по-продуктивни. Има много изследователи, които показват предимствата на работата от разстояние и дори някои от тях вярват, че работата от дома прави хората още по-фокусирани и продуктивни. Някои изследвания определят преките ползи от работата от разстояние, като подобряване на производителността на служителите. От екологична гледна точка, ако работата се извършва по-бързо, отколкото хората ще прекарват по-малко време пред компютъра. Следващата стъпка би била автоматизация на работата.
- **Дистанционната работа подобрява морала и щастието** – Производителността се корени в личното благосъстояние. По-щастливият и удовлетворен човек е по-вероятно да положи допълнителни усилия за компанията, но изпълнението не винаги е свързано с заплащане или повишение [4]. Даването на възможност на служителите да работят гъвкаво е равно на по-добър баланс между професионалния и личния живот, повече време със семействата им и по-малко пътувания до работното място, което спестява на служителите време и пари.
- **Помага за задържане на таланти** – Millennials, поколение Z оценяват гъвкавостта на работното място. В същото време повече от предишните поколения се борят да се справят с всички социални роли, с които трябва да се изправят. Компаниите, които възприемат отдалечената работа, са в контакт с нуждите и изискванията на своите служители и е по-вероятно да привлекат квалифицирани работници от друга област, предвид намаляването на напускащите. В момента все повече компании се опитват да намерят работещия и полезен модел за своите служители, за да избегнат недоволството и загубата на мотивация за работа.
- **Гъвкавото работно време намалява износването** – В допълнение към задържането на служителите е известно, че гъвкавата работа помага да се намали изчерпването на работната сила. Както вече споменахме различни житейски промени, социални роли и житейски събития като брак, раждането на деца изискват различна рутина на живота. Възможността за

гъвкаво работно време позволява на служителите да намалят нивото на стрес, опитвайки се да се поберат и да намерят време за всички задачи, които имат през деня.

- **По-автономни служители** – Даването на способността на служителите да работят от къщи им позволява да работят по начин, който им подхожда (Hunkeler, 2018). Хората могат да бъдат много конкретни относно това как и кога им харесва да работят. В офис среда всички служители трябва да се адаптират към едно и също работно време и ежедневие. В същото време у дома те имат много повече контрол. Някои служители предпочитат подредения офис, а за други трябва спокойна и безупречна среда, за да могат да се представят най-добре. Други служители, вероятно тези с по-креативен ум, може да вършат най-добрата си работа на дивана или дори късно през нощта. В такива случаи компанията трябва да въведе определени правила, но в рамките на тези насоки екипът ще има свободата да създаде среда и график, който им позволява да се представят най-добре.
- **Използвайте всички предимства на технологията** – работата от дома би била невъзможна без технологиите, които можем да използваме днес. Технологията е ключът към подобряване на мобилността, базирана на Wi-Fi връзки, смартфони и изчисления в облак, незабавни съобщения и софтуер за управление на проекти. Изкушението може да бъде да мислим, че отдалечената работна сила е различна работна сила, но предвид тези безценни инструменти, в наши дни това просто не е така [5].
- **Запазване на по-възрастните поколения на пазара на труда** – общата продължителност на живота се е увеличила в световен мащаб, което води до повишени разходи за живот. Въз основа на това много хора над 65-67 години решават да отложат пенсионирането и предпочитат да работят и да имат свеж ум с учене през целия живот. Въз основа на някои изследвания повече от 70% от американците искат гъвкавост на работата [6].
- **По-добро здраве и по-малко замърсена околна среда** – средният служител в Обединеното кралство прекарва 60-80 минути в отиване и връщане от работа. Телекомуникационните инструменти са чудесен начин една компания да стане по-екологична и да подобри благосъстоянието на служителите. В проучване от 2014 г. на PGi, водещ доставчик на софтуерни услуги, установява, че 80% от отдалечените работници отчитат по-висок морал, 82% казват, че помага да се намалят нивата на стрес, а 69% съобщават за по-ниски [6]. Някои проучвания определят ефекта от отдалечено работещите служители, работещи от къщи, и техните резултати са особено забележими, когато става въпрос за използване на изкопаеми горива. Работата от разстояние намалява потреблението на газ с повече от 20 милиона долара годишно в световен мащаб, но също така намалява парниковите емисии с 54 милиона тона годишно и спомага за спестяването на 640 милиона барела годишно нефт [7]. Увеличеното използване на дистанционна работа не само създава пряко измерими ползи за околната

среда, но ползите от нея в много случаи са изключително дългосрочни и често се забелязват само след прилагането на мащабни програми за отдалечена работа.

2. Предизвикателства при управлението на дистанционни екипи

В същото време трябва да спомена, че все още има някои предразсъдъци или недостатъци на отдалечената работа. Някои изследователи споменават, че липсата на общност и различията в културата е една от основните теми. Дистанционната работа води до намалено взаимодействие лице в лице и обикновено е много трудно да се замени с други дейности. Видеообажданията са само начин да се подобри, но не може да замени цялостната комуникация през работния ден. Междукултурните различия са друга тема, по която биха настъпили определени предизвикателства, ако компанията има отдалечено работещи служители. Не само липсата на междукултурен опит, но в същото време културните бариери биха се появили при дистанционни екипи по целия свят. Събирането на компания поне веднъж или дори два пъти годишно е полезен начин за по-добро опознаване на хората. Предоставянето на основни знания и основи на компанията също е от съществено значение, за да се избегнат недоразумения и неразбиране на информацията.

- **Липсата на комуникация е друг капан в отдалечената работа**. Всеки въпрос и документ трябва да бъдат одобрени онлайн, което е много по-лесно, когато сме заобиколени от колегите си и можем да зададем своя въпрос. Отдалечените работници трябва да балансират разнообразието от различни и дори непреодолими комуникационни потоци. Има много комуникационни канали, които трябва да бъдат проверени. Внедряването на различни инструменти за управление на проекти и избягването на претоварването на електронната поща, доколкото е възможно, е друг полезен начин.
- **Липсата на управление в отдалечени работни екипи** може да се превърне в демотиватор и да доведе до по-трудно задържане на служителите. Ясните процеси и документиране, използването на софтуер за проверка на съдържанието може да помогне за избягване на тези тенденции. Спазването на фирмените стандарти относно политиката за управление на изпълнението също е много трудно. Предоставянето на инструмент за проследяване на времето и изпълнение за отдалечени работници може да помогне на ръководството да наблюдава и измерва техните данни. Компаниите трябва да изградят култура на прозрачност, като имат ясни кариерни пътеки и работни модели за кариерно развитие.
- **Загубата на взаимодействието е друг ефект от отдалечената работа.** Когато служителите работят от вкъщи, те нямат предимствата от взаимодействието на служителите. Хората, които работят от вкъщи, обичат да работят отдалечено. Балансът работа – личен живот е само едно от правилата, които всеки трябва да следва [8].

- **По-ниската ефективност, синергията и сътрудничеството е друг страничен ефект** от дистанционната работа. Когато се разглежда идеята за отдалечен екип, възниква най-големият въпрос – как служителите ще могат да свършат работата. След определен период на управлението на отдалечени офиси лидерите трябва да се уверят, че служителите могат да завършат работата. В същото време е трудно да се надцени значението на сътрудничеството и синергията в екипа. Тези елементи са в основата на ентусиазма, страстта, лоялността и чувството за стойност за компанията на служителя и много служители се борят за постигането им.

Дистанционната работа провокира проблеми с информационната сигурност. Сигурността често се пренебрегва, когато бизнесът позволи на служителите да работят отдалечено, оставяйки компанията уязвима за киберпрестъпници. Въпреки че има опции за работа с облачни технологии за улесняване на работата от разстояние, съвременните компаниите не могат да си позволят да пренебрегват защитата на поверителната и патентована информация. Загубата на производителност и или дори по-голяма загуба на всякакъв вид данни може да бъде сериозна вреда за компанията. Това може да е случай на изтичане на данни или дори служители, които присвояват чувствителна и поверителна информация. Това може сериозно да засегне компанията не само финансово, но и да навреди на положителна репутация на компанията [9].

Наред със социалната изолация, спазването на границите между семейството и работата е значително предизвикателство за отдалечените служители. Служителите, работещи от вкъщи, нямат физическо и психологическо разделение между тези две пространства и семейните задължения могат лесно да повлияят на работното време. Но по-често, показват проучвания, професионалните задължения на дистанционните служители обикновено надхвърлят традиционния работен ден, прекъсвайки семейното време и предотвратявайки истинското изключване на служителите.

Анализ показа, че размиването на такива граници кара отдалечените работници да свързват домовете си с работните си роли, тъй като работните задължения многократно се намесват в отделеното време за семейството. Изглежда, че отдалечените работници работят повече. Проучване на Gallup, проведено през 2013 г., установява, че служителите регистрират допълнително четири часа седмично средно в сравнение с колегите си в офиса. Работодателите могат да възприемат тези резултати като положителни, което води до по-висока производителност. Много служители, работещи от вкъщи, често отиват отвъд – например като отговарят на имейли извън работното време, за да демонстрират своята организационна ангажираност. Но без да определят граници служителите могат да изпитат изтощение и емоционално прегаряне.

Tipping [10] описва основните недостатъци при отдалечена работа:

– липса на рутина;
– разсейване;

– по-малко взаимодействие в екип и загуба на чувство за общност и споделени ценности;
– комуникационни предизвикателства;
– прилагане на нов стил на управление;
– въздействие върху фирмената култура;
– по-големи разходи за технология и ИТ поддръжка;
– необходимо ниво на доверие.

Christian [11] определя няколко недостатъка на дистанционната работа:

- **Предизвикателството да бъдем информирани** – Дори и при всички съвременни постижения в технологиите по отношение на комуникациите и сътрудничеството (приложения за конферентна връзка, имейли, SMS, услуги за споделяне в облак и т.н.) нищо не може да се сравни с това да присъстваме физически при генериране на идеи [12]. Разбира се, напълно отдалечените екипи могат да се срещат ежедневно и да правят всичко възможно, за да поддържат взаимен контакт.
- **Отдалечените работници могат да се чувстват по-малко свързани с екипа** – Липсата на сплотеност на екипа и груповата култура може да се дължи на наличието на екипи с множество отдалечени работници. Онлайн срещи не са същите като личните дискусии. Обичайните трудности, които предизвикват, са по-дългото време, за да се установи доверие и да се развият гладки работни взаимоотношения в този формат. Съществува рискът отдалечените служители да бъдат фокусирани само върху своята част от работата и да отделят по-малко внимание върху по-голямата картина. Това също може да повлияе на въздействието на цялостния проект, да доведе до неразбиране на важността на цялостния екип.
- **Поддържането на мотивация и концентрация може да бъде трудно** – Мотивацията и особено самомотивацията е основна тема, когато става въпрос за работа от разстояние. Някои служители просто не са приложими за работа от разстояние. Тези личностови типове нямат дисциплина или темперамент, за да процъфтяват и да бъдат мотивирани в домашна среда. Дори да могат да останат мотивирани да изпълняват задачите си, изпитват трудности да се концентрират. Родителите може да се окажат претоварени да се грижат за деца. Ако служителите не са внимателни, тези разсейващи фактори могат да се умножат, когато работят отдалечено, отнема много воля, за да поддържа концентрацията върху работния процес.
- **Рискът от прегаряне** – Докато отдалечените работници често могат да бъдат по-продуктивни от своите колеги в офиса, един от най-големите проблеми, пред които са изправени е изгарянето – това е много сериозен риск за тяхното здраве [13]. Отдалечените работници често работят допълнително преди да си легнат, само защото могат. Служителите в офиса може да останат до късно, но след като се приберат, те са у дома и изключват.

- Както всеки бизнес процес при дистанционната работа, трябва да се въведат определени правила и разпоредби, за да се помогнат фирмите да работят безпроблемно. Определянето на ясни очаквания е едно от тях. Когато екипите не работят в близост, мениджърът трябва да им каже какви са очакванията и резултатите от тяхната работа. Например могат ли да започнат или завършат по-рано? Какъв е протоколът за обедни почивки? Как трябва да поддържат връзка през деня? Каквото и да очаква компанията от тях, те трябва да са напълно наясно и тези разпоредби трябва дори да са част от трудовите им договори.

Редовните срещи и дискусии са друга важна част от политиката за отдалечена работа. Може да бъде изолиращо и дори разочароващо да работим от дома. Поддържането на редовна комуникация, но не изцяло основана на електронна поща, е важна част от процеса на комуникация с членовете на екипа. Когато пощенските кутии се затрупат, това обикновено води до стрес и пропуснати съобщения. Планирането на видео разговори и разговорите по телефона поддържат по-детайлното обсъждане на проекти или задачи. За бързи ежедневни въпроси има много приложения за незабавни съобщения, които подобряват комуникацията. Виртуалните и личните срещи са начин за запазване на работата в екип и осигуряване на последователни фирмени ценности и цели. Както вече споменахме, една от критичните дискусии за дистанционната работа се основава на липсата на комуникация и изграждане на силни взаимоотношения.

За отдалечена работа са необходими организирани, фокусирани, надеждни мотивирани хора със силна трудова етика. Опцията за отдалечена работа не е опция за всяка компания и всеки процес на работа. Ръководството трябва да гарантира, че има правилните хора с правилното отношение и манталитет. Подходящите служители позволяват на компанията да бъде по-ефективна и продуктивна. Компаниите трябва да направят инвестициите в технологии и ИТ инфраструктура като неразделна част от фирмената култура. Стилът на управление е ключов при управление на дистанционни екипи. Отдалечената работа може да бъде по-предизвикателна за управление и мениджърите имат увереността, че екипът им влага часове и доставя това, от което се нуждаят. KPI и редовните прегледи на ефективността могат да играят важна роля в мониторинга на изпълнението. Личният пример на всички мениджъри е изключително важен, а именно да са лесно достъпни и прозрачни в работата, която вършат от вкъщи.

Дистанционният начин на работа ще отнеме време за всяка компания. Всеки трябва да разбере, че ще има определен период от време, в който всеки да се приспособява към новите начини на работа и да разглежда всякакви проблеми. Строги насоки относно това кога трябва да се провежда среща и кога служителите трябва да са онлайн, ще дадат на дистанционните служители рамка и структура, за да се гарантира производителността. В същото време, физическото присъствие все още е от ключово значение - ръководството трябва да гарантира, че екипите се събират редовно. Липсата на каквито и да е фирмени срещи може да доведе до липса на комуникация и лични отношения на работното място.

Има много положителни и отрицателни страни от работата от дома. От компанията зависи да реши кои са по-важни за икономическия растеж и фирмената култура и имат по-голямо въздействие върху благосъстоянието и щастието на служителите. Ако компанията иска да приложи отдалечена работа, те би трябвало да се превърнат в основни характеристики. Компанията трябва да наеме хора с много самодисциплина и самомотивация, което обикновено е трудно да се оцени в процеса на набиране. Някои изследователи предлагат решения, които да подпомогнат мотивацията на служителите по време на работа. В същото време, следващата стъпка трябва да бъде изграждането на по-ефективни виртуални екипи.

Екипът за управление и ръководство трябва да бъде добре подготвен да ръководи отдалечени работни екипи. Те трябва да бъдат много добре организирани и структурирани. Постоянният надзор е задължителен. Плюсът на дистанционната работа е, че компаниите могат лесно да стартират внедряването и при непълно работно време. Бъдещите решения изискват гъвкав работен график, за да се опитат нови решения, които могат да стимулират и оптимизират растежа и развитието на компанията.

REFERENCES

1. **Cornell** University (2010). Work-Life Balance and the Economics of Workplace Flexibility, 25 May 2019, Available here: <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1719&context=key_workplace>.
2. **Golden**, Timothy, Gajedren **Ravi** (2019). Unpacking the role of telecommuter's job in their performance: Examining Job Complexity, Problem Solving, Interdependence and Social Support, Journal of Business Psychology, Volume 34 (1), 20 June 2019, Available here: https://www.deepdyve.com/lp/springer_journal/unpacking-the-role-of-a-telecommuter-s-job-in-their-performance-nL4CcCbru5.
3. **Salmon**, M. (2018). Working from home could save you even more money than you think, 10 June 2019 Source: https://www.weforum.org/agenda/2018/04/working-from-home-can-save-you-thousands-of-dollars-every-year.
4. **Dimitropoulou**, A. (2019). Top 5 Benefits Of Remote Working, CEOWorld.biz, 15 May 2019, Available here: https://ceoworld.biz/2019/01/29/top-5-benefits-of-remote-working/.
5. **Hunkeler**, I. (2018). 8 Benefits of Allowing Employees to Work Remotely, 25 June 2019, Available here: https://recruitloop.com/blog/8-benefits-allowing-employees-work-remotely/.
6. **Loubier**, A. (2017). Benefits of Telecommuting for the Future of Work, Source: www.forbes.com, 30 June 2019, Available here: <https://www.forbes.com/sites/andrealoubier/2017/07/20/benefits-of-telecommuting-for-the-future-of-work/#d91c6c716c65>.
7. **Ripton**, JT. (2016). The Positive Environmental Impacts of Remote Work, 15 May 2019, Source: www.techco.com, Available here: https://tech.co/news/environmental-impact-remote-work-2016-11.
8. **Forbes** Technology Council (2017). 13 Pros and Cons of Having a Distributed Workforce, 20 May 2019, Available here: https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2017/08/03/13-pros-and-cons-of-having-a-distributed-workforce/#61f22d3d13d9.
9. **Go**, R. (2018). 7 Deadly Disadvantages of Working from Home and How to counter them, 15 June 2019, Available here: < https://blog.hubstaff.com/disadvantages-of-working-from-home/>.

10. **Tipping**, N. (2018). The pros and cons of remote working, 15 June 2019, Available here: https://www.successappointments.co.uk/the-pros-and-cons-of-remote-working/.
11. **Christian** (2019). The pros and cons of remote work, 20 June 2019, Available here: <https://krisp.ai/blog/remote-work-pros-cons/>.
12. **Feldamn**, M. (2014). Why Remote Work Is Booming?, 13 June 2019, Source: www.techco.com Available here: <https://tech.co/news/remote-work-trend-booming-2014-08.>.
13. **Mak**, S., & **Kozlowski**, S.W.J., **In Landers**, R.N. (Ed.) (2019). Virtual Teams: Conceptualization, Integrative Review and Research Recommendations, "The Cambridge Handbook of Technology and Employee Behavior," Cambridge University Press.

CHALLENGES IN REMOTE TEAM MANAGEMENT

Assoc. Prof. Teodora Lazarova, PhD
Department of Management and Marketing,
VUZF University,
e-mail: teodora.lazarova@yahoo.cm

Abstract: *The global pandemic has necessitated many changes in the organization and structure of the work process in almost every organization. Remote management has become a practice in both the business sector and the public administration sector. This paper focuses on the challenges facing today's leaders. The author examines the changes in the structure and organization of the work process, analyses the advantages and disadvantages of remote management of teams, based on good world practices in the field. The paper focuses on the changed leadership role and focuses on the new approaches of modern managers, expressed in a high degree of flexibility and adaptability to the changing environment, stress management and maintaining a high level of employee motivation. Technique and technology have become the main focus of remote management. The use of many software and programs for the organization of work tasks are already an integral part of the work process in any modern organization. The author analyses the main challenges facing modern leaders in their quest to maintain high levels of motivation, productivity, and efficiency, both at the team and organizational level.*

Keywords*: remote control, remote teams, motivation, productivity, organization*

Цитирай като: Лазарова, Теодора (2021). Предизвикателства в управлението на дистанционни екипи. *Интелектуалната собственост в новото (не) нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 128-138.

Citation: Lazarova, Teodora (2021). Challenges in Remote Team Management. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 128-138.

ПОКОЛЕНЧЕСКИ ПРОФИЛИ. УСПЕШНО ЛИДЕРСТВО В СРЕДА НА ВЪЗРАСТОВО МНОГООБРАЗИЕ

Докторант Милка Петрова
I Институт по лидерство при
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: petrova.milka@feg.bg

Резюме: *Обект на изследване в настоящия доклад са разликите в нагласите на различните поколения работещи. Резултатите показват, че единните, общовалидни фирмени възгледи за стимулиране на персонала вече не са ефективни. Всяко поколение държи на определен вид стимули в работата, възприема въздействието им по различен начин и е склонно да мобилизира своя потенциал и енергия също по различен начин. I Изводите налагат задълбочено изследване на организационната културата и целенасочено въздействие, чрез отстояване и поддръжка на фирмени ценности, възгледи и норми, които да създават справедливи нагласи спрямо остаряването, нетърпимост към проявите на дискриминация на възрастова основа, зачитане на достойнството и правото на всеки да бъде различен от гледна точка на своите поколенчески особености, да насърчават взаимопомощта и сътрудничеството между поколенията на работното място, да налагат промяна в практиките и моделите на управление, за да се преодолее задълбочаването на различията и дистанцията между поколенията, които често са в основата на множество междуличностни, делови и организационни конфликти.*

Ключови думи: *поколенчески профили, организационна култура, управление, мотивация, промяна.*

Наред с глобализацията и развитието на технологиите, застаряването на населението е едно от най-големите социални и икономически предизвикателства пред съвременното общество. Този процес, както и намаляването на работната сила засилва риска от спад в икономическия растеж. Според проведени изследвания се очертава недвусмислено задълбочаване на тенденцията към застаряване във всички сектори, с висок дял на заетите над 55 г.

При все по-изостряща се дефицит на работна сила, пазарът на труда не може да си позволи лишаване от потенциала на възрастните работещи. Налагат се неотложни действия за повишаване на качеството и продължителността на трудовия живот. В този контекст, в края на XX век, под въздействие на множество документи на международно и европейско ниво, се регламентират параметри и се налагат концепции за т.нар. „управление на възрастта“ (age management), „активно стареене“ (active aging) и „сребърна икономика“ (silver economy).

Изследваните практики в Европа показват, че държавите с традиции в областта на социалния диалог вече прилагат гъвкави и иновативни решения за задържане на пазара на труда на по-възрастните работещи.

Предприетите у нас мерки, за съжаление са спорадични и рефлексивни, не са създадени ефективни инструменти, социалният диалог е встрани от тези процеси. Същевременно, все повече се осъзнава необходимостта от насърчаване на

приемственост и сътрудничество между поколенията на работното място. Съществуващите практики на работните места показват, че когато са изправени пред въпроси, свързани с възрастта, организациите прилагат подхода на „разрешаване на възникналия проблем“.

През 2019 г. експертен екип на БСК (Българска стопанска камара) изготвя анализ на поколенческите характеристики на работната сила в България. Изследването включва обобщените резултати от полеви и експертни интервюта, онлайн анкетно проучване и фокус групи. За целите на изследването са идентифицирани и анализирани различията в устойчивите характеристики на посочените поколения, отнасящи се до трудовата дейност и по-конкретно:

- ценности и жизнени приоритети, мотивация, поведенчески модели, отношение към труда и продължаващото обучение, отношение към новите технологии и организационната промяна;
- работоспособността и удовлетвореността от условията в работната среда, специфичните потребности и интереси, трудностите, бариерите, рисковете в трудовата дейност и професионалната реализация;
- паралелно на отделните аспекти в нагласите и предпочитанията на отделните поколения, е проучен и опитът в социалното партньорство, в реализирането на мерки и политики на предприятията за прилагане на поколенчески подход и насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа, за съхраняване и предаване опита между различните генерации, вкл. чрез менторство.

Данните показват, че единните, общовалидни фирмени системи и възгледи за мотивация и стимулиране на персонала вече не са ефективни, а традиционният подход не работи. Всяко поколение държи на определен вид стимули в работата, възприема въздействието им по различен начин и е склонно да мобилизира трудовия си потенциал и енергия също по различен начин. Настъпва следваща фаза в управлението на хора, която налага трансформация на HR отделите – от звена, полагащи в центъра на внимание организацията – към такива, които поставят в центъра на внимание служителя.

В рамките на проведените изследвания на пазара на труда се установява, че в България присъстват четири обособени поколения работна сила:

- Поколение Т – работници и служители на възраст 55–65 и повече години, родените преди 1964 г.
- Поколение Х – работници и служители на възраст 40–54 години, родили се в периода 1965–1979 г.
- Поколение Y – работници и служители на възраст 27–39 години, родили се в периода 1980–1992 г.
- Поколение Z – работници и служители на възраст 18–26 години, родили се в периода 1993–2001 г.

Профили на различните поколения – времеви граници, културно-исторически и социален контекст

Профил на Поколение Т (55–65 и повече години)

Различните изследователи определят различни възрастови диапазони на „Поколение Т“ (от англ. „Traditionalists“) или го класифицират в две и повече отделни поколения, наричани в литературата по най-различен начин: „старейшините“; „довоенното поколение“; „мълчаливите“; „лоялните“; „бейби бумъри“; „хартиено поколение“. Мирогледът на Поколение Т е изграден в условията на традиционните семейни ценности и разбирането за обществен и трудов морал в отношенията. Те са насочени в по-голяма степен към миналото и по-трудно възприемат несигурността, предизвикателствата и динамиката в съвремието. Това е поколението, което в своето съзряване е преминало през много повече събития в сравнение с по-младите поколения. Стремили са се да постигнат много и са изградили устойчиви модели на мислене и поведение, които от една страна са полезни в справянето със сложни ситуации, но от друга им пречат да бъдат гъвкави и да осъзнаят променящата се реалност.

Традиционалистите са пожертвали много, за да постигнат своя професионален успех, те не харесват претенциите на по-младите и вярват, че те също трябва да отдадат своето, да очакват само заслуженото и да се придържат към култура, фокусирана върху продължителна, търпелива и усърдна работа. Очакват корпоративните ръководители да са решителни, респектиращи и авторитетни и искат същото отношение към собствената им личност – уважение, зачитане на достойнството и респект. Една от най-силните характеристики на Поколение Т е силно развитото им чувство за общност. Те процъфтяват, когато са поставени в екипна среда, защото са добри „балансьори“ и притежават развити междуличностни и комуникационни умения. За разлика от преходните поколения, хората от генерация Т се доверяват и имат засилени очаквания към институциите и йерархиите. Въпреки че са склонни да следват правилата на обществото, те биха изразили мнението си, ако чувстват, че нещо нарушава техните лични убеждения и ценности. Разглеждат сигурността в настояща и бъдеща проекция, като устойчивост на работното място и гаранция за нормален живот след пенсиониране. Най-важните цели и приоритети (терминални ценности) в живота на поколение Т са „сигурност“, „достойнство“, „спокойствие“, „уважение“, „признание“, „независимост“, „авторитет“. Тези житейски цели напълно отговарят на традиционните възгледи и морал на поколението, ценящо труда, честта и почтеността в живота. Традиционалистите вярват, че целите в живота могат да бъдат постигнати с качества (инструментални ценности) като „трудолюбие“, „професионализъм“, „отговорност“, „лоялност“, „честност“, „интелигентност“.

Образованието е висша ценност за традиционалистите. Те в значителна степен са склонни да обвързват образованието с успеха в живота. Независимо от напредването във възрастта, някои от тях изразяват готовност да повишат образованието си и да придобият нова квалификация. Данните от настоящето

проучване, също както и други съвременни изследвания и опита на страни като Израел, Китай, САЩ, Япония, Дания, Индия и др., развенчават мита, че възрастното поколение не искат да учат и не ценят повишаването на образованието, а само опита.

Поколение Т общуват и взаимодействат с другите поколения много по-ефективно от поколение Х. Те са търпеливи, сдържани, умеят да изслушват и са по-убедителни в аргументите си. Поради продължителното общуване „лице – в лице" имат опит и такт и се стремят да разберат гледната точка на събеседниците си. Но поради различията в изразните средства и символи, както и поради втвърдените си възгледи и множеството предразсъдъци, им е твърде трудно да разберат по-младите, най-вече на ниво ценност.

Съгласно установената класификация в изследването, и от гледна точка на заетостта, поколение Т обхваща работници и служители на възраст 55–65 и повече години, родени преди 1964 година. Съставляват около 23% от работната сила [7].

Профил на Поколение Х (40–54 години)

Поколение Х се среща в литературата и под други наименования, като „междинно поколение", „изгубено поколение", „аналогово поколение", „поколение 13" и др. Разглежда се като „междинно поколение", което трябва да изнесе на гърба си тежестите на развиващата и все по-глобализиращата се икономика, на изострената конкуренция на знания, идеи и технологии, на кризата с ресурсите на планетата, на демографската криза и последствията за осигурителните отношения в обществото. Хората от това поколение са свидетели на много явления – политически събития и промени, диктатури, военни конфликти в различни точки на света, икономически кризи, оскъдица, безработица, масови протести, екологични катаклизми и епидемии. Поколение Х навлиза на пазара на труда в период на бурни политически и икономически сътресения и работи в циклична среда, с редуващи се периоди на спадове и пикове. Това ги прави по-гъвкави и по-решителни, по-безкомпромисни в отстояването на своите интересите. Израснали в обстановка на бурно развитие на медиите, на политически плурализъм и на поставяне под съмнение на всяко от действията на институциите, те стават недоверчиви и критични към авторитетите и „новите" идеи. Възприемат новите реалности и правила с известни резерви, способни са да се адаптират и да бъдат гъвкави, но без да хранят особени илюзии. Хората от Х поколението съставляват преобладаващата част от съсловието на предприемачите и топ мениджърите.

Поколение Х е получило традиционно възпитание и образование и е възприело доминиращите ценности преди 90-те години, като е станало по-упорито и по-устойчиво в своя мироглед и нагласи към света. Виждайки последствията от работохолизма на родителите си, това поколение за първи път поставя проблема за „баланс между работа и личен живот". Образованието е най-високо ценено от поколение Х в сравнение с всички останали генерации. За тях е жизнено важно след завършване на гимназия или техникум да кандидатстват в редица университети и да се впуснат в преследване на по-високо образование. Хората от поколение Х са с преобладаващо инструментална мотивация, държащи най-вече на материалните ползи и на сигурността в работата. Най-важните и ключови мотивационни фактори

са „подходящото заплащане“, „справедливата оценка“ и „сигурността на работното място“. Те са нетолерантни към грешките на ръководителите и към неумението им да се справят с проблемите и конфликтите. Не се манипулират лесно и не се вдъхновяват от нематериални стимули.

Погрешно е да се смята, че Поколение Х са против или се справят зле с новите технологии. В действителност над 80 на сто от участниците в изследването от това поколение ги подкрепят. Почти всеки втори представител на Х поколението заявява, че му се е налагало да се приспособява и адаптира към нови технологични процеси, свързани с въвеждане на ново оборудване, автоматизация и използване на софтуер за управление на процеси. Те са силно впечатлени от развитието на технологиите, чувстват се обвързани и запознати, привлечени са от възможностите за тяхното смислено и целенасочено използване в живота. Според международни проучвания, компютрите, лаптопите и таблетите съвкупно заемат най-големия дял (56%) по отношение на прекараното време онлайн за поколение Х, но мобилните телефони стават все по-популярни и използвани сред неговите представители. Смартфоните се превръщат в предпочитаното устройство за Поколение Х, което от своя страна пък става все по-зависимо и впримчено в дигитализацията досущ като следващите поколения. Но именно при хората от това поколение започват да се проявяват все повече и по-отчетливо раздвояване, задръжки и отрицателни нагласи към новите технологии. Те считат, че бумът на технологиите е съпътстван от много странични ефекти, като заплаха за работните места, пристрастяване и заболявания. За много социални явления днес те обвинят технологиите. Това, че хората се отчуждават, излизат по-рядко навън, че не отделят достатъчно внимание на децата си, това, че има рискове за децата, че не успяват да постигнат например устойчива връзка, брак и пр. Образованието е най-високо ценено от поколение Х в сравнение с всички останали генерации. За тях е жизнено важно след завършване на средно образование да кандидатстват в редица университети и да се впуснат в преследване на по-високо образование, водени от вярването, че за да постигнат успех, трябва да завършат висше образование. Те демонстрират най-висок интерес към повишаване на образованието, но искат това да стане прагматично, без откъсване от работа, като придобият STEM умения и кросфункционални знания, които реално са им нужни, за да посрещнат предизвикателствата. Имат нагласата да продължават да се образоват, например да запишат да учат нова магистратура, следдипломна квалификация или друга специализация. Хората от поколение Х са индивидуалисти и често ръководителите на екипи изпитват трудности по отношение на разясняването на колективни цели и задачи, както и със сработването на Х с останалите. Поколение Х държат не по-малко от младите поколения на „баланса между работа и личен живот“, не са толкова обвързани с това, което правят и не са склонни към полагане на повече усилия от необходимото, особено ако не са възмездени. На работното място отхвърлят прекалено твърдите и строги изисквания, държат на правото на избор и предпочитат по-либерален стил на управление „цел – резултат“, който им предлага възможност да работят независимо с минимална опека и контрол.

Съгласно установената класификация в изследването, поколение X обхваща работници и служители на възраст 40–54 години, родили се в периода 1965–1979 г. Съставляват около 40% от работната сила [8].

Профил на Поколение Y (възраст 27–39 години)

Представителите на поколение Y се възприемат като „преходно поколение“ между по-младите, навлизащи на пазара на труда и по-възрастните генерации в трудова зрялост. Те отдават първостепенно значение на глобалните и локалните социално-икономически, екологични и технологични събития. За разлика от поколение Z, които възприемат технологиите като даденост и не се впечатляват толкова, поколение Y е много по-чувствително към новостите в тази област. При него се наблюдава нарастващ интерес и към политическите събития.

Ключовите за хората от поколение Y социално-икономически събития са свързани най-вече с глобализацията на икономиката, финансовите и икономически кризи, възможностите за трудова мобилност, за учене в чужбина.

Семейната среда, в която са израснали хората от поколение Y е близка до характеристиките на тази на поколение Z. Всички настъпващи промени носят силна несигурност за Y, често именно това е поколението, което отлага създаването на дом и семейство за по-късно, докато се убеди, че има някаква стабилност или изобщо избягва да планира дългосрочно, за да е адаптивно към промените. Тази тенденция се наблюдава и в статистическите данни според, които все повече намалява броя на браковете, броя на родените деца в семейство (1 дете на семейство), както и на възрастта на раждане на първо дете. Поколението Y носи традиционната ценност на семейството и доброто възпитание на децата, но трудно съумява да ги постигне. При тях се наблюдава „отложената зрялост“, те са силно повлияни от съпътстващите ги финансови проблеми, последствията от икономическите кризи. Не бързат да поемат задълженията си, поради отрицателния пример на предишното X поколение, което е създавало семейства, започвало е кариера по метода на пробите и грешките. Младите хора от Y виждат модел, който не им се иска да следват, подход към живота, в който наблюдават как родителите им се развеждат и имат работа от която постоянно се оплакват. Повечето представители на поколението Y искат семейство и любима работа, но да направят предпазливо правилния избор. За сметка на това обаче поколение Y водят всички поколения в процента на извънбрачно родените деца.

Те са силно чувствителни към „оценката и обратната връзка за техния принос“ и към „възнаграждението“, като поставят тези мотивационни фактори на първо място. Това, че поставят „справедливостта“ преди „размера на възнаграждението“ трябва да подскаже на работодателите, че е важно да се внимава със системите за възнаграждение и стимулиране, защото Y очакват диференцирано възнаграждение, не само „твърда“ заплата, но и допълнителни възнаграждения на основата на ясно разписани правила за тяхното получаване. Ако са третирани еднакво, приравнявани с по-посредствените и нямат стимули за техния принос, няма да се задържат дълго в предприятието. Другите много важни за поколение Y мотивационни фактори са: „компетентно и принципно ръководство“; подходящи работни взаимоотношения;

ефективна организация; възможност за общуване и свободно изразяване на мнение; възможности за кариерно развитие. За поколението е много важно мениджърите да залагат на добре свършената работа, а не на всяка цена на крайните срокове. Това поколение държи на гъвкавостта, както в работното време, така и в организацията на процесите.

Първостепенните житейски цели и стремежи (терминални ценности) за поколение Z са „високи доходи“, „щастие“, „любов“, „сигурност“. Те са ориентирани към настоящето, споделят по-прагматични цели за живота. Всички изброени ценностни приоритети се вписват напълно в оптимизма, нетърпението и самочувствието на поколенческата личност, наречена от изследователите „АЗ-АЗ“. Заедно с поколение Z, те поставят в топ пет на терминалните ценности любовта, дори с два пункта по-напред. Но поколение Y влагат в нея нещо по-различно – това, за което копнеят но трудно съумяват да постигнат – стабилно семейството, основаващо се на искрена любов и устойчиви във времето взаимоотношения, на финансова сигурност и стабилност.

Съгласно установената класификация в изследването, поколение Y обхваща работници и служители на възраст 27–39 години, родили се в периода 1980–1992 г. Съставляват около 27% от работната сила [9].

Профил на поколение Z (възраст 18–26 години)

Поколение Z се среща в литературата и под други наименования, като „децата на хилядолетието“, „дигитално поколение“, „различните“ и др.

Поколение Z навлизат в свят, който не е създаден за тях. Те са обречени да съзряват във време на непрестанни икономически и социални промени и по тази причина отдават най-голямо значение на динамиката и бързината във всичките ѝ аспекти – политически, икономически, културни. По-зрели са, по-прагматични и по-издръжливи. Предпочитат да се изправят пред проблемите си и да ги решават сами. Фокусирани са върху бъдещето, но едновременно с това са реалисти и прагматици. Виждат отраженията на икономическата криза върху живота и са запознати с трудностите. Склонни са да се ангажират с обществени каузи, в които виждат смисъл, включително и с доброволчески дейности. Не приемат „статуквото“, не се доверяват на фалша, подозрителни са към „старите лица с нови идеи“ и имат развита интуиция и усет за „новото и прогресивното“. Не зачитат „официални източници“ на информация и „авторитети“, а изграждат собствено критично мислене и познавателен опит, като отстояват гледната си точка. Мислят и споделят всичко публично. Израстването с Интернет освобождава тези млади хора от пределите на традиционните схващания за култура и по този начин те подклаждат възраждането на съвместно, ново творчество, без надзора на възрастните или други ограничения.

Водещите разбирания на това поколение са свързани с личната индивидуалност и уникалност. Това чувство за уникалност, често е в основата на засилената афилиация на поколението Z. Тя ги насърчава към сформирането на общности по интереси и следване в социалните мрежи, активно участие в екологични движения и доброволчески каузи, но от друга страна, афилиацията е в

основата на ейджизма, масовите хулигански прояви, участието в младежки националистически движения. Израснали са под влиянието на толкова много реклами, колкото нито едно поколение до момента, те имат възможности за избор на продукти и услуги повече от всякога. И въпреки това, около 60% от представителите на Z поколението предпочитат да спестяват. Това е още един пример, как начинът им на възприемане на реалността ги подтиква да мислят прагматично. Поколение Z е сериозно предизвикателство към мениджмънта и мотивационните системи в предприятията, защото те са първото поколение, което не работи за „насъщния", а за да се усъвършенства и забавлява. Това, което мотивира другите поколения, при тях не работи със същата сила на въздействие. Подобно на електронните игри, те очакват бързи победи и награди в работата [4].

При поколение Z традиционното разбиране за важната роля на образованието за успеха в живота, започва да се пропуква. Те са любознателни, насочени към постоянно обучение и развитие, но не и по консервативния, класически начин. Поради проблемите на образователната система, формално обучение е нещо, което поколението приема като задължително, но безсмислено. Много млади хора, инвестирали във високо образование са разочаровани от пропуските в практическите си умения, ниските стартови възнаграждения и трудностите при намиране на работа в съответствие с образователния си ценз, професия и специалност и недоверието на чуждестранните работодатели към квалификацията им. Предпочитат да учат автономно, независимо от времето и мястото, използвайки компетенциите си за работа с новите медии и за достъп до множество информационни източници. Поколението Z иска да избира само какво, къде и кога да учи, т.е. да управлява автономно процеса на учене, а не да е негов обект. Привърженици са и на комбинация от кооперативно, колаборативно или групово учене посредством инструментите на социалните медии, но държат да видят място за своята изява, да получат бърза обратна връзка. Познавателните им способности са визуално-кинетично ориентирани, характерни с липса на търпение за възприемане на подробности, бързо отегчение и загуба на интерес, трудно завършване на започнатото. Характеризират се с нелинейно латерално, предимно образно мислене, с бързина и многоканалност във възприятията.

Почти всеки втори млад човек има сериозни задръжки и проблеми с общуването и в толерантността към другите поколения. Генерация Z са най-неразбраното от другите поколение, но и те самите не полагат особени усилия да разберат другите. Навлязоха в свят, който не е създаден за тях, но и те не му останаха длъжни. Не правят компромиси, не спестяват нищо, мислят и отстояват позицията си прямо, открито и публично. Не е лесно да се постигне разбирателство на работното място, когато Z отхвърлят статуквото, искат промяна, общуват по съвършено различен начин, имат съвсем други разбирания и приоритети относно работата, в изискванията си към околните, в подхода към отговорностите, в това кое ги мотивира или пък успява да задържи вниманието им.

Съгласно установената класификация в изследването, поколение Z обхваща работници и служители на възраст 18–26 години, родили се в периода 1993–2001 г. Съставляват около 11% от работната сила [10].

От описанието на различните профили става ясно, че поколение Т и поколение Х съставляват около 63% от работната сила. През следващите 15 години 80% от растежа на местната работна сила в Северна Америка и още повече в Европа ще се дължи на служителите, надхвърлили 50-годишна възраст. През следващото десетилетие родените от бума в раждаемостта 76 милиона, родени между 1946 и 1964 г., повече от една четвърт от всички американци, ще навлязат в средата на шейсетте си години и ще очакват пенсиониране. Тогава няма да има достатъчно хора, които да се влеят в работната сила и да компенсират изтичащите. Бюрото за трудова статистика предвижда недостиг от 10 милиона работещи в Съединените щати и в страните, в които ръстът на раждаемостта е под необходимото ниво за попълване на работната сила (най-вече в Западна Европа). Недостигът ще настъпи по-бързо, ще бъде по-суров и ще стане хроничен.

Проблемът не е просто в липсата на служители. Уменията, познанията, опитът и взаимоотношенията си отиват с всеки един пенсиониран и са необходими време и средства, за да се намерят заместници. Като се има предвид неизбежният промеждутък от време между търсенето на умения и способността на образователната система да ги осигури, налице е недостиг на умения в бързо развиващите се в техническо отношение области, като здравеопазването. Освен това служителите са лицето на компанията пред пазара. Добър бизнес е да имаш сътрудници, които да отразяват етнически и възрастово базата от клиенти. Проблемът е ясен. Ще бъде все по-трудно да се осигурят служители. Познанието ще се изпари от организациите. И най-драматичният недостиг на работници ще удари по възрастовата група, свързана с лидерството и ключовите позиции, които са лицето на една организация [1].

Изводите налагат промяна в практиките и моделите на управление. Разбирането как да се „отключи“ човешкият потенциал, съпричастност, продуктивност, енергия и синергия в организацията, става решаващо за оцеляването ѝ в новите условия. Практиката показва, че различията и дистанцията между поколенията на работното място се задълбочават и често те са в основата на множество междуличностни, делови и организационни конфликти.

Организационната култура е ключова за ефекта от управлението на възрастовите различия. Тя е начинът, по който хората в организацията се отнасят към работата, един към друг, към фирмената и заобикалящата среда и въздейства върху поведението много по-силно от всякакви управленски директиви и механизми. Тя осигурява приемственост в мисленето на различните генерации служители, влияе върху самоопределението на индивида, на усещането за цялост и чувството за идентичност.

Необходимо е задълбочено изследване на организационната културата и целенасочено въздействие, чрез отстояване и поддръжка на фирмени ценности, възгледи и групови норми, които да създават справедливи нагласи спрямо остаряването, нетърпимост към проявите на дискриминация на възрастова основа, зачитане на достойнството и правото на всеки да бъде различен от гледна точка на

своите поколенчески особености, да насърчават взаимопомощта, сътрудничеството и солидарността между поколенията на работното място.

Почти всяка фирма от средна величина или по-голяма е провеждала съкращения в хода на последното десетилетие. Този похват се прилага като опит да се повишат производителността, ефективността и конкурентоспособността. За жалост две трети от прибягналите към подобна мярка компании се виждат принудени да я приложат и на следващата година. Анкета сред ръководния корпоративен персонал в шест индустриализирани страни установява, че в по-малко от половината случаи прибягналите до съкращения съумяват да постигнат своите, свързани със съкращаване на разходите цели, а изпълнилите оперативните планове за повишаване на производителността са още по-малко. Друго проучване посочва, че 74 на сто от висшите мениджъри в провели съкращения компании съобщават за понижено доверие, колективен дух и производителност, докато половината от 1468 компании, станали обект на трето изследване, отбелязват спад на производителността след масови съкращения. Близо три четвърти от изследваните фирми заключават, че са по-зле, отколкото са били преди съкращенията. Още едно проучване стига до извода, че повечето провели съкращения организации не успяват да постигнат желания резултат [2].

Ролята на съвременния ръководител се разглежда неоднозначно и с различни акценти от отделните поколения. За поколение Z той е преди всичко емоционално-интелигентен лидер, треньор и коуч партньор, както и човек с прогресивно мислене. За поколение Y, ръководителят е ситуативен лидер, съвършен професионалист, честен и открит, както и мениджър, създаващ перфектна организация. За поколение X и T, фокусът е върху административната власт и класическите управленски умения, като планиране, целеполагане, делегиране, организация, контрол, оценяване. Поколение T държат в голяма степен на уменията на ръководителя да изисква и да проява твърдост и решителност [6].

Организациите трябва да предоставят подходящи „отговори“ на тенденциите, които се проявяват в обкръжаващата среда. Всичко това налага промяна в подходите за управление. Поставя се съвсем различен акцент на качествата, необходими на лидерите, както и на пряко свързаните с лидерството процеси на създаване и управление на корпоративната култура и организационната идентичност. Необходимо е лидерите да разбират базовите убеждения и ценности на сътрудниците от различните поколения и да ги съотнасят или да ги приравняват с целите и стратегията на организацията, както и да разбират важността на взаимодействието между тях.

Необходимо е нов вид лидерство от най-високо ниво, което признава значението на мислите и ценностите на всеки от членовете на една организация и е характерно със способността да влияе на тези ценности, убеждения, представи и очаквания (ЦУПО). Във време, в което лидерството е съсредоточено върху това да получи от хората желаните материални и морални действия, новото лидерството ще се стреми да предизвика у тях дълбока заинтересованост и даже страст, осъзнавайки, че на различните поколения работещи, е необходима не само редовна заплата; те

биха искали осмислена дейност, която изисква не само да ѝ се посветят време и способности, но и проява на творчески подход и духовен интерес.

Формалното образование не е достатъчно адекватно на потребностите на различните поколения работна сила и стои встрани от ученето през целия живот. Образователната система се е съсредоточила върху младите генерации и не отчита нарастващите нужди от нови умения на останалите. Необходимо е да се предлагат образователни и квалификационни програми, следдипломни форми на обучение и системи за сертифициране, които да бъдат по-гъвкави, по-кратки, модулно ориентирани и съобразени с изискванията на пазара на труда, с професионалните интереси и поколенческите особености в стила на познание.

Различните поколения учат по различен начин и това се отразява на предпочитанията им към формите на обучение и усъвършенстване. Младите поколения искат да избират сами какво да учат, къде и кога да го учат, т.е. да управляват автономно процеса на учене, а не просто да са негов обект. Преобладаващият стил на учене е чрез преживяване и самостоятелно достигане до изводи. Не се доказва популярното твърдение, че възрастните работещи не могат да учат нови неща. Възможността за учене не зависи от възрастта, но процесът, стилът на учене се променя с годините. Поради това е важно възрастните работещи да имат достъп до съобразено с интересите и когнитивните им способности обучение и равни възможности за придобиване на нови умения.

Гореописаните процеси налагат промяна на парадигмата за лидерството, която е свързана с цялостната организационна промяна. Необходимо е лидерите да се фокусират много повече върху интерактивността, колаборативността, към усъвършенстването на социалната и емоционалната интелигентности, към възприемането на многообразието в цялата му гама – като менажиране на хора от различни поколения, с различна културна, етническа, религиозна принадлежност, носители на различни персонални и национални ценности и нагласи [3].

Идеята за гъвкавостта излиза на преден план и тя започва да заема много важно място в лидерските компетенции. Без гъвкавост лидерът е неспособен да се промени и да обърне поглед към бъдещето. Когато лидери и организации работят заедно, способността на организациите да преминат географски, културни и времеви граници се увеличава експоненциално, а това дава шанс на тях и на лидерите да отговорят на новите предизвикателства.

Работното място не принадлежи само на едно поколение и в тази сложна ситуация, лидерите трябва да станат чувствителни към въпросите на възрастта, за да постигнат ефективност. Управлението на възрастовото разнообразие, прилагането на холистичен подход и използването на предимствата на всяко поколение в интерес на работата е новата важна отличителна черта на ефективното лидерство и ключова необходимост за постигане на организационно съвършенство.

REFERENCES

1. **Дичтуолд,** К. Време е да пенсионираме пенсионирането. Сборник „Управление на таланта“, Харвард Бизнес Ревю. София: Класика и стил, 2009, с.149-151.

2. **Камерън,** Ким, Р. **Куин**. Диагностика и промяна на организационната култура, съобразно рамката на конкуриращи се ценности. София: Класика и стил, 2012, с.17-21.
3. **Клоусон,** Дж. *Лидерство третьего уровня. Взгляд в глубину.* Москва: АЛЬПИНА ПАБЛИШЕР. 2017.
4. **Петрова,** Д. Ейджизъм, или стереотипизирането по възрастов принцип: същност, ефекти и начини за изследването му. Годишник на СУ „Св. Климент Охридски" Философски факултет. Книга Психология, Том 99 https://psihologiq.dokumentite.com/art/eidjizmyt/86216.
5. **Заключителен** аналитичен доклад за изследване на поколенческите характеристики на работната сила в България <https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/>.
6. **Доклад** „Съвместни действия на социалните партньори за адаптиране на работната среда към специфичните възрастови потребности на различните генерации, с цел насърчаване на по-дълъг трудов живот и способност за работа." Проект на Българска стопанска камара, 2020 <https://activeageing@bia-bg.com>.
7. **Поколенчески** профили. Профил на поколение Т. https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileT/.
8. **Поколенчески** профили. Профил на поколение Х. https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileX/.
9. **Поколенчески** профили. Профил на поколение Y. https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileY/.
10. Поколенчески профили. Профил на поколение Z. https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileZ.

GENERATIONAL PROFILES. SUCCESSFUL LEADERSHIP IN AN AGE DIVERSITY ENVIRONMENT

Milka Petrova, PhD student
Institute of Leadership at the University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: petrova.milka@feg.bg

Abstract: *The objective of this report is to show the differences in the attitudes of different generations of workers. The results show that unified, universally valid company views on staff incentives are no longer effective. Each generation holds on to a certain type of work incentives, perceives their impact differently and tends to mobilize its potential and energy also differently. The findings call for an in-depth study of the organizational culture and targeted impact, by upholding and respecting company values, views and norms that create fair attitudes towards aging, intolerance of age discrimination, respect for the dignity and right of everyone to be different from the point of view of their generational characteristics, to promote mutual assistance and cooperation between generations in the workplace, to impose change in management practices and models in order to overcome the deepening of differences and distance between generations, which are often the basis of many interpersonal, business and organizational conflicts.*

Keywords: *generational profiles, organizational culture, management, motivation, change.*

Цитирай като: Петрова, Милка (2021). Поколенчески профили. Успешно лидерство в среда на възрастово многообразие. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 139-150.

Citation: Petrova, Milka (2021). Generational Profiles. Successful leadership in an Age Diversity Environment. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 139-150.

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 3
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА И ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ

THEMATIC PANEL 3
CHALLENGES OF THE MODERN EDUCATIONAL INFORMATION ENVIRONMENT AND THE INTELLECTUAL PROPERTY

УПРАВЛЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИЯТА, ФАЛШИВИ НОВИНИ И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ (НАУЧЕНО ОТ BOBCATSSS 2020)

Проф. дн Таня Тодорова,
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: t.todorova@unibit.bg

Резюме: *Фалшивите новини и дезинформацията се превърнаха в реална заплаха за нашите демокрации, но и за личния живот на отделния човек. Това налага новата роля на библиотечните и информационните специалисти като обучители по информационна грамотност, филтър срещу фалшивата информация и партньори в борбата срещу манипулативната и невярна информация в дигитална среда. Значимостта на тази проблематика определи избора на темата за BOBCATSSS 2020 „Управление на информацията, фалшиви новини и дезинформация“ (22–24 януари 2020 г., Париж). Конференцията създаде възможност студентите, бъдещите информационни специалисти, заедно с преподаватели, експерти и практикуващи професионалисти да разсъждават върху различните аспекти на този сложен проблем в търсене на работещи решения. Целта на настоящия доклад е да анализира проведения през 2020 г. форум на студентите по библиотечно-информационни науки BOBCATSSS и да систематизира опит в сферата на международната научна комуникация и придобито знание с рефлексия в академичен учебен процес.*

Ключови думи: *управление на информацията, фалшиви новини, дезинформация, BOBCATSSS, УниБИТ.*

Въведение

Стара измама или невярна информация се разпространяват мигновено чрез Интернет. ИКТ и социалните медии промениха начина, по който се информираме и научаваме новини, и влияят на нашето ежедневие. Фалшивите новини и дезинформацията се превърнаха в реална заплаха за нашите демокрации, но и за личния живот на отделния човек. Това налага новата роля на библиотечните и информационните специалисти като обучители по информационна грамотност, филтър срещу фалшивата информация и партньори в борбата срещу манипулативната и невярна информация в дигитална среда.

Значимостта на тази проблематика определи избора на темата за BOBCATSSS 2020 „Управление на информацията, фалшиви новини и дезинформация“, проведен в Париж в периода 22–24 януари 2020 г. Конференцията създаде възможност студентите, бъдещите информационни специалисти, заедно с преподаватели, експерти и практикуващи професионалисти да разсъждават върху различните аспекти на този сложен проблем в търсене на работещи решения.

Целта на настоящия доклад е да анализира проведения през 2020 г. форум на студентите по библиотечно-информационни науки BOBCATSSS и да систематизира

опит в сферата на международната научна комуникация и придобито знание с рефлексия в академичен учебен процес.

Какво е BOBCATSSS?

BOBCATSSS е ежегодно събитие под егидата на Асоциация Bobcatsss (доскоро Европейска асоциация по библиотечно-информационни изследвания и образование (EUCLID), която обединява представители от различни европейски страни и развива дейност, насочена към изследователи, библиотечни специалисти, преподаватели и студенти по библиотечно-информационни науки. Той се явява един от основните инструменти за осъществяването на целите на Асоциация Bobcatsss като неправителствена и нестопанска организация: да насърчава сътрудничеството между библиотечното и информационно образование и научните изследвания в рамките на Европа, както и да бъде представителен орган, чрез който да се отстояват и популяризират въпроси от общоевропейски интерес [4].

BOBCATSSS симпозиумът се организира, управлява и изпълва със съдържание от студенти от европейски университети от Източна и Западна Европа, повечето от които са членове на *EUCLID*. Името *BOBCATSSS* е акроним и описва създадена *университетска мрежа*. Съкращението включва първите букви на градовете на университетите, които инициират първия симпозиум през 1993 г., а именно: *Будапеща, Осло, Барселона, Копенхаген, Амстердам, Тампере, Щутгарт, Шомбатели и Шефилд*. През следващите години към проявата се присъединяват висши училища от Борас, Рига, Москва, Талин, Варшава, Прага, Братислава, София, Любляна, Краков, Задар, Берлин, Потсдам, Порто, Парма и др. Основното изискване е образователната институция да предлага обучение в областта на библиотечно-информационните науки [3].

Целевите групи на *BOBCATSSS* са студенти, преподаватели и изследователи в научната и приложна област на библиотечните и информационни науки, както и библиотекари и информационни специалисти, работещи в библиотеки и информационни отдели. Проблематиката на симпозиумите насочва вниманието върху актуални теоретични въпроси и практически аспекти на модерната парадигма на образованието по библиотечно-информационни науки [2]. Освен с образователното и научноизследователското съдържание, *BOBCATSSS* е уникален като мениджмънт и организация. Той се явява реална платформа за приложение на знанията и опита на студентите по мениджмънт, маркетинг и публична комуникация. Като част от своето обучение, на основата на метода *"learning by doing"*, студентски екипи от няколко университета планират и осъществяват конференцията както по отношение на тематика и съдържание, така и на управление и реализация. Студентите са отговорни за всеки аспект от осъществяването на проявата – маркетинг и връзки с обществеността, финансиране, логистика, реклама (печатни материали, листовки, плакати), управление на научното съдържание (теми и подтеми; резюмета, доклади; подготовка на издания), информационни и комуникационни приложения, развитие на уебсайт и т. н. Това взаимодействие благоприятства за създаването на европейски студентски междууниверситетски мрежи по библиотечно-информационни науки, обединени първоначално от споделения опит в рамките на събитието.

Характеристика на 28-то издание на BOBCATSSS

В периода 22–24 януари 2020 г. в Париж се провежда 28-то издание на BOBCATSSS – международният симпозиум на студентите по библиотечно-информационни науки на тема „Управление на информацията, фалшиви новини и дезинформация“. Организатори на форума са студенти и преподаватели от Университет „Густав Айфел“ (UGE), Париж, Франция – домакин, и от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), София, България. УниБИТ е представен от проф. дн Таня Тодорова – координатор на студентския екип и член на Управителния съвет на Асоциация Bobcatsss, от докторантите Светослава Димитрова и Гергана Янчева, и от студентите-бакалаври Виден Свиленов, Деница Крумова, Анелия Бучова и Кристиян Симеонов от Факултета по библиотекознание и културно наследство.

В 28-то издание на BOBCATSSS се включват 232 участници, представители на деветнадесет държави – Белгия, България, Германия, Франция, Испания, Италия, Латвия, Норвегия, Полша, Португалия, Русия, САЩ, Турция, Унгария, Финландия, Холандия, Хърватска, Швеция и Япония. Дистанционно участие с научни доклади имат и изследователи от Саудитска Арабия и Нигерия.

Участниците в BOBCATSSS 2020, Париж

Научна програма и позиционирани теми

В рамките на тридневния симпозиум, по основната тема „Управление на информацията, фалшиви новини и дезинформация“ са представени 42 научни доклада, провеждат се 4 уъркшопа и постерна сесия с 19 постера. Издаден е сборник с абстракти, който запознава с различните авторски интерпретации и изследвания по темата [5].

Всеки ден програмата се открива със специално поканен лектор. На 22 януари, пленарен доклад изнася докторант М. Фонтейн от Университет Сапиенца в гр. Рим, Италия. Тя позиционира важността на критичното мислене в епохата на фалшивите новини и ролята на библиотечно-информационните специалисти като партньори на обществото и на отделната личност. На основата на преглед на научната литература, презентаторката акцентира на влиянието, което разпространението на фалшиви новини и дезинформация оказва върху информационните специалисти по отношение на тяхната мисия, етичен кодекс, компетенции и изисквания към професията.

Риторичният въпрос „Трябва ли да вярваме на всичко, което виждаме?“ – интерпретира на 23 януари д-р В. Нозик от Университет „Густав Айфел“ в Париж. Лекторът прави преглед на често използвани инструменти за фалшифициране на дигитално съдържание. Демонстрира примери как човешкият мозък може да бъде беззащитен срещу компютърно генерирано съдържание, и ако не сме бдителни, можем лесно да бъдем заблудени. Представя методи за разкриване на фалшификати, както и техники, базирани на компютърни програми, позволяващи различаване на малки детайли и на вариации на пикселите върху изображенията, незабележими за човешкото око.

Преподавателката и журналист Роуз-Мари Фаринела, в последния ден на форума, разсъждава по темата „Истински или фалшиви новини: Как можем да направим разлика?“. Бивш журналист, от седем години тя е начален учител в гр. Танже, френски Алпи. Нейната авторска учебна програма по медийна и информационна грамотност получава отличие от Глобалния форум на ЮНЕСКО в Ямайка (GAPMIL Week, 2017 г.), европейска награда от SaferInternet4EU (Европейска комисия, Брюксел, 2018 г.) и 3 национални награди. Иновативният ѝ курс по медийна и информационна грамотност, предназначен за десетгодишни ученици, цели да създаде ключови знания и умения за различаване на истинските от фалшивите новини в Интернет и в социалните мрежи. Учебният процес включва различни дейности, в рамките на които обучаемите анализират съществуващо и създават собствено съдържание (рисунки, статии, плакати, снимки, видеоклипове). Възпитава се умение за критично мислене у децата и се стимулира тяхното израстване като отговорни кибер граждани. Чрез курса, те усвояват интелектуални инструменти за самозащита, преди да навлязат в уязвимата тийнейджърска възраст. В края на учебната година, учениците получават „Диплом“ и полагат клетва на мишката на компютъра си с думите: „Преди да препратя информация, винаги ще я проверя“. Педагогическият сценарий на френската преподавателка е достъпен от уебсайта на Националната образователна инспекция на Франция.

Авторите на редица презентации на BOBCATSSS 2020 се опират на създадената от Международната федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА) инфографика „Как да разпознаем фалшивата новина?“. Няколко основни стъпки препоръчват експертите: да проверяваме внимателно източника, автора/ите и датата на разпространение на новината; да имаме обективен поглед към материала, пречупен през собствените ни знания и опит; да четем текста, който следва след провокативно заглавие; да проследяваме какви източници са използвани; да активираме връзките за

преценка дали допълнителните материали подкрепят тезите на автора; да си задаваме въпроса дали това не е шега, или сатира и ако е необходимо, да се обръщаме към експерти по темата [1].

Медиен партньор и участник в събитието е Agence France-Presse (AFP), която демонстрира: Youcheck! – европейски проект за медийно образование; разширението InVID / WeVerify, което подпомага журналистите при проверка на изображения и видеоклипове и блога Factuel, разработен на десет езика и поддържан от журналисти на AFP от целия свят, отговарящи за проверката на факти и информация.

Приносът на УниБИТ в BOBCATSSS 2020

В научната програма на BOBCATSSS 2020 докторантите и студентите от УниБИТ участват с пет научни доклада. За тяхната подготовка допринасят преподавателите проф. Т. Тодорова, доц. Т. Тренчева, доц. Л. Парижкова, д-р С. Ефтимова, д-р Е. Цветкова и д-р К. Планска-Симеонова. Разработките са посветени на темите за: достоверността и релевантността на информацията като предизвикателство пред съвременните информационни специалисти; електронното съдържание и защитата на интелектуалната собственост; мобилните библиотеки и мобилното образование; отворения достъп до научна информация и критичното мислене като важно умение в дигиталната ера. Докторант Г. Янчева заедно с Анна-Мария Тамаро от Италия представят уъркшоп на тема „Да се научим как да избегнем фалшиво съдържание чрез игри“ по проект NAVIGATE, финансиран от програма Еразъм+ на ЕК, с ръководител доц. М. Енчева от ФБКН при УниБИТ. Докторантката С. Димитрова и студентката Д. Крумова модерират сесии в рамките на форума.

Заключение

Студентите от Университет Густав Айфел, Париж и Университета по библиотекознание и информационни технологии, София, участват активно в провеждането на конферентните дни като дават своя принос за оптималното протичане на пълния цикъл от научната, културната и социалната програма. 28-то издание на BOBCATSSS доказва за пореден път, че конференцията е утвърденият европейски форум, на който се срещат професионалистите на бъдещето с преподаватели, изследователи и практици. Комплексните професионални проекти и международното сътрудничество са от изключителна полза за израстването на информационните специалисти.

Подробна информация за симпозиума, за неговата програма, и сборникът с абстракти, са достъпни от сайта на BOBCATSSS Association: https://bobcatsss.info/.

REFERENCES

1. **Как** да разпознаем фалшивата новина?: Инфографика на ИФЛА. <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/images/how_to_spot_fake_news_-_bulgarian.pdf>.

2. **Тодорова,** Таня. Интеграционни процеси в библиотечно-информационната сфера / Таня Тодорова; Науч. ред. Тереза Тренчева; Науч. рец. Иванка Янкова, Ирена Петева. – София : За буквите – О писменехь, 2014, 278 с.
3. **Тодорова,** Т., Е. **Сиракова**. BOBCATSSS и студентските визии по актуалните въпроси на библиотечно-информационните науки и библиотечната професия. // *Библиотечният* и културен мениджмънт и информационно-комуникационните технологии : Сб. с науч. докл. и съобщения от науч. конф. с межд. участие, 3-4 септ. 2011, Бургас / Състав. И. Янкова, Т. Тодорова ; Ред. Р. Василева ; Рец. С. Денчев. – София : За буквите – О писменехь, 2011, с. 51-56.
4. **BOBCATSSS** Association.<https://bobcatsss.info/>.
5. **Information** Management, Fake News and Disinformation : Abstract Booklet/Ed. by J. Boustany, G. Seccardini. Paris : UGE, 2020, 68 p.

INFORMATION MANAGEMENT, FAKE NEWS AND DISINFORMATION (LEARNED FROM BOBCATSSS 2020)

Prof. DSc Tania Todorova
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: t.todorova@unibit.bg

Abstract: *Thus, fake news and disinformation have turned into a real threat to our democracies as well as our personal lives. This imposes a new role on librarians and information professionals as information literacy educators, a filter against false information and partners in the fight against manipulative and false information in the digital environment. The importance of this issue determined the choice of the topic for BOBCATSSS 2020 "Information Management, False News and Disinformation" (January 22-24, 2020, Paris). The conference provided an opportunity for students, future information professionals, along with lecturers, experts and practicing professionals to reflect on various aspects of this complex problem in search of workable solutions. The purpose of this report is to analyze the forum of students in library and information sciences BOBCATSSS held in 2020 and to systematize experience in the field of international scientific communication and acquired knowledge with reflection in the academic learning process.*

Keywords: *information management, fake news, disinformation, BOBCATSSS, ULSIT*

Цитирай като: Тодорова, Таня (2021). Управление на информацията, фалшиви новини и дезинформация (научено от BOBCATSSS 2020). *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехь, с. 153-158.

Citation: Todorova, Tania (2021). Information Management. Fake News and Disinformation (Learned From Bobcatsss 2020). *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 153-158.

ПОВИШАВАНЕ НА АВТОРСКОПРАВНАТА ГРАМОТНОСТ В МЕДИИТЕ В УНИВЕРСИТЕТСКА СРЕДА С ПОМОЩТА НА СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ

Ас. д-р Евелина Здравкова-Величкова [1], Д-р Светослава Димитрова [2]
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: e.zdravkova@unibit.bg [1], e-mail: s.dimitrova@unibit.bg [2]

Резюме: *В съвременното общество социалните медии и социалните мрежи се превърнаха в необходима, дори задължителна ежедневна дейност. Социалните медии обикновено се използват за социално взаимодействие и достъп до новини и информация и вземане на решения. Това е ценен инструмент за комуникация с други хора на местно и световно ниво, както и за споделяне, създаване и разпространение на информация. Може би най-голямата причина да определяме социалните медии като всемогъщи е, че можем лесно да ги измерим – компаниите, журналистите, политиците и дори обикновените граждани могат да консумират социалните тенденции с лекота. Една от ключовите дейности на проекта „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда" е именно разпространение и повишаване на информираността на обществеността в социалните мрежи. Докладът представя анализ на дейността по проекта в двете най-разпространени социални мрежи – Facebook и Twitter в първата година от стартирането на проекта.*

Ключови думи: *авторско право, Интернет, медии, социални мрежи, Twitter, Facebook.*

През 2021 г. една от най-популярните социални мрежи – Facebook има над 2,8 милиарда активни потребители месечно, като 1,84 милиарда посещават социалната мрежа всеки ден. Това означава, че потребителите са посещавали поне един от основните продукти на Facebook, който включва Facebook, WhatsApp, Instagram и Messenger. Facebook за пръв път достигна един милиард активни потребители месечно през октомври 2012 г. и премина границата от два милиарда активни потребители почти пет години по-късно през юни 2017 г. Въз основа на последните статистически данни Facebook е водещата социална платформа, достигайки до 59% от потребителите на социални медии. От своя страна, Twitter има 1,3 милиарда потребителски акаунти, над 353 милиона активни потребители месечно, 500 милиона туитове се публикуват всеки ден и 23% от интернет потребителите използват Twitter. Twitter е изборът на световните лидери – 83% ползват социалната мрежа.

Социалните мрежи са част от нашата рутина. Например, Facebook е влязъл в живота ни толкова лесно и без усилие, че в този момент е трудно да си представим живот преди Facebook. Независимо дали става дума за политика, или за личния ни живот, Facebook направи обмена на информация по-лесен от всякога. Facebook свързва повече хора и бизнесът също знае това. Популярността на социалните медии, и по-специално тази на Facebook, накара бизнеса да преосмисли своите маркетингови стратегии и как се справят с клиентите. Днес милиони фирми по света разчитат на Facebook, за да се свържат с хората. Ето защо е от решаващо значение за всеки един

бизнес да изпревари тенденциите във Facebook, за да се възползва максимално от своите маркетингови усилия.

Затова и като част от популяризирането на проекта „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“, е изградено присъствие в тези две социални мрежи. Целта на създаването на профил и страница в Twitter и Facebook е да се повиши авторскоправната грамотност в медиите, да се стимулира критичното мислене у потребителите и да се насърчи разпространението на проверена информация, особено на фона на ескалиращите фалшиви новини, заливащи потребителите.

Проектът „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“, част от сесия 2019 г. на Фонд „Научни изследвания“ към МОН, е в изпълнение от 18 декември 2019 г. като част от научноизследователската работа на Университета по библиотекознание и информационни технологии. В екипа работят: гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова, гл. ас. д-р Елисавета Цветкова, гл. ас. д-р Методи Трайков, д-р Светослава Димитрова, както и докторантите Руска Манолова, Евгения Василева и Стелиана Йорданова, с ръководител ас. д-р Евелина Здравкова-Величкова.

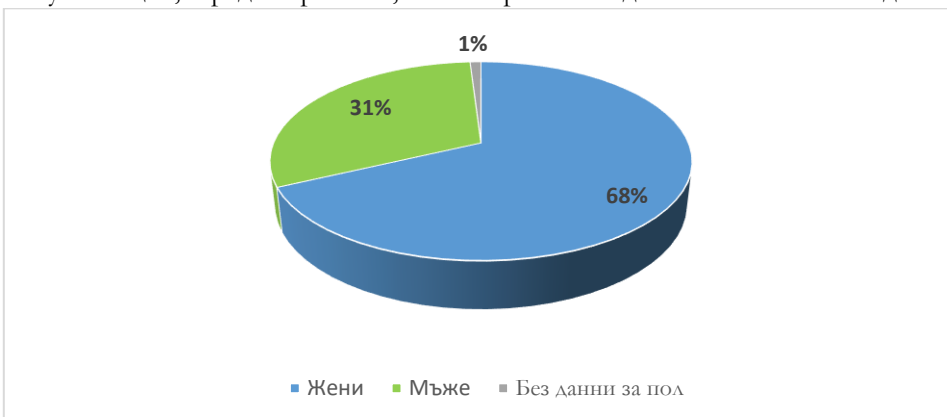
Целта на проекта е научноизследователска и практическа дейност, свързана с формирането на авторскоправна компетентност на студенти, обучаващи се в специалности по професионално направление 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки“ в УниБИТ.

За MediaIPL във facebook

За една година страницата на MediaIPL във Facebook има 365 харесвания и 377 последователи, т.е. за 365 дни от календарната година може условно да кажем, че страницата е получавала по едно харесване на ден, като страницата е създадена на 30.03.2020 г. Сред страниците, които са последвали MediaIPL, са: *Коалиция за медийна грамотност*, която има близо 1300 харесвания, както и *IP: Why Should I Be Bothered?* (близо 600 харесвания) – една кампания за защита на интелектуалната собственост, спонсорирана от Службата на ЕС за интелектуална собственост – СЕСИС (European Union Intellectual Property Office – EUIPO). Другите страници включват: *Университет по библиотекознание и информационни технологии* (над 760 харесвания), *Университетска младежка академия за управление на знания* (над 450 харесвания), както и страници на други проекти, като *Intellectual Property Literacy – IPL* (близо 20 харесвания, стартирала през м. март 2021 г.) – част от проект „Концептуален образователен модел за повишаване на информационната грамотност в университетска информационна среда“, КП–06–Н35/10 от 18.12.2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“, ръководител проф. д.ик.н. Стоян Денчев; както и *Образование и културни институции* (над 110 харесвания) – част от проект „Изследване на съвременни образователни програми на културни институции в България“, КП-06-М35/3 от 18.12.2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“, ръководител гл. ас. д-р Соня Спасова.

Съдържанието, което MediaIPL предлага, включва статуси (средно достигат до 147 потребители), снимки (средно достигат до 68 потребители) и линкове (средно достигат до 42 потребители). Първата публикация на страницата е приветствие към

всички потребители, което е написано от ръководителя на проекта – ас. д-р Евелина Здравкова, като публикацията достига до 212 потребители – 53 последователи и 159 – не следват страницата. След това в страницата започва ежедневното споделяне на снимки на екипа, подредени в албум с линкове към сайта и съответните индивидуални страници. На 14.04.2020 г. страницата вече има последователи – за по-малко от две седмици, а на 27.04.2020 г. последователите вече са 100 – по-малко от месец след стартирането на страницата. Първата публикация, достигнала до над 500 потребители, е посветена на Световния ден на интелектуалната собственост и защо трябва да отбелязваме този ден – достигнала до 561 потребители (52 последователи и 509, които не са). Най-популярната публикация е от 02.05.2020 г., в която е отбелязан рожденият ден на ръководителя на екипа – публикацията достига до над 1100 потребители (98 последователи и 1021, до които публикацията е достигнала след коментар, харесване или споделяне на някой от последователите); има 157 реакции, споделяния и коментари както на оригиналната публикация, така и на споделени такива, но и на изтрити (при наличие на такъв вид публикации). 200 последователи са достигнати на 13.05.2020 г. – месец и половина след стартирането на страницата. Една от следващите публикации, достигнали до над 500 потребители, е от м. октомври 2020 г. и е посветена на Европейския месец на киберсигурността – ежегодна кампания под надслов „Киберсигурността е споделена отговорност“, която се координира от Европейската комисия и от Агенцията за киберсигурност на ЕС (достигнала до 531 потребители – 91 последователи и 440 – не). 300 последователи са достигнати на 18.10.2020 г. През м. ноември 2020 г. публикация, посветена на авторското право и създателите – музиканти, художници, писатели, драматурзи, режисьори и как да контролират как другите използват техните произведения и да получават възнаграждение, когато се използват техни произведения, е достигнала до 544 потребители (102 последователи и 442 – които не следват страницата). Първата публикация за 2021 г., достигнала до над 500 потребители, е посветена на рождения ден на MediaIPL във Facebook и Twitter, като достига до 508 потребители (116 последователи и 449 – които не следват). Голяма част от публикациите достигат средно до 300–450 потребители, както последователи, така и такива, които са видели дадена публикация, заради харесване, коментар или споделяне на неин последовател.

Фиг. 1 Разпределение на харесванията на Facebook страницата по пол

Страницата на MediaIPL има 249 харесвания от жени и 113 от мъже, като три харесвания са от последователи, които не са предоставили информация за пол, но попадат във възрастовите категории: 18-24 г. (1), 35-44 г. (1) и над 65 г. (1), т.е. 68% са жени и 31% мъже (фиг. 1). При жените най-много последователи има в категорията 45-54 г. – 69 броя, а най-малко са в категория 13-17 – 1 брой. На второ място се нареждат жените във възрастова категория 35-44 г. (57), на трето – 25-34 г. (37), на четвърто – 55-64 г. (30), като на пето място е категорията 18-24 г., само с един потребител по-малко от предходната категория (29), на шесто – над 65 г. (26). Най-активната категория сред мъжете отново е тази на 45-54 г. – 31 броя, а най-малка е аудиторията на възраст 18-24 г. – 3 броя, като в категорията 13-17 г. няма нито един мъж. На второ място се нареждат мъжете в две възрастови категории – 35-44 г. и над 65 г. с по 21 потребители и в двете категории. На трето място – 55-64 г. (17), на четвърто – 25-34 г. (14) (табл. 1).

Таблица 1. Разпределение на харесванията на Facebook страницата по пол и възраст

Възрастова граница	Жени (броя)	Мъже (броя)
13-17 г.	1	-
18-24 г.	29	9
25-34 г.	37	14
35-44 г.	57	21
45-54 г.	69	31
55-64 г.	30	17
Над 65 г.	26	21

Страницата има последователи от Белгия – 1, България – 339, Великобритания – 7, Германия – 5, Гърция – 2, Испания – 2, Кувейт – 1, Русия – 1, Тайланд – 1, Турция – 3, САЩ – 1, Франция – 3, т.е. страницата е достигнала до три континента – Европа, Азия, Северна Америка.

Броят на последователите по държави и градове има следното разпределение:

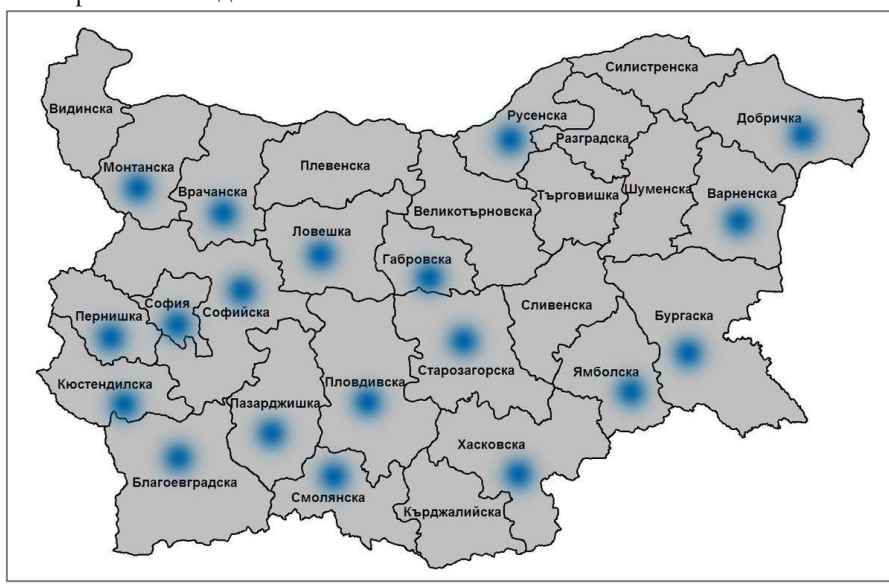
- Белгия – Брюксел (1);
- Великобритания – Алдершот (1), Фарнборо (1), Лондон (2), Мейдстоун (1), Оксфорд (1), Уокингам (1);
- Германия – Аугсбург (1), Мюнхен (2), Вайлерсвист (1), Йоринген (1);
- Гърция – Лептокария (1), Перистери (1);
- Испания – Барселона (1), Таусте (1);
- Кувейт – Кувейт сити (1);
- Русия – Москва (1);
- САЩ – Лас Вегас, Невада (1);
- Тайланд – Банкок (1);
- Турция – Бурса (1), Истанбул (2);

- Франция – Сейл (3).

Разпределението в България изглежда по следния начин: Асеновград – 3, Банкя – 2, Благоевград – 2, Бобовдол – 1, Брацигово – 1, Бургас – 2, Варна – 2, Враца – 2, Годеч – 1, Горна Малина – 1, Девин – 1, Добрич – 1, Долна баня – 1, Драгоман – 1, Дряново – 1, Елин Пелин – 2, Златоград – 1, Криводол – 1, Кричим – 1, Кюстендил – 3, Ловеч – 2, Мало Конаре – 1, Мездра – 1, Мизия – 1, Монтана – 1, Несебър – 1, Перник – 10, Петрич – 1, Пловдив – 128, Правец – 1, Розино – 1, Русе – 3, Септември – 12, Сливница – 3, София – 136, Стара Загора – 1, Троян – 1, Угърчин – 1, Хасково – 3, Ямбол – 2.

Най-много са последователите от София (135), като на второ място е Пловдив (128), като разликата е едва седем потребители. На трето място е Септември (12), на четвърто – Перник (10), на пето място са Асеновград, Кюстендил, Русе, Сливница и Хасково (по 3 потребители от всеки град); на шесто място са Банкя, Благоевград, Бургас, Варна, Враца, Елин Пелин, Ловеч и Ямбол (по 2 потребители от всеки град; на седмо място се нареждат Бобовдол, Брацигово, Годеч, Горна Малина, Девин, Добрич, Долна баня, Драгоман, Дряново, Златоград, Криводол, Кричим, Мало Конаре, Мездра, Мизия, Монтана, Несебър, Петрич, Правец, Розино, Стара Загора и Троян (по 1 потребител от всяко от населените места).

От 28 области (според административно-териториалното деление в Република България), страницата на MediaIPL има присъствие в 19 области (68% от областите), като няма присъствие едва в 9 области.

Фиг. 2 Разпределение на последователите във Facebook по области (Административно деление на България – shorturl.at/prxW8)

Последователите на MediaIPL са посочили, че владеят следните езици: български (312), английски – САЩ (28), английски – Великобритания (15), турски (5), гръцки (1), полски (1), арабски (1), албански (1), сръбски (1), немски (1). Най-популярният език

сред последователите е българският, а с най-малък брой са гръцки, полски, арабски, албански, сръбски и немски. Сред англоговорящите по-популярен е американският английски.

За MediaIPL в Twitter

Акаунтът на MediaIPL е създаден в Twitter на 01.04.2020 г. За една година има близо 250 туита, 160 последвани акаунти и 40 последователи. Сред последователите на профила са: Портал за отворени данни на Република България, поддържан от отдел „Данни" към Държавна агенция „Електронно управление" (109 последователи), Инициатива за гражданската ИТ подкрепа (41 последователи), онлайн книжарница *Сиела – ciela.com* (651 последователи), *JAR computers* – водеща компютърна фирма на Българския пазар, предлагаща техника като лаптопи, настолни компютри, компютърни компоненти, периферия и т.н. (302 последователи), *Езикопедия* – Студентски езиков център „Езикопедия" ЕООД (791 последователи), *Printguide Info* – Електронно издание за печатни технологии (362 последователи), *BgKnigopis* – Проект ДН 05/2 – Цифровизация на репертоара на БВК (1801–1878)/ Digitalization of The Repertoire of Books from The Bulgarian Revival (52 последователи), *Библиотечни колекции* – акаунт на Магистърска програма Библиотечни колекции, УниБИТ (28 последователи). Най-големият последовател на MediaIPL в Twitter е *Bublish* с 25,5 хиляди последователи – първата в света издателска платформа с вградени функции за маркетинг, брандиране и откриваемост, локализиран в окръг Чарлстън, Южна Каролина, САЩ.

Импресията представлява броя на преглежданията на туит, ангажиментите са броя пъти, в които хората са взаимодействали с туита, а степента на ангажираност е процентът на взаимодействие, генериращи взаимодействие.

Първата публикация събира 667 импресии и 0,3% степен на ангажираност, като това е приветстваща публикация, която представя проекта и неговия сайт. Следващата публикация с над 500 импресии е 24.04.2020 г. и предоставя повече информация за базовата организация (УниБИТ), като е посочен и линк към сайта – 657 импресии и 0,2% степен на ангажираност. Друга публикация е от 24.04.2020 г., която е свързана със законовите права на авторите на творчески продукти в медиите – 669 импресии и 0,1% степен на ангажираност. Публикацията с най-голям брой импресии е от 21.05.2020 г. и е посветена на Световния ден на културното развитие – 805 импресии и 0,2% степен на ангажираност. Първата публикация със степен на ангажираност над 15% е от 24.05.2020 г., посветена на празника на народните читалища – едва 34 импресии, но 17,6% степен на ангажираност. Публикацията с най-голям процент степен на ангажираност е от 18.03.2021 г. и е посветена на 30-ото място на България в Индекса за медийна грамотност за 2021 г. – 25 импресии, но 28% степен на ангажираност.

Сред харесалите и ретуитнали туитове на MediaIPL са Порталът за отворени данни и Министерски съвет – @GovBulgaria (неофициален акаунт, поддържан от Боян Юруков).

Таблица 2. Разпределение на импресии, посещения и харесвания по месеци

Месец	Импресии за целия период/на ден	Посещения на профила	Харесвания за целия период/на ден
Март 2021 г.	2,300/74	1034	86/3
Февруари 2021 г.	859/31	79	14/1
Януари 2021 г.	846/27	131	16/1
Декември 2020 г.	282/9	26	65/2
Ноември 2020 г.	230/8	11	-
Октомври 2020 г.	479/15	19	7/ -
Септември 2020 г.	768/26	94	18/1
Август 2020 г.	501/16	40	26/1
Юли 2020 г.	637/21	58	13/ -
Юни 2020 г.	407/14	40	3/ -
Май 2020 г.	4,900/157	259	67/2
Април 2020 г.	3,600/155	212	25 /1

Периодът с най-голям брой импресии за един месец е м. май 2020 г., т.е. един месец след стартирането на акаунта, като месецът с най-много импресии на ден е месецът на създаването на акаунта (април 2020 г.), като разликата с м. май 2020 г. е едва две импресии (157/155). Месецът с най-малко импресии е м. ноември 2020 г. (230), а с най-малко импресии на ден отново е м. ноември 2020 г. Най-много посещения на профила са генерирани през м. март 2021 г., а най-малко през м. ноември 2020 г. Най-много харесвания са получени през м. март 2021 г., с най-много харесвания и на ден, а най-малко са през м. ноември 2020 г. Като цяло, м. ноември 2020 г. е най-слабият месец във всяко отношение, от гледна точка на дейността в Twitter.

Заключение

Проектът „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“ изследва нивото на формирането на авторскоправна грамотност в медиите на студенти, обучаващи се в специалности по професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“ в УниБИТ и студенти, обучаващи се в сходни специалности в други висши училища. Именно студенти са онези бъдещи специалисти, които утре ще трябва да взимат решения, като тези решения трябва да почиват на базата на умения и познания, формирани днес в университетска среда. Затова присъствието на проекта в социалните мрежи цели „да скъси“ дистанцията и да предостави съдържание, посветено както на тематиката на проекта, така и на обществено значими теми. В рамките на една година са създадени публикации, за които може да твърдим, че

успяват да достигнат до всяка една възрастова група, както и на над половината от територията на Република България, но и да достигне не само европейско ниво, но дори и международно ниво, достигайки държави от три континента.

Благодарности: Тази публикация е реализирана по проект „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“, с Договор № КП-06-М35/1 от 18.12.2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерство на образованието и науката, с ръководител ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова.

INCREASING COPYRIGHT LITERACY IN THE MEDIA IN UNIVERSITY ENVIRONMENT WITH THE HELP OF SOCIAL NETWORKS

Assist. Evelina Zdravkova-Velichkova, PhD [1], Svetoslava Dimitrova, PhD [2]
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage,
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: e.zdravkova@unibit.bg [1], e-mail: s.dimitrova@unibit.bg [2]

Abstract: *In modern society, social media and social networks have become a necessary, even mandatory daily activity. Social media is usually used for social interaction and access to news and information and decision making. It is a valuable tool for communicating with other people locally and globally, as well as for sharing, creating and disseminating information. Perhaps the biggest reason we define social media as omnipotent is that we can easily measure it – companies, journalists, politicians and even ordinary citizens can easily consume social trends. One of the key activities of the project "Model for research and increase copyright literacy at the media in the university environment" is the dissemination and raising of public awareness on social networks. The paper presents an analysis of the project activities in the two most common social networks – Facebook and Twitter in the first year of the project.*

Keywords: *copyright, Internet, media, social networks, Facebook, Twitter.*

Цитирай като: Здравкова, Евелина, Светослава **Димитрова** (2021). Повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда с помощта на социалните мрежи. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехь, с. 159-166.

Citation: Zdravkova, Evelina, Svetoslava **Dimitrova** (2021). Increasing copyright literacy in the media in university environment with the help of social networks. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 159-166.

СИЛАТА НА ДУМИТЕ: НОВ НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОЕКТ

Гл. ас. д-р Събина Ефтимова [1], Ивелина Дамянова [2], Анелия Петкова [3], Елена Попова [4], Боряна Николова [5]
Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“, Факултет по библиотекознание и културно наследство, Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: s.eftimova@unibit.bg [1], ivelina.damianova@abv.bg [2], 176-bz@unibit.bg [3], elena_b_popova@abv.bg 4, b.nikolova@unibit.bg [5]

Резюме: *От 2020 г. Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) работи по проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката, който изследва нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида в периода на пандемията от COVID-19. Проектът с договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г. е част от научноизследователската работа на висшето училище и има за цел да се изследва познаването на възможностите на библиотерапията и степента на осмислянето на четенето като терапевтично средство за запазване на емоционалния и психически баланс в периоди на криза. Чрез изследване на нагласите по време на наложените промени, настъпили в следствие на пандемията от COVID-19 в ежедневието на българина, ще се установи до каква степен четенето е използвано като механизъм за подпомагане на съхраняването и постигането на емоционален и психически баланс в критични и неестествени за индивида ситуации.*

Докладът има за цел да представи елементи от Проекта, който е още един шанс за изследване на процесите, протичащи в следствие на промените, предизвикани от пандемията от COVID-19. Реализирането на подобен проект е още една възможност чрез провеждането на проучвания, инициирани от университетската общност да се достигне до изводи и резултати, които могат да са от полза за цялото общество и да повдигнат нови дискусии и активности.

Ключови думи: *библиотерапия, пандемия, проект, УниБИТ, ФНИ.*

Пандемията от коронавирус (COVID-19) оказва влияние върху живота на всички. Освен физическото здраве в тази нетипична за всички ситуация е нужно да се съхрани балансът и психичното здраве. Много хора загубиха свои близки, други преживяха периоди на дълга социална изолация, загуба на доходи, дом и др., всичко това предизвиква чувство на притеснение, тревожност, които са често срещани реакции към трудната ситуация. Всеки реагира по различен начин на събитията и промените в живота си, изпитва различни емоции и времето за намиране на механизми за отработване на създалата се ситуация е различно. Важно е да се грижим както за ума си, така и за тялото си.

В свое интервю през март месец 2020 г. пред Мила Едрева за БТА, доц. д-р Красимир Иванов, ръководител на Катедрата по психология във Варненския свободен университет, споделя: *„Изолацията не е принудителна, а* ***животосъхраняваща*** *и* ***животоспасяваща****; българите имат здрава основа и надеждата*

ще ги съхрани в този труден период. Нужно е човек да не променя активността си, а само динамиката – т.е. интензитета на своите дейности." Според него, българското общество реагира много добре на пандемията, и може би за пръв път в нашата най-нова история реакцията е единна и съотносима към опасността. *„Въпреки че общественият фон е относително страхово-тревожен и негативен, аз съм оптимист и се надявам, че българите имат здрава основа и надеждата ще ги съхрани в този труден период"*, обобщава в своето интервю доц. д-р Иванов [3]. За да се запази психичното здраве по време на пандемия, правителствата трябва да се въздържат от прилагането на множество силно ограничителни и продължителни мерки, и да търсят алтернативни варианти за достигане до всички, чрез организиране на обществени кампании, целящи намаляване на стреса и страха от заразата, изграждане на психична устойчивост.

През последната година светът живее в извънредна опасност за общественото здраве поради пандемията COVID-19. В желанието си да подобрят политиките, целящи справянето с пандемията от COVID-19, по цял свят специалисти от различни области провеждат редица научни изследвания, които акцентират върху влиянието на пандемията върху психическото здраве. *„Последиците от COVID-19 за психическото здраве на пациента могат да бъдат сериозни"*, казва и Лий Милиган, изпълнителен директор на благотворителната организация за подпомагане на психичното здраве MQ Mental Health Research. *„Те дават своя „принос" към нарастващия брой психически заболявани и се налага спешно да бъдат добре проучени"* [5].

Според Световната здравна организация (СЗО) *„Страхът, безпокойството и стресът са нормален отговор на въображаеми или реални заплахи. Това е начин умът ни да се защити, когато сме изправени пред несигурност и тревоги. Следователно е нормално и разбираемо хората да изпитват повишен страх в условията на пандемията от COVID-19."* Експертите отбелязват, че ситуацията може да се влоши от факта, че ежедневието ни подлежи понякога на драматични промени, които се усилват от страха от заразяване с вируса. *„Обездвижването, изолацията, загубата на доходи и страхът могат да предизвикат психични разстройства или да изострят съществуващите. Много хора могат да развият различни опасни зависимости – към алкохол, лекарства или наркотици, с които си мислят, че могат да преборят разстройства като безсъние и тревожност."* Изправени пред новите реалности да работят от дома си или да се сблъскат с временна безработица, домашно обучение на децата и липсата на физически контакт с други членове на семейството, приятели и колеги, хората трябва да се грижат не само за физическото, но и за ***психичното си здраве***. *„Само от нас зависи да направим много за нашето психично здраве. Важно е да въведем ред в ежедневието си, особено важно за разтоварването на психиката ни е да отделим време за занимания, които ни харесват и обичаме"* (сред които е четенето – б.а.), препоръчват психолози от СЗО [6].

Породени от нуждата за търсене на различни форми за справяне в тази нетипична ситуация през 2020 г. Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) кандидатства с проект към Фонд „Научни изследвания" на Министерство на образованието и науката, който има за цел да изследва нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида в периода на пандемията от COVID-19. Проектът с договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г. е част от научноизследователската работа на висшето училище

и проучва нивото на познаване на възможностите на библиотерапията и степента на осмислянето на четенето като терапевтично средство за запазване на емоционалния и психически баланс в периоди на криза. Чрез провеждане на изследване на нагласите по време на наложените промени, настъпили в следствие на пандемията от COVID-19 в ежедневието на българина, ще се установи до каква степен четенето е използвано като механизъм за подпомагане на съхраняването и постигането на емоционален и психически баланс в критични и неестествени за индивида ситуации. Самата тема на проекта е тясно свързана и е в пълно съответствие както с Националната стратегия за развитие на научните изследвания у нас, с Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014-2020): Четенето – ключът за повишаване грамотността на нацията, както и с целите на програмата „Хоризонт Европа“ (2021-2027) на Европейската комисия (ЕК).

Проектът, който е още една възможност за изследването на процесите, протичащи в следствие на промените, предизвикани от пандемията от COVID-19. Реализирането на подобен проект е шанс чрез провеждането на проучвания, инициирани от университетската общност да се достигне до изводи и резултати, които могат да са от полза за цялото общество и да повдигнат нови дискусии и активности.

В дългосрочен план, проектът има за цел да постави стабилна основа за популяризиране и по-нататъшно развитие на потенциала и възможностите на библиотерапията у нас и да е повод за иницииране на последващи фундаментални научни изследвания.

Дейностите и резултатите, свързани с реализацията на проекта, са насочени към различни целеви групи като: библиотечно-информационни специалисти, представители на образователни и културни институции, научноизследователски центрове, лица в неравностойно положение, терапевти, и всички заинтересовани лица.

Значимостта на проблематиката е безспорна, тъй като ще обединява знанията и труда на различни изследователи, докторанти и млади учени, които в процеса да акумулират помежду си опит, знания и добри практики. Интердисциплинният характер на проекта предполага съвместна работа на групи специалисти от няколко основни направления: библиотекознание, психология, социология.

Сформираният изследователски колектив е с многостранен опит и изследователски интереси, което допринася за многообразието на научните идеи, тяхното критично осмисляне и използване на различни подходи за реализирането им. Основно доказателство за това е натрупаният опит в различни области на научните изследвания на неговите членове.

Ролята на отделните участници при изпълнението на проекта е свързана със спецификата на тяхната научна подготовка и натрупаните опит и знания. Екипът отговаря на необходимите изисквания за интердисциплинност, за научен капацитет и опит в съответните области на различните науки, което е видимо както от участието на утвърдени международно признати учени и изследователи и професионалисти, така и от включването на докторанти и студенти в изследователския процес.

Интердисциплинната проблематика на проекта е привлякла изследователи със съответстващи научни интереси и постижения. Екипът на проекта покрива всички нива на изследователския процес. Участието на специалистите в областта на библиотекознанието и библиографията е предпоставка за гарантирано коректно научно отношение в процеса на събирането на данни и изготвянето на библиографии. Наличието на специалисти с голям практически опит гарантира и професионалното представяне на методологията на провеждане на анкетните проучвания и интерпретирането на резултатите. Специалистите в областта на психологията, педагогиката и социологията са с дългогодишен изследователски и преподавателски опит. Те имат не само доказана научна продукция и изграден професионализъм, но и опитност в работата с млади учени и студенти. Те ще гарантират професионализъм при реализацията на строго научните цели на проекта – издаването на сборник, монография, учебно помагало и публикуването на статии в реферирани и индексирани списания/сборници.

Наред с това докторантите и студенти, членове на екипа, също са регистрирали своя интерес към проблематиката, което е съществена мотивация за тяхното пълноценно участие. Те са така подбрани, че да имат необходимите знания за работа с анкетен инструментариум и библиографска информация. Работата с екипа от утвърдени специалисти ще допринесе за по-нататъшното им професионално изграждане и повишаване на тяхната квалификация и опит.

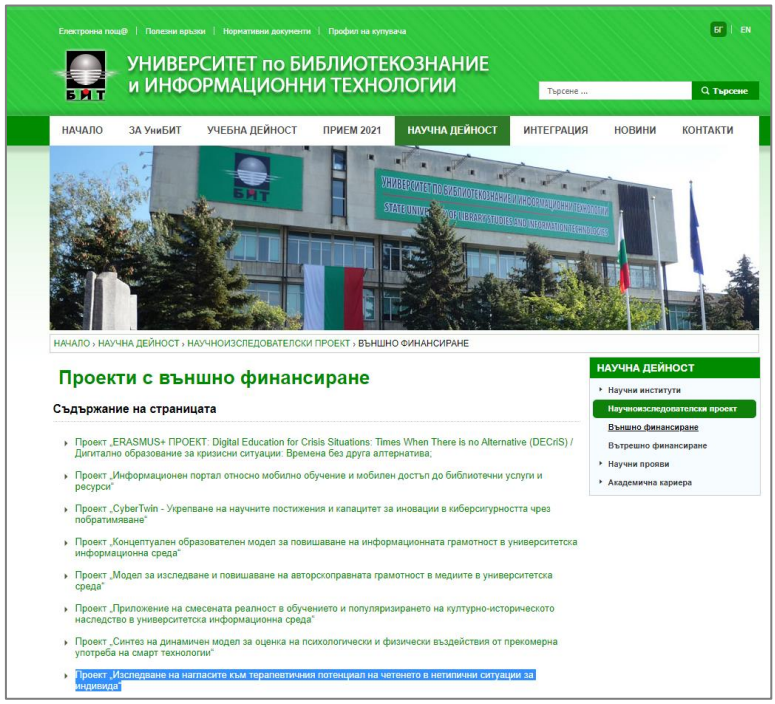
В екипа по проектът „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“ са включени: проф. дн Таня Тодорова, доц. д-р Любомира Парижкова, доц. д-р Магдалена Гарванова, доц. д-р Християн Атанасов, гл. ас. д-р Калина Минчева, гл. ас. д-р Поли Муканова, ас. д-р Теодора Генова, докторант Елена Попова, докторант Боряна Николова, Анелия Петкова – студент от ОКС „бакалавър“ в специалност „Библиотечен мениджмънт и архивистика“ и Ивелина Дамянова – студент в ОКС „магистър“ „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт“ с ръководител гл. ас. д-р Събина Ефтимова-Илиева.

Реализацията и разпространението на резултатите от научния проект ще се осъществи с активното участие на членовете на изследователския екип и използвайки и надграждайки изследователските знания и умения, наличния капацитет и изградените мрежи на базовата организация в т.ч. на международно ниво.

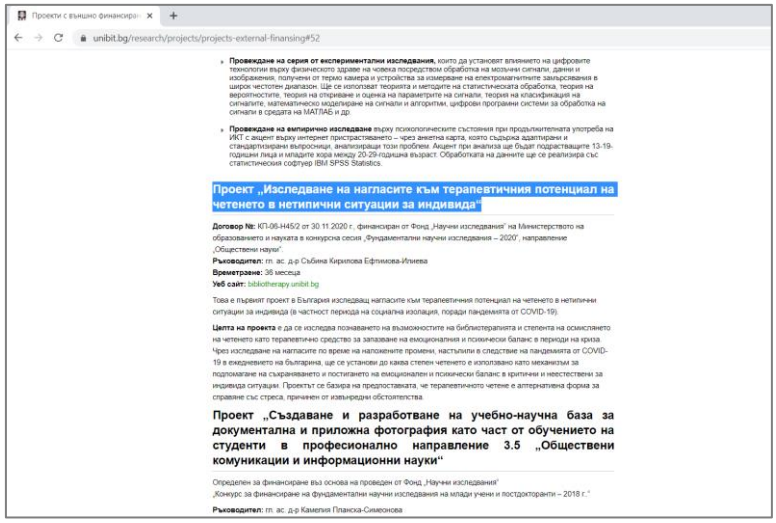
„Популяризацията на научноизследователски проекти в съвременната информационна среда чрез възможностите на информационно-комуникационните технологии (ИКТ) днес е неизменна част от работата на учените. Това се налага с цел реализиране на пълния потенциал на всеки научен проект и възможността той да достигне до по-широк кръг потребители и лица извън академичните среди. Вече не е рядкост част от проектите на български учени и изследователи в хуманитарните науки да поддържат публично достъпни страници в интернет пространството, но се наблюдава слабото им участие в социалните мрежи и канали.“ [4].

От изключително значение за правилната реализация е изготвянето на план за разпространение на резултатите от научния проект, който да създаде публичност и правилно промотиране на проекта, представяща неговата същност и гарантиращ

прозрачност. Тази дейност се осъществява през целия период и се реализира чрез използването на различни информационни и комуникационни инструменти и технологии като: използване на институционалния сайт на УниБИТ (фиг. 1, 2); поддържане и непрекъснато актуализиране на сайта по проекта; профил в социалната мрежа фейсбук и др.

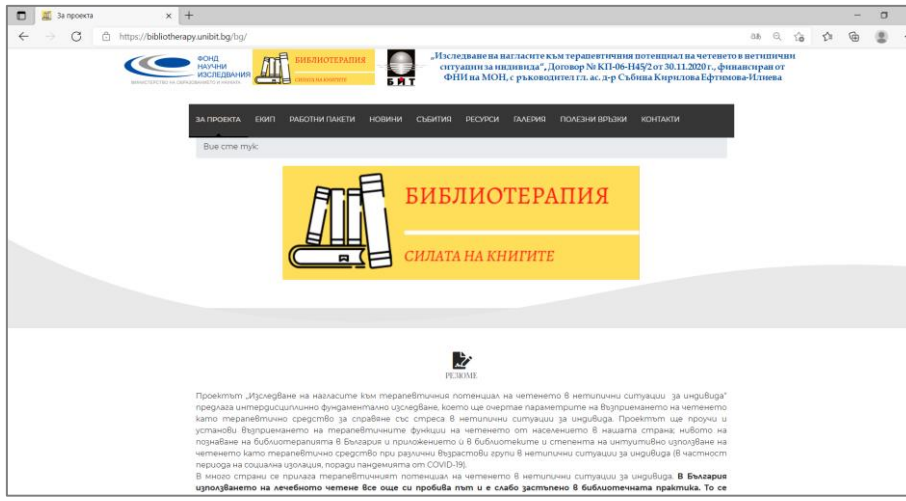
Фиг. 1. Отразяване на проекта в сайта на УниБИТ

Фиг. 2. Представяне на проекта в сайта на УниБИТ

На сайта на УниБИТ в секция „Научна дейност“ в категория „Научноизследователски проекти“ – „Проекти с външно финансиране“ след стартирането на проекта е подадена информация за времетраенето, целта, уебсайта и др. Това е възможност да се предостави информация за всички проекти част от дейността на университета и да се популяризират проектите сред академичната общност.

В днешно време лицето, визитната картичка на всяка дейност, компания, институция са уеб сайтът и логото – „офисът“, който работи 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата, достъпен е от целия свят независимо от време, часова разлика, работно време [2]. В края на 2020 г. стартира и сайтът на проекта, който систематизира и популяризира информация за концепцията (фиг. 3), екипа (фиг. 4), работните пакети (фиг. 5) по проекта.

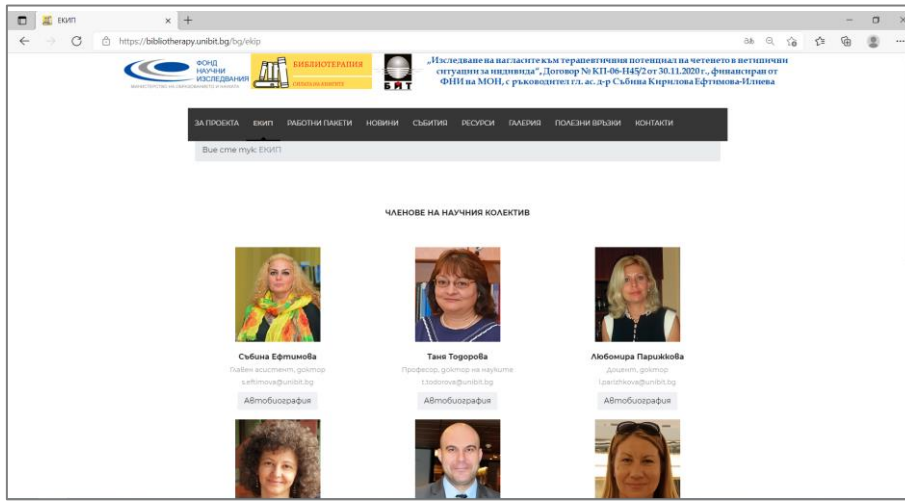

Фиг. 3. Сайт на проекта

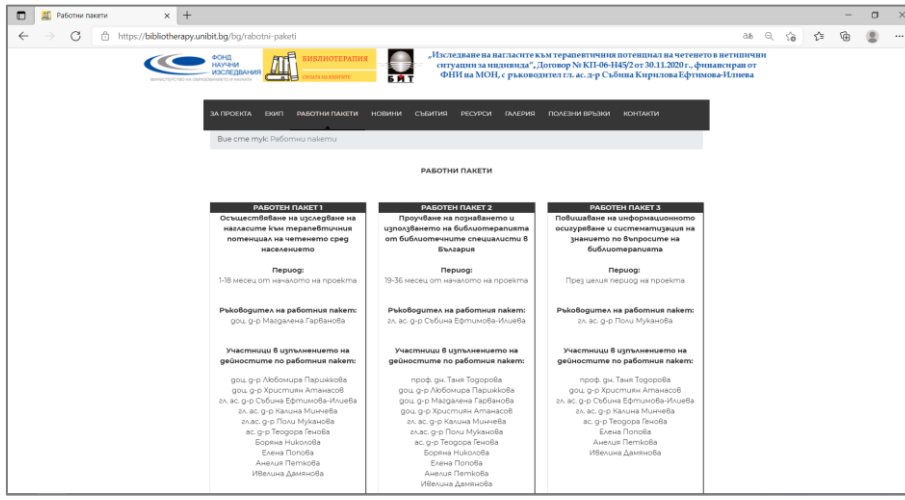
Сайтът https://bibliotherapy.unibit.bg е възможност да се представи проекта и неговата основна цел, да се предоставя информация за изпълнените изследователски задачи, да се даде достъп до ресурси които да се използват свободно от потребителите, да се разпространят резултатите от проведените изследвания и т.н. В секцията „Събития“ се качва актуална информация за провежданите по проекта събития, а в секцията „Ресурси“ се качват презентации от генерираните по проекта публикации, както и създадените библиографски ресурси.

Създадените по проекта библиографски ресурси имат за цел да повишат качеството на информационното осигуряване и систематизация на знанието по въпросите на библиотерапията. Предвижда се подготовката на библиография на публикациите по въпросите на библиотерапията, излизали в България, която ще бъде достъпна от сайта на проекта. Ще популяризира възможностите на библиотерапията и ще допринесе за създаването на интерес към тази слабо дискутирана тема у нас. Предвидено е и изготвяне на библиография, отразяваща публикациите на водещи международни автори по проблемите на библиотерапията.

Тези библиографии ще са източници на достоверна научна информация за библиотерапията и ще поставят началото на една добра практика, свързана с натрупването на информация за актуални и разнообразни гледни точки.

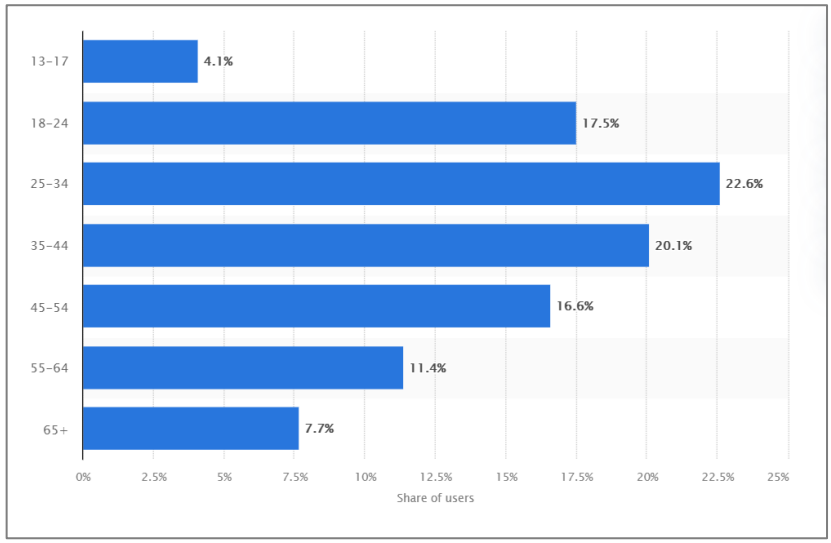

Фиг. 4. Представяне на екипа в сайта на проекта

Фиг. 5. Представяне на работните пакети в сайта на проекта

Създадена е страница на проекта в социалната мрежа Facebook, като екипът на проекта реши да избере тази мрежа, като най-популярната и използвана в България. Днес има приблизително 2.53 милиарда смартфона, които се използват в света, като 85 процента от собствениците на смартфони използват приложението Facebook.

Фиг. 6. Разпределение на потребителите на Facebook в България по възрастови групи по данни на Statista.com за юни 2021 г.

Като най-популярната платформа за социални медии в България, създаването на страница по проекта там предполага достигането до максимално голяма група потребители. Позволява подобряване на възможността за комуникация, бързото предоставяне на актуална информация, популяризиране на инициативи и събития и др.

Тези елементи от маркетинговата стратегия на проекта ще допринесат за популяризирането на проектните дейности и достигане да по-широка аудитория. Това е чудесна възможност за да се повдигнат повече дискусии и да се провокират инициативи, свързани с библиотерапията, тема която е слабо позната и изследвана у нас.

Заключение

Развитието на науката в България както в краткосрочен, така и в дългосрочен план е свързано с Европейския съюз и с неговите основни политики и тенденции. Насочеността, актуалността и значимостта на изследването и използваните подходи и инструменти за неговото реализиране са в съответствие със заявените намерения за постигане на заложените индикатори за развитие на научните изследвания, съгласно Националната стратегия за развитие на научните изследвания в Република България (2017–2030). Стратегията цели чрез бързо, мащабно и дългосрочно развитие на системата за научни изследвания България да се превърне в привлекателен център за авангардни научни изследвания и развитие на нови технологии, да се привличат и задържат младите таланти в България, да се засили **отговорността на българската наука към обществото** и обратно, да се издигне международният авторитет на страната в областта на науката и като краен резултат да се постигне икономически растеж и **значително повишаване на качеството на живот в страната**.

Проектът „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“, ще подпомогне обогатяването на теоретичните разработки и ще разкрие възможностите за практическо приложение.

„Възможностите на четенето като терапевтично средство са слабо изследвани и прилагани в България, няма разработки и проучвания за възможностите на библиотерапията за запазване на емоционалния и психически баланс в периоди на криза, каквато е пандемията от COVID-19.“ [1]. Предвидените в проекта изследвания ще създадат реална картина за нагласите на обществото спрямо четенето като терапевтично средство за справяне с нетипични за индивида ситуации, както и за степента на познаване и използване от библиотечните специалисти на възможностите на библиотерапията в библиотечна среда.

Значението на проекта за научната общност, гражданите и всички ангажирани институции е безспорен, тъй като в резултат на научноизследователската дейност ще бъдат акумулирани нови знания в областите на теорията и приложението на библиотерапията. Целите на проекта ще допринесат за развитието на науката и образованието и за приложението на научните резултати в услуга на откроени обществени нужди.

За това е от изключително значение да се представи научноизследователския проект в онлайн среда и да се използват максимално възможностите на съвременните ИКТ. Присъствието на проекта в световната мрежа, подпомага работата на *„изследователите и учените, които се стремят да популяризират и най-вече да социализират чрез интернет своята работа и резултати“*. Това е възможност за достигане до по-широк кръг *„извън академичните среди към научните занимания, проекти и иновативни решения.“* [4]. Днес всичко се случва изключително динамично и за нас като екип е важно да бъдем полезни и активни, да работим за постигане на видими резултатите, които да достигнат до потребителите и получат нужната популярност, за да могат нашите изследвания да бъдат полезни.

Благодарности: Тази публикация е реализирана по проект „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“ с Договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката, с ръководител гл. ас. д-р Събина Кирилова Ефтимова-Илиева.

REFERENCES

1. **Ефтимова**, Събина, Таня **Тодорова**, Магдалена **Гарванова**, Християн **Атанасов**, Елена **Попова**, Боряна **Николова**. Библиотерапията във време на пандемия. // *Съвременни* стратегии и иновации в управление на знанието: доклади от научна конференция на УМЛАУЗ, 2020. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2020.
2. **Здравкова**, Е., М. **Трайков**, С. **Димитрова**, Р. **Димитрова**. Медийната грамотност – ключ към съкровищата на XXI век. // *Информационна* грамотност & интелектуална собственост: Модерни научни и практически предизвикателства. София : За буквите – О писменехъ, 2020, с. 55-65.

3. **Иванов**, Красимир. (2020). Българите имат здрава основа и надеждата ще ги съхрани в този труден период [Интервю с доц. д-р Красимир Иванов, ръководител на катедра „Психология“ пред БТА]. http://www.bta.bg/bg/c/BO/id/2179446.
4. **Янчева**, Г. BgKnigopis @ социалните мрежи - #уеб социализация на научен проект „Цифровизация на репертоара на българската възрожденска книжнина (1801-1878) “. // *Сборник* с доклади от XVII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век“, София, 1 ноември 2019 г., София: За буквите – О писменехь, 2019, с. 792-803.
5. **The COVID** generation: A mental health pandemic in the making. // https://www.mqmentalhealth.org/covid-generation/
6. **WHO**. https://covid19.who.int/.

THE POWER OF WORDS: NEW RESEARCH PROJECT

Assist. Prof. Sabina Eftimova, PhD [1], Ivelina Damianova [2], Anelia Petkova [3],
Elena Popova [4], Boriyana Nikolova [5]
University of Library Studies and Information Technology
e-mail: s.eftimova@unibit.bg [1], ivelina.damianova@abv.bg [2], 176-bz@unibit.bg [3],
elena_b_popova@abv.bg [4], b.nikolova@unibit.bg [5]

Abstract: *Since 2020, the University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) has been working on a project funded by the National Science Fund of the Ministry of Education and Science, which examines attitudes to the therapeutic potential of reading in atypical situations for the individual during the COVID-19 pandemic.*

The project with a contract № КП-06-Н45 / 2 from 30.11.2020 is part of the research work of the higher education institution and aims to study the knowledge of the possibilities of bibliotherapy and the degree of meaningfulness of reading as a therapeutic tool for preserving the emotional and mental balance in times of crisis. By examining the attitudes during the imposed changes that occurred as a result of the COVID-19 pandemic in the daily life of Bulgarians, it will be established to what extent reading is used as a mechanism to support the preservation and achievement of emotional and mental balance in critical and unnatural situations for the individual.

The report aims to present the Project, which is another opportunity to study the processes taking place as a result of the changes caused by the COVID-19 pandemic.The implementation of such a project is another opportunity through research initiated by the university community to reach conclusions and results that can benefit the whole society and raise new discussions and activities.

Keywords: *bibliotherapy, COVID-19 pandemic, project, University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT), National Science Fund.*

Цитирай като: Ефтимова, Събина, Ивелина **Дамянова**, Анелия **Петкова**, Елена **Попова**, Боряна **Николова** (2021). Силата на думите: нов научноизследователски проект. *Интелектуалната собственост в новото (не) нормално.* София : За буквите – О писменехь, с. 167-176.

Citation: Eftimova, Sabina, Ivelina **Damianova**, Anelia **Petkova**, Elena **Popova**, Boriyana **Nikolova** (2021). The Power of Words: New Research Project. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 167-176.

ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЛТИМЕДИЙНИ И ОБЛАЧНИ ТЕХНОЛОГИИ

Докторант Илиян Иванов
Комуникационна и компютърна техника и технологии,
Югозападен университет „Неофит Рилски“
e-mail: iliyanis@gmail.com

Резюме: *Според Уикипедия терминът “cloud computing” е въведен от Ерик Шмидт от Google на 9 август 2006 г. на конференция, посветена на машините за търсене, на която обяснява един възможен подход към софтуера като услуга (SaaS). Споменаването му в контекста на Google става предпоставка за асоциацията на платформата и инфраструктурата като услуга (PaaS/IaaS) с начина, по който Google Inc. управляват своите изчислителни центрове и инфраструктура.*

“Cloud computing” е термин, който ни илюстрира идеята на обединението на много компютри, работещи като едно цяло. Тази технология може да бъде реализирана по различен начин като клъстър от физически устройства или виртуални машини. Съвременните софтуерни пакети за мултимедия имат вградена възможност за „облачна“ обработка на файлове т.е. много потребители да работят върху един проект или рендване с облачна технология.

В настоящия доклад ще представим различните политика на интелектуална собственост на различните фирми, които предоставят своите продукти за академични цели. Ще направим анализ на отношението цена на продукт/качество.

В доклада ще демонстрираме примери направени с платени и безплатни софтуерни пакети.

Ключови думи: *облачна технология, безплатен и платен софтуер, мултимедия.*

1. Компютърна графика

В съвременния свят технологичното развитие ни позволява да създаваме дизайнерски предмети на изкуството от разработена скица до изпълнението на проекта в материал. Използвайки компютърна графика, по-специално софтуер за векторна графика, появата на лазер и фреза с цифров софтуер и технология за рязане, дизайнерите успяха да прехвърлят чертежи върху материали. Целта на това изследване са софтуери за векторна графика и различни начини за визуализация.

Технологията за визуализация може да се използва за графична илюстрация на различни концепции в компютърните науки. Ние твърдим, че такава технология има перспективи в образователния процес [1, 7].

В тази статия присъства описание на геометричната абстракция като стратегия за създаване на интегрирана система за визуализация на научни данни. Предложеният подход създава множество представяния на пространствени данни по два доминиращи начина: по оста на постепенна визуализация на пространствените детайли и по оста на визуалните детайли.

Представянето на обектите по подходящ начин позволява на експерта да улови съответствието между изображенията и да направи симулации на контролируеми

анимирани преходи. Абстрактното пространство може да взаимодейства с потребителите и да предоставя визуални индикации, които насочват експерта към интересни идеи за конкретна задача и набор от данни [1, 5].

2. Методология и резултати

В това проучване е представен опит в преподаването на компютърна графика в Университета по библиотекознание и информационни технологии и Югозападния университет „Неофит Рилски“. Направен е кратък преглед на дисциплините, пряко и косвено свързани с преподавания материал. Анализирани са данни от проучване на мненията на обучаващите се относно включването на 3D технологии в учебния процес [2-6].

Ще разгледаме използването на обектно-ориентирани езици за програмиране, като Python и C++, за създаване на сложни примитивни сцени. Ще покажем връзката между създаването на компютърни игри и тяхното приложение при опазването на културно-историческото наследство. Един от основните изводи, които представяме в тази статия, е, че обучението по информационни технологии е сложно, т.е. изследването на синтеза и анализа на алгоритмите може да се използва и в компютърната графика за създаване на виртуални музеи.

Много от авторите, занимаващи се с компютърна графика, казват, че това е изкуство. Един от водещите въпроси е – колко от сайта ще запазим и трябва ли да използваме твърде много резолюция и брой пикове, ако не се нуждаем от такива подробности. Големият брой детайли е обратен пропорционалност на времето за визуализация (рендиране). Например: правоъгълник със заоблени върхове може да се съхранява в шаблона като затворен цикъл от сегменти и допирателни дъги и тогава неговото описание за графична система, която визуализира сегменти и дъги, ще бъде тривиално.

Същият правоъгълник може да бъде представен и от ръбовете на диагонала му и радиуса на заобленитe му върхове. Тогава модулът за описание на модела за същата графична система ще трябва да изчисли краищата на секцията и дъгите на този заоблен правоъгълник според данните в модела. Приложната програма също трябва да може да представя за визуализация само определена част от модела или някакъв определен изглед на модела. Например, когато се визуализира модел на пространствени форми с двумерна графична система, проекцията трябва да бъде зададена и плоското изображение на пространствената сцена да се генерира според тази проекция [5-7].

Математическата дефиниция на крива е безкрайно голям набор от точки. Всяка точка има двама съседи с изключение на две точки: началото и края. Ако всички точки имат по два съседи, кривата се нарича затворена.

Студенти по информатика в Югозападния университет „Неофит Рилски“ и Университета по библиотекознание и информационни технологии изучават задълбочено компютърно програмиране. Основните дисциплини са Програмиране, Структури от данни, Синтез и анализ на алгоритми.

Компютърните езици, които се изучават са C++, Java, Python и C #. Използват се познания по компютърни науки за надграждане на уменията по компютърната графика. Дисциплините, които се изучават в модули, са:

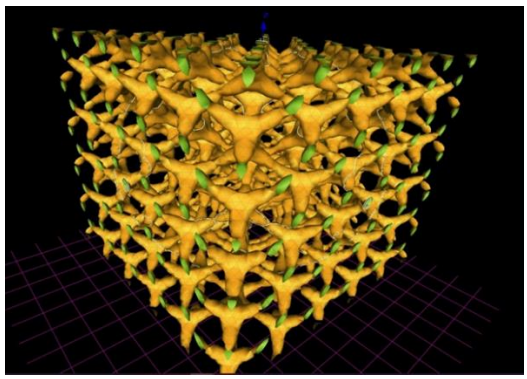
- Математически основи на компютърната графика;

- Системи за графичен дизайн;
- 3D моделиране;
- Разработване на компютърни игри;
- Мултимедийни технологии.

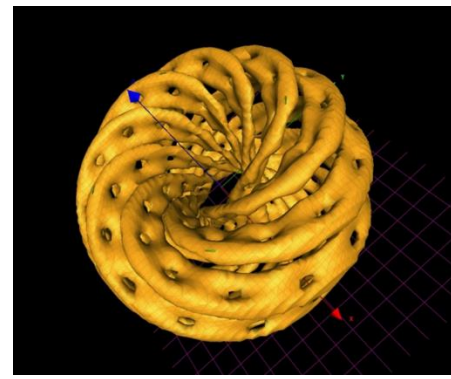
Софуери, които се използват от студентите, са: Maya, 3Ds max, Unreal Engine, Unity и DaVinci Resolve. Първите два софтуера са разработени от AutoDesk. С тях УниБИТ и ЮЗУ „Неофит Рилски“ имат академично лицензионно споразумение, което се предоставя на всеки студент за една академична година. Unreal е разработен от Epic Games. Компанията, разработила Unity, също осигурява академичен лиценз за една година. При обработката на мултимедия използваме безплатната версия на DaVinci Resolve. За академични цели е повече от достатъчно [7].

Нашият стремеж е да надградим основите, които имат нашите студенти, и да използваме тяхната позиция при анализ, линейна алгебра и числени методи. Основната идеология, която използваме, е, че софтуерът не е важен, а основата е важна. Те трябва да имат много добра математическа основа, за да могат да правят всичко, което могат да си представят [7].

Например, като ги запознаваме с различни видове криви или повърхности, нашата основна цел не е да ги превърнем в мобилни библиотеки, а да знаем дали имат нужда от нещо и къде да го намерят. В курса „Математически основи на компютърната графика“ разглеждаме основите на кривите и повърхностите. Например, криви на Безие или сложни фигури (вж. фиг. 2 и фиг. 3).

Фиг. 1. Фигура създадена м mathmod

Фиг.2 Сложен обект в mathmod

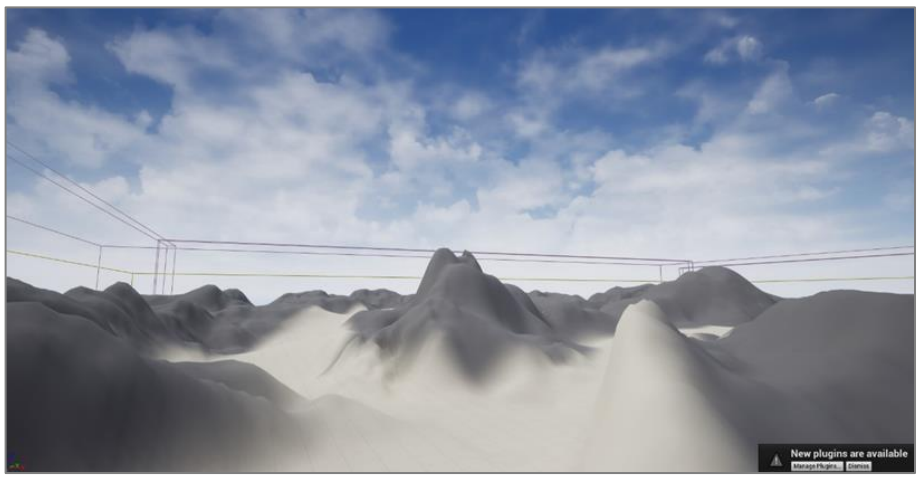
В дисциплината по Мултимедийни технологии ние запознаваме студентите с начини за създаване на завършен продукт като филм или реклама. И накрая, курсът завършва с проект, който може да бъде анимация или реклама, в която те използват специални ефекти, създадени от тях.

Друг аспект на обучението е създаването на сложни виртуални светове т.е. обекти от смесена реалност [5].

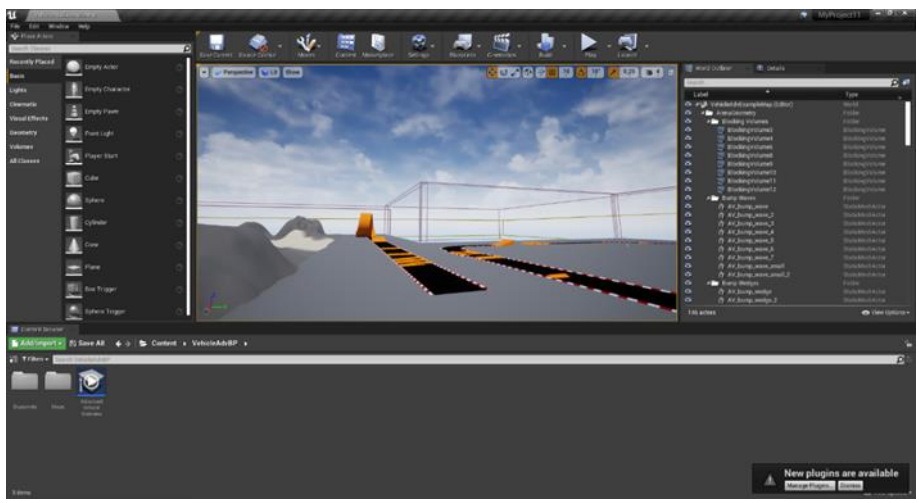
Смесената реалност може да бъде представена като връзка между реалния и виртуалния свят за създаване на нови визуализации. Предимството на тази технология

е, че вашите реални и цифрови обекти си взаимодействат в реално време. Смесената реалност се опитва да обедини двете технологии и да вземе най-доброто от двете [4].

С развитието на 3D технологията виртуалните разходки се превръщат във важен фактор за опознаване и представяне на различни обекти. Те осигуряват реалистичен начин за по-пълно представяне на архитектурните обекти, музеи и галерии в цифровото пространство. 3D представянето на моделите трябва да включва необходимата информация, така че потребителите да могат да получат същите знания като при реално посещение на сайта [3]. На фигури 3 е представен готов проект, разработен със софтуерния продукт Unreal Engine, а на фиг. 4. е показан изглед на работния интерфейс на програмата.

Фиг. 3. Изглед създаден в Unreal Engine

Фиг. 4. Фигура с unreal engine

За създаване на сложни графични обекти студентите използват облачни технологии. Тъй като компютрите не са достатъчно мощни, те визуализират своите обекти в компютърни системи с отдалечен достъп. Повечето от тях са безплатни за студентски цели.

REFERENCES

1. **Traykov,** M.**,** I. **Trenchev,** T. **Kiryakova-Dineva,** A. **Chobanov.** The Application of 3D Technology in the Modern Educational Process. // *EDULEARN21 Proceedings*, Pages: 4094-4099. ISBN: 978-84-09-31267-2, ISSN: 2340-1117, doi: 10.21125/edulearn.2021.0868.
2. **Krasteva**. R. Impact of discovering the monumental tomb in Amphipolis Greece in tourism development of the region. Managing Intellectual Capital and Innovation for Sustainable and Inclusive Society, Proceedings of the MakeLearn and Technology, //*Innovation and Industrial Management Conference*, pp. 1221-1229, 2015.
3. **Ruheena**, S. Maureen Docherty-Skippen, K. Beattie. Blended face-to-face and online/computerbased education approaches in chronic disease self-management: A critical interpretive synthesis. // *Patient Education and Counseling*, vol. 102, no 10, 1822-1832, 2019, ISSN 0738-3991. M.A. Lopez-Olivo, M.E. Suarez-Almazor. Digital Patient Education and Decision Aids. // *Rheumatic Disease Clinics of North America*, vol. 45, no. 2, 245-256, 2019, ISSN 0889-857X.
4. **Ibrahim**, Z, A. G. Money. Computer mediated reality technologies: A conceptual framework and survey of the state of the art in healthcare intervention systems. //*Journal of Biomedical Informatics*, vol. 90, 2019, 103102, ISSN 1532-0464.
5. **Mahmood,** F., E. Mahmood, R. Dorfman, J. Mitchell, F. Mahmood, S. Jones, R. Matyal, Augmented Reality and Ultrasound Education: Initial Experience. // *Journal of Cardiothoracic and Vascular Anesthesia,* vol. 32, no. 3, 1363-1367, 2018, ISSN 1053-0770.
6. **Ollila**, M., E. Carling. Bringing art into computer graphics education. // *Computers & Graphics*, vol. 24, no 4, 617-622, 2000, ISSN 0097-8493.
7. **Тренчев,** И. Компютърната графика – инструмент за визуализация на изследвания в университетска информационна среда, Дисертационен труд, УниБИТ, 2021.

TRAINING IN MULTIMEDIA AND CLOUD TECHNOLOGIES

PhD student Iliyan Ivanov
Communication and computer equipment and technologies,
South-West University "Neofit Rilski"
e-mail: iliyanis@gmail.com

Abstract: *According to Wikipedia, the term "cloud computing" was introduced by Eric Schmidt of Google on August 9, 2006. at a search engne conference explaining a possible approach to software as a service (SaaS). Mentioning it in the context of Google becomes a prerequisite for the association of the platform and infrastructure as a service (PaaS / IaaS) with the way Google Inc. manage their data centers and infrastructure.*

"Cloud computing" is a term that illustrates the idea of uniting many computers and working as a whole. This technology can be implemented in different ways as a cluster of physical devices or virtual machines.

Modern multimedia software packages have a built-in ability for "cloud" file processing, ie. many users to work on a project or rendering with cloud technology.

In this report, we will present the different intellectual property policies of the various companies that provide their products for academic purposes. We will analyze the price/product ratio.

In the report we will demonstrate examples made with paid and free software packages..

Keywords: *cloud technology, free and paid software, multimedia.*

Цитирай като: Иванов, Илиян (2021). Обучението по мултимедийни и облачни технологии. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехъ, с. 177-182.

Citation: Ivanov, Ilian (2021). Training in multimedia and cloud technologies *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 177-182.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛОКАЛНИ МРЕЖИ СЪС СОФТУЕРИ

Докторант Илиян Иванов
Комуникационна и компютърна техника и технологии,
Югозападен университет „Неофит Рилски“
e-mail: iliyanis@gmail.com

Резюме: *Мрежата представлява два или повече компютъра, свързани един с друг с помощта на необходимия за целта хардуер и програмни средства, позволяващи им да обменят информация помежду си и между други устройства. Хардуерната връзка между отделните компютри и другата, участваща в мрежата периферия може да бъде изградена с помощта на кабели (коаксиални, усукана двойка, оптични), или с помощта на някоя безжична технология (IRDA, Bluetooth). За осигуряването на мрежовата връзка се грижат множество мрежови протоколи (TCP/IP, NetBEUI, AppleTalk, PPTP, DHCP). Най-общо казано, има два типа мрежа – LAN (Local Area Network – локална мрежа) и WAN (Wide Area Network – мрежа върху широка област). LAN е мрежа между множество компютри и периферия, физически разположени в една достатъчно малка като размер област – например в рамките на една или няколко съседни сгради.*

Безжичните компютърни мрежи са резултат от естествената еволюция на развитие на компютърните системи по отношение на гъвкавостта в използването на изчислителните ресурси и свободата на разположение на потребителите в пространството и времето. Настоящите технологични решения, използвани за безжично предаване на данни, в зависимост от географското разположение на потребителя и разстоянието, на което се предават данните.

В доклада ще бъдат представени различни платени и безплатни софтуери за анализ на качеството на предаване на данните в компютърна мрежа. Направена е съпоставка на различните софтуери спрямо анализа цена/възможности. Друга цел е да бъдат показани възможностите на безплатни софтуерни пакети за анализ и предсказване на колизии.

Ключови думи: *локални мрежи, софтуер, Матлаб, октаве.*

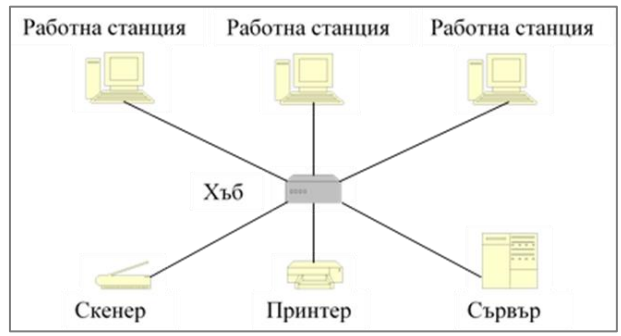
1. Видове мрежи

Под физически обхват следва да се разбира размера на географската област, в която е разположена мрежата, и на второ място броя на компютрите в нея. Според физическия си обхват мрежите биват:

- локални мрежи (LAN – Local Area Network);
- градски мрежи (MAN – Metropolitan Area Network);
- глобални мрежи (WAN – Wide Area Network).

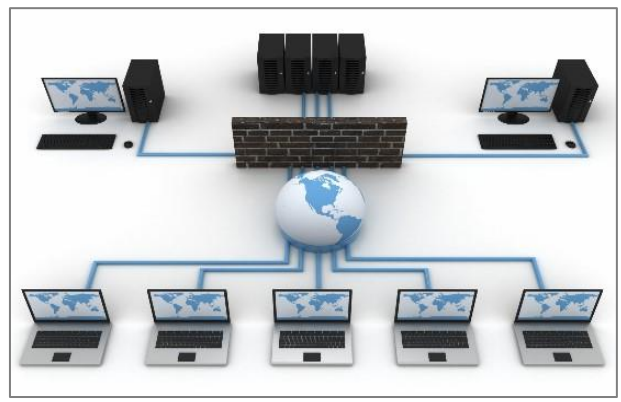
LAN-мрежата обхваща ограничена географска област, като например: стая, етаж или сграда. Броят на компютрите в различните LAN би могъл да се различава съществено, като се започне от един два компютъра у дома или в офиса и се достигне до десетки дори стотици компютри, разположени в една сграда или в множество такива, намиращи се в близост една до друга. На фиг. 1 е показана една примерна LAN, включваща три работни станции, скенер, принтер и сървър [1-3].

Терминът *работна станция* (workstation)[49] означава, че компютърът работи под управление на своя собствена операционна система. Терминът се употребява още и за означаване на високопроизводителен компютър, използван най-често за извършване на сложна графична работа (графична работна станция). Работните станции на фиг. 1 изпълняват ролята на *клиенти*, т. е. на компютри, които използват споделяни в мрежата ресурси, осигурявани най-често от компютър, наричан *сървър* [4]. Сървърът е компютър, който споделя своите ресурси с останалите участници в мрежата, а хъбът ги свързва физически в мрежа.

Фиг.1. Принципна схема на компютърна мрежа

За по-лесното им управление големите LAN биват разбивани на свързани помежду си *работни групи* (вж. фиг. 2). Под работна група следва да се разбира група от персонални компютри (потребители), които споделят общи ресурси като например: файлове, приложения, принтери и/или др. Например компютрите в различните отдели (личен състав, счетоводство, продажби и др.) [1] на едно предприятие могат да бъдат обособявани в отделни работни групи и последните свързани помежду си, образувайки една обща LAN [2].

Фиг. 2. Схема на локална мрежа копие от https://www.stimulustech.com/2015/03/12/local-network-security/

[49] https://bg.strephonsays.com/what-is-the-difference-between-workstation-and-server

Когато в LAN-мрежа се използват протоколите и технологиите на Интернет, мрежата може да бъде определяна още и като *интранет*.

WAN-мрежите биват изграждани от две или повече LAN, разположени в границите на един град (в област с радиус не по-голяма от 50 до 80 км). По обхват те заемат междинно положение между LAN и WAN и често пъти вместо MAN биват квалифицирани като LAN или WAN. Затова определението MAN се среща рядко.

WAN обхваща широки географски области (повече градове, държави и дори континенти) и е изградена от свързани помежду си локални мрежи. Най-добрият пример за WAN е глобалната мрежа Интернет. Тя представлява множество от различни по вид и топология компютърни мрежи, които са свързани помежду си и могат да комуникират с помощта на специално разработени интерфейсни протоколи (стандарти), които ги обединяват в една обща неразличима цялост[50].

Но WAN може да бъде и частна мрежа, обхващаща локалните мрежи на офисите на една фирма, чиито филиали са разположени в различни градове или страни. Такива WAN мрежи биват наричани още *интернет*. За разлика от глобалната Интернет, терминът се записва с малка начална буква. Когато в една частна WAN-мрежа се използват технологиите на Интернет, мрежата бива определяна като *екстранет* [5-7].

WAN-мрежите се подразделят на *разпределени* и *централизирани*. Разпределените, каквато е Интернет, нямат централна точка на управление, докато централизираните притежават централен сървър (например в главния офис на фирмата), към който са свързани всички останали компютри.

WAN-мрежите са *маршрутизирани* мрежи. Това означава, че пакетите, обменяни между LAN-мрежите, преминават през шлюзове (gateways). Шлюзът представлява специализиран компютър, наричан *маршрутизатор* (router), който изпълнява маршрутизиращите функции.

WAN-мрежите могат да използват частни или обществени среди за комуникация. WAN-връзките (връзките между LAN-мрежите) биха могли да бъдат постоянни (по кабел) или временни, които се изграждат по време на комуникацията. Временните връзки са по-често срещани. WAN-връзките са по правило по-бавни от LAN-връзките [2].

2. Софтуери за анали на компютърни мрежи

Една мрежа може да бъде организирана по два начина:

- като равноправна (peer to peer) работна група, в която всеки компютър може да изпълнява ролята на клиент или на сървър, при което всеки един от потребителите самостоятелно администрира ресурсите на своя компютър;
- като сървърно-базирана мрежа, администрирането на която е съсредоточено в един централен компютър, наричан сървър.

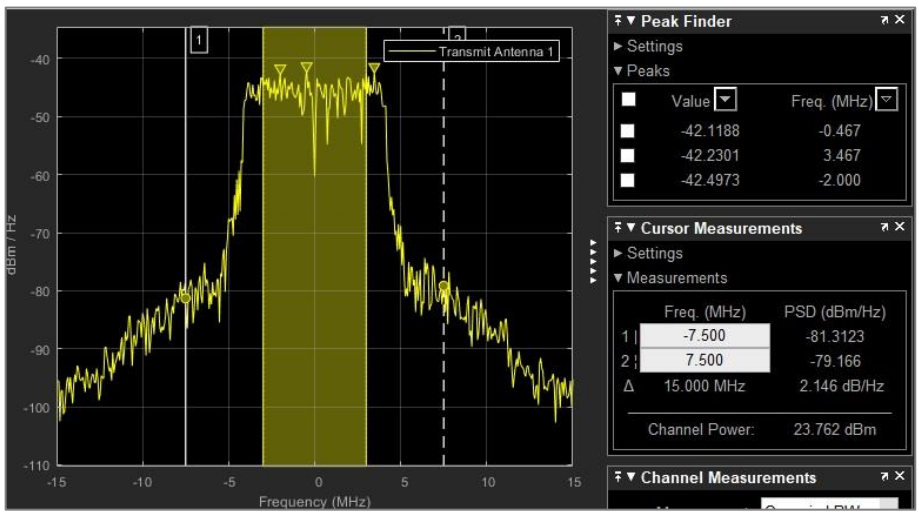
Равноправните мрежи са подходящи за малки мрежи, включващи не повече от 10 компютъра. Всички компютри в една такава мрежа образуват една обща работна

[50]https://bg.wikipedia.org/wiki/Компютърна_мрежа

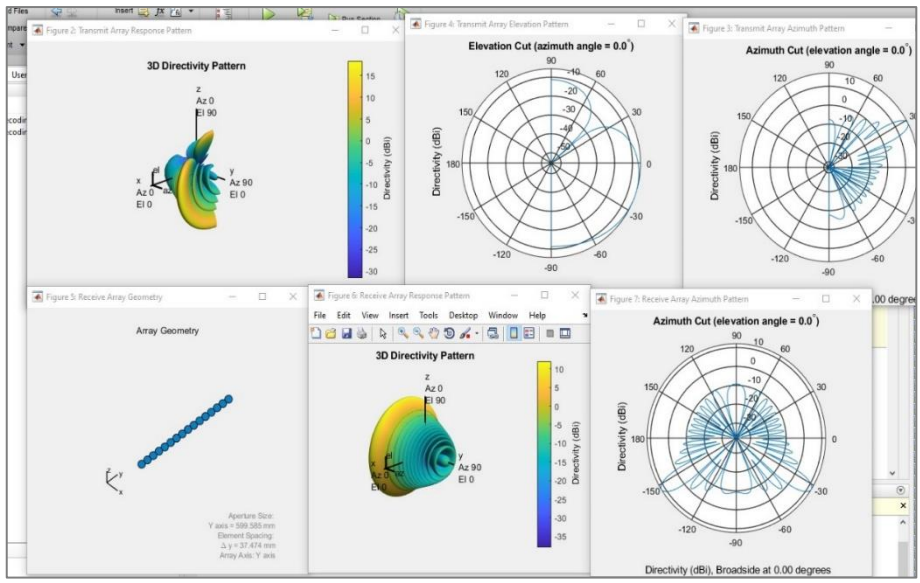
група (workgroup). Това изисква всеки един от компютрите да бъде конфигуриран за работа в работна група. В Windows това се извършва чрез съответна настройка на компютъра за работа в мрежа, като името на работната група трябва да бъде едно и също за всеки един от компютрите.

В сървърно-базираните мрежи достъпът до ресурсите бива контролиран посредством *автентикация* (*authentication*) и *разрешения* (*permissions*). За всеки споделян ресурс мрежовият администратор задава разрешения (права на достъп) за всеки отделен потребител или за цяла работна група. Чрез разрешенията се указват нивата на достъп до ресурсите, например дали даден файл може само да бъде прочитан, или в него могат да бъдат извършвани и промени (редакция или изтриване) [7-10].

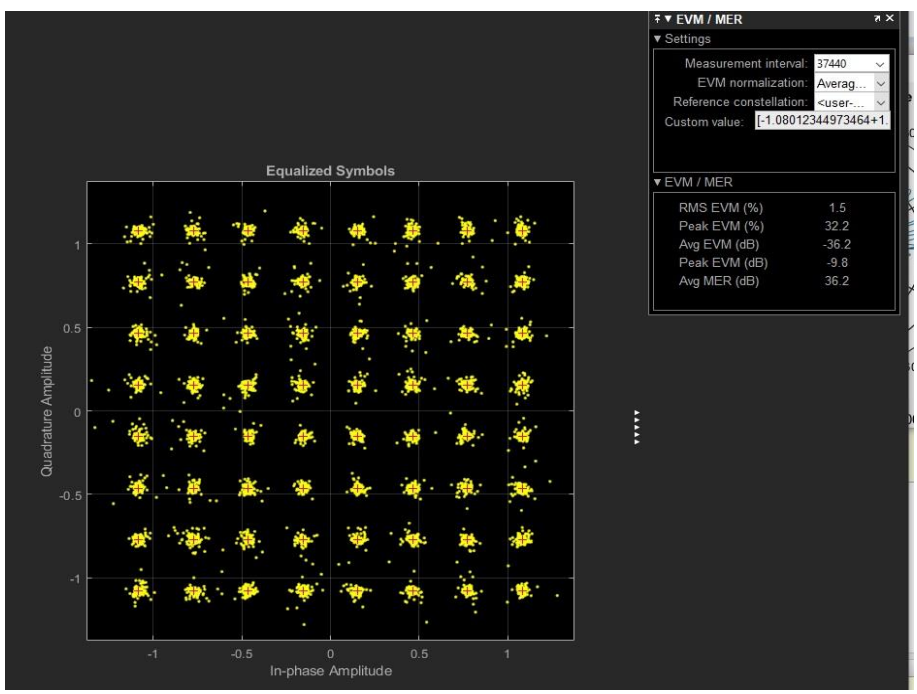
На фиг. 3 е даден пример за анализ на честотната лента на компютърна мрежа с matlab. Фигура 4 илюстрира симулация на предаване на данни и анализ на шумове с matlab 2018 работа с пакет MIMO-OFDM Precoding with Phased Arrays. Фигура 5 представя разсейването на шумовете в програмата matlab 2018 работа с пакет MIMO-OFDM Precoding with Phased Arrays.

Фиг. 3. Анализ на честотната лента на компютърна мрежа с matlab

Фиг. 4. Симулация на предаване на данни и анализ на шумове с matlab 2018 работа с пакет MIMO-OFDM Precoding with Phased Arrays

Фиг. 5. Разсейване на шумовете - matlab 2018 работа с пакет MIMO-OFDM Precoding with Phased Arrays

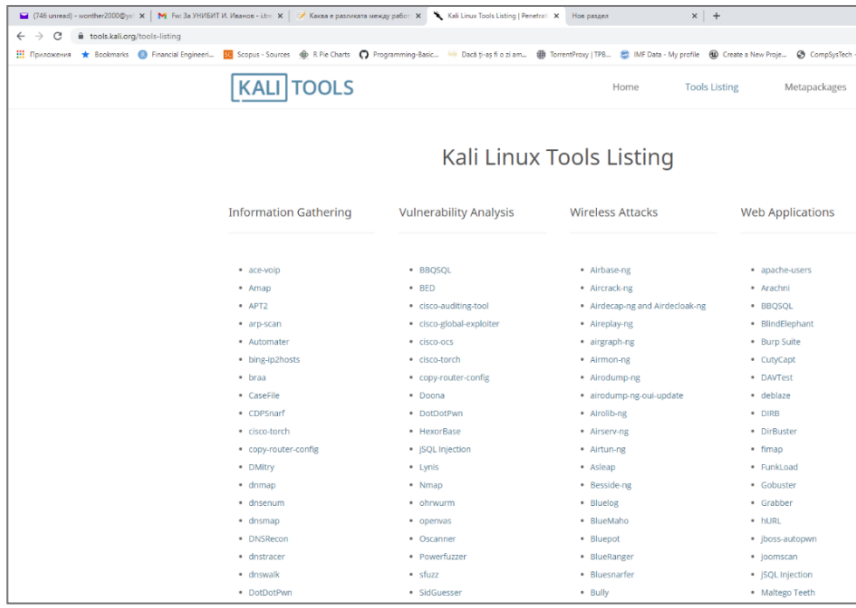
Софтуерната система MATLAB е неоценим помощник при анализа на характеристиките на всички видове компютърни мрежи. Чрез него могат не само да се изпробва мрежата, но и да се създаде компютърен модел и да се изследват граничните характеристики на мрежата.

Голяма помощ са готовите модели в Матлаб. За написването на този доклад ние използвахме Матлаб 2018 и готовите модели в него [8].

3. Анализ на киберсигурността на компютърни мрежи

Кали Линукс е платформа, която включва инструменти за анализ на киберсигурността на компютърните мрежи. Разликата с обикновения Линукс е, че даден инструмент трябва да се изтегли и инсталира ръчно, докато в Кали Линукс това е вече направено. На фиг. 6 са показани софтуерни инструменти в програмата.

Друго предимство на Кали Линукс е превъзходната документация за обучение и тестване на различни варианти и избор на много разнообрази софтуерни инструменти [10].

Фиг. 6. Софтуерни инструменти в Кали Линкукс копие от https://tools.kali.org/tools-listing

REFERENCES

1. **Казаков,** С. Дивисертационен трудостов Изследване на ефективността на трафика на данни в LAN Атанас. 2017, Шуменски университет.
2. **Шатр** С., LAN: Локални мрежи - архитектура, избор, използване. // Paraflow& Prentice hallp 1994.
3. **Al Sharmari** M. et al., Midimew Connected Torus Network for Next Generation Massively Parallel Computer System, Volume 179, 2021, Pages 590-597.
4. **Magagulaa** V. & **Mungwe** S. Stability analysis of a virulent code in a network of computers, Mathematics and Computers in Simulation, Volume 182, April 2021, Pages 296-315.

5. **Ming Li** Anqi Wang, Fractal teletraffic delay bounds in computer networks, Infrared Physics & Technology, Volume 116, August 2021, 103740.
6. **Błażwicz** J., Jerzy Brzeziński, Giorgio Gambosi, Graph theoretical issues in computer networks, European Journal of Operational Research, Volume 71, Issue 1, 1993, Pages 1-16, ISSN 0377-2217.
7. **Кратка** история на компютърните мрежи https://www.iit.net-bg.info/Uroc/Network9.htmp 2021.
8. **Локални** и глобални компютърни мрежи. Услуги http://kmk.fmi-plovdiv.org/kmk.pdfp 2021.
9. **Analysis** of Computer Networks, 2e, https://nl.mathworks.com/academia/books/analysis-of-computer-networks-gebali.html.
10. **Dac-Nhuong Le** et al., Network Modeling, Simulation and Analysis in MATLAB: Theory and Practices, ISBN-13: 978-1119631439, Wiley, USA, 2019.
11. **Kurose** J. & Ross K. Computer Networking: A Top-Down Approach, ISBN-10: 9780133594140, 2020, Wiley.

RESEARCH OF LOCAL NETWORKS WITH SOFTWARE

PhD student Iliyan Ivanov,
Communication and computer equipment and technologies,
South-West University "Neofit Rilski"
e-mail: iliyanis@gmail.com

Abstract: *A network is two or more computers connected to each other by the necessary hardware and software, allowing them to exchange information with each other and between other devices. The hardware connection between the individual computers and the other peripherals involved in the network can be built with the help of cables (coaxial, twisted pair, optical), or with the help of some wireless technology (IRDA, Bluetooth). Many network protocols (TCP / IP, NetBEUI, AppleTalk, PPTR, DHCP) take care of the network connection. Generally speaking, there are two types of network - LAN (Local Area Network) and WAN (Wide Area Network). -network over a wide area) .LAN is a network between multiple computers and peripherals, physically located in a small enough area-for example, within one or more adjacent buildings.*

Wireless computer networks are the result of the natural evolution of computer systems in terms of flexibility in the use of computing resources and the freedom of users available in space and time. Current technological solutions used for wireless data transmission, depending on the geographical location of the user and the distance at which the data is transmitted.

In this report we will present various paid and free software for analyzing the quality of data transmission in a computer network. We will compare the different software against price / capability analysis. Another goal of our report is to show the capabilities of free software packages for collision analysis and prediction.

Keywords: *ocal networks software, matlab, octave.*

Цитирай като: Иванов, Илиян (2021). Изследване на локални мрежи със софтуери. *I Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехь, с. 183-190.

Citation: Ivanov, Ilian (2021). Research of local networks with software *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 183-190.

БИБЛИОМЕТРИЧНА ПРОСКОПИЯ И ХУМАНИТАРНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ТИПОЛОГИЧНАТА ДИАДА НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ „АВТОР – РЕЦЕНЗЕНТ“: МОНОГРАФИЧНИ ИЗДАНИЯ В СПРАВОЧНО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕН КОНТЕКСТ

(Ментални интеракции за успешно кариерно развитие)

Проф. д.п.н. Александра Куманова
Катедра „Библиотекознание и библиография“,
Факултет по библиотекознание и културно наследство,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: a.kumanova@unibit.bg

Резюме: *Направена е библиометрична справочно-информационна енциклопедична картина* ***de visu*** *на рецензирането на монографични издания по езици в Държавния библиотекарски институт – Университета по библиотекознание и информационни технологии (общи и отраслови библиографски справочници, речници, монографии, научни сборници, учебна литература, биобиблиографии) върху вторично-документалната историографска основа на алманаха на Университета Катедра „Библиотекознание и библиография“ (София, 2020). Разграничени са функционалните парадигмални прояви на мисленето на авторите на тази продукция и нейните рецензенти в светлината на насоките на ИФЛА за професионални образователни програми по библиотечна и информационна наука (IFLA Guidelines for Professional Library and Information Science (LIS) Education Programmes. Prepared by the LIS Education Framework Development Group of the IFLA Building Strong LIS Education Working Group. – Den Haag : IFLA, DRAFT – February 3, 2021). Изведени са феноменологичните типове на рецензиране на българските автори, които са разкрити като семантично огледало на мисленето на изследователите, генериращо диалогичен дискурс на интелектуалната собственост по кардиналата „автор – рецензент“. Във фокуса на внимание на изследването стои насоченост за разкриване на белите полета за рецензиране, в чието осветяване се вижда модерен интерактивен фактор за успешно кариерно развитие на изследователите.*

Ключови думи: *интелектуална собственост, диалогичен ментален дискурс, кардинала „автор – рецензент“ (ментална типология и семантика), кариерно развитие (фактор и интеракции)*

В диалога звучат словата на различните лица,
съответстващи на това, което подобава на всеки.
Платон (прев. **А. К.**)

Хвалби и клевети приемай равнодушно,
и със глупака не спори.
А. С. Пушкин (прев. **Петър Велчев**)

I. Постановка на въпроса

Книгата „*Насоки на ИФЛА за професионални образователни програми по библиотечна и информационна наука (БИН)*“ [1] е изключително ценна, защото тя позиционира общата универсална култура и професионалната специализация на практиците и изследователите в сферата на *б*иблиотечно-информационното дело като две страни – *conditio sine qua non* (условие, без което не може), необходими за създаването на **стратегия за модерната образователна платформа за формиране на съвременните специалисти**.

Модерното в тази платформа е хуманитаризираща и облагородяваща роля на съществуващата практика в моделирането на стратегии за планирането, развитието и оценката на качеството на БИН.

Намирането на баланса между аспектите на специализация и фундаменталните знания е изведено в посочения труд – ръководство на ИФЛА в качеството на универсално условие за превръщането на получаващите образование по БИН – самите студенти и докторанти – в преки същински активни участници в създаването на постмодерната полифонична философско-информационна картина на света, прекрачваща в сферата на конвергенцията, многомерното и принципното жизнено многообразие, които – особено за културологичните феномени: информацията, мисленето, съзнанието, опериращи със света на *идеалното* (класификации, схеми за индексиране, рубрикатори), подреждащ *материалните* информационни реалии (документи, фондове, бази от данни, *е*-библиотеки), – днес не се вписват във физическата картина на света.

В тази връзка особено значима тежест получава осъществяваното от студентите, докторантите и младите учени рецензиране на научна продукция, провеждано системно и постоянно от 2005 г. в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) [2].

Именно рецензирането е най-високата – IV-та степен – на библиографска характеристика на документа/документите (първоизточника/първоизточниците), завършваща архитектониката на градивото на информационно моделиране:

- библиографското описание (I-ва степен);
- анотирането (II-ра степен);
- реферирането (III-та степен).

От този строителен материал се структурира библио-инфо-ноосферата – планетарната системна цялост на информацията.

II. Рецензирането – интеракция на рецензента с автора на рецензираното

Рецензирането е и изкуство да пребиваваш в ментален – реален (защото осъществяваното в психиката е вид реалност: Платон /Platon, 428 или 427 г. пр. н.е. – 348 или 347 г. пр. н.е./ … Станислав Лем /Lem, St., 1921-2006) – диалог с автора на първоизточника.

Рецензирайки, рецензентът активира интелигибелния интерактивен слой на библио-инфо-ноосферата, с което поражда нови порядъци на установяване на връзки между самата реалност и съзнанието.

В настоящото лапидарно изложение е обозначена пунктирно онтологията на кардиналата на рецензирането по поантата *„автор – рецензент*“, пораждана от специалистите по БИН – от тези, които обучават студентите и докторантите. Това проучване е ефективно за целите на изграждане на вторично-документален инструментариум за установяване на авангардните за XXI в. ментални типологични моделиращи информационни архитектури.

Тези архитектури са вид информационни ресурси – интелектуални прибори за особено фино създаване, търсене и разпространение на информация (*сито* – Т. Боров; *ретикула* – А. Любищчев; *ризома* – Ж. Дельоз, Ф. Гуатари; *фрейм* – М. Мински; *стълба* – У. Еко, *кълбото на Ариадна (информационна роза)* – А. Куманова, Н. Василев), проектирани в библио-инфо-ноосферата.

Чрез инструментариума на рецензирането се наблюдава активиране на интерактивната сила на комуникациите в библио-инфо-ноосферата. Рецензирайки, творецът на рецензията – *рецензентът* интелектуално открито се съотнася с менталността на изучавания от него автор, но й мисловно провокира *всеки* настоящ и бъдещ архитект на информатизацията…

Чрез разкриването на онтологията на рецензирането в интересуващия ни – интелигибилен – план менталните интеракции по кардиналата *„автор – рецензент“* стават рационален инструмент не само за стимулиране на самото рецензиране в бъдеще като авантпост на науката, но и за успешно кариерно развитие на изследователите.

III. Библиографска фундираност на изследването

Проучването е базирано от монографичните издания на УниБИТ със справочно-енциклопедичен контекст и специално – от посветените на вторично-документалното портретиране на персоналии – преподавателите на Държавния библиотекарски институт (ДБИ) – УниБИТ, което е фокусирано допълнително през призмата на рецензиите на тези трудове, появили се на научния небосклон:

- посветения на 60-годишнината на ДБИ – УниБИТ и фундиран от единствените прижизнени биобиблиографии на преподавателите от първото поколение *учебник* по когнитологично биобиблиографско портретиране на персоналии в дисциплините от информационно-комуникативния цикъл на знанието: 1950–2010 г. „Апостоли на инфосферата“ (София, 2010) – рецензия на Николай Василев [3];
- издадената по повод 10-годишнината на Катедра „Библиотечен мениджмънт“ при УниБИТ *научна книга*, разкриваща трудовете на преподавателите на формацията: 2008-2018 „Лидерство в библиотечния мениджмънт“ (София, 2018) – рецензия на Александра Куманова [6];
- публикувания по случай 70-годишнината на УниБИТ и 70-годишнината от направения през 1950 г. от проф. Тодор Боров проектоплан за създаване на катедра по библиография при ДБИ *алманах*: 1930-2020 Катедра „Библиотекознание и библиография“ (София, 2020) – рецензия на Стоян Денчев и Александра Куманова [4].

И трите библиографски знаниеви свода – на цитираните: учебник „Апостоли на инфосферата“ (София, 2010) [3], научна книга „Лидерство в библиотечния мениджмънт“ (София, 2018) [6] и алманах Катедра „Библиотекознание и библиография“ (София, 2020) [4] – са сведени в един библиометричен регистър в рецензията на Стоян Денчев и Александра Куманова, публикувана като епилог на рецензентите в посочения алманах [4].

Това е причината, поради която алманахът Катедра „Библиотекознание и библиография“ (София, 2020) [4] е вторично-документална база и на настоящото изложение.

Следва да се изтъкне специално и факта, че библиографската база на алманаха по хронотопа 1930–2020 г. е фундамент и на компендиума „Novum paradigma infinitas: формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар)“ [5], претърпял през 2020 г. две издания (на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и Столична библиотека – София), които излизат в навечерието на 120-годишнината от рождението на проф. Т. Боров (30 януари 1901 – 27 май 1993) и 80-годишнината от основаването на Българския библиографски институт – 22 март 1941 г., и са посветени на 70-годишнината от придобиването на статута „държавна“ на Националната библиотека – 23 януари 1950 г. и 70-годишнината от създаването на ДБИ – днес: УниБИТ – 1 ноември 1950 г.

IV. Библиометрична проскопия на рецензирането в цитирания алманах

Нека се обърнем към една отсечка от „безкрая“ на библио-инфо-ноосферата, свързан с ДБИ – УниБИТ и измерван през ситото на библиографираните в пределите на алманаха рецензии. Тази отсечка съвсем не е свързана с персоналиите от *диференцираната* синтагма на познание, изследвани в сравнителен контекст в рецензията към алманаха [4].

Интересуващият автора на този текст ракурс е обърнат към характерната и актуална днес *интердисциплинарна* синтагма на познание (и клонящите към нея автори). Алманахът отразява 21 такива биобиблиографии, подредени по азбучен ред на фамилните имена, пораждащи свод от 2325 библиографски записа, 255 от които са рецензии (10, 97 % от масива). От тези 21 биобиблиографии само на 14 е присъщо рецензиране, т.е. две трети от библиографираните персоналии имат естествен афинитет към научния феномен (рецензиране).

Рецензирането в пределите на биобиблиографиите на персоналиите е описано тук съобразно приведените критерии:

- непосредствено след броя на рецензиите (рец.) е посочен *езикът на рецензираните произведения (първоизточника)*: *български* (б.) и *чуждестранен* (ч.);
- след сиглата за чуждестранен език (ч.) е изтъкнат и допълнително конкретният език на рецензираната творба: английски /англ./, немски (нем.), фарси, френски (фр.), хърватски (хърв.), руски (рус.), сръбски (ср.);

- след отбелязания набор от данни зад коса черта е посочен и броят на книгите (кн.) с авторството или съставителството на съответното лице, на чийто фон се наблюдава битуването на критичният библиографски жанр – рецензирането;
- рецензиите на *езиковите речници*, в които има лексикални масиви – освен на български език, и на други езици, макар и тези речници да са издавани в България, – се отразяват както рецензии на книги, написани на чуждестранен език;
- рецензирането на международни научни сборници (с участието на лица от други страни, които пишат на различни езици), издадени в България, е отразено като принадлежащо на българската книгоиздателска традиция;
- следва да се отбележи, че всички биобиблиографии в приведения свод са *пълни* – само две от тях – тези на НВ и АК – са *строго подборни* във връзка с особено високата публикационна активност на лицата.

Персоналии, в библиографираното по алманаха творчеството на които се наблюдава *рецензиране*, изучено de visu за целите на привеждания анализ:

Красимира Александрова (*КА*: NN 58-68: 11 рец. – 10 б. ; 1 ч.: англ., фр., рус. / 6 кн.);

Николай (*НВ*: NN 159-244: 86 рец. – 80 б. ; 6 ч.: англ., фр., рус. / 18 кн.);

Марина Енчева (*МЕ*: NN 27-28: 2 рец. – 2 б. / 3 кн.);

Събина Ефтимова (*СЕ*: NN 110-112: 3 рец. – 3 б. / 8 кн.);

Пламена Златкова (*ПЗ*: NN 19-20: 2 рец. – 2 б. / 0 кн.);

Нели Костова (*НК*: NN 41-43: 3 рец. – 2 б. ; 1 ч.: рус. / 17 кн.);

Александра Куманова (*АК*: NN 192-242: 51 рец. – 31 б. ; 20 ч.: англ., фарси, фр., хърв., рус. / 60 кн.);

Мария Младенова (*ММ*: NN 230-261: 32 рец. – 19 б. ; 13 ч.: англ., рус., ср. / 27 кн.);

Поли Муканова (*ПМ*: NN 28-31: 4 рец. – 3 б. ; 1 ч.: англ., рус. / 1 кн.);

Донка Правдомирова (*ДП*: NN 108-118: 11 рец. – 11 б. / 11 кн.);

Евгения Русинова (*ЕР*: NN 163-193: 31 рец. – 23 б. ; 8 ч.: нем., рус./ 2 кн.);

Юлия Савова (*ЮС*: NN 74-80: 7 рец. – 4 б. ; 3 ч.: фр., рус. / 4 кн.);

Таня Тодорова (*ТТ*: NN 168-173: 6 рец. – 6 б. / 18 кн.);

Иванка Янкова (*ИЯ*: NN 129-134: 6 рец. – 6 б. / 23 кн.).

Следва специално да се изтъкне, че привеждането тук на изложената библиометрична картина не цели в никакъв случай каквато и да е – и ни най-малкото: някаква еднолинейна, каквато е всяка количествена, – форма на персонификация на интерпретираната информация.

Пишещият тези редове стои на ясната и принципната позиция, която той вярно следва: над количествените се намират качествените, семантичните, хуманитарните измерения на информацията, които за многомерни, поливалентни, многообразни.

И ВСЯКО ЦВЕТЕ ИМА СВОЕТО МЯСТО ПОД СЛЪНЦЕТО!

Статистическата стратификация е приведена тук единствено с цел – на микроравнището на наблюдаване на информационните реалии (*автор* и *рецензент*) – да бъде намерена поантата на семантичното основание за типологизация на

поведението (мисленето) на творците на информатизацията *по кардиналата „автор – рецензент"*…

Поантата – класификационният признак – на това изследване позиционира реалиите – *рецензиите* като *предмет* (на проучването), съотносим с принципно двоичния негов ментален *обект – кардиналата „автор – рецензент"*.

Обозначеното амалгиране позволява да се проникне в глъбинната СЪЩНОСТ на *субекта (автора – рецензент)* по СЪДЪРЖАНИЕТО на рецензираната от него продукция като семиологично цяло.

А *рецензентът/рецензентите* внася/внасят менталната си битност в библио-инфоноосферата и като *автор/автори* на монографична продукция, но и като специфично личностно субективно съотнасяне с плуралистичното многомерно многообразие от гледища и ценности...

V. Хуманитарни измерения на типологичната диада на интелектуална собственост „автор – рецензент"

Приведената линейна библиометрична картина на рецензирането, наблюдавано в творчеството на персоналиите, библиографирани в алманаха, показва:

1. В определени случаи съществува право пропорционална зависимост *по кардиналата „автор – рецензент"* – при висок ръст на публикуване на монографии от едно лице (общи и отраслови библиографски справочници, речници, монографии, научни сборници, учебна литература, биобиблиографии): именно при такъв ръст има и подчертано висок интерес към рецензирането на научното творчество на други автори (*НВ, АК*), което разкрива рецензирането като проява на склонност и към *дедукция*, и като внимание към „*другия*" – автора на рецензираното (в см. – на различни /сходни/противоположни/частично препокриващи се възгледи) в науката;

2. Среща се и относително висока активност на рецензиране при лица, при които отсъства подчертан вкус към създаване на собствена монографична научна продукция, което е по-скоро особеност на един специфичен *колекционерски* дух към съществуващите интелектуални плодове около нас, и той не се обвързва (от *рецензента* на тези плодове) с потребност да се обобщава собствения (на *рецензента*) познавателен акт, чрез който той (*рецензентът*) встъпва и в ролята си на *автор* на по-пространни форми на изложение на собствените си идеи и виждания (*ЕР*);

3. Очевидно е, че фокусирането като проява на системен поглед върху двете полюсни тенденции –

а) на съвпадане на интензитета на intentio`то на едно и също/едни и същи лице/лица – и като *автор/автори* (на монографична продукция), и като *рецензент/рецензенти* (на монографична продукция) (вж: по-горе – пункт 1) *и*

б) на явна диспропорция: относително висока активност на едно и също / едни и същи лице/лица – като *рецензент/рецензенти* (на монографична продукция) и очевидно нисък коефициент на афинитет на едно и също/ едни и същи лице/лица – като *автор/автори* (на монографична продукция) (вж: по-горе – пункт 2) – е културолого-феноменологично свидетелство за относително самостоятелните и самоценни характери и на *авторството*

(*автор/автори*), и на *рецензирането* (*рецензента/рецензентите*) на монографична продукция;

4. Обезпокоителна – като форма на отчужденост от интерактивния свят на познанието – е установяваната от наблюдението заглъхваща като цяло линия от страна на представители на по-младото поколение изследователи – в сравнение с техните предшественици, проектираща естествената ниска нагласа към рецензиране на научни издания, създавани и от колеги, и от други изследователи от страната и по света (*МЕ, СЕ, ПЗ*);

5. Рецензирането на чуждестранна литература от български автори – изследователи на библиотечно-информационната сфера, ни посочва всички нас – тези, които се проявяваме в качеството си на рецензенти, – като *полифонична многообразна професионална общност* по информатизация, която се съотнася с интелектуалните езикови трасета на информационно моделиране на *английски, немски, фарси, френски, хърватски, руски, сръбски езици*;

6. Възможно е и извеждането – чрез прилагане на културолого-феноменологичния подход на познание [3] – на **семиологични типове на рецензиране от страна на българските автори**, които, погледнати като холистично ментално цяло, структурират своеобразно семантично огледало на мисленето на изследователите, генериращи *диалогичния дискурс на интелектуалната собственост по кардиналата „автор – рецензент“*:

- БЕЛИНСКИ – по името на знаменития руски литературен критик, оказал огромно влияние върху творчеството на съвременните му писатели (А. С. Пушкин, Н. В. Гогол, Ф. М. Достоевски): *НВ*, който чрез *рецензиите си на произведенията на българските писатели системно и последователно изгражда дискурса не само на литературната критика – форма на критическата библиография, но и на библиотечната библиография, корелираща с историографията – база за енциклопедични сводове* – каквато е „Златната христоматия на България“ (Кн. 1-3 – разл. изд.: 2013–2018); *патриаршеското си кредо* към творчеството на българските писатели *НВ* проявява и към *партньорите си по информатизация на обществото – информационното общество*, с което внася една забележителна естетика на хуманизъм в библио-инфо-ноосферата – белег на нейната *конвергентност*;
- БИБЛИОГРАФОВЕД – осмисляне на *библиографските и историографските трудове* и от миналото, и от *конвергентната парадигма на познание* на библио-инфо-ноосферата с *историографско и архивно intentio* и към националния, и към световния дискурс на информатизацията: *АП*;
- ВИЗИОНЕР – в смисъл на *мечтател*, който разработва *методологични инструменти на информатизацията* и е в ролята на тютор (ментор) на младите архитекти на библио-инфо-ноосферата: *АК* (квалификацията е направена на 15.02.2021 г. /вж: с. 6 на Т. XVI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“ – 2021. – Под печ./ от членовете на редакционните съвети на ръководените от *АК* поредици на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ“ – „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“» (Т. I-XV – 2008-) и „Факлоносци“ (Сер.: I-XXX – 2010-), чиито общо 46 тома библиографска и историографска учебна и справочно-енциклопедична литература към м. април 2021 г. подхранват 16 *е-*

библиотеки на Студентското научно общество при УниБИТ (2005-), стратифицирани по линия на ежегодните научни конференции на формацията с международно участие (Конф. I-XVI – 2005-), ръководени от *АК*; тези *е*-библиотеки са първите в България; цит. традиционна и *е*-продукция е удостоена с галапремиера на УниБИТ на 8.04.2021 г. <https://www.unibit.bg/news/news-events/Remote-gala-premiere-of-UniBIT>);

- ГЕЙЗЕР – буквално: *извор* – тук: по името на героя на философската повест на М. Фриш „Човекът се появява през холоцена“, който следва *повелите на душевната си тектоника*, колекционирайки свидетелства на човешката памет от енциклопедии и справочници, фондове и каталози: *ММ*, която сама се превръща в ходеща *енциклопедия на сведения за личностите и дейностите на небосклона на българската библиотечна действителност – и от историческото минало, и от съвремието*;
- ЕРУДИТ – задълбочено *интерпретиране на върхови достижения в създаването* на *информационни картини на библиотечната сфера* като част от хуманитарното универсално познание с измерения и у нас, и по света: *ЮС*;
- КЛЪСТЕР – комплексен универсален библиотековед и архитект на информатизацията, представящ *архитектониката на свързаност на информационните реалии* от позицията на познаване на *планетарния калейдоскоп на библиотечно-информационната наука, практиката на библиотечното дело и регламентиращите ги международни документи и стандарти в сферата на библиотечно-информационното образование*: *ТТ*;
- НАБЛЮДАТЕЛ на *научното творчество на предшествениците – съвременници*, което се осмисля с автентичните критерии на *новата интердисциплинарна парадигмална естетика на по-младшата генерация изследователи*: *МЕ, ПЗ*;
- ОРГАНИЗАТОР на по-младото поколение изследователи на библио-инфо-ноосферата, чиито трудове се осмислят като *многовекторно изграждане със стратегически, управленски и исторически дискурс на информатизацията с дългосрочна перспектива*: *ПЯ*;
- СТРОИТЕЛ на *нова хуманитаризираща инфраструктура на библио-инфо-ноосферата*: *КА*, който, бидейки научен и библиографски редактор на библиографски и историографски трудове, ги обогатява и преосмисля чрез техни *когнитологични рецензии* с парадигмално *intentio за идеалното*, поради което достига до съществени резултати в облагородяване и усъвършенстване на реалната информационна среда и с лекота *свързва дискурсите на националното, регионалното и международното*;
- СЪМИШЛЕНИК – оценител на възгледи и позиции, касаещи и философията, и модерната практика на библиотечно-информационната действителност, свързани и с историческия контекст, и формиращите се съвременни измерения на библио-инфо-ноосферата: *НК*;
- ТЕЗЕЙ – влизащ от самата зора на творческия си път в сърцето на *лабиринта на изучаваната научна специализация* (нем.: Fach), на която се отдава изцяло и която превръща в свое жизнено кредо: *СЕ*;

- ХУМАНИСТ – фокусиране на *документалния поток като част от хуманитарните измерения на информацията*, с което обозначава категорично *конвергентната линия* на познание в библио-инфо-ноосферата: *ПМ*;
- ПОЛИФОНИСТ – оглеждане, описание и изучаване на завидно широко *многообразие от явления, процеси и фактори на конфигуриращите се феномени на конвергенция на информатизацията* като очертаване на контурите на предизвикателството: те в бъдеще да бъдат свързани в системна картина: *ЕР*.

7. Загатнатите тук феноменологични типове на рецензиране (тип/типове *рецензент/рецензенти*), въвеждани в информационната реалност от българските автори в сферата на информатизацията, проявяват особености на регистри и партии в многогласието от гледища и позиции. Това са прояви на РАЗЛИЧНИ СЪЩНОСТИ на *диалогичния дискурс на интелектуалната собственост по кардиналата „автор – рецензент"* като разпръскваща се интерактивна форма на менталност. Тази полифония от многогласие е с тенденция за роене на жизнена РАЗНОРОДНОСТ. Структурираното многообразие от ликове на *рецензента/рецензентите* е ефективно да бъде третирано като именуемо – в съответствие с кристализиращите различни типове поведение и ценностни ориентации (на *рецензента/рецензентите*). Очевидно е, че природата на именуването на очертаващата се полифония на *диалогичния дискурс на интелектуалната собственост* (*по кардиналата „автор – рецензент"*) – като отражение на проява на неоднородно и непредвидими фиксирани същности от различно равнище на обобщение (абстрахиране) – следва да е ПРИНЦИПНО РАЗНОРОДНА, РАЗНОСЪЩНОСТНА и МНОГОРАНГОВА. По този начин в основата на приведената типологизация акцентът е поставен върху емпиричното компаративистично изучаване de visu на анализирания свод от рецензии, отворен към бъдещите му очаквани и неочаквани трансформации и интерпретации.

VI. Обобщение

Постмодерната парадигма на познание активира интереса към рефлексията на човекоцентричния свят на информатизацията и особено – към интелигибилния му идеален компонент като към постоянно трансформиращ се негов невролингвистичен комплекс за създаване, търсене и разпространение на информация. В тази връзка разкритото тук многообразие на формите на *диалогичния дискурс на интелектуалната собственост по кардиналата „автор – рецензент"* е особено ценен когнитивен инструмент за свързаното третиране на рецензиите и авторите в библио-инфо-ноосферата.

Избирането на ценностна ориентация и линия на когнитивно поведение от страна на настоящите и бъдещи рецензенти е своеобразно конструиране на семантичен език на ценностите: **защо се рецензира – какво се казва чрез рецензирането.**

Чрез този идеален морален код *рецензентите* оставят реална следа в идеалното информационно пространство за собствената си менталност като постоянно пребиваваща в трансформиращо се взаимодействие с рецензираното интеракция.

А информационното пространство е бездънният кладенец, от глъбините на който се внедряват импулсите и императивите на усъвършенстване в реалната информационна среда.

Ясно наблюдаема и възпроизвеждаща трасета на установяване на връзки между порядъците на информационно моделиране (реалността и съзнанието), тази интелигибилна роля на изследователя – *рецензент*, е също принадлежащ му негов – интелектуален – отпечатък, който е не по-малко значим от съответната предметност (фах) на неговия интерес (принос) в познанието.

В системната философско-информационна картина на света менталният свят на съзнанието онтологично е толкова важен – колкото и физическият свят на информационните реалии. И е истинско предизвикателство за настоящите и бъдещите *рецензенти* да осъзнават още на студентската скамейка кой тип *рецензент* явяват, носят, внедряват чрез себе си, когато рецензират: *„Ние сме устата на пространството"* – Арс. А. Тарковски (прев. А. К.).

Защото всяка рецензия е модел на интерактивна хармония или дисонанс на комуникациите в библио-инфо-ноосферата. Този модел открито се съотнася с менталността на интерпретирания автор.

Намирането на баланса между **аспектите на специализация** (фах) и **фундаменталните знания** (интелектуалната собственост на философските картини, метасистемите концепциите) *по кардиналата „автор – рецензент"* е когнитивна задача на постмодерното време.

Диадата *„автор – рецензент"* е рационален идеален многомерен измерител на личностния потенциал в познанието. С усилващ се от технотронната мембрана – памет на библио-инфо-ноосферата глас този ментален измерител неизменно и неизбежно оповестява постоянно КОЙ СИ.

REFERENCES

1. **IFLA** Guidelines for Professional Library and Information Science (LIS) Education Programmes. Prepared by the LIS Education Framework Development Group of the IFLA Building Strong LIS Education Working Group. Den Haag : IFLA, DRAFT – February 3, 2021. 14 p.
2. **Tabula** gratulatorum [XIV] : Систематизиран *хронолог.-азб.* Библиогр. списък на публ. на членовете на Студентск. науч. о-во при УниБИТ ; Показалец на *рец. кн.*, подредени по *хронолог. на публ. на рец.* ; ... по *азб. ред* ; ... по *хронолог. на изд.* ; Библиометр. *стратификация* на Показалеца на *рец. кн.* по *хронолог. на изд.* ; Показалец на *рец. период. изд.*, подредени по *азб. ред* ; Показалец на *рец. науч.-докум. филми*, подредини в *азб. ред* ; Систем.-азб.-хронолог. показалец на *период. изд., антолог., межд. науч. сб., др. моногр. изд. и е-сайтове*, подредени по *азб. ред*, а самите публ. – по *хронолог.* ; Ключ към Систем.-азб.-хронолог. показалец ... / състав. **А. Куманова** ... [и др.]. // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). Т. 14, 2019, с. 7-458 : 2581 ном. назв. Други състав.: Н. **Василев,** И. **Камбурова,** М. **Траянова**.
3. **Василев**, Н. Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите [: Рец. за кн.: **Куманова**, А. Апостоли на инфосферата : Наблюдение на ценностите : Увод в онтологията на триединството „Информ. – наука – школа" : Учебник за студенти по когнитолог. биобиблиогр. портретиране на персоналии в дисциплините от информ.-комуникативния цикъл на знанието : [Т. Топалова, Л. Георгиев, С. Ленкова, Е. [Нерлих–]Златева, Б. Десев, Т. Бончева, М. Василев, В. Младенова, С. Кралев, Т. Арабаджиева, Б. Паунов, Е. Георгиева] / Науч. ред. С. Денчев ; Обща ред. Н. Василев (послеслов: Теоретичният монумент „Информация – наука – школа"). София, 2010. Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библ. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технологии, базирано от *единствените прижизнени биобиблиогр. на персоналиите*, направени от авт. в създадения от него стил на когнитолог. портретиране на учени и дейци на културата]. // *I Издател* (В. Търново), 2010, N 4, с. 59–60.

4. **Денчев**, Стоян, Александра **Куманова**. Paradigma infinitas : Философия, историография и когнитология на формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (Послеслов на рец. или От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : [Рец. за кн.: **Катедра** „Библиотекознание и библиография“ : алманах по случай 70-год. на Унив. по библиотекозн. и информ. технолог. и 70-год. от направения през 1950 г. от проф. Т. Боров проектоплан за създаване на катедра по библиография при Държ. библ. инст. / състав. Н. Костова ; науч. ред. Н. Василев ; предг. Е. Русинова ; рец., послесл. С. Денчев, А. Куманова ; консулт. М. Младенова. София, 2020. Съдържа: Думи на ректора / И. Петева ; биобилиогр. на: Т. Арабаджиева, Г. Драганов ; автобиобилиогр. на: А. Куманова, М. Младенова, Т. Тодорова, И. Янкова, Н. Костова, Д. Правдомирова, К. Александрова, М. Енчева, В. Загоров, Р. Кръстева, Е. Русинова, Ю. Савова, Д. Стойкова, С. Ефтимова, П. Златкова, П. Муканова, М. Борисова, Н. Василев, И. Цветанска. Именен показалец]. // *Катедра* „Библиотекознание и библиография“ : алманах по случай 70-год. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. и 70-год. от направения през 1950 г. от проф. Т. Боров проектоплан за създаване на катедра по библиография при Държ. библ. инст. София, 2020, с. 355-538. Библиогр. в 255 ном. бел.
5. **Куманова**, Александра. Novum paradigma infinitas : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум / ред. С. Денчев – науч. ред. ... [и др.] ; предг. и рез. А. Куманова ; епилог К. Александрова ; рец. В. Велев ... [и др.] ; граф. С. Спасова. София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020. 244 с. : с 4 ил., 2 табл., 4 граф.
   Други ред.: Н. Василев, Н. Казански, А. Кенън, М. Соколова ; библиогр. ред. К. Александрова, Д. Ралева, С. Филипова, М. Максимова. Други рец.: И. Линден, М. Куманов. Именен показалец, топонимен показалец. Юбил. изд., публ. в навечерието на 120-год. от рожд. на проф. Т. Боров (30 януари 1901 – 27 май 1993) и 80-год. от основаването на Бълг. библиогр. инст. – 22 март 1941 г., посветено на 70-год. от придобиването на статута „държавна“ на Нац. библ. „Св. Св. Кирил и Методий“ – 23 януари 1950 г. и 70-год. от създаването на Държ. библ. инст. – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог. – 1 ноември 1950 г.
   Ново изд. – 2020 / Стол. б-ка – София.
6. **Куманова**, Александра. Paradigma secundum (Образци на синтеза на теорията и практиката в две стъпки на обхват на библио-инфо-ноосферата като вестител на планетарната хуманитаристика : компаративистичен прочит на емблематични кн.) : [Рец. за кн.: 1) **Лидерство** в библиотечния мениджмънт : Науч. кн. по повод 10 год. Катедра „Библиотечен мениджмънт“ при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. : [Тр. на преподавателите (2008-2018)] / И. Янкова и др. ; Фоторазказ К. Планска-Симеонова ; встъп. ст. И. Янкова, Т. Тодорова ; библиогр. ред. С. Ефтимова ; науч. рец. С. Денчев, А. Куманова. София, 2018. Библиогр.: 1034 ном. назв. Други авт.: Т. Тодорова, И. Арсенова, М. Аргирова-Герасимова, М. Модева, Р. Василева, Л. Парижкова, Е. Савова, С. Станчева, Д. Стойкова, Т. Тренчева, С. Ефтимова, Е. Цветкова, К. Планска-Симеонова ; 2) **Библиотечният** и информационен мениджмънт : 10 год. постижения и предизвикателства : Науч. сб. с докл. от Науч. конф. по повод 10 год. от създаването на катедра „Библиотечен мениджмънт“ при Унив. по библиотекознание и информ. технологии – София, 4 дек. 2018 г. / С. Денчев и др. ; състав. и уводни думи Т. Тодорова, Е. Цветкова ; науч. ред. И. Янкова, Р. Василева ; граф. дизайн и кор. К. Планска-Симеонова ; науч. рец. С. Денчев, И. Петева. София, 2018. Библиогр. и рез. – към докл. Други авт.: Т. Тодорова, И. Янкова, И. Дамянова, М. Бук (Michael H. Boock), А. Алтай (Ahmet Altay), М. Петева, С. Ефтимова, М. Модева, Р. Василева, Т. Тренчева, К. Иванова, Е. Савова, И. Арсенова, Л. Парижкова, И. Влъчкова, Д. Стойкова, Д. Димитрова, С. Станчева, М. Борисова, М. Костова, В. Аврамова, С. Ангелова, К. Планска-Симеонова, Е. Цветкова. // *Библиотека* (София), N 5, с. 75-91 : ил. Библиогр.: 29 библиогр. ед. в 23 ном. бел. *Рез. на англ. ез.*

BIBLIOMETRIC PROSCOPY AND HUMANITARIAN DIMENSIONS OF THE TYPOLOGICAL DYAD OF INTELLECTUAL PROPERTY *AUTHOR-REVIEWER*: MONOGRAPHIC EDITIONS IN A REFERENCE-ENCYCLOPEDIC CONTEXT
(Mental interactions for successful professional development)

Prof. DSc Alexandra Kumanova
Department of Library Studies and Bibliography
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: a.kumanova@unibit.bg

Abstract: *It is made a bibliometric reference-information picture* ***de visu*** *of the reviewing of monographic editions in languages at State Library Institute – University of Library Studies and Information Technologies (general and subject bibliographies, dictionaries, monographs, scientific collections, training literature, bio-bibliographies) on the secondary-documental historiographic basis of the almanac of the University "Department of Library Studies and Bibliography" (Sofia, 2020). Are delimited the functional paradigmatic activities of the authors of these works and their reviewers un the framework of the IFLA Guidelines for Professional Library and Information Science (LIS) Education Programmes. Prepared by the LIS Education Framework Development Group of the IFLA Building Strong LIS Education Working Group. – Den Haag : IFLA, DRAFT – February 3, 2021). Are determined the phenomenological types of reviewing of Bulgarian authors which are revealed as semantic mirror of researchers, generating dialogic discourse of the intellectual property "author – reviewer". The cynosure of the study is the revealing of white fields for reviewing in which elucidation is the modern interactive factor for successful professional development of the researchers.*

Keywords: *intellectual property, dialogic mental discourse, cardinal "author – reviewer" (mental typology and semantics), professional development (factor and interactions).*

Цитирай като: Куманова, Александра (2021). Библиометрична проскопия и хуманитарни измерения на типологичната диада на интелектуална собственост „Автор – Рецензент" : монографични издания в справочно-енциклопедичен контекст (ментални интеракции за успешно кариерно развитие). *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 190-201.

Citation: Kumanova, Alexandra (2021). Bibliometric Proscopy and Humanitarian Dimensions of the Typological Dyad of Intellectual Property Author-Reviewer: Monographic Editions in a Reference-encyclopedic Context (Mental interactions for successful professional development). *Intellectual property in the new (ab)normal*. Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 191-201.

ПО СТЪПКИТЕ НА ПРОФ. ТОДОР БОРОВ В СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ БИБЛИОГРАФСКИ ИНСТИТУТ И ИНФОРМАЦИОННИЯ БУМ

Докторант Илияна Камбурова
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: i.kamburova@unibit.bg

Резюме: *В статията са представени първите стъпки в изграждането, и израстването на българското образование в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието, проследявайки развитието на българския библиографски институт, като специфично българско учреждение, от конкретно познаване и дълбоко осъзнаване нуждите на българската национална, култура.*

Ключови думи: *Български библиографски институт, проф. Тодор Боров, информационни системи, информационния бум.*

Информационният бум, настъпил у нас през 40-те години на XX век дава началото на библиотечно-информационното дело и образование. Този информационен бум се заключава в третирането и разпространението на световно (международно) равнище на информационните системи от различен ранг. Промените, настъпили в информационните системи, неминуемо дават отражение и по отношение на развитието на българското образование в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието [3]. Появяват се нови изисквания към институцията библиотека, като от нея се очаква тя да стане информационен и образователен център, чиято главна цел е на базата на собствените си колекции от информационни ресурси, включително и електронните библиографски бази данни и каталози, да стане част от кооперираните библиотечни системи. В нашия век информационният бум се е развил още повече, заради достъпността до информацията и информираността и глобалната мрежа Интернет [1].

Библиографията е единствената наука, помагаща ни да представим информацията по-кратко, точно, и ясно. Днес и преди библиографията помага да схематизираме големия обем от информация, да я направим по-лесно откриваема. Но преди повече от 80 години, група от учени начело с проф. Тодор Боров и проф. Александър Теодоров-Балан разбират важността ѝ, малко след това започват борбата за създаването на Българския библиографски институт.

Институтът е основан формално през 1939 г. С помощта на доброжелателите Цветана Събева по мъж – Цветана Димитрова Рашева, по професия зъболекар, която на 4 август 1938 г. пише своето завещание (вж. Илюстрация 1), в което е упоменато, че завещава жилищна кооперация в гр. София на ул. „Цар Крум“ 15 на Българска академия на науките за създаване на фонд, който да послужи за основаването на един автономен Български библиографски институт на д-р Никола В. Михов.

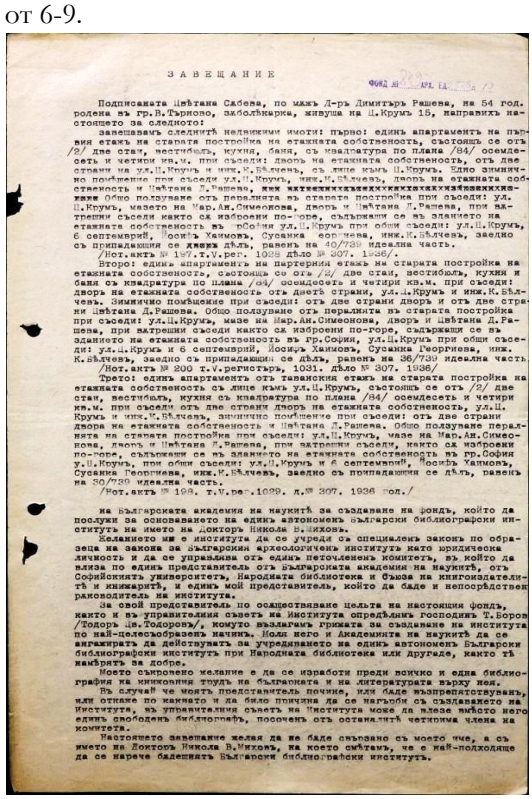
„Желанието ми е институтът да се учреди със специален закон по образец на Закона за Българския археологически институт, като юридическа личност и да се

управлява от един петочленен комитет, в който да влиза по един представител от Българската академия на науките, от Софийския университет, Народна библиотека и Съюза на книгоиздателите и книжарите и един мой представител, който да бъде непосредствен ръководител на института. ... За свой представител по осъществяване целта на настоящия фонд, както и на управителния съвет на Института определям господин Тодор Боров (Тодор Цв. Тодоров), комуто възлагам грижата за създаване на института по най-целесъобразен начин. Моля него и академията на науките да се ангажират да действат за учредяването на един автономен Български библиографски институт при Народна библиотека или другаде както те намерят за добре."

Завещателката моли като съкровено желание

„...да се изработи преди всичко една библиография на книжовния труд на българката и на литературата върху нея. Също така желае завещанието да не бъде свързано с нейното име, а с името на Доктор Никола В. Михов, на което смятам, че е най-подходящо да се нарече Българския библиографски институт."

Цялото завещание е представено и може да се прочете в илюстрация 1 в машинописен вариант за по голяма яснота, а ръкописният оригинал се съхранява в НБКМ, като част от фонда на проф. Тодор Боров с архивна единица 2528 листове от 6-9.

ЗАВЕЩАНИЕ

Подписаната Цвѣтана Сабева, по мжж Д-рь Димитръ Рашева, на 54 год. родена въ гр.В.Търново, заболѣкарка, живуща на Ц.Крумъ 15, направихъ настоящето за следното:

Завещавамъ следнитѣ недвижими имоти: първо: единъ апартаментъ на първия етажъ на старата постройка на етажната собственость, състоящъ се отъ /2/ две стаи, вестибюлъ, кухня, баня, съ квадратура по плана /84/ осемдесеть и четири кв.м. при съседи: дворъ на етажната собственость, отъ две страни на ул.Ц.Крумъ и инж.К.Вѣлчевъ, съ които имотъ Ц.Крумъ. Едно зимнично помѣщение при съседи ул.Ц.Крумъ, инж.К.Вѣлчевъ, дворъ на етажната собственость и Цвѣтана Л.Рашева, ~~~~~ Общо ползуване отъ пералнята въ старата постройка при съседи: ул. Ц.Крумъ, мазето на Мар.Ан.Симеонова, дворъ и Цвѣтана Л.Рашева, при вѣтрешни съседи както сж изброени по-горе, съпържащи се въ единното на етажната собственость въ гр.София, ул.Ц.Крумъ при общи съседи ул.Ц.Крумъ и 6 септемврий, Йосифъ Хаимовъ, Сусанна Георгиева, инж. К.Вѣлчевъ, заедно съ принадлежащи се дѣлъ, равенъ на 40/739 идеална часть.

/Нот.актъ № 197,т.I рег. 1028 дѣло № 307. 1936/.

Второ: единъ апартаментъ на партерния етажъ на старата постройка на етажната собственость, състоящъ се отъ /2/ две стаи, вестибюлъ, кухня и баня съ квадратура по плана /84/ осемдесеть и четири кв.м. при съседи: дворъ на етажната собственость отъ двѣтѣ страни, ул.Ц.Крумъ и инж.К.Вѣлчевъ. Зимнично помѣщение при съседи: отъ две страни дворъ и отъ две страни Цвѣтана Л.Рашева. Общо ползуване отъ пералнята въ старата постройка при съседи: ул.Ц.Крумъ, мазе на Мар.Ан.Симеонова, дворъ и Цвѣтана Л.Рашева, при вѣтрешни съседи както сж изброени по-горе, съпържащи се въ единното на етажната собственость въ гр.София, ул.Ц.Крумъ при общи съседи ул.Ц.Круъ и 6 септемврий, Йосифъ Хаимовъ, Сусанна Георгиева, инж. К.Вѣлчевъ, заедно съ принадлежащи се дѣлъ, равенъ на 36/739 идеална часть.

/Нот.актъ № 200 т.V.регистъръ, 1031. дѣло № 307. 1936/

Трето: единъ апартаментъ отъ таванския етажъ на старата постройка на етажната собственость съ лице къмъ ул.Ц.Крумъ, състоящъ се отъ /2/ две стаи, вестибюлъ, кухня съ квадратура по плана /84/ осемдесеть и четири кв.м. при съседи отъ две страни дворъ на етажната собственость, ул.Ц. Крумъ и инж.К.Вѣлчевъ, зимнично помѣщение при съседи: отъ две страни двора на етажната собственость и Цвѣтана Л.Рашева. Общо ползуване пералнята на старата постройка при съседи: ул.Ц.Крумъ, мазе на Мар.Ан.Симеонова, дворъ и Цвѣтана Л.Рашева, при вѣтрешни съседи, както сж изброени по-горе, съпържащи се въ единното на етажната собственость въ гр.София ул.Ц.Крумъ, при общи съседи: ул.Ц.Крумъ, 6 септемврий, Йосифъ Хаимовъ, Сусанна Георгиева, инж.К.Вѣлчевъ, заедно съ принадлежащи се дѣлъ, равенъ на 30/739 идеална часть.

/Нот.актъ № 198. т.V.рег.1029. л.№ 307. 1936 год./

На Българската академия на науките ще създаване на фонд, който да послуши за основаването на единъ автономенъ български библиографски институтъ на името на Докторъ Никола В.Михов.

Желанието ми е института да се учреди съ специаленъ законъ по образеца на закона за българския археологически институтъ като юридическа личность и да се управлява отъ единъ петочленен комитетъ, въ който да влиза по единъ представителъ отъ Българската академия на науките, отъ Софийския университетъ, Народната библиотека и Съюза на книгоиздателитѣ и книжаритѣ, и единъ мой предстовителъ, който да бъде и непосрѣдственъ ръководитель на института.

За свой представитель по осъществяване цельта на настоящия фондъ, както и въ управителния съветъ на института опредѣлямъ господинъ Т.Боров /Тодоръ Цв.Тодоровъ/, комуто възлагамъ грижата за създаване на института по най-целесъобразенъ начинъ. Моля него и Академията на науките да се ангажиратъ да действуватъ за учредяването на единъ автономенъ Български библиографски институтъ при Народната библиотека или другаде, както тѣ намѣрятъ за добре.

Което съкровено желание е да се изработи преди всичко и една библиография на книжовния трудъ на българката и на литературата върху нея.

Въ случай че моятъ представителъ почине, или бъде възпрепятствуванъ, или откаже по каквато и да било причина да се нагърби съ създаването на Института, въ управителния съветъ на Института може да влезе вмѣсто него единъ свободенъ библиографъ, посоченъ отъ останалитѣ четирима члена на комитета.

Настоящето завещание желая да не бѣде свързано съ моето име, а съ името на Доктоъ Никола В.Миховъ, на което смѣтамъ, че е най-подходящо да се нарече Българския библиографски институтъ.

Ако господинъ Д-ръ Никола В.Миховъ ме преживѣе, всички доходи отъ имотитѣ да се предавать нему докато е живъ, за да разполага съ тѣхъ както намѣри за добре. Следъ неговата смъртъ имотитѣ могатъ да бѣдатъ запазени, като се използуватъ доходитѣ имъ за фонда Български библиографски институтъ "Докторъ Никола В.Миховъ", или обърнати въ пари вложени въ държавни банки съ най-висока лихва, като цѣлия доходъ до учреждаване на Института отива за увеличаване на самия фондъ Библиографски институтъ, ,а следъ учреждаването му, както самия фондъ, така и всички доходи се оставятъ въ негово изключително разположение.

Това е моята последна воля и моля натоварениятъ лица да я изпълнятъ така както съмъ я изразила въ настоящето завещание.

Настоящето завещание направихъ свободно и съзнателно, въ пълно физическо, морално и умствено състояние и подписа едно мое съкровено желание, като го написахъ днесъ четвърти августъ хиляда деветстотинъ тридесеть и осма година.

Написала собственоръчно:

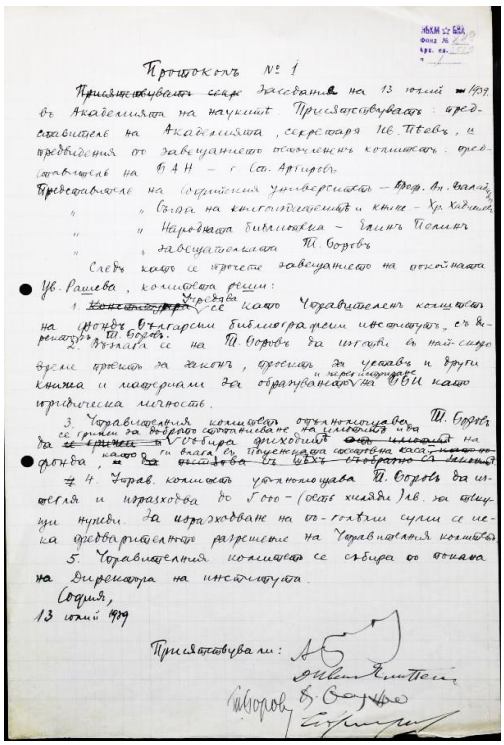
/п/ Цвѣтана Сабева по мжж Д-ръ Димитъръ Рашева.

4.VIII.1938. София.

Илюстрация 1. Машинен препис на завещанието Ф. 849 а.е. 2528 л. 10-11

В заседание на управителния съвет на Българската академия на науките (БАН) проведено на 12 юни 1939 г., едва 5 месеца след като завещателката Цветана Събева, по мъж Рашева е загинала, приемат завещанието и решават да се пристъпи към неговото изпълнение. Представителството на института както е написано и в завещанието е възложено на петчленен комитет, съставен от представители от Българската академия на науките – Ст. Аргиров; от Софийския университет – проф. Ал. Балабанов; от Народната библиотека – Елин Пелин (Димитър Иванов); от Съюза на книгоиздателите и книжарите – Хр. Христов Хаджи и Тодор Боров .

На илюстрация 2 е приложен Протокол от заседанието в БАН, един ръкописен и един печатен лист.

Протоколъ № 1

Присъствуваха: председателя на Академията, секретаря Ив. Тпевъ, и предвидения от завещанието споменатъ комитетъ: представителя на БАН – г. Ст. Аргиров

Председателя на Софийския Университетъ – Доц. Ал. Балабанъ

„ „ Съюза на книгоиздателитѣ и книжаритѣ – Хр. Хаджи

„ „ Народната библиотека – Елинъ Пелинъ

„ „ завещателката Т. Боровъ

Следъ като се прочете завещанието на покойната

Ув. Рашева, комитета реши:

1. Учредява се като Управителенъ комитетъ на фонда Български библиографски институтъ, съ директоръ Т. Боровъ.

2. Натоварва се на Т. Боровъ да изпълнява длъжностьта секретаръ-касиеръ на фонда.

3. Възлага се на директора да изготви въ най-скоро време проектъ за законъ, проектъ за уставъ и другитѣ книжа и материали за образуване и зарегистриране на Българския библиографски институтъ като юридическа личность.

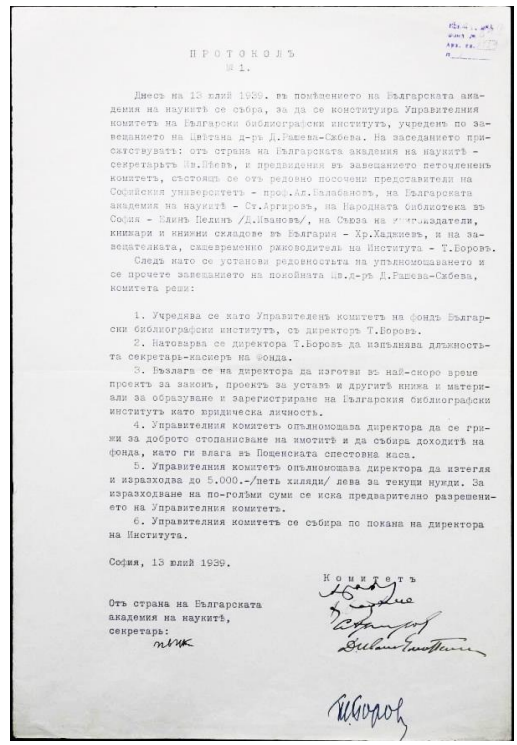
4. Управителния комитетъ опълномощава директора да се грижи за доброто стопанисване на имотитѣ и да събира доходитѣ на фонда, като ги влага въ Поценската спестовна каса.

5. Управителния комитетъ опълномощава директора да изтегля и изразходва до 5.000.-/пет хиляди/ лева за текущи нужди. За изразходване на по-голѣми суми се иска предварително разрешението на Управителния комитетъ.

6. Управителния комитетъ се събира по покана на директора на Института.

София, 13 юний 1939

Присъствували:

П Р О Т О К О Л Ъ
№ 1.

Днесъ на 13 юлий 1939г. въ помѣщението на Българската академия на науките се събра, за да се конституира Управителния комитетъ на Български библиографски институтъ, учреденъ по завещанието на цвѣтана д-ръ Д.Рашева-Събева. На заседанието присъствуватъ: отъ страна на Българската академия на науките – секретарятъ Ив.Пѣевъ, и предвиденитѣ въ завещанието петочленъ комитетъ, състоящъ се отъ редовно посочени представители на Софийския университетъ – проф.Ал.Балабановъ, на Българската академия на науките – Ст.Аргировъ, на Народната библиотека въ София – Елинъ Пелинъ /Д.Ивановъ/, на Съюза на книгоиздателитѣ, книжари и книжни складове въ България – Хр.Хаджиевъ, и на завещателката, сжщевременно ржководителъ на Института – Т.Боровъ.

Следъ като се установи редовностьта на упълномощаването и се прочете завещанието на покойната ив.д-ръ Д.Рашева-Събева, комитета реши:

1. Учредява се като Управителенъ комитетъ на фонда Български библиографски институтъ, съ директоръ Т.Боровъ.

2. Натоварва се директора Т.Боровъ да изпълнява длъжностьта секретаръ-касиеръ на фонда.

3. Възлага се на директора да изготви въ най-скоро време проектъ за законъ, проектъ за уставъ и другитѣ книжа и материали за образуване и зарегистриране на Българския библиографски институтъ като юридическа личность.

4. Управителния комитетъ опълномощава директора да се грижи за доброто стопанисване на имотитѣ и да събира доходитѣ на фонда, като ги влага въ Поценската спестовна каса.

5. Управителния комитетъ опълномощава директора да изтегля и изразходва до 5.000.-/пет хиляди/ лева за текущи нужди. За изразходване на по-голѣми суми се иска предварително разрешението на Управителния комитетъ.

6. Управителния комитетъ се събира по покана на директора на Института.

София, 13 юлий 1939.

Комитетъ

Отъ страна на Българската академия на науките, секретарь:

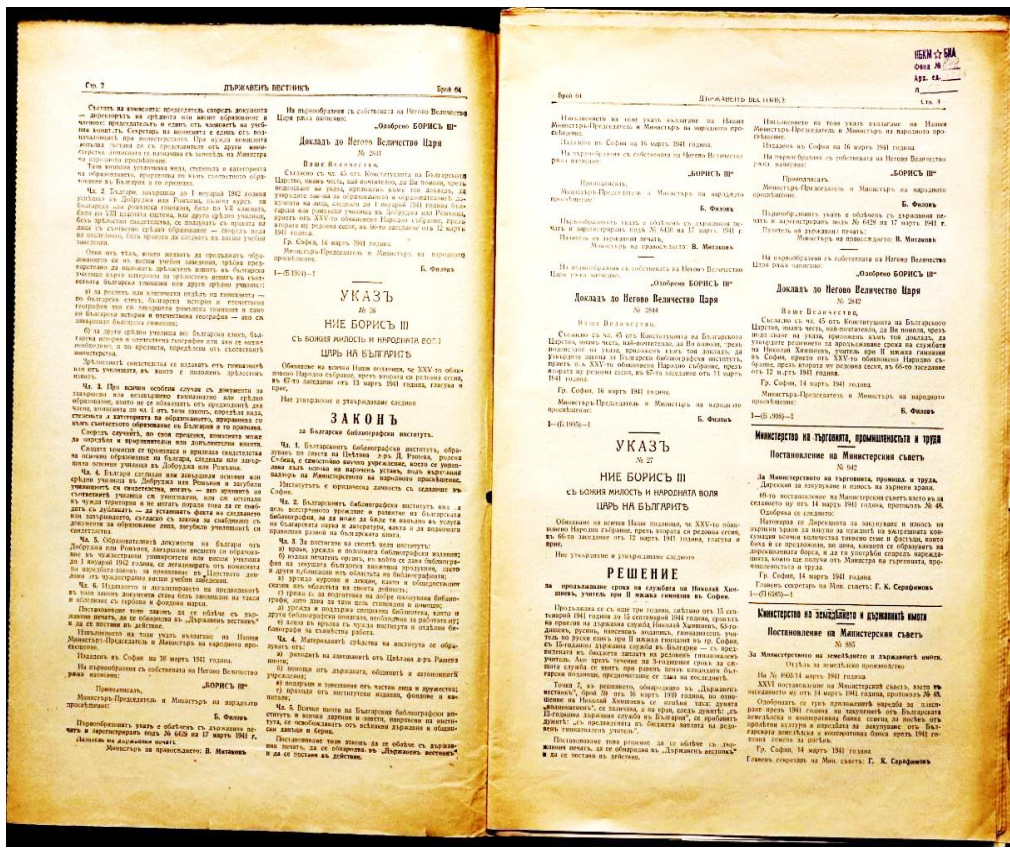
Илюстрация 2. а.е. 2529 л. 1-2 – Протокол №1 от заседанието в БАН. В ляво на илюстрацията – ръкописен вариант, в дясно – вариант на машинопис.

На заседание на представителния комитет на института проведено на 13 юли 1939 г., проф. Тодор Боров е избран за директор на Българския библиографски институт (ББИ), „... комуто възложи грижите да направи необходимите постъпки за оформянето на института като юридическа личност“[51]. По този начин Институтът започва своето формално съществуване, като на 04.01.1940 г. се зарегистрира като юридическа личност в Софийския областен съд под №774. С това решение вече

[51] Цитат от завещанието на Цветана Събева, по мъж Рашева.

всички имоти от завещанието се преписват на института, а директорът му поема отговорността за тях.

Управителният комитет продължава упоритата си работа и след големи усилия едва през 1941 г. се създава закон, публикуван в Държавен вестник, бр. 64 от 22 март същата година (вж. Илюстрация 3), с който Българският библиографски институт (ББИ) е утвърден официално като автономно научно учреждение с предвидения по завещанието Управителен комитет [2].

Илюстрация 3. Указ №26 ДВ 1941 г., брой 64, от 22 март Ф. 849 а.е. 2528 л. 55.

Формалното съществуване на института продължава, до народната победа на 9 септември 1944 г., тъй като, за да започне да изпълнява пълноценно поставените си задачи, е трябвало да се назначат като щатни служители няколко сътрудници. Това е станало възможно едва след като се открива нова ера за българската култура, до преди това ББИ е изпълнил минимална част от поставените им задачи. В този смисъл Българският библиографски институт е рожба именно на така наречената нова България, на социалистическо културно строителство. Институтът си поставя множество цели и задачи, в този точно вид, както се е изградил, в специфично българско учреждение, той израства от конкретно познаване и дълбоко осъзнаване на

нуждите на българската национална култура. „И няма защо да го търсим точно такъв навсякъде в чужбина“, с тези си свой думи Кремена Зотова иска да ни каже, че не е необходимо да се сравняваме с подобни институти в чужбина, защото там има други закони и правила [2]. Не случайно няколко поколения прогресивни български културни дейци са мечтали, и са правили опити да създадат в България библиографски институт. Но обществено-икономическите предпоставки за неговото реализиране не са били налице преди Девети септември. Едва след това добрата идея е може да получи и своето материално осъществяване: бурното развитие на прогресивната наука, нуждите на невиждането по-рано стопанско строителство в страната, постепенно засилващото се идеологическо преустройство на българската интелигенция, изграждащото се наново библиотечно дело, с две дума – културната революция, която България преживява, изисква и има нужда и от библиографска документация, от библиографско обхващане на цялата българска книжнина, на съветската книга, на цялата книжнина на чужди езици върху България. Това не е можело да бъде задача на нито една от съществуващите дотогава институции у нас, то е наложило създаването на самостоятелно учреждение за библиография в Народна Република България.

Някои от целите и задачите, които института си поставя са изпълнени по време на неговото съществуване до 1964 г., но други са поверени на отдели в тогавашната Народна библиотека „Васил Коларов“, преименувана Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) на 10 ноември 1989 г.

Част от задачите на института са:

- да изработи във формата на картотека
  а) общ репертоар на българските книги, с означение коя книга къде се намира;
  б) библиография на статиите в българския периодичен печат.
- да издава:
  а) периодичен орган, в който ще дава и текуща библиография на българската книга;
  б) различни или отделни библиографски справочници и трудове.
- да централизира библиотечната обработка на българските книги, като:
  а) изработи инструкции за описване на книги;
  б) издава готови картони с точни описания на новоизлизащите книги;
  в) изготви правила за класиране на книгите.
- да дава справки и сводна информации у нас и в чужбина по всички научни въпроси, като се опира, както на своя собствен справочен апарат и на библиотеката си, така и на сътрудничеството на чужди библиографски институти и справочни служби [3].

След изработване на инструкции за описване на книги, започва и преподаването им в института, първо между служителите, после се разработват 3, 6 и 12 месечни курсове за вече работещи библиотекари. А след като се разбира за тях започва и същинското обучение по библиотекознание, библиографознание и книгознание. Разработват се учебни планове за двугодишен и четиригодишен период

на обучение [4]. И така през 1950 г. се създава специално звено част от ББИ, което се занимава само с обучение на специалисти в тези области на науката, наречен Държавен библиографски институт (ДБИ). В тези години обществената ситуация, вече е променена и е назряла необходимостта да се обедини и осигури в едно учебно заведение комплексната образователна научно-теоретична и практико-приложна подготовка на специалисти в областта на библиотекознанието, библиографознанието и книгознанието [3].

Проф. Тодор Боров става редовен професор, и заема длъжността ръководител на катедрата Библиотекознание и библиография в Софийския университет през 1952 г., където е преподавал от 1943–1973 г. Постепенно отделите на Българския библиографски институт „Елин Пелин“ се прехвърлят към тогавашната Народна библиотека „Васил Коларов“ и през 1964 г. института спира своето съществуване. Петър Динеков казва за Тодор Боров: „И все пак имаше едно място, в което той беше вложил цялата си енергия, цялата си любов, цялата си научна култура – ББИ“ [1].

Българският библиографски институт е израснал постепенно заедно с укрепването на народната власт, минал е през немалко лъкатушения, но до края на съществуването си, се изгражда и заема все по-заслужено мястото на централно и ръководно научно-изследователско учреждение за библиография с функциите и на републиканска книжна палата. Към тази институция са се обръщат за помощ множество български и чуждестранни учени.

За това думите на Кремена Зотова, са актуални и днес, няма защо да търсим библиографски институти в чужбина и да се сравняваме с чужденците. Да института днес не съществува официално, той приключва работата си края на 1964 началото на 1965 г. (няма сведения и документи с точни дати). Но професор Тодор Боров и ББИ, са живи, предал знанието си на своите възпитаници и направил първите стъпки за на всички студенти на ДБИ днешен УниБИТ, за българското библиотечно-информационно образование.

REFERENCES

1. **Александрова**, Красимира. Библиографията в контекста на съвременната информационна парадигма : Черти на формирането / Красимира Александрова . - София : За буквите - О писменехъ, 2015 . - 296 с. ; 21 см.
2. **Зотова**, Кремена. Български библиографски институт : 1945-1955 / Израб. Кремена Зотова ; Под ред. на Тодор Боров . - София : Наука и изкуство, 1955 . - 96 с. ; 25 см . - (Поредица Отдел Трудове ; 2).
3. **Куманова**, Александра. Novum paradigma infinitas : Формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството : наука – практика – образование: компендиум / Александра Куманова . - София : Авангард Прима, 2020 . - 244 с. : с ил., портр.; 24 см.
4. **Фондообразувател** Тодор Боров, Опис № 1 Ф. 849, а.е. 2528-2529.

IN THE FOOTSTEPS OF PROF. TODOR BOROV IN THE ESTABLISHMENT OF THE BULGARIAN BIBLIOGRAPHY INSTITUTE AND THE INFORMATION BOOM

Iliana Kamburova, PhD Student
University of Library Studies and Information technologies
e-mail: i.kamburova@unibit.bg

Astract: *The article presents the first steps in building and growing Bulgarian education in the field of library science and bibliography, following the development of the Bulgarian Bibliographic Institute, as a specific Bulgarian institution, from specific knowledge and deep awareness of the needs of Bulgarian national culture.*

Keywords*: Bulgarian Bibliographic Institute, Prof. Todor Borov, Information Systems, Information Boom.*

Цитирай като: Камбурова, Илияна (2021). По стъпките на проф. Тодор Боров в създаването на българския библиографски институт и информационния бум. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехъ, с. 202-208.

Citation: Kamburova, Iliana (2021). In the footsteps of prof. Todor Borov in the establishment of the Bulgarian bibliography institute and the information boom. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 202-208.

ТЕМАТИЧЕН ПАНЕЛ 4
Е-УПРАВЛЕНИЕ
И ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ

THEMATIC PANEL 4
E-GOVERNANCE AND PROTECTION
OF PERSONAL DATA

ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА ЛИЦЕВО РАЗПОЗНАВАНЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Проф. д-р Габриела Белова [1], Гл. ас. д-р Анна Христова [2]
Катедра Международно право и международни отношения,
Правно-исторически факултет, Югозападен университет Неофит Рилски [1,2]
e-mail: gabrielabelova@gmail.com[1], e- mail: annayaneva2000@yahoo.com[2]

Резюме: *Технологиите за лицево разпознаване (Facial Recognition Technologies – FRT) представляват част от развитието на изкуствения интелект и все повече се прилагат от публични и частни субекти по света. По данни към 2019 г. 64 държави използват системи за лицево разпознаване. Понякога алгоритмите, заложени за функционирането на тези системи могат да доведат до известна предубеденост по етнически, расов или полов признак, предимно по отношение на чернокожи лица и жени. Последиците от подобни неточности са сериозни и имат негативен ефект върху правата на човека, когато например се извършва скрининг на тълпи по време на протести и демонстрации. Все повече започва да се говори за т.нар. алгоритмична дискриминация, тъй като всички инструкции към съответната машина са вследствие на въведени алгоритми. Алгоритъмът е набор от стъпки, създавани от програмисти, които обикновено са свързани с повтарящи се действия, изпълнявани вместо човека. Това обаче не означава, че те не могат да създават предпоставки за дискриминация преди всичко поради факта, че са проектирани от човека. И именно затова, според авторите, международното право и законодателството на ЕС, свързано със защитата на правата на човека, трябва да осигуряват строга нормативната рамка, която следва да бъде съблюдавана при разработването и внедряването на технологиите за лицево разпознаване.*

Ключови думи: *технологии за лицево разпознаване, изкуствен интелект, дискриминация, права на човека.*

През 2020 г. в рамките на Европейския съюз бяха оповестени намеренията на Европейската комисия за регулиране на развитието на високите технологии и изкуствения интелект, като през есента на същата година Европейският парламент прие Резолюция с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии [6]. На този етап липсва единно разбиране относно понятието „изкуствен интелект“, въпреки че се приема, че първата дефиниция е дадена още през 50-те години на XX век от Алън Тюринг, чието име се свързва с разработването на шифровъчната машина „Енигма“ по време на Втората световна война [21]. Според холандския проф. Frederik Zuiderveen Borgesius за отправна точка при разбирането на изкуствения интелект служи идеята, че машините могат да работят по същия начин, както хората, само по-бързо, по-добре и по-надеждно [12].

Технологиите за лицево разпознаване (Facial Recognition Technologies – FRT) представляват част от развитието на изкуствения интелект и все повече се прилагат от публични и частни субекти по света. По данни към 2019 г. 64 държави използват

системи за лицево разпознаване[52]. Традиционно системите за лицево наблюдение включват фиксиране на едно или повече лица в движещо се или неподвижно изображение от камера, преди да се определи уникалността на съответния образ, след което той бива обработен и сравнен за евентуално съвпадение с други изображения, съхраняващи се, например, в бази данни на органите на полицията. Други системи за лицево разпознаване могат да проследяват определени демографски тенденции или да извършват анализ на нагласите на тълпи при протести или демонстрации. Понякога алгоритмите, заложени за функционирането на тези системи могат да доведат до известна предубеденост по етнически, расов или полов признак, предимно по отношение на чернокожи и жени [13]. Като резултат, това означава, че когато подобни системи биват използвани от правоохранителните органи, вероятността да бъдат задържани жени или чернокожи лица би била по-висока. Така например, през 2019 г. независимо проучване сочи, че при данните, събирани от системата за лицево разпознаване на локалната полиция в британския метрополитен е установена възможност за грешки до 81 на сто, или четирима от петима възможни заподозрени според системата за лицево разпознаване в крайна сметка се оказват невинни [18]. Последиците от подобни неточности са сериозни и биха имали негативен ефект върху правата на човека, когато например се извършва скрининг на тълпи по време на протести и демонстрации.

През м. октомври 2018 г. във в. „Гардиън“ се появява статия, в която се описва, че разработената за компанията Amazon програма за подбор на персонал отхвърля жените за позиции, изискващи технически познания[53], което на практика потвърждава важността на въпроса за т.нар. алгоритмична дискриминация [9]. Всички инструкции към съответната машина са вследствие на въведени алгоритми. Те представляват стъпките, по които да се обработват/използват въведените данни, за да се постигне определен резултат [9]. Алгоритъмът е набор от стъпки, създавани от програмисти, които обикновено са свързани с повтарящи се действия, изпълнявани вместо човека. Това обаче не означава, че те не могат да създават предпоставки за дискриминация преди всичко поради факта, че са проектирани от човека. Те могат да имат дискриминационни последици поради неосъзнавани нагласи или предположения на създателите им и/или поради начина на обработване на данните.

Така, през 2020 г. правителството на Индия одобрява внедряването на автоматизирана система за лицево разпознаване (Automated Facial Recognition System – AFRS) в страната, което трябва да започне в началото на следващата година. Според предварителния доклад системата ще позволява биометрични данни за определено лице да бъдат извличани от видеонаблюдение, които ще бъдат съпоставяни с изображения на лица от бази данни, съхранявани от Националното бюро за регистрите на престъпленията (National Crime Records Bureau – NCRB). Според съобщенията в пресата това ще бъде най-голямата в света правителствена система за лицево разпознаване. През м. септември 2020 г. NCRB поставя допълнително искане системата да може да идентифицира хора, носещи маски,

[52] Microsoft Word - 08_29_Feldstein_Global_AI_FORMATTED_v2.docx (zhizhi88.com)
[53] Amazon ditched AI recruiting tool that favored men for technical jobs | Amazon | The Guardian

покриващи част от лицето, тъй като във връзка с пандемията COVID-19 около 300 милиона души в най-големите градове и щати в Индия са принудени да носят маска, тъй като в противен случай ги грози затвор [22].

NCRB обявява обществена поръчка за създаване на автоматизирана система за лицево разпознаване, описана като централизирано уеб приложение, което ще бъде в основата на платформа за търсене на лицеви изображения на национално равнище. Полицията планира достъп до системата чрез мобилни телефони, така че 2500 потребители да могат да я използват едновременно. Впоследствие, във връзка с поставено изискване от NCRB за откриване на частично съвпадение, т.е. при носене на маска, властите поясняват, че потенциалните участници в търга биха загубили точки, ако техните разработки не могат да разпознават лица, покрити с маски за лице [11]. Това се случва въпреки някои проучвания, които показват, че алгоритмите за разпознаване на частично покрити лица дават до 50 процента грешки[54]. Следва да се има предвид, че американският Национален институт по стандарти и технологии (National Institute of Standards and Technology – NIST) бе разработил алгоритми за разпознаване на изображения на лица с различна форма маски още преди появата на COVID-19. Тъй като маските в реалния свят се различават, екипът излезе с нов вариант, които включват разлики в цвета, формата на маската и покритието на носа (вж. изображенията на фиг. 1[55]).

Фиг. 1. Варианти, включващи разлики в цвета, формата на маската и покритието на носа при лицево разпознаване.

[54] NIST Launches Studies into Masks' Effect on Face Recognition Software | NIST
[55] *Ibidem.*

Връщайки се към случая в Индия създаването на национална автоматизирана система за лицево разпознаване при липса на строго законодателство за защита на личните данни би представлявало система за масово наблюдение за цялото население, която би могла до доведе до дискриминация и нарушения на основните права на човека, особено ако не е ясно как събраните от тази система данни ще се събират и съхраняват[56]. Експерти по правата на човека изразяват опасения относно плановете на индийското правителство и въпреки че не е заведено съдебно дело, няколко организации са депозирали официални писма правителството да оттегли предложението си.

Все по-широкото разпространение на технологиите за лицево разпознаване от правоохранителните органи и други правителствени структури по света постепенно извежда някои негативни последици и въздействие върху правата на човека, тъй като тези технологии позволяват проследяването на хората в реално време и идентифициране не само присъствието им на протестна демонстрация или участието им в религиозно събитие, но и посещението при лекар или пълен контрол върху ежедневието им.

Употребата на подобни технологии, често без или съпроводени с незначителни дебати, определено представлява заплаха за неприкосновеността на личността, за личния и семейния живот, а също така и за свободата на изразяване и сдружаване. В много държави използването на технологии за лицево разпознаване не са законодателно уредени, а без строга правна рамка, гарантираща прозрачност, контрол и подходяща степен на сигурност, технологиите за лицево разпознаване могат да бъдат обект на злоупотреба. Събирането на лични данни в непрекъснато нарастващи бази данни поставя с особено внимание необходимостта от стриктно прилагане на принципа на пропорционалност относно тези технологии, както и на презумпцията за невиновност.

Неприкосновеността на личността, зачитането на личния и семейния живот и защитата на личните данни са от основно значение да бъдат спазвани при прилагането на технологии за разпознаване на лица. Въпреки че първите две права са тясно свързани, те са различни и обикновено се описват като „класически“ с оглед на защитата на правата на човека, докато защитата на личните данни се отнася към по-новото поколение права на човека. По този начин те представляват съществена предпоставка за упражняването на други основни права, като свободата на мисълта, съвестта и религията (член 10 от Хартата на основните права в ЕС), свободата на информация (член 11 от ХОПЕС) и свободата на събранията и сдруженията (член 12 от ХОПЕС). В ЕС силен фокус се поставя върху качеството на изображението и нивото на възможни грешки. Това е важно, но представлява само един аспект, тъй като технологиите допускат дискриминация на расова и етническа основа – например автоматизираните системи за граничен контрол по-лесно пропускат граждани на САЩ и РФ в сравнение с китайски граждани и лица от други части на света. Дискриминацията в технологиите за разпознаване на лица може да има неблагоприятен ефект върху кохезията между отделните групи в обществото, ако

[56] Statewatch | In focus: Facial recognition tech stories and rights harms from around the world January 2021.

хората от специфични етнически групи непропорционално са по-често погрешно спирани. Това може също значително да покопае доверието в правоохранителните органи. Използването на технологии за разпознаване на лица предполага събиране, сравняване и/или съхранение на портретни снимки в информационна система за целите на идентификацията, следователно представлява намеса в защитата на личните данни, така както е формулирана в член 8 от ХОПЕС (а и в съществуващата преди това уредба за защита на личните данни в рамките на ЕС), в правото на личен и семеен живот съгласно член 7 от ХОПЕС, както и член 8 от ЕКЗПЧОС. Изображенията на човешките лица също представляват лични данни, както се потвърждава от Съд на ЕС[57] и от ЕСПЧ[58]. Според ЕСПЧ лицето също така представлява една от най-важните характеристики на индивида, тъй като то разкрива определени характеристики на личността и го отличава от неговите/нейните връстници. Правото на защита на лицевото изображение е свързано с един от същностните компоненти на личностното развитие. В този смисъл, използването на технологии за разпознаване на лица в реално време в по-широк план е свързано с човешкото достойнство, а то е основата на всички права, гарантирани от Хартата.

Понятието „личен живот“ е широко понятие, което едва ли би могло да бъде изчерпателно определено. То обхваща множество аспекти на физическата, психическата и социалната идентичност на дадено лице. Взаимодействие на индивида с други лица, дори и в публичен контекст, също може да попадне в обхвата на това понятие. ЕСПЧ използва понятието „разумно очакване за неприкосновеността на личността“, отнасяйки го до ситуации, в които хората могат да очакват защита на неприкосновеността на личния им живот в публични пространства, без да бъдат обект на наблюдение – в тези случаи това е един от факторите, макар и не непременно решаващ, който може да се вземе предвид при определяне дали е налице нарушаване на личната неприкосновеност. Значението и приложението на този фактор, обаче, изглежда ограничено.

Безспорно, спазването на основните права на човека е задължително условие при изпълнение на всякакви дейности от страна на правоохранителните органи, независимо от използваните технологии. Правото на Европейския съюз, както и международното право в областта на правата на човека осигуряват нормативна рамка за проектирането, развитието и внедряването на технологиите за лицево разпознаване. Те помагат да се определи дали определено използване на тези технологии е в съответствие с правата на човека, или не е [19].

Досега развитието и внедряването на технологиите за лицево разпознаване в държавите членки на ЕС от публични органи се фокусират главно върху техническите параметри, без да изследват как се засягат някои основни права на човека от тази дейност. В този смисъл акцент се поставя върху качеството на изображенията и процента на допустимите грешки. Тези резултати са важни, но представляват само един аспект от проблема. Ако приемем, че технологиите за лицево разпознаване са

[57] CJEU, C-291/12, *M. Schwarz v. Stadt Bochum*, Judgment of 17 October 2013, § 22, 48-49.
[58] *Szabó and Vissy v. Hungary*, App. No. 37138/14, Judgment of 12 January 2016, § 56.

безупречни по отношение на точността, то, остават неизяснени други въпроси, свързани с тях. Такъв е проблемът с технологиите за лицево разпознаване в реално време, които включват подлагане на хората на подобно разпознаване без предварително да е получено тяхното съгласие за това. В някои случаи такива ситуации поставят конкретните индивиди в невъзможност да контролират действията си поради незнание, а понякога и в подронваща достойнството им позиция, тъй като достойнството на всеки човек стои в основата на всички фундаментални права, гарантирани от Хартата на основните права на ЕС [10]. Дял I от нея е озаглавен „Достойнство“, а чл. 1 постановява, че човешкото достойнство е ненакърнимо и трябва да се зачита и защитава. В своята практика Съдът на Европейския съюз потвърждава, че достойнството е основно право на човека и е част от правото на Съюза[59].

Водени от по-гореизложеното достигаме до заключението, че биометричните данни, включително лицеви изображения, трябва да бъдат обработвани по начин, който зачита човешкото достойнство. От особено значение е наличието на регулаторна рамка, която да бъде своевременно въведена и правилно прилагана [17]. Обработването на лицевите изображения може да засегне човешкото достойнство по различни начини. Както бе посочено, хората могат да се чувстват неудобно, отивайки на публични места, където са под наблюдение. Те могат да променят своето поведение, да се отдръпнат, да не посещават централни публични места под наблюдение (като например летища, ж.п. гари, автогари) или да откажат да присъстват на културни, социални или спортни мероприятия. В зависимост от това до каква степен се прилагат технологиите за лицево разпознаване в реално време, те могат да окажат такова въздействие върху живота на хората, което да повлияе върху способността им да водят пълноценен живот.

Агенцията на ЕС за основните права (FRA) документира случаи на използване на прекомерна принуда от властите за взимане на пръстови отпечатъци от хора, които пристигат на границата [14, 15]. Подобни ситуации хипотетично биха могли да възникнат чрез принуждаването на хората да преминават през места, където се заснемат лицеви изображения. Забраната за прекомерна употреба на принуда, произтичаща от чл. 4 на Хартата на основните права на ЕС, който забранява изтезания, нечовешко и унизително отношение, е ключова предпазна мярка при вземане на биометрични данни от физически лица.

Когато правоохранителните органи получават по-голям брой кадри от внедрените технологии за лицево разпознаване (например по време на голямо публично събитие), то те могат да спират и проверяват повече индивиди. Това поставя високи изисквания, по-специално към полицейските екипи, особено когато много хора са спрени поради погрешно съвпадение, какъвто може да е случаят, когато лицевото изображение се получава от камери за видеонаблюдение. Рискът от неуместно полицейско поведение потенциално увеличава шанса за подкопаване на достойнството на спрения от полицейските органи. Ето защо служителите се нуждаят

[59] CJEU, C-377/98, *Кралство Нидерландия срещу Европейския парламент и Съвета на ЕС*. В решението си от 9 октомври 2001 г. по дело, заведено от Нидерландия за отмяна на

от адекватно обучение, за да се гарантира необходимостта от пълното зачитане на човешкото достойнство и да бъде избегнат рискът от създаване на напрежение, включително при работа с уязвими хора. Така например, медиите в Обединеното кралство съобщават за случай, отнасящ се за лице, което е избягвало камерите с технология за лицево разпознаване на лица в Лондон и впоследствие е глобено за нарушаване на обществения ред. Конкретните обстоятелства около инцидента обаче биват оспорени [16][60] .

Ефективен начин за насърчаване на спазването на основните права е надзорът от независими органи. Това се отнася до много различни области, вариращи от органите за закрила на детето, в случай на деца в риск от експлоатация, малтретиране или пренебрегване, до международни органи за наблюдение, създадени за предотвратяване на изтезания, нечовешко или унизително отношение. Независимата надзорна дейност е съществен компонент на европейското право за защита на личните данни [4, 5], като това е изрично посочено в чл. 8, пар. 3 от Хартата на основните права на ЕС[61]. С оглед на сложността на въпросите за основните права, независимият надзор е от съществено значение за защитата на индивидите, чиито права могат да бъдат засегнати от технологиите за лицево разпознаване.

Съгласно разпоредбата на чл. 52, пар. 1 от ХОПЕС[62] правата на човека могат да бъдат предмет на известни ограничения, като цитираната разпоредба очертава рамката за това. Намесата в основните права може да бъде оправдана, само ако се спазват изискванията на Хартата и на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи от 1950 г. (ЕКЗПЧОС), в случай, че правата, предоставени от Хартата, кореспондират с правата, гарантирани от ЕКЗПЧОС, както е посочено в чл. 52, пар. 3 от ХОПЕС[63].

Съгласно чл. 52, пар. 1 от Хартата, всяко ограничение относно упражняването на правата и свободите: следва да бъде предвидено в закон; действително да отговаря на признатите от Съюза цели от общ интерес или на необходимостта да се защитят правата и свободите на други хора; да зачита основното съдържание на тези права и свободи; да бъде пропорционално. В своята практика Съдът на ЕС подчертава, че всички тези изисквания трябва да се спазват, като постановява, че всяко ограничение върху упражняването на правата и свободите, признати в Хартата, трябва да зачита

[60] Директива 99/48/ЕО за правна защита на биотехнологичните открития, Съдът посочва че „при проверката за съвместимост на актовете на институциите с общите принципи на общностното право Съдът е този, който „трябва да гарантира спазването на **основното право на човешко достойнство и неприкосновеност**“ (подчертаването на авт).

[61] ХОПЕС, чл. 8, пар. 3 гласи: „Спазването на тези правила подлежи на контрол от независим орган“.

[62] ХОПЕС, чл. 52, пар. 1: „Всяко ограничаване на упражняването на правата и свободите, признати от настоящата Харта, трябва да бъде предвидено в закон и да зачита основното съдържание на същите права и свободи. При спазване на принципа на пропорционалност ограничения могат да бъдат налагани, само ако са необходими и ако действително отговарят на признати от Съюза цели от общ интерес или на необходимостта да се защитят правата и свободите на други хора.“

[63] ХОПЕС, чл. 52, пар. 3: „Доколкото настоящата Харта съдържа права, съответстващи на права, гарантирани от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, техният смисъл и обхват са същите като дадените им в посочената Конвенция. Тази разпоредба не пречи правото на Съюза да предоставя по-широка защита.“

„същественото съдържание“ на последните. Това означава, че основните права могат да бъдат ограничени до известна степен, но не напълно пренебрегнати[64].

Подобни изисквания се прилагат и от Европейския съд за правата на човека в Страсбург. Тристепенен тест, разработен от Съда, изисква всяко ограничение на правата: 1) да преследва легитимна цел; 2) да бъде в съответствие със закона, т.е. да има подходящо правно основание, отговарящо на определени изисквания (за публичност, точност и предвидимост); 3) както е необходимо в едно демократично общество (тест за необходимост и пропорционалност). Според някои автори Съдът в Страсбург също използва четвърти тест, свързан със „същественото съдържание“ на правата и свободите (‘essence of a human right’ concept) – понятие, което не може да бъде открито в конкретна разпоредба на ЕКЗПЧОС, но бива извеждано от целите на конвенцията [20]. Изключително важен е третият тест, като в своята практика Съдът установява определени елементи, които следва да се съблюдават при определяне на това дали дадена мярка е „необходима в едно демократично общество“. В този смисъл намесата трябва да съответства на належаща обществена нужда, да бъде пропорционална и причините, посочени за оправдаване на намесата следва да бъдат уместни и да има достатъчно основание за тях[65].

В рамките на ЕС Европейският парламент многократно поставя, включително пред Съда на Европейския съюз, проблема за несъвместимостта с принципите на демократичното общество и с член 8 от ЕКЗПЧОС на национални разпоредби и разпоредби от законодателството на Европейския съюз, които позволяват следните дейности:

1. отклоняване на събрани с търговска цел или за обществени услуги лични данни, които се ползват най-общо в сферата на сигурността от правоохранителните органи;
2. системно и всеобхватно улавяне и запазване на данни за лица, които не са извършили никакво престъпление и които не представляват реална или актуална заплаха за обществената сигурност.

Именно тази несъвместимост е потвърдена в практиката на Европейския съд за правата на човека в едно от постановените от него решения по делото *S. и Marper* срещу Обединеното кралство[66]. Съдът счита, че законодателството на Обединеното кралство нарушава член 8 от ЕКЗПЧОС (зачитане на личния и семейния живот), тъй като „поголовното и безразборно естество на правомощията за запазване на пръстови отпечатъци, клетъчни проби и ДНК профили на лица, заподозрени, но неосъдени за

[64] Вж. CJEU, C-362/14, *Maximillian Schrems v. Data Protection Commissioner*, 6 October 2015, paras. 94-95, което се отнася до разпоредбата на 52 (3) от ХОПЕС. В пар. 94 е записано, че „правна уредба, осигуряваща общ достъп на публичните органи до съдържанието на електронни съобщения, трябва да се счита **за засягаща същественото съдържание на основното право на зачитане на личния живот**, гарантирано с член 7 от Хартата“ (вж. в този смисъл решение *Digital Rights Ireland* и др., C-293/12 и C-594/12, EU:C:2014:238, т. 39) – подчертаването на авт.

[65] Вж. *Khelili v. Switzerland*, No. 16188/07, 18 October 2011; *S. and Marper v. the United Kingdom* [GC], Nos. 30562/04 and 30566/04, 4 December 2008; *K & T v. Finland*, No. 25702/94, 12 July 2001; *Z v. Finland*, No. 22009/93, 25 February 1997.

[66] Вж. *S. and Marper v. the United Kingdom* [GC], Nos. 30562/04 and 30566/04, 4 December 2008, § 112.

правонарушения… не постига справедливо равновесие между конкуриращите се обществени и частни интереси“ и че съответно „въпросното запазване е представлявало непропорционално вмешателство в правото на ищците на зачитане на личния им живот и не би могло да се счита за необходимо в едно демократично общество“[67]. В тази връзка трябва да се постигне „точен баланс“ между защитата на основните права на човека и разработването на новите технологии.

Неслучайно Генералният секретар на Съвета на Европа Мария Пейчинович-Бурич определя лицевото разпознаване като „удобен инструмент, помагащ ни да преодоляваме препятствия в ежедневния живот. В най-лошия случай то може да се превърне в заплаха за основни човешки права, включително правото на неприкосновеност на личния живот, недискриминация, овластявайки държавни агенции и други хора със способността да наблюдават и контролират важни аспекти от живота ни, често без нашето знание или съгласие“ [2]. Всъщност технологиите за лицево разпознаване както и механизмите за правното регулиране на изкуствения интелект са едно от най-сериозните предизвикателства пред правната система както на Европейския съюз, така и на Съвета на Европа. Необходимо е изработването на регулаторна рамка, основана върху правата на човека и основните ценности и предотвратяваща рисковете от тяхното нарушаване, с която да се съобразяват системите на изкуствен интелект, включително технологиите за лицево разпознаване. Както посочват и някои български изследователи, правното регулиране на изкуствения интелект е едно от най-сериозните предизвикателства пред правната система на Съюза, тъй като „очертава една сложна картина, в която се задават въпроси за необходимостта от предстоящо преосмисляне на основни понятия и институти на позитивното право“ [8]. Други автори изтъкват важността на криптираните данни за съблюдаването на личната неприкосновеност и зачитането на личния живот на субектите на данните [1].

В заключение, трябва да бъде отбелязано, че от 2018 г. развитието на изкуствения интелект вече е официална политика на Европейския съюз, но същевременно една от целите на тази политика е осигуряването на подходяща етична и правна рамка[68]. В този смисъл особено важни са насоките, дадени от португалското председателство на Съвета на Европейския съюз: „Ще се застъпваме за европейска визия за цифрово развитие, отразявайки всички измерения, включително необходимите последващи действия във връзка с Бялата книга за изкуствения интелект [2]. В този контекст ще се застъпваме за технологии, които са за хората, както и за справедлива и конкурентоспособна икономика, която напълно зачита принципите на демократично, отворено и устойчиво общество“[69].

---

[67] *Ibidem*. Вж. също https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+OQ+O-2008-0136+0+DOC+XML+V0//BG.

[68] Изкуствен интелект – предизвикателства пред зачитането на правата на човека – Български център за нестопанско право (bcnl.org).

[69] Част III от programme-for-the-portuguese-presidency-of-the-council-of-the-european-union-en.pdf (2021portugal.eu).

REFERENCES

1. **Белова,** Габриела, Николай **Марин,** Гергана **Георгиева,** Йосиф **Кочев**. Нови моменти в защитата на личните данни в Европейския съюз. // *Научни трудове на Института за държавата и правото*, 2017, т. XVI, с. 56–58.
2. **Бяла** книга за изкуствения интелект – Европа в търсене на високи постижения и атмосфера на доверие. //*COM(2020) 65 final*. Брюксел, 19.2.2020 г.
3. **Владков,** Владимир. Лицево разпознаване: нужно е строго регулиране, за да се избегне нарушаване на човешки права. // *Лицево разпознаване: нужно е строго регулиране, за да се избегне нарушаване на човешки права* - computerworld.bg.
4. **Директива** (ЕС) 2016/680 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказания и относно свободното движение на такива данни, и за отмяна на Рамково решение 2008/977/ПВР на Съвета.// Официален вестник на Европейския съюз L 118/89.
5. **Регламент** (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните). // Официален вестник на Европейския съюз L 119/1.
6. **Резолюция** на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии (2020/2012(INL).
7. **Харта** на основните права на Европейския съюз. // *Официален вестник на Европейския съюз,* 2012/C 326/02.
8. **Цакова,** Ирина. Бъдещата европейска законодателна рамка на изкуствения интелект и защита на личните данни при дистанционна биометрична идентификация. // Ирина Цакова, Author at Lex.bg News.
9. **Allen,** Robin QC. Regulating AI – the Way Forward. // *Materials from ERA Current Reflections on EU Anti-Discrimination Law Online Seminar*, 2-3 February 2021, p.6.
10. **Barak,** Aharon. Human dignity as a framework right (motherright). // Barak, A., *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015, Chapter 9, pp. 156-169.
11. **Barik,** Soumyaredra. India's NCRB to test automated facial recognition system on 'mask-wearing' faces | MediaNama
12. **Borgesius,** Frederik Zuiderveen. Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making. //*Published by the Directorate General of Democracy © Council of Europe* – 2018 Strasbourg.
13. **Buolamwini,** Joy & **Gebru**, Timnit. Gender Shades: Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification. //*Proceedings of Machine Learning Research* 81:1–15, 2018. Conference on Fairness, Accountability, and Transparency. buolamwini18a.pdf (mlr.press).
14. **FRA** Facial recognition technology: fundamental rights considerations in the context of law enforcement, European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. ISBN 978-92-9474-838-6, doi:10.2811/524628, p.20.
15. **FRA** Under watchful eyes: biometrics, EU IT systems and fundamental rights, Luxembourg, Publications Office, March 2018, pp. 52-55.
16. **Fussey,** Pete and **Murray**, Daragh. Independent Report on the London Metropolitan Police Service's Trial of Live Facial Recognition Technology, University of Essex, Human Rights Centre, July 2019, p. 104. 56524_A4 Booklet HRBDT report_V3_web.pdf (netdna-ssl.com).
17. **Kochev,** Y. The Digital Single Market in the European Union: Obstacles and Trends. //*Kutafin University Law Review*. 2017, Vol.4(2), pp. 449-457. https://doi.org/10.17803/2313-5395.2017.2.8.449-457.

18. **Manthorpe,** Rowland and Alexander J Martin. 81% of "suspects" flagged by Met's police facial recognition technology innocent, independent report says | Science & Tech News | Sky News.
19. **McGregor,** Lorna, **Murray**, Daragh and Ng, Vivian. 'International Human Rights Law as a Framework for Algorithmic Accountability'. // *International and Comparative Law Quarterly*, 2019, 68, pp. 309-343.
20. **Scheinin,** Martin and **Sorell,** Tom. (2015), SURVEILLE Deliverable D4.10 – Synthesis report from WP4, merging the ethics and law analysis and discussing their outcomes, 7 April 2015, p. 9. D4.10-Synthesis-report-from-WP4.pdf (eui.eu)
21. **Turing,** Alan. Computing Machinery and Intelligence.// *Mind*, Volume LIX, Issue 236, October 1950, pp. 433–460, https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433
22. **Witnall,** Adam Coronavirus: India makes face masks mandatory for more than 300m people, punishable by up to six months in prison | The Independent | The Independent.

FACIAL RECOGNITION TECHNOLOGIES AND HUMAN RIGHTS

Prof. Gabriela Belova, PhD[1], Chief Assist. Prof. Anna Hristova, PhD [2],
International Law and International Relations Department,
Law and History Faculty, South-West University "Neofit Rilski" [1, 2]
e-mail: gabrielabelova@gmail.com [1], e-mail: annayaneva2000@yahoo.com [2]

Abstract: *Facial Recognition Technologies (FRT) are part of the development of artificial intelligence. Nowadays, they have been increasingly implemented by public and private entities around the world. As of 2019, 64 countries use various types of facial recognition systems. Sometimes the algorithms set for the functioning of these systems can lead to some ethnic, racial or gender bias i.e. towards afro-american communities and women. The consequences of such inaccuracies are serious and have a negative effect on human rights when, for example, crowd screening takes place during protests and demonstrations. More and more, there is a lot of talk about the so-called 'agoritmic discrimination', since all instructions to the machine concerned are the result of algorithms introduced. An algorithm is a set of steps created by developers that are usually associated with repetitive actions performed without human intervention. However, this does not mean that they cannot create conditions for discrimination, because they are ultimately designed by a human being. That is why, according to the authors, international and EU legislation relating to the protection of human rights must ensure a strict regulatory framework that should be respected in the development and deployment of facial recognition technologies.*

Keywords: *Facial recognition technologies, artificial intelligence, discrimination, human rights.*

Цитирай като: Белова, Габриела, Анна **Христова** (2021). Технологиите за лицево разпознаване и правата на човека. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехъ, с. 211-221.

Citation: Gabriela **Belova**, Anna **Hristova** (2021). Facial Recognition Technologies and Human Rights. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 211-221.

ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ ПРИ ВИДЕОНАБЛЮДЕНИЕ

Доц. д-р Мартин Захариев
Катедра „Национална сигурност“, Факултет по Информационни науки,
Университет по библиотекознание и информационни технологии,
Адвокатско дружество „Димитров, Петров и Ко.“, Фондация „Право и интернет“
e-mail: m.zahariev@unibit.bg

Резюме: *Динамиката на съвременните обществени отношения и развитието на информационните и комуникационни технологии обуславят все по-масовото навлизане на видеонаблюдението в ежедневието. Редица държавни институции и частни организации, а понякога и обитатели на етажната собственост прилагат системи за видеонаблюдение с различни цели – охрана и опазване на живота и здравето на своите служители и посетители, контрол на достъпа, контрол на трудовата дисциплина и други подобни. И ако от технологична, логистична и икономическа гледна точка видеонаблюдението става все по-достъпно, въпросите колко законосъобразно и пропорционално е неговото използване в светлината на европейските и националните правила за защита на личните данни и гарантиране на неприкосновеността на личната сфера на индивида далеч не са така лесни за отговаряне. Настоящият материал има за цел да анализира някои от най-съществените аспекти на режима на защита на личните данни, приложими при извършването на видеонаблюдение като възможни правни основания за извършването на видеонаблюдение; гарантиране на принципа на прозрачност и информиране на наблюдаваните лица за видеонаблюдението; допустимост на лицевото разпознаване като форма на обработка на специална категория данни, каквито са биометричните данни, и други специфични задължения по Общия регламент за защита на данните и Закона за защита на личните данни, приложими при видеонаблюдение. Горните въпроси са обект на анализ в светлината на европейската и националната практика по прилагане на правилата за защита на личните данни.*

Ключови думи: *видеонаблюдение, ОРЗД, ЗЗЛД, КЗЛД, лицево разпознаване, легитимен интерес, информационна табела.*

Въведение

Динамиката на съвременните обществени отношения и развитието на информационните и комуникационните технологии обуславят все по-масовото навлизане на видеонаблюдението в ежедневието. Редица държавни институции и частни организации, а понякога и обитатели на етажната собственост прилагат системи за видеонаблюдение с различни цели – охрана на имущество, опазване на живота и здравето на своите служители и посетители, контрол на достъпа, контрол на трудовата дисциплина и други подобни. И ако от технологична, логистична и икономическа гледна точка видеонаблюдението става все по-достъпно, въпросите колко законосъобразно и пропорционално е неговото използване в светлината на европейските и националните правила за защита на личните данни и гарантиране на неприкосновеността на личната сфера на индивида далеч не са така лесни за отговаряне. Това е така, защото съгласно трайната практика на Комисията за защита

на личните данни (КЗЛД), а вече и на Европейския комитет по защита на данните (ЕКЗД), **видеонаблюдението представлява форма на обработване на лични данни**. Според КЗЛД видеозаписите от средствата за наблюдение съдържат „лични данни", защото чрез тях хората обект на наблюдение могат да бъдат физически идентифицирани по безспорен начин [3]. ЕКЗД пък посочва, че „Систематичното автоматизирано наблюдение на определени зони посредством оптични или аудиовизуални устройства [… е] дейност […] свързана със събиране и запазване на образни или аудиовизуални данни за всички лица, влизащи в наблюдаваната зона, които подлежат на идентифициране въз основа на техния външен вид или други специфични елементи. Самоличността на въпросните лица може да бъде установена въз основа на тези данни." [4]. В този смисъл, законосъобразното извършване на видеонаблюдение предполага съобразяване на действащите европейски и национални правила за защита на личните данни.

Настоящият материал има за цел да анализира някои от най-съществените аспекти на режима на защита на личните данни, приложими при извършването на видеонаблюдение като възможни правни основания за извършването на видеонаблюдение; гарантиране на принципа на прозрачност и информиране на наблюдаваните лица за видеонаблюдението; допустимост на лицевото разпознаване като форма на обработване на специална категория данни, каквито са биометричните данни, и други специфични задължения по Общия регламент за защита на данните (ОРЗД) [1] и Закона за защита на личните данни (ЗЗЛД) [2], приложими при видеонаблюдение. Горните въпроси са обект на анализ в светлината на европейската и националната практика по прилагане на правилата за защита на личните данни. Анализът на горепосочените аспекти е без претенции за изчерпателност, като проблематиката на видеонаблюдението и защитата на личните данни с оглед своята актуалност и значимост следва да бъде обект на последващи научни разработки.

Актуалността на изследвания проблем се обуславя от нарастващата тенденция да се подават все повече жалби пред КЗЛД по повод видеонаблюдение. По данни от Годишния отчет на КЗЛД за 2020 г. секторът видеонаблюдение е **водещ** що се касае до подадени до КЗЛД жалби – **159 на брой**, като вторият сектор – жалби срещу обработване на лични данни от държавни органи, остава далеч назад с 62 жалби [5]. КЗЛД констатира следното: „Наблюдава се тенденция към драстично увеличаване на жалбите срещу осъществявано видеонаблюдение – през 2020 г. техният брой расте до 159. Този сектор **запазва тенденцията си от няколко години за увеличаване на броя на жалбите**. За 2017 г. жалбите, подадени в КЗЛД с твърдение за неправомерно обработване на лични данни чрез системи за видеонаблюдение, са били 32 броя, за 2018 г. броят им се доближава до 84 жалби, през 2019 г. е 102, а за 2020 г. секторът се превръща във водещ по брой жалби – общо 159."[5]. Тези данни показват, че гражданите все по-често поставят под съмнение законосъобразността на системите на видеонаблюдение, които засягат ежедневието им, и търсят защита на правата си срещу тях. Това налага внимателно изследване на проблемите, които видеонаблюдението поставя от гледна точка на режима за защита на личните данни.

1. Допустимост на видеонаблюдението в Република България

Принципната допустимост да се извършва видеонаблюдение в Република България следва да се разглежда най-напред през призмата на конституционната уредба в страната. Съгласно чл. 32, ал. 2 от Конституцията на Република България „никой не може да бъде следен, фотографиран, **филмиран, записван** или подлаган на други подобни действия **без негово знание или въпреки неговото изрично несъгласие освен в предвидените от закона случаи**“ [6]. В теорията посочената разпоредба се разглежда като елемент от правото на лична неприкосновеност на гражданите [7]. Адресати на тази забрана са както публичните органи, които са призвани да извършват тези действия по предвиден в закона ред съобразно установените си правомощия (напр. да прилагат специални разузнавателни средства по реда на Закона за специалните разузнавателни средства [8] и Наказателно-процесуалния кодекс [9]), така и гражданите и техните образувания [7]. Дълго време посочената норма се разглеждаше и като **принципна забрана**, сериозно ограничаваща възможностите за прилагане на видеонаблюдение в практиката.

Този конституционен текст налага изследването на приложимата нормативна уредба за специални правила, които да позволяват извършването на видеонаблюдение. Така напр. Законът за частната охранителна дейност (ЗЧОД) [10] урежда като част от възможните дейности по частна охранителна дейност видеонаблюдението и мониторния контрол (вж. чл. 11, ал. 2, чл. 14, ал. 3, чл. 22, ал. 2, чл. 24, ал. 2, чл. 56, ал. 1, б. в) и г) и дефинициите за тези дейности в § 1., т. 3 и 6 от Допълнителните разпоредби на ЗЧОД). Наличието на подобна уредба позволява извършването на видеонаблюдение от частни охранители, получили лиценз за охрана на чуждо имущество или за самоохрана. Разбира се, уредба на видеонаблюдението има и в други специални актове като Закон за хазарта (ЗХ) [11], Закон за движение по пътищата (ЗДвП) [12] и др. Наред с това, чл. 25д, ал. 1 ЗЗЛД изисква администраторът или обработващият лични данни **да приемат и прилагат правила** при мащабно обработване на лични данни или **при систематично мащабно наблюдение на публично достъпни зони, включително чрез видеонаблюдение**, с които въвеждат подходящи технически и организационни мерки за защита на правата и свободите на субектите на данни. Посочената норма очертава и съдържанието на тези правила, като те трябва да съдържат информация за (i) правните основания и целите за изграждане на система за наблюдение, (ii) териториалния обхват на наблюдение и средствата за наблюдение, (iii) срока на съхранение на записите с информация и изтриването им, (iv) правото на достъп от страна на наблюдаваните лица, (v) информиране на обществеността за осъществяваното наблюдение, както и (vi) ограничения при предоставяне на достъп до информацията на трети лица [2]. В бъдеще се очаква и КЗЛД да даде насоки на своята интернет страница как да се изпълни посоченото задължение (чл. 25д, ал. 2 ЗЗЛД) [2].

Горните правила, най-вече наличието на уредба относно видеонаблюдението в общия закон ЗЗЛД, с някои условности дават възможност да се направи изводът, че **е налице известно смекчаване в забраната за извършване на**

видеонаблюдението. Иначе казано, видеонаблюдението може да се приеме за допустимо, ако се спазват съответните изисквания на ОРЗД и Регламента, както и на специалното законодателство, приложимо към съответната дейност (ако има такова).

2. Законосъобразност на видеонаблюдението

Ето защо, най-напред с оглед принципа на законосъобразност следва да се установи наличието на правно основание по чл. 6 ОРЗД за обработването на лични данни при извършването на видеонаблюдение. Сред най-обсъжданите в практиката основания за обработването на лични данни при видеонаблюдение са:

- Съгласие;
- Законово задължение/официални правомощия;
- Обществен интерес;
- Законен (легитимен) интерес.

По-долу е направен кратък анализ на приложимостта, предимствата и недостатъците на всяко едно от тези основания.

Основните проблеми при използването на **съгласие** като цяло, а и в частност при видеонаблюдение, са, че то трябва да бъде дадено свободно и активно от субекта на данните, като то може да бъде оттеглено по всяко време също толкова лесно както даването. Това поставя администраторите в много неблагоприятна позиция, защото те следва да търсят механизми за получаване на активно действие/изявление от заснеманите лица. Отделно, при съгласието контролът върху обработването се държи от субектите на данни, защото те могат по всяко време свободно да оттеглят съгласието си. Поради това и ако в резултат на видеонаблюдението са заснети техни неправомерни действия (напр. унищожаване или повреждане на имущество, кражби, нанасяне на телесни повреди и др. под.), ако се разчита на съгласие, заснетите лица биха могли да осуетят недобросъвестно обработването, като оттеглят съгласието си. Затова и **практическото значение на съгласието при видеонаблюдението е много малко, като в общия случай е препоръчително администраторите да търсят и разчитат на по-надеждно основание за обработването на лични данни.**

В случаите, когато е налице изрична нормативна уредба, която овластява и/или задължава администраторите да извършват видеонаблюдение, е налице най-голяма правна сигурност за законосъобразността на видеонаблюдението. Това са случаите на **законово задължение/официални правомощия** като основания за обработването. Тогава администраторите не могат да не извършват посоченото наблюдение, защото това би нарушило техни специфични законови задължения. Така например по ЗХ организаторите на хазартни игри и дейности са длъжни да осигурят система за **непрекъснат видеоконтрол** върху игралните маси, игралните автомати, персонала и участниците в игрите в казината (чл. 74, ал. 2) [11]. ЗДвП пък дава правомощие на контролните органи да извършват контрол по спазване на правилата за движението по пътищата с автомобили, **оборудвани със средства за** аудиозапис и **видеозаснемане**, като контролът се осъществява само в **обхвата на**

средствата за видеозаснемане (чл. 165, ал. 2, т.7); да извършват контрол за събиране на пътни такси по чл. 10, ал. 1 от Закона за пътищата чрез прилагането към съответните доклади за нарушения на статични изображения във вид на снимков материал и/или **динамични изображения – видеозаписи** (чл. 167а, ал. 3); припознава изготвените с технически средства или системи, заснемащи или записващи датата, точния час на нарушението и регистрационния номер на моторното превозно средство, снимки, **видеозаписи** и разпечатки **за веществени доказателствени средства** в административнонаказателния процес (чл. 189, ал. 5) и др. [12].

Обработването на основание **обществен интерес** е по-екзотична хипотеза, която в практиката има по-ограничено приложно поле. Всички администратори, които желаят да разчитат на това основание, на основание чл. 12, ал. 2 ЗЗЛД следва да преминат през процедура по предварителна консултация с КЗЛД [2], като идеята на тази норма е да се предотвратят злоупотреби с позоваването на това основание. Затова и малко администратори е вероятно да успеят успешно да реализират видеонаблюдение на това основание, а това при всички положения ще е свързано с инвестиция на време и ресурси, докато (и ако) успешно приключи процедурата по предварителна консултация с КЗЛД. Въпреки това, в практиката на КЗЛД се наблюдават някои примери, в които се приема, че видеонаблюдението може да се извършва на основание обществен интерес. По-специално, в Становище на КЗЛД рег. № П-5375/2017 г от 30.04.2018 г. относно въвеждане на видеонаблюдение в детските заведения (детски ясли и детски градини), както и в училищата КЗЛД посочва, че обработването би могло да се базира на това основание, при спазване на принципа на пропорционалност и информиране на лицата [13].

Може би с най-голямо практико-приложно значение за видеонаблюдението е основанието **законен (легитимен) интерес**. Причината все повече администратори да разчитат на това основание е липсата на специална нормативна уредба, която да им позволи да се позоват на законово задължение, както и непрактичността на съгласието и обществения интерес по горепосочените съображения. Важно е да се отбележи, че публичните органи не могат да разчитат на това основание за изпълнението на техните задачи (чл. 6, пар. 1 ОРЗД) [1]. Причината за това е, че те действат въз основа на нормативноустановените си правомощия и не могат да ги разширяват, позовавайки се на легитимен интерес. Така, ако нормативната уредба, регламентираща правомощията на даден публичен орган, не предвижда видеонаблюдение, този орган не може да реализира функциите си самоволно позовавайки се на легитимен интерес. Това не пречи обаче публичен орган да реализира видеонаблюдение в сградата си на основание легитимен интерес с цел опазване на имуществото си и/или опазване на живота и здравето на служителите и посетителите в сградата. Частноправните администратори, решили да се позоват на това основание, следва **внимателно да балансират** своя интерес (или интереса на трети лица, който защитават посредством обработването – напр. на свои служители) с правата, свободите и законните интереси на наблюдаваните лица. Само ако тази преценка (наричана в практиката „тест за баланс“ (balancing test)) покаже преимущество в полза на интересите на администратора (третите лица) спрямо

наблюдаваните лица, администраторите могат да се позоват на легитимния интерес. Затова въвеждането на видеонаблюдение на това основание предполага внимателна оценка на всички релевантни фактори, така че в максимална степен да се осигури законосъобразността на видеонаблюдението и в същото време да се осигурят правата на заснеманите лица.

На последно място, следва да се отбележи, че в практиката все по-масово навлизат системите за видеонаблюдение, включващи **лицево разпознаване**. Доколкото този вид дейност предполага събиране и последващо обработване на биометрични данни, а същите са „специална категория" данни по смисъла на чл. 9, пар. 1 ОРЗД, следва да се отбележи, че са налице **изключително ограничени възможности за тяхното законосъобразно обработване**. По правило обработването на „специалните категории" данни е забранено и е допустимо при ограничени изключения по чл. 9, пар. 2 ОРЗД и националното законодателство на държавите членки. В този смисъл, препоръчително е администраторите да се въздържат от подобен вид видеонаблюдение, още повече, че същото е свързано не само с трудности при идентифицирането на подходящо правно основание, а и със сериозни рискове за правото на неприкосновеност на личния живот на заснеманите лица.

3. Добросъвестност (пропорционалност) на видеонаблюдението

Принципът на добросъвестност най-общо предполага честно и почтено обработване на личните данни, което не нарушава разумните и основателни очаквания на субектите на данни при обработването. Добросъвестността в този смисъл може да се разглежда и като своеобразно изискване за пропорционалност на обработването.

Това ясно се очертава в няколко становища на КЗЛД – Становище на КЗЛД рег. № П-5375/2017 г от 30.04.2018 г. [13], Становище на КЗЛД рег. № НДМСПО 17-916/01.11.2018 г. от 21.12.2018 г. [14] и Становище рег. № ПНМД-01-96 2020 г. от 11.11.2020 г. [15]. В посочените решения последователно се прокарва идеята за пропорционалността и мярата, т.е. докъде следва да е допустимо видеонаблюдението и откъде нататък то следва да се приеме за непропорционално и потенциално нарушаващо човешкото достойнство и други основни права и свободи на субектите на данни. В Становище на КЗЛД рег. № П-5375/2017 г. от 30.04.2018 г. КЗЛД посочва, че е недопустимо въвеждането на видеонаблюдение в общите помещения за сън и игра, и общите санитарни помещения в детските заведения (детски ясли и детски градини), както и в училищата. По този начин според КЗЛД „не се дава право на децата на уединение и запазване на личното им достойнство, както и представлява нарушение на правото на неприкосновеност на личността" [13]. В другите две становища се третира въпросът за въвеждането на камери за лицево разпознаване в училищата с различна цел – борба с отсъствията от час чрез въвеждане на данните за отсъствията по автоматичен начин от система за лицево разпознаване в електронен дневник или въвеждане на противоепидемични мерки с цел

ограничаване разпространяването на заразата от COVID-19. И в двата случая КЗЛД посочва, че е налице интрузивно обработване, нарушаващо принципите на законосъобразност и пропорционалност, като администраторите следва да изберат по-малко навлизащи в личната сфера на засегнатите лица способи за постигане на съответните цели.

Отделно от горното, традиционно помещения, в които може да се засегне достойнството на заснеманите лица, като стаи за почивка, за преобличане, за хигиена, санитарни помещения и др. под. категорично не следва да са обект на видеонаблюдение по горепосочените съображения. В подкрепа на горното, ЕКЗД посочва, че видеонаблюдение не следва да се извършва спрямо лица в тяхната градина, в дома им или в помещения за медицински прегледи и лечение, както и в сауни [4].

4. Прозрачност на видеонаблюдението

Принципът на прозрачност на обработването най-общо предполага на субектите на данни да се предостави изчерпателна информация относно обработването на личните им данни, така че те да бъдат информирани за процесите, които ги засягат и при необходимост – да потърсят защита на правата си респ. оспорят обработването. По подобен начин и Работната група по чл. 29 (предшественикът на ЕКЗД) дефинира прозрачността като основен принцип на правото на ЕС [16]. В контекста на извършването на видеонаблюдение, това означава информиране на субектите чрез информационни табла. Простото поставяне на знак за камера или указание „Обектът е под видеонаблюдение“ не е достатъчно за изпълнението на това задължение.

С оглед на изискванията на ОРЗД, по същество следва информационната табела (табло) да съдържа цялата изискуема по чл. 13 и 14 информация за обработването – кой е администраторът и данните за контакт с него (и ако има назначено длъжностно лице по защита на данните – и неговите данни за контакт); за какви цели и на какви основания извършва видеонаблюдението; на кого може да се разкриват данните от записите; колко време се пазят данните; какви са правата на субектите на данни и т.н. Самото местоположението на камерите не е нужно да се уточнява, защото може да компрометира целите на видеонаблюдението (особено ако същото се извършва с цел охрана на имущество или хора).

Съгласно ЕКЗД, допустим е многопластов подход при предоставяне на информацията, като в „първия пласт“ се посочва кой е администраторът, какви са целите и основанията за обработването; правата на субектите и информация за това кое най-съществено ги засяга при обработването, а във втори пласт – останалата релевантна информация. ЕКЗД е утвърдил и образец на подобна информационна табела [4].

5. Ограничение на целите и съхранението

Следващите два принципа на обработването – ограничение на целите и ограничение на съхранението предполагат ясно да се дефинират целите, за които се извършва видеонаблюдението, както и да се формулират срокове за съхранение на видеозаписите. Особено важно е **администраторите да не „прескачат“ между целите** – напр. записите от видеонаблюдение, обявено за целите на охрана и опазване на имуществото не следва да се ползва за контрол на трудовата дисциплина и оценка на представянето на работното място. Когато се стига до разкриване на данните от записите на трети лица, следва винаги да се прави преценка съвместимо ли е с първоначалната цел на обработването, и ако не е – какво друго правно основание да се използва за такова разкриване. Според ЕКЗД например разкриване на записи на компетентните органи за целите на подаване на сигнал (или жалба) за правонарушение представлява обработване на основание легитимен интерес, докато предаване на записите на тези органи при поискване във връзка с вече образувано разследване и събиране на доказателства – обработване на основание законово задължение да се оказва съдействие на компетентните органи, доколкото повечето държави членки уреждат подобни задължения в националното си законодателство [4].

Принципът на ограничение на съхранението се изразява в необходимостта от **определяне на период за съхранение на записите от видеонаблюдението**. Тук следва да се отбележи, че ЕКЗД в своите Насоки относно обработването на лични данни чрез видеоустройства препоръчва много кратки периоди за съхранение на данните от видеозаписите (примерите на ЕКЗД варират между 24 ч. и 72 ч.) [4]. В България няма изрична нормативна уредба за видеонаблюдение, извършвано от частноправните субекти. Възможен ориентир за определяне на подходящите срокове за съхранение на данните би могъл да бъде ЗЧОД, който предвижда, че „записите от техническите средства за видеонаблюдение се съхраняват в регистър **два месеца** след изготвянето им. Унищожаването им се удостоверява от ръководителя на охранителната дейност“ (чл. 56, ал. 4) [10]. При наличието на тази изрична норма, би могла да се направи евентуална **аналогия**, която да обоснове съхраняването на записите за период не по-дълъг от посочените два месеца. Препоръчително е същият да бъде дори още по-кратък – напр. 7, 14 или 30 дни. Разбира се, необходима е преценка за всеки конкретен случай при отчитане на спецификите на дейността на администратора и контекста, в който се извършва видеонаблюдението. В практиката често се наблюдават случаи на неопределяне на срок за съхранение на данните или дори на определяна на „безсрочно“ съхранение на данните. Това противоречи на принципа на ограничение на съхранението. Фактът, че даден администратор разполага с определен набор данни (при видеонаблюдението – видеозаписи и съдържащите се в тях изображения), не означава, че той може да ги обработва неограничено във времето [18], напротив – това трябва да става в определени времеви граници, определени от закона или от администратора съобразно преследваните цели.

6. Сигурност на данните

Въпросите за прилагане на подходящи мерки за гарантиране на сигурността на данните предполагат съобразяване на принципните изисквания за защита на данните на етапа на проектирането и по подразбиране (чл. 25 от ОРЗД), както и прилагането на конкретни мерки за сигурност в съответствие с чл. 24 и чл. 32 от ОРЗД. Значението на прилагането на подходящи мерки за сигурност се подчертава и в теорията, като според проф. д.т.н. Веселин Целков, Деян Петков, Георги Средков и Пламен Георгиев „изображенията и информацията за системата за видеонаблюдение трябва да подлежат на подходящи мерки за сигурност, за да се предпазят от неразрешен достъп и използване“, а сигурността те разглеждат в три аспекта – като техническа, организационна и физическа сигурност [19]. В този смисъл, полезен ориентир за администраторите са горепосочените насоки на ЕКЗД, в които се подчертава особеното значение на две групи мерки за сигурност – технически и организационни.

Сред **техническите мерки**, очертани от ЕКЗД, особено важни са мерките за физическа сигурност, свързани с обезпечаване на: (i) сигурност на системите и данните вкл. криптиране, т.е. внедряване на подходящи мерки за защита на самите системи, събиращи, съхраняващи и предаващи записите и (ii) контрол на достъпа, разбиран като контрол на това кой достъпва системите за обработване и помещенията, в които се помещава оборудването, събиращо, съхраняващо и предаващо записите [4]. Като важни **организационни мерки** в съответствие с насоките на ЕКЗД следва да се имат предвид: (i) разпределението на отговорности, цели и обхват на проекта за видеонаблюдение – т.е. кой за какво отговаря при видеонаблюдението, за какво се прави то и какъв ще е неговият обхват; (ii) обезпечаването на прозрачност – т.е. информирането на субектите на данни с информационни табели (вж. т. 5 по-горе); (iii) достъп до данните на принципа „необходимост да се знае“ – т.е. само лица, чиито служебни задължения налагат достъп до данните, да имат реално такъв; (iv) преминаване от страна на отговорния персонал през обучения в областта на рисковете при обработването и защитата на данните; (v) внедряването от страна на администратора (или в съдействие с обработващия, ако се ползва такъв) на процедури за: (а) искане на достъп до видеозаписи от външни страни и за отказ или удовлетворяване на такива искания; (б) за възлагане на изграждането, инсталирането и поддръжката на системи за видеонаблюдение и (в) за управление на инциденти и възстановяване и др. [4]. Също така, в теорията с основание се посочва, че „трябва да има ясни правила, политики и процедури, преди да се използва камера за наблюдение и те трябва да бъдат съобщение на всички, които трябва да се съобразяват с тях“ [19]. Следва да се отбележи, че **няма изчерпателно дефиниран набор мерки за сигурност**, които да се прилагат при обработването на данни, вкл. и при видеонаблюдение. Администраторите са тези, които трябва да оценят контекста на обработването и придружаващите го рискове, за да може по един разумен начин да определят подходящи мерки за защита в светлината на техническия прогрес, разходите за внедряването им и др. очертани в чл. 32, пар. 1 ОРЗД релевантни фактори [1].

7. Специфични задължения при видеонаблюдение

На последно място следва да се отбележи, че извършването на видеонаблюдение може да доведе до възникването на някои **допълнителни задължения** за администраторите и обработващите. Такива могат да възникнат както съгласно ОРЗД, така и съгласно българския ЗЗЛД.

При извършването на видеонаблюдение, **съгласно ОРЗД** може да възникнат задължения за:

- водене на регистър на дейностите по обработване на данни по чл. 30 пар. 1 [1] – такава е и трайната практика на КЗЛД, която изисква воденето на отделен регистър за видеонаблюдение;
- назначаване на длъжностно лице по защита на данните по чл. 37, пар. 1, б. б) ОРЗД [1] – ако видеонаблюдението поради своето естество представлява редовно и систематично мащабно[70] наблюдение на субектите на данни;
- извършване на оценка на въздействието върху защитата на данните по чл. 35, пар. 3, б. в) ОРЗД [1] – ако видеонаблюдението представлява систематично мащабно наблюдение на публично достъпна зона или съгласно националния списък на КЗЛД [17], ако видеонаблюдението представлява мащабно обработване на биометрични данни за целите на уникалната идентификация на физическо лице, което не е спорадично, т.е. при видеонаблюдение с лицево разпознаване.

При извършването на видеонаблюдение, **съгласно ЗЗЛД** може да възникнат задължения за:

- приемане на правила при мащабно обработване на лични данни или при систематично мащабно наблюдение на публично достъпни зони, включително чрез видеонаблюдение (чл. 25д ЗЗЛД) [2];
- приемане на вътрешни правила и процедури, които работодателите да трябва да изготвят при въвеждане на системи за контрол на достъпа, работното време и трудовата дисциплина – ако такива системи включват видеонаблюдение (чл. 25и, ал. 1, т. 3 ЗЗЛД) [2]. Важно е да се знае, че ако работодателите прилагат такива системи, те трябва да уведомят субектите на данни за това в съответствие с чл. 25, ал. 3 ЗЗЛД – това е своеобразно продължение на принципа за прозрачност на обработването в допълнение към изискванията на чл. 13 и 14 ОРЗД.

Заключение

В заключение следва да се обърне внимание на факта, че ако една технология е лесно достъпна, това не я прави автоматично законосъобразна. Администраторите,

[70] ОРЗД не съдържа дефиниция за това кое обработване е „мащабно". Такава има в § 1., т. 15 от Допълнителните разпоредби на ЗЗЛД: според която „мащабно" е „наблюдение и/или обработване на лични данни на значителен или неограничен брой субекти на данни или обем лични данни, когато основните дейности на администратора или обработващия лични данни, включително средствата за тяхното изпълнение, се състоят в такива операции." [2].

извършващи видеонаблюдение, е важно да държат сметка за правилата за защита на данните и да ги прилагат на практика, за да се предпазят от евентуални санкции. Тези правила не са административна самоцел, а спазването им също така е важно, защото те са призвани да защитават основните права и свободи на субектите на данни.

Представеният анализ няма характера на правен съвет или консултация и не следва да бъде възприеман като достатъчен за разрешаването на конкретни правни проблеми, казуси и др. Мненията, изразени тук, са единствено на автора и не отразяват непременно тези на УниБИТ, Адвокатско дружество „Димитров, Петров и Ко.“, Фондация „Право и интернет“, техните филиали или служители. Материалът е съобразен с действащото българско законодателство и законодателство на ЕС към 03.07.2021 г.

REFERENCES

1. **Регламент** (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните) (Текст от значение за ЕИП). //*Офиц.* вестник на ЕС, бр. L 119/1 от 04.05.2016 г.
2. **Закон** за защита на личните данни. // *Държ.* вестник, бр. 1 от 4 януари 2002 г., посл. изм., бр. 93 от 26.11.2019 г. с Решение № 8 от 15.11.2019 г. на КС на РБ по к. д. № 4 / 2019 г.
3. **КЗЛД**, Видеонаблюдението, URL: <https://www.cpdp.bg/?p=element&aid=424> (03.07.2021).
4. **ЕКЗД**, Насоки № 3/2019 относно обработването налични данни чрез видеоустройства, Версия 2.0, Прието на 29 януари 2020 г., с. 7, с. 14, с. 17-18, с. 31, с. 33, URL:
5. <https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_201903_video_devices_bg.pdf> (03.07.2021).
6. **КЗЛД**, Годишен отчет на Комисията за защита на личните данни за 2020 г., с. 14-15, URL: <https://www.cpdp.bg/?p=element&aid=1281> (03.07.2021).
7. **Конституцията** на Република България. // *Държ.* вестник, бр. 56 от 13.07.1991 г.; посл. изм. и доп., бр. 100 от 18.12.2015 г.
8. **Стойчев,** С. Конституционно право, София, Сиела, 2002, с. 238-239.
9. **Закон** за специалните разузнавателни средства. // *Държ.* вестник, бр. 95 от 21.10.1997 г.; посл. изм., бр. 69 от 04.08.2020 г.
10. **Наказателно-процесуалният** кодекс. // *Държ.* вестник, бр. 86 от 28.10.2005 г.; в сила от 29.04.2006 г.; посл. изм., бр. 41 от 18.05.2021 г. с Решение № 7 от 11.05.2021 г. на КС на РБ по к. д. № 4/2021 г.
11. **Закон** за частната охранителна дейност. // *Държ.* вестник, бр. 10 от 30.01.2018 г., в сила от 01.04.2018 г.; посл. изм., бр. 69 от 04.08.2020 г.
12. **Закон** за хазарта. // *Държ.* вестник, бр. 26 от 30.03.2012 г., в сила от 01.07.2012 г.; посл. изм. и доп., бр. 14 от 17.02.2021 г., в сила от 17.02.2021 г.
13. **Закон** за движение по пътищата. // *Държ.* вестник, бр. 20 от 05.03.1999 г.; в сила от 01.09.1999 г.; посл. изм., бр. 26 от 30.03.2021 г. с Решение № 3 от 23.03.2021 г. на КС на РБ по к.д. № 11/2020 г.
14. **КЗЛД**, Становище Рег. № П – 5375/2017 г., гр. София, 30.04.2018 г., URL: <https://www.cpdp.bg/index.php?p=element_view&aid=2106> (03.07.2021).
15. **КЗЛД**, Становище рег. № НДМСПО-17-916/01.11.2018 г., гр. София, 21.12.2018 г., URL: <https://www.cpdp.bg/?p=element_view&aid=2149> (03.07.2021).
16. **КЗЛД**, Становище рег. № ПНМД-01-96/2020 г., гр. София, 11.11.2020 г., URL: <https://www.cpdp.bg/?p=element_view&aid=2261> (03.07.2021)
17. **Работна** група за защита на личните данни по чл. 29, Насоки относно прозрачността съгласно Регламент 2016/679, Приети на 29 ноември 2017 г., Последно преработени и

приети на 11 април 2018 г., с. 5-6, URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items/622227> (03.07.2021).
18. **КЗЛД,** Списък на видовете операции по обработване на лични данни, за които се изисква извършване на оценка за въздействие върху защитата на данните съгласно чл. 35, пар. 4 от Регламент (ЕС) 2016/679, URL: <https://www.cpdp.bg/index.php?p=element&aid=1186> (03.07.2021).
19. **Захариев,** М. Режим на информацията. Същност и значение на информацията. Защита на личните данни. Примерни тестове. – София : Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2020, с. 39.
20. **Целков,** В., Петков, Д., Средков, Г., Георгиев П. Защита на данните. Принципи и практики. – София : Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2019, с. 261.

PERSONAL DATA PROTECTION IN THE CONTEXT OF VIDEO SURVEILLANCE

Assoc. Prof. Martin Zahariev, PhD,
Department National Security, Faculty "Information Sciences",
University of Library Studies and Information Technologies,
Dimitrov, Petrov & Co. Law Firm, Law and Internet Foundation
e-mail: : m.zahariev@unibit.bg

Abstract: *The dynamics of modern public relations and the development of information and communication technologies determine the progressively increasing use of video surveillance in everyday life. Many public agencies and private organizations implement video surveillance systems for various purposes – protection of property, protection of life and health of their employees and visitors, access control, control of labor discipline and the like. And while video surveillance is becoming more accessible from a technological, logistical and economic point of view, it is not that easy to answer the questions on how lawful and proportionate its use is in the light of European and national rules for the protection of personal data and for ensuring the privacy of the individual. This paper aims to analyze some of the most important aspects of the personal data protection regime applicable to video surveillance, such as possible legal grounds for video surveillance; ensuring the principle of transparency and informing the monitored persons about the video surveillance; admissibility of facial recognition as a form of processing of a special category of data, such as biometric data, and other specific obligations under the General Data Protection Regulation and the Personal Data Protection Act related to video surveillance. The above issues are analyzed in the light of European and national practice in the application of personal data protection rules.*

Keywords: *Video surveillance, GDPR, Personal Data Protection Act, Commission for Personal Data Protection, facial recognition, legitimate interest, information board.*

Цитирай като: Захариев, Мартин (2021). Защита на личните данни при видеонаблюдение. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 222-233.

Citation: Zahariev, Martin (2021). Personal Data Protection in the Context of Video Surveillance. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 224-233.

АНАЛИЗ НА ЗАЩИТАТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ И ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ В СИСТЕМИТЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА СИГУРНОСТТА НА ИНФОРМАЦИЯТА

Гл. ас. д-р Росен Радков
Катедра Софтуерни и Интернет Технологии,
Факултет по Изчислителна техника и автоматизация,
Технически университет – Варна
e-mail: rossen.radkov@tu-varna.bg

Резюме: *Защитата на личните данни е въпрос, чиято актуалност е непреходна, но с повсеместното развитие на Интернет, внедряването на ИТ технологиите във всеки един бизнес процес и нарастването на обема на информацията, която се обменя, вътре в една организация и между организациите, изисква все по-голямо внимание. Необходимо е да се отчитат и промените в нормативната уредба както в национален, така и в европейски и световен мащаб. В доклада е направен анализ на личните данни, обработвани в множество организации, както и мерките, които са внедрени за осигуряване на тяхната защита. Анализирани са и прилаганите начини за идентифициране и удовлетворяване на приложимите законови и договорни изисквания относно правата на интелектуална собственост. Определени са нормативните актове и документи, които са актуални към настоящия период от време. Анализът се основава на резултатите от одит на системите за управление на сигурността на информацията, проведени в организации от различен стопански сектор, размер и собственост. Идентифицирани са типичните слабости, които се допускат, и са дадени препоръки за тяхното елиминиране.*

Ключови думи: *интелектуална собственост, лични данни, интернет, GDPR, киберсигурност.*

Въведение

Информацията, в това число и личните данни, се разглежда като актив, който е от съществено значение за дейността на всяка една организацията, така както са важни и всички останали нейни активи. Обичайно организациите полагат грижи за опазването/защитата на всеки свой актив, следователно информацията като такъв, също трябва да бъде подходящо защитена. По време на нейните обработка и съхранение тя може да съществува под множество форми:

- дигитална (като файлове с данни, съхранявани на електронни или оптични носители);
- материална форма (например на хартия, кожа, метал и др.);
- нерегистрирана информация под формата на знания на служителите.

С мащабното разпространение на интернет и развитието на комуникационните технологии, както и с драстичното нарастване на скоростите на комуникация, информацията в организациите става все по-обвързана с информационните и комуникационните технологии. Те са съществен елемент във всяка организация, като подпомагат и улесняват създаването, обработването, съхраняването, предаването,

защитата и унищожаването на информацията. Постоянното разширяване на обхвата на глобалната бизнес среда води до повишени изисквания за сигурност и защита на информацията на организацията, тъй като тя е подложена на нови и постоянно променящи се заплахи, насочени към уязвимостите на активите.

Управлението на сигурността на информацията изисква да бъдат създадени множество правила, които да регламентират начините на събиране, обработка и съхранение на информацията в дадена организация, както и обмена на информация в нея и с външни за нея организации. Добра практика, а в някои случаи вследствие на договорно или нормативно изискване, е създаването и внедряването в организацията на система за управление на сигурността на информацията (СУСИ) в съответствие с изискванията на международния стандарт ISO/IEC 27001. Внедряването на СУСИ е стратегическо решение за всяка една организация, затова е необходимо тя да бъде старателно проектирана, интегрирана и актуализирана в съответствие с нуждите на организацията. Дали обаче тези правила работят и наистина се прилагат, или става дума за формално изпълнение на изискванията?

Целта на настоящия анализ е да се изследва ефикасността на внедрените мерки за защита на личната информация и интелектуалната собственост в системите за управление на сигурността на информацията и да се определят основните слабости.

I. Съответствие със законови и договорни изисквания

В приложение А към стандарт ISO/IEC 27001, който формулира изискванията към системите за управление на сигурността на информацията, е включена категория за контрол, обозначена като А.18.1, която цели да се избегнат нарушения на правни, законови, регулаторни или договорни задължения, които се отнасят до сигурността на информацията, както и на всички изисквания за сигурност [1, 2]. Определени са пет механизми за контрол [1], които изискват както следва:

А) идентифициране на цялото приложимо, за конкретната организация, законодателство, за да се отговори на изискванията, поставени за съответния вид дейност. Организацията трябва да вземе предвид законодателството във всички страни, в които провежда дейност;

Б) да бъдат създадени и прилагани процедури, чрез които да се осигури съответствие със законовите, регулаторни и договорни изисквания по отношение правата на интелектуална собственост и използването на патентовани софтуерни продукти.

В) защита на записите от изгубване, разрушаване, фалшифициране, неоторизиран достъп или неоторизирано огласяване;

Г) поверителност на личните данни и защита на информацията за самоличността според изискванията на съответните приложими законови и нормативни актове;

Д) регламентиране и използване на криптографските механизми за контрол в съответствие с всички приложими споразумения, нормативни актове и регламенти.

За да се удовлетворят изискванията на тази категория за контрол е необходимо информацията, както и други активи свързани с нея, както и средствата за нейната обработка да бъдат отчетливо идентифицирани. Необходимо е да се документират всички валидни местни, нормативни и договорни изисквания, които трябва да бъдат проследявани и регулярно актуализирани. Един от важните европейски регламенти, влязъл в сила на 25 май 2018 г. е Регламент 2016/679, който се отнася до защитата на физическите лица във връзка с обработването на техните лични данни, както и до свободното движение на такива данни [3]. Този регламент надгради съществуващото до този момент законодателство в Република България и уеднакви законовата рамка в страните членки на Европейския съюз. Регламентът е валиден за всички организации, защото всички те обработват и администрират личните данни на служителите, както по време на подбора на персонал така и след тяхното наемане. Затова той трябва задължително да бъде включен в поддържаната документирана информация, която обикновено се оформя във вид на електронен регистър или списък на нормативните и договорните изисквания по сигурност на информация.

Друго изключително важно изискване е свързано с необходимостта за осигуряване на съответствието със законовите, регулаторните и договорните изисквания по отношение на правата на интелектуална собственост. В XXI век, всяка една организация, независимо от нейния предмет на дейност, използва продукти, които са интелектуална собственост. Пример за това са софтуерните продукти. Стандарт ISO/IEC27001 е свързан с информационните технологии, въпреки че е грешно мнението, че е ИТ стандарт и не се отнася за организации с предмет на дейност, извън сферата на ИТ технологиите. В съответствие с изискванията на стандарта и добрите практики за защита на всеки материал, който е интелектуална собственост, трябва да се осигури:

- наличие на правила за спазване на правата за интелектуална собственост, определяща законното използване на софтуер и информационни продукти;
- придобиване на софтуер само от известни и уважавани източници за гарантиране, че не са нарушени правата за копиране;
- поддържане на съзнание за правилата за защита на интелектуална собственост и дисциплинарни мерки срещу служители, които ги нарушават;
- поддържане на опис на активите, в който са посочени тези активи, които изискват защита на правото на интелектуална собственост (правно съответствие);
- проследяване на валидните нормативни изисквания, свързани със защита на интелектуалната собственост, чрез поддържане на регистър;
- поддържане на доказателства за притежаване на лицензи, мастър дискове, ръководства и други;
- въвеждане на механизми за контрол, гарантиращи, че не е надхвърлен максималния разрешен брой потребители;
- поддържане на регистър на разрешения софтуер;
- с помощта на подходящ софтуер се извършват регулярни проверки, че са инсталирани само позволени програми и лицензирани продукти;

- осигуряват се правила за поддържане на подходящи лицензионни условия;
- прилагане на изискванията на Политиката по обмяна на информация и софтуер.

Записите, които се управляват в дадена организация трябва да са описани и да се управляват съгласно утвърден регламент. Времето за тяхното съхранение се определя в съответствие с изискванията на свързаните нормативни актове и договори. Изключително важно е записите да се съхраняват и защитават съответно на тяхното ниво на класификация, определено в процедурата по класификация на информацията.

Законът за киберсигурност и свързаната с него наредба за минималните изисквания за мрежова и информационна сигурност са нормативни документи, които поставят строги изисквания към организациите, които предоставят критични услуги или услуги на много голям брой хора [4, 5]. Такива са административните органи, операторите на съществени услуги и доставчиците на цифрови услуги, както и лица, осъществяващи публични функции, когато предоставят административни услуги по електронен път. Към тази група се причисляват и организациите, които предоставят административни услуги по електронен път.

II. Методика за провеждане на анализа

Проведени са одити на внедрените системи за управление на сигурността на информацията в организации от различен стопански сектор. Одиторските доказателства са извлечени чрез интервюта със служители, визуални наблюдения, преглед на документираната информация, политиките и процедурите.

Анализът е извършен чрез изследване на:

- тип на организацията;
- стопански сектор към който принадлежи;
- тип на използвания дейта център;
- обработвани лични данни;
- начин на физическата защита на личните данни;
- начин на логическата защита на личните данни;
- как е гарантирана защитата на интелектуалната собственост.

III. Анализ на резултатите

В период от пет години са проведени 66 одити в 27 организации. В някои от организациите са проведени повече от един одит с цел оценка на подобряване на внедрената СУСИ.

Разпределението на организациите според типа и стопанския сектор, към който принадлежат е представено в Таблица 1 [6].

Таблица 1. Брой на организациите по стопански сектор.

Общ брой / Категория	Брой организации	ИТ Сектор	Статистика/ Анализи	Софтуер/ ИТ услуги	Държавни/ общински	Критични услуги
	27	11	1	6	4	5
Микро предприятие (<10 човека)	6	2		4		
Малко предприятие (<50 човека)	12	7	1	1	2	1
Средно предприятие (<250 човека)	5	2		1	1	1
Голямо предприятие (>250 човека)	4				1	3

Представените в Таблица 1 данни показват, че одитираните организации са от различни категории и стопански сектори. Около половината от тях са от ИТ сектора, но особена важност за анализа представлява работата на СУСИ в организации, които са държавни или общински. Четири са организациите от този тип, а тези, които осигуряват т.нар. критични услуги са пет на брой.

Повечето от одитираните организации, деветнадесет на брой, използват собствени ДЦ. Само два от тях обаче са изградени според стандартите и добрите практики за ДЦ, а в две други техниката е разположена в общи помещения на фирмата. Три други организации са организирали ИТ инфраструктурата си на базата на оборудване, колокирано в сертифициран ДЦ, прехвърляйки по този начин част от рисковете на трета страна. Три от организациите използват хибриден ДЦ, разполагайки оборудване в собствен, колокиран и нает ДЦ.

Седем от всички двадесет и седем организации събират и обработват лични данни на физически лица за изпълнение на своята дейност, а останалите обработват само данни на служителите. Обобщена информация е представена в Таблица 2.

Таблица 2. Обобщена информация за обработката и съхранението на лични данни.

Общ брой / Категория	Обработват се лични данни на клиенти	Документи съдържащи лични данни съхраняван и в метална каса	Документи съдържащи лични данни съхраняван и в шкаф със заключване	Документи съдържащи лични данни съхраняван и в помещение със заключване	Документи съдържащи лични данни се съхраняват във външна фирма (ТРЗ като услуга)	За подбор на персонал се използва HR агенция	Софтуер за автоматизирано управление на активите
Категория	7	11	8	1	4	2	10
Микро предприятие (<10 човека)	0	0	0	0	3	0	0
Малко предприятие (<50 човека)	1	1	7	0	0	1	3
Средно предприятие (<250 човека)	2	1	1	1	0	1	6
Голямо предприятие (>250 човека)	4	5	0	0	0	0	1

От представените в Таблица 2 данни може да се направи извод, че начинът, по който се съхраняват обработваните данни е подходящ. В случаите, когато се събират и обработват лични данни на клиенти, те са свързани с изпълнение на дейности

съгласно предмета на дейност на организацията. Във всички случаи, в които се използват услугите на външни фирми, са подписани споразумения за неразгласяване на информация. Проблем обаче е липсата на адекватна защита против вируси и изтичане на данните в единадесет от организациите. В тези случаи се наблюдава прилагане на софтуер, който е свободен от лиценз, или не е предвиден за корпоративна употреба, което прави трудно или невъзможно наблюдението и управлението на крайните устройства и създава потенциална опасност за нарушения по отношение на защитата на личните данни.

Обобщената информация по отношение на изпълнение на изискванията за правно съответствие и съответствието със законовите, регулаторни и договорни изисквания по отношение на интелектуалната собственост е представен в Таблица 3.

Таблица 3. Обобщена информация за съответствие.

Общ брой / Категория	Правен отдел	Отделен служител	Съвместени задължения	Автомати-зирано следене на договори	Абониран достъп до АПИС/ СИЕЛА	Софтуер за автоматизирано следене на лицензите
	7	6	14	1	9	3
Микро предприятие (<10 човека)	0	0	0	0	0	0
Малко предприятие (<50 човека)	1	3	8	0	4	1
Средно предприятие (<250 човека)	2	2	1	2	1	1
Голямо предприятие (>250 човека)	4	0	0	1	4	1

От представените в таблица 3 резултати се вижда, че е създадена организационна структура за следене на съответствието, но само една трета от организациите получават навременна информация за извършените промени в нормативната уредба. Още по-лош е резултатът по отношение на въведените подходи за проследимост на инсталираните и използвани лицензи. Само в три от организациите има внедрен такъв механизъм за контрол. Това е предпоставка за трудно управление на лицензите и допускането на потенциални нарушения.

Друг сериозен проблем е свързан със създаване на резервни копия на данни. Те са жизнено необходими както в случаите когато има инцидент вследствие на който има загуба или повредени данни, така и за изпълнение на задълженията, произтичащи от различни нормативни документи, за съхранение на конкретен тип данни за определен период от време. В таблица 4 са представени резултатите от анализа на системите за резервни копия, които са внедрени в одитираните организации. Добре е, че по-голямата част от архивните документи се съхраняват и на хартия, но само в пет от организациите архивите са организирани така, че да е осигурена защита против

кражба, пожар, повреда на документи вследствие на лоши параметри на околната среда.

Таблица 4. Начин на създаване на резервни копия на данните.

Въпрос	**Реализация спрямо общия брой одити**
1. Автоматично ли се извършва създаването на резервни копия на информацията?	46/66
2. Резервните копия на информацията на различно място от мястото на оригиналните данни ли са разположени?	17/66
3. Извършва ли се тест за възстановяване на данни от резервните копия?	35/66
4. При планиране на процеса на резервиране на данните има ли се предвид класификацията на информацията?	44/66

Заключение

Внедряването на система за управление на сигурността на информацията има положителен ефект за организацията не само по отношение на сигурността на информацията, но и по отношение на защитата на личните данни както и на правно съответствие. Представеният анализ показва, че внедряването на СУСИ не означава, че удовлетворяването на изискванията е постигнато в степен, която би защитила организацията в максимална степен. В този смисъл може да се направи извод, че организациите трябва да положат усилия за прецизиране на внедрените механизми за контрол, така че да се увеличи тяхната ефикасност.

Анализът показва, че зони за подобрение, които са свързани с:

А) съдържанието на споразуменията за неразгласяване на информация, подписани между организациите и техните служители и контрагенти;

Б) въвеждане на електронни платформи за управление на информационните активи;

В) въвеждане на електронни платформи за управление на договорните споразумения;

Г) използване на платформи за уведомяване при промяна в нормативната уредба;

Д) въвеждане на електронни платформи за управление на използваните софтуерни лицензи;

Е) организиране на системата за създаване на резервни копия на информацията;

Ж) системата за защита на крайните устройства с цел контрол на изтичане на информация.

REFERENCES

1. **BDS,** *БДС ISO/IEC 27001*. Bulgaria, 2014, p. 30.

2. **ISO**/IEC, *ISO/IEC 27002 Information technology — Security techniques — Code of practice for information security controls*. 2017.
3. **European** Union, "Regulation 2016/679 of the European parliament and the Council of the European Union," *Off. J. Eur. Communities*, vol. 2014, no. April, pp. 1–88, 2016, doi: http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/2003/l_285/l_28520031101en00330037.pdf.
4. **MC,** *Закон за киберсигурност*. 2018, p. 30.
5. **MC,** *Наредба за минималните изисквания за мрежова и информационна сигурност*. 2019, p. 26.
6. **Радков,** Р. Непрекъснатост на сигурността на информацията. Анализ и подходи за управление, 2021.

ANALYSIS OF PERSONAL DATA PROTECTION AND INTELLECTUAL PROPERTY IN INFORMATION SECURITY MANAGEMENT SYSTEMS

Chief Assist. Prof. Rosen Radkov, PhD
Software and Internet Technologies, FITA, Technical University of Varna
e-mail: rossen.radkov@tu-varna.bg

Abstract: *The protection of personal data is an issue whose relevance is enduring, but with the ubiquitous development of the Internet, the introduction of IT technologies in any business process and the growing volume of information that is exchanged, within an organization and between organizations, requires -large attention. It is necessary to take into account the changes in the legal framework both at national, European and global level. The report analyzes the personal data processed in many organizations, as well as the measures that have been implemented to ensure their protection. The applied ways of identifying and satisfying the applicable legal and contractual requirements regarding intellectual property rights are also analyzed. The normative acts and documents that are up-to-date for the current period of time have been determined. The analysis is based on the results of an audit of information security management systems conducted in a number of organizations from different business sectors, size and ownership. The typical weaknesses that are allowed are identified and recommendations for their elimination are given.*

Keywords: *intellectual property, personal data, internet, GDPR, cybersecurity.*

Цитирай като: Радков, Росен (2021). Анализ на защитата на личните данни и интелектуалната собственост в системите за управление на сигурността на информацията. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, 2021, с. 234-241.

Citatin: Radkov, Rosen (2021). Analysis of Personal Data Protection and Intellectual Property in Information Security Management Systems. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 234-241.

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА ОПЕРАЦИИТЕ С КРИПТОВАЛУТИ

Гл. ас. д-р Миглена Тренчева [1], Доц. д-р Елена Ставрова [2],
Катедра „Финанси и отчетност“, Стопански факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ [1, 2]
e-mail: megy_tr2001@yahoo.com, e-mail: stavrova@swu.bg

Резюме: *Пазарът на криптовалути, т.нар. „децентрализирани валути“ заема все по-значимо място в дискусиите на експертите и в анализите на специалистите относно динамиката на процесите на този нововъзникнал вид финансов пазар. Тяхното стремително настъпване основателно се възприема като заплаха за т.нар. централизирани или „декретни“ валути, издадени от централна банка.*

Докато на полето на софтуерното обезпечаване конкуренцията по емисията на децентрализирани валути се увеличава, процесите протичат в сравнително предвидими технологични и времеви граници, то теорията и практиката по счетоводното отразяване на този специфичен за фирмите актив продължава да бъде обект на дискусия и анализи. Счетоводната наука е предложила четири изходни точки, а именно: третиране като парични средства, като финансови активи, нематериален актив или материален запас, което води до конкретизация в регламентите на счетоводната политика на емитиращата компания.

И именно върху алтернативните решения, които счетоводната наука, теория и практика предлагат относно разбирането, възприемането и отчитането на инвестициите, текущите разходи и финансовият резултат по емисията на криптовалутите и блокчейн технологиите, е насочено вниманието на авторите на това изследване.

Ключови думи: *криптовалути, блокчейн, финансова система, биткойн, Shadow банкиране.*

Въпреки, че парите функционират основно като средство за размяна, чудесното тяхно предимството се крие във възможността за тяхното оценяване и отчетност. Движението на самите пари трябва задължително да е било предшествано от взаимни услуги в древния първообраз на относително малки социални групи [1]. В такава система е трудно да се приеме, че това са средно претеглените за социално-икономическата система транзакционни разходи за развитие и макар, че са относително високи и обхватът в резултат на това ограничение е лимитиран. Преди да възникнат парите не е съществувала достатъчно евтина обща разчетна единица, която да предостави възможност на икономическите субекти да сравняват стойността на стоките в детайли. Парите позволяват това, допускайки производителите на стоки да сравняват разходите си за производство, както и приходите, и по този начин да оценят своите приноси или намаляване на стойността в икономиката и следователно за собственото си богатство. Това позволява на същите актьори да държат богатството си в актив, чиято стойност е силно стабилна и лесно продаваема. Чрез намаляването на транзакционните разходи, парите позволяват развитие на по-широка мрежа на размяната чрез понижаване на нивото на доверие, необходимо за извършване на търговия [2]. Увеличаването на ефективността на обмена прави обществото по-богато и позволява развитието на по-обширни търговски мрежи. И накрая, парите дават

възможност за развитието на различни видове финансови посредници, в началото банкери и застрахователи, а после и други видове след достатъчно натрупване на ресурси в системата. Парите намаляват разходите за кредитиране, тъй като те могат да бъдат дадени на заем на инвеститори, които желаят да закупят физически активи, а не да ги заемат самите физически активи, процесът е много по-скъп за координиране.

Новите технологии бързо трансформират всички аспекти на нашето общество, сектори и пазари [3].

Разбирането на стойностното предложение на декретните валути е предпоставка за обсъждане на стойността на криптовалутите, тъй като тези две форми на пари са сходни по това, че нито една от тях няма присъща стойност.

Микроикономическата теория ни казва, че парите са инструмент, който намалява разходите за търговия [4]. Такива разходи са свързани с разбирането на стойността на стоките, договаряне на тяхната обменна стойност и не е необходимо да се намират реални стоки. Тези разходи могат да бъдат количествено определени, ако едната сравнява две икономики, където първата разчита на бартер, а втората използва пари, като всички други неща са равни. Микроикономически модели доказват, че наличието на пари като средство за размяна значително намалява броя на транзакционните канали, необходими в икономиката, като същевременно дава възможност за многоканална търговия. В такава обстановка разходите за транзакциите са най-ниски, ако всички икономически агенти се споразумеят за единна форма на пари [5].

В този случай парите теоретично могат да бъдат всичко, което хората в една икономика приемат като средство за размяна. Няма нужда от никаква присъща или използваема стойност и въпреки това тя може да осигури значителна стойност чрез улесняване на транзакциите и намаляване на свързаните с тях разходи (обърнете внимание, че не всички транзакционни разходи се намаляват с използване на пари). Тази логика позволява криптовалутите да бъдат ценни, въпреки че нямат присъща стойност или държавна гаранция. Единствената предпоставка е те да могат да функционират като пари.

В случай, че криптовалутите не функционират като пари, те все още не е задължително да станат безполезни според алтернативните теории за стойността.

Когато едно предприятие добива криптовалути в качеството си на „копач“, то извършва разходи. Съгласно МСС 38 „Нематериални активи“, разходите за добиването им се отчитат по два начина [5]:

- разходите, които се класифицират като неуспешни при копаенето на криптовалутата, отчитаме като текущи;
- разходите, които се класифицират като успешни, се капитализират.

Разбира се този модел на отчитане на разходите значително ще усложни отчетния процес, тъй като това деление на разходите е много трудно. А и предприятията, които разполагат с по-модерни и по-мощни хардуерни устройства ще извършват по-големи разходи и следователно могат да се надяват и на по-големи резултати от своята дейност, от която да ползват икономическа изгода.

От тези разсъждения правим извода, че не е най-подходящо да се отчита криптовалутата, съгласно МСС 38 „Нематериални активи“, поради голямата сложност и неефективност на разграничаването на разходите като успешни или неуспешни.

Съгласно МСС 2 „Материални запаси“, ако добиването на криптовалута се отчита като материален запас, то тогава това ще бъде готова продукция, като резултат от производствен процес. Следва да се отчитат производствените разходи и да се калкулира себестойността на продукцията, както в едно промишлено предприятие, независимо че *криптовалутите нямат материален характер*.

Основни насоки при отчитането:

1) Необходимо е да се организира синтетично и аналитично счетоводно отчитане на разходите по сметките от група 60 „Разходи по икономически елементи“ и група 61 „Разходи за дейността“. Ако предприятието осъществява и друга основна дейност освен добива на криптовалути, към сметка 611 „Разходи за основна дейност“, следва да се заведе аналитично отчитане в следните резерви – по видове дейности; по продукти (видове криптовалути, ако се добиват няколко, други продукти); по статии на калкулация.
2) Дейността по добиване на криптовалути е свързана със следните по-важни разходи – разходи за електроенергия за работа на компютърна техника, машини и оборудване; разходи за материали и консумативи; разходи за заплати и осигуровки на персонала, зает пряко или непряко с добиването на крипто валути; разходи за амортизации на софтуер и компютърна техника, машини и оборудване; разходи за външни услуги; други разходи.
3) Специалните (хардуерни) машини за „копаене“ на криптовалута са дълготрайни материални активи, които следва да се отчитат по реда на МСС 16 „Имоти, машини и съоръжения“ (респективно НСС 16 „Дълготрайно материални активи“). Те следва да бъдат амортизирани по определен от предприятието полезен живот и метод на амортизация съгласно МСС 16 (респективно НСС 4 „Отчитане на амортизациите“). За данъчни цели би трябвало да се отнесат към група IV според чл. 55, ал. 1, т. 4 от ЗКПО с максимална годишна амортизационна норма от 50%.
4) Добитите криптовалути през периода следва да бъдат документирани с протокол (отчетен документ), съдържащ реквизити подобни на складова разписка, с посочване на количеството добита криптовалута. Трябва да се съпровожда от калкулационен лист за себестойност на добитата криптовалута през отчетния период. Препоръчително е отчитането на разходите да се извършва месечно.
5) Себестойността на добитите криптовалути следва да бъде калкулирана на база преките и разпределени непреки (общо производствени) разходи, ако има такива като не се включват административни разходи, разходи за продажби и финансови разходи.
6) При добива на криптовалута не би трябвало да има незавършено производство (криптовалута в процес на придобиване) в края на периода. Себестойността на единица добита криптовалута ще представлява общият

размер на преките и непреките разходи за добиването, разделени на единиците добита криптовалута [6].

Счетоводни статии:

- *Отчитане на разходите за материали и консумативи*:
  Д/т сметка 601 „Разходи за материали“
  К/т сметка 302 „Материали“
  К/т сметка 401 „Доставчици“
  К/т сметки от гр. 50 „Парични средства“

- *Отчитане разходите за външни услуги (интернет доставчици и други)*:
  Д/т сметка 602 „Разходи за външни услуги“
  К/т сметка 401 „Доставчици“
  К/т сметки от гр. 50 „Парични средства“

- *Отчитане на разходите за амортизации*:
  Д/т сметка 603 „Разходи за амортизация“
  К/т сметка 241 „Амортизация на ДМА“
  К/т сметка 242 „Амортизация на дълготрайни нематериални активи“

- *Начисляване на трудови възнаграждения и работна заплата на персонала*:
  Д/т сметка 604 „Разходи за заплати (възнаграждения)“
  К/т сметка 421 „Персонал“

- *Начисляване на осигуровки на персонала за сметка на предприятието*:
  Д/т сметка 605 „Разходи за осигуровки“
  К/т сметки от гр. 46 „Разчети с осигурители“

- *Начисляване на лични осигуровки на персонала и удръжки*:
  Д/т сметка 421 „Персонал“
  К/т сметки от гр. 46 „Разчети с осигурители“
  К/т сметка 454 „Разчети за данъци върху доходите на физически лица“
  К/т сметки от гр. 44 „Вземания по липси, начети и съдебни спорове“ и други

- *Отчитане други разходи*:
  Д/т сметка 609 „Други разходи“
  К/т сметка 401 „Доставчици“
  К/т сметки от гр. 50 „Парични средства“ и други
- *Отнасяне на разходите по предназначение*:
  Д/т сметка 611 „Разходи за основна дейност“
  Д/т сметка 614 „Административни разходи“

Д/т сметка 615 „Разходи за продажба на продукция“
К/т сметка от гр. 60 „Разходи по икономически елементи“ [7].

- *За заприходяване на готовата продукция в имуществото на предприятието се съставя следната счетоводна статия:*

Д/т сметка 303 „Готова продукция“
аналитична сметка „добита криптовалута“
К/т сметка 611 „Разходи за основна дейност“
аналитична сметка „добита криптовалута“ [8].

При отчитането на криптовалутата като материален запас ще се прави преоценка на актива към 31.12, за да може да се представи финансовият отчет вярно и точно и да не се подвеждат ползвателите му. Добитата криптовалута следва да се оценява и посочва в отчета за финансовото състояние по по-ниска от двете оценки, а именно – себестойност и нетна реализируема стойност [9].

Такова отчитане ще бъде приемливо, ако предприятието продава придобитата криптовалута, като своя обичайна стопанска дейност. Разбира се това не може да бъде обичайна дейност за съществуване на предприятието.

Отчитането като финансов актив е подходящо, когато предприятието използва криптовалутата като средство за размяна (валута за разплащане), спекулативна цел или за увеличение на стойността на инвестицията във времето.

За трансформиране на криптовалута в текущ актив трябва да се състави счетоводна статия:

Д/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“
Д/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“
К/т сметка от гр. 303 „Готова продукция“
аналитична сметка „криптовалута“.

Съгласно т. 5.1 от НСС 32 „Финансови инструменти“ тази статия се отчита по себестойност на криптовалутата. При последващо оценяване по справедлива стойност на финансовия актив ще се отчете приход или разход от преоценка.

При прилагане на МСС в съответствие с параграф 5.1.1. на МСФО 9 „Финансови инструменти“ първоначалната оценка трябва да е по справедлива стойност и ако тя се различава от себестойността (което в практиката е много вероятно да се случи), разликата трябва да се отчете като текущ приход или разход (от оценяване) на параграф Б.1.2А, буква „а“ от МСФО 9 „Финансови инструменти“.

Например, ако справедливата стойност е по-ниска от себестойността, за трансформиране на криптовалутата във финансов актив се съставя статия:

Д/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“
Д/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“
Д/т сметка 623 „Разходи за операции с финансови активи и инструменти“
К/т сметка от гр. 303 „Готова продукция“
аналитична сметка „криптовалута“.

Изключва се възможността закупените криптовалути да се третират като парични средства тъй като не са официално признати като законно средство за размяна. Закупената криптовалута е по-обосновано да се третира като финансов актив, различен от парични средства, като се прилагат изискванията на МСФО 9/НСС 32 „Финансови инструменти“.

Съставят се следните счетоводни статии:

- *Отчитането на закупената криптовалута като финансов актив:*

  Д/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“
  Д/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“
  К/т сметка от гр. 50 „Парични средства“

- *При продажба на криптовалута, която се третира като дългосрочен финансов актив (когато отчетната стойност е по-малка от продажната цена) се съставя следната счетоводна статия:*

  Д/т сметка от гр. 50 „Парични средства“ по продажна цена
  К/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“ по отчетна стойност
  К/т сметка 723 „Приходи от операции с финансови активи и инструменти“ с разликата

- *При продажба на криптовалута, която се третира като дългосрочен финансов актив (когато отчетната стойност е по-висока от продажната цена) се съставя следната счетоводна статия:*

  Д/т сметка от гр. 50 „Парични средства“ по продажна цена
  Д/т сметка 623 „Разходи за операции с финансови активи и инструменти“ с разликата
  К/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“ по отчетна стойност

- *При продажба на криптовалута, която се третира като краткосрочен финансов актив (когато отчетната стойност е по-ниска от продажната цена) се съставя следната счетоводна статия:*

  Д/т сметка от гр. 50 „Парични средства“ по продажна цена
  К/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“ по отчетна стойност
  К/т сметка 723 „Приходи от операции с финансови активи и инструменти“ с разликата

- *При продажба на криптовалута, която се третира като краткосрочен финансов актив (когато отчетната стойност е по-голяма от продажната цена) се съставя следната счетоводна статия:*

  Д/т сметка от гр. 50 „Парични средства“ по продажна цена

Д/т сметка 623 „Разходи за операции с финансови активи и инструменти“ с разликата

К/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“ по отчетна стойност.

При първоначално признаване на криптовалутата като финансов актив, съгласно НСС, се признава по цена на придобиване [10].

Криптовалутата, съгласно МСС, когато се отчита като финансов актив, при първоначалното признаване предприятието оценява даден финансов актив по неговата справедлива стойност, плюс или минус, в случай на финансов актив, неоценяван по справедлива стойност през печалбата или загубата, разходите по сделката, които са пряко свързани с придобиването или издаването на финансовия актив [11].

Финансовите активи, държани за търгуване (ако криптовалутата се използва като средства за размяна или със спекулативна цел), с отчитане на преоценките като текущ приход или разход по сметка „Приходи от последващи оценки на финансови инструменти“ и „Разходи от последващи оценки на финансови инструменти“ [12].

Финансови активи на разположение за продажба (при държане с цел увеличение на стойността на криптовалутата) с отчитане на преоценки по избор или:

- като текущ приход или разход или
- в преоценъчен резерв по сметка „Резерви от последваща оценка на финансови инструменти“ [13].

Резервът може да бъде и отрицателна величина. Той се отписва и отчита като текущ приход или разход при отписването на криптовалутата [14].

До сега разгледахме отчитането на финансовите активи съгласно НСС. Според МСС финансовите активи и по-специално МСФО 9 „Финансови инструменти“, които се оценяват по справедлива стойност чрез печалбата или загубата, се разглеждат в три подкатегории:

- държани за търгуване (краткосрочни финансови активи);
- определени за оценяване по справедлива стойност чрез печалбата или загубата (право на избор, ако се преодолява счетоводно несъответствие от оценяване);
- остатъчна подкатегория (дългосрочни финансови активи).

Във всички случаи МСФО 9 „Финансови активи“ преоценките по справедлива стойност се признават в текущия финансов резултат [15] – не може да бъдат отчитани в друг всеобхватен доход (преоценъчен резерв), тъй кат криптовалутата не е дългов инструмент, нито капиталов инструмент (за който има предвидени категории в стандарта с оценяване по справедлива стойност чрез друг всеобхватен доход).

За нефинансови предприятия приходите и разходите от преоценка, отчетени по сметки „Приходи/Разходи от последващи оценки на финансови инструменти“ формират данъчна временна разлика по реда на чл. 34, ал. 1 с обратно проявление по чл. 35, ал.1 от ЗКПО. Счетоводно се отчитат отсрочени данъци.

Например, за счетоводно отчитане на преоценка по справедлива стойност на криптовалутата:

- *когато справедливата стойност е по-висока от балансовата ѝ стойност, се съставят статиите*:

  Д/т сметка от гр. 22 „Дългосрочни финансови активи и вземания“

  Д/т сметка от гр. 51 „Краткосрочни финансови активи и вземания“

  К/т сметка 723 „Приходи от операции с финансови активи и инструменти“;

  Д/т сметка 723 „Приходи от операции с финансови активи и инструменти“

  К/т сметка 123 „Печалби и загуби от текущата година“

За отчитане на свързания отсрочен данъчен пасив, съгласно чл. 34, ал. 1 от ЗКПО се съставя статията:

Д/т сметка 123 „Печалби и загуби от текущата година”

К/т сметка 497 „Разчети по отсрочени данъци”

- *когато справедливата стойност е по-ниска от балансовата стойност на криптовалутата*, се отчита счетоводно разход от преоценка и отделно се признава актив по отсрочени данъци само ако се очаква облагаема печалба в периода на обратно проявление на временната разлика.

При отчитане на преоценките в преоценъчен резерв не възниква данъчна временна разлика за нефинансовите предприятия. Когато криптовалутата бъде продадена, резервът се отписва счетоводно като текущ приход или разход и той се признава и за данъчни цели в същия период [16]. Предлаганият модел за отчитане на криптовалута (обобщено в таблица 1) [17].

Таблица 1. Модел на счетоводно отчитане

Криптовалута	**Първоначална оценка**	**Последваща оценка**
Добита	Себестойност, определена по реда на МСС / НСС 2	Справедлива стойност по реда на НСС 32/ МСФО 9 с отчитане на преоценките в текущата печалба или загуба (или по избор в преоценъчен резерв – НСС 32).
Закупена	Цена на придобиване (НСС 32) / справедлива стойност (МСФО 9)	Справедлива стойност по реда на НСС/ МСФО 9 с отчитане на преоценките в текущата печалба или загуба (или по избор в преоценъчен резерв – НСС 32).

Заключение

В бъдеще криптовалутите, ако придобият силата на общо приета валута за размяна, тогава ще бъдат третирани като парични средства и ще трябва да бъдат отчитани по реда на МСС 7 „Отчети за парични потоци“ и МСС 21 „Ефекти от промените в обменните курсове“ (НСС 7 и НСС 21) [18].

Дори това да не се случи във вида и функциите, които имат към настоящия момент, то дигиталните валути на централните банки предстои да бъдат реализирани в много кратки срокове. Тази динамика провокира определящите правилата на счетоводното отразяване на този вид активи за предприемане на адекватни действия и разработването на нормативни правила за прилагане.

Благодарности: Този доклад е написан по проект „Анализ на основните показатели и регулатори за банкова дейност в Р България“ с входящ №КП-06-М35/3, с ръководител Миглена Тренчева.

REFERENCES

1. **Harwick,** C. Money and Its Institutional Substitutes: the Role of Exchange in Human Cooperation.// *Journal of Institutional Economics,* 2017, Vol. 14, 689-714. Hawtrey, R. G. p. 1947.
2. **Horwitz,** S. Monetary Calculation and the Extension of Social Cooperation into Anonymity. // *Journal of Private Enterprise,* 2008, Vol. 23, pp. 81-93.
3. **Stoykova,** A., Paskaleva, M**.** Stoykov, D. Risk management and accounting with fintech. // *Списание „Предприемачество“*, – Благоевград : УИ „Неофит Рилски“, 2020, бр. 1, стр. 59–74.
4. **Hirshleifer,** J., Glazer, A. & Hirshleifer, D. Price Theory and Applications: Decisions, Markets, and Information. – Cambridge University Press, 7th edition, 2005, ISBN-10: 0521523427.
5. МСС 38, пар. 54-62.
6. **Брезоева,** Б. Икономическа същност и счетоводно третиране на криптовалутите, (10.01.2018), https://www.tita.bg/free/accounting/528
7. **Стоянов,** С. и колектив. Счетоводството – основен курс. – София : УИ „Стопанство”, 2018.
8. Пак там
9. МСС 2, пар. 9
10. НСС 32, пар. 5.1
11. МСФО 9, пар. 5.1.1
12. НСС 32, пар. 9.3 буква „а”
13. НСС 32, пар. 9.3 буква „б”
14. НСС 32, пар. 9.5
15. МСФО 9, пар.4.1.4-4.1.5
16. **Todorin,** I., Trenchev, I., Stoilov, A., Mavrevski, R., & Traykov, M., A Model for HP Folding Prediction Using Increasing Constrain for Spreading in the Process of Making Conformations. // *Biomath Communications*, 2015, vol. 2, №1
17. **Trencheva,** T., **Trenchev**, I., **Milanov**, P., & **Mirchev**, I. Bioinformatics and Intellectual Property. // *In Proceedings of the 4th International Scientific Conference of SWU*, 2011, June, pp.132-137
18. **Брезоева,** Б. Икономическа същност и счетоводно третиране на криптовалутите, (10.01.2018), https://www.tita.bg/free/accounting/528

ACCOUNTING TREATMENT OF CRYPTOCURRENCY OPERATIONS

Chief Assist. Miglena Trencheva, PhD [1], Assoc. Prof. Elena Stavrova, PhD [2]
Department of Finance and Accountability, Faculty of Economics, SWU "Neofit Rilski" [1,2]
e-mail: megy_tr2001@yahoo.com, e-mail: stavrova@swu.bg

***Abstract**: The cryptocurrency market, the so-called "Decentralized currencies" occupies an increasingly important place in the discussions of experts and in the analyzes of specialists on the dynamics of the processes of this emerging type of financial market. Their rapid onset is rightly perceived as a threat to the so-called. centralized or "decree" currencies issued by a central bank.*

While in the field of software competition for the issuance of decentralized currencies, the processes take place within relatively predictable technological and time limits, the theory and practice of accounting for this company-specific asset continues to be the subject of discussion and analysis. Accounting science has proposed four starting points, namely: treatment as cash, as financial assets, intangible assets or inventories, which leads to specification in the regulations of the accounting policy of the issuing company.

The authors of this study focus on the alternative solutions that accounting science, theory and practice offer regarding the understanding, perception and reporting of investments, current costs and the financial result of the issue of cryptocurrencies and blockchain technologies.

***Keywords:** Cryptocurrencies Blockchain, Financial system, Bitcoin, Shadow banking.*

Цитирай като: Тренчева, Миглена, Елена **Ставрова** (2021). Счетоводно третиране на операциите с криптовалути. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 242-251.

Citation: Trencheva, Miglena, Elena **Stavrova** (2021). Accounting Treatment of Cryptocurrency Operations. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 242-251.

КРИПТОВАЛУТИТЕ – ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ВЪЗМОЖНИ РИСКОВЕ ПРЕД ФИНАНСОВАТА СИГУРНОСТ НА ДЪРЖАВИТЕ

Ас. д-р Владимир Бабанов
e-mail: vladi_babanov@yahoo.co.uk

Резюме: *Криптовалутите и блокчейн технологиите са вече интегрална част както от личните финансови операции на индивидите, така и от международните финансови взаимоотношения. Новостите, които технологията носи, правят възможни немислими до близкото минало операции по трансфер на стойност между независими и анонимни участници. Блокчейн технологията притежава сериозен потенциал, който би могъл да се използва както за подобряване на човешкото битие, така и за извършване на зловредни действия. Прането на пари е процес, който застрашава националната и международната сигурност и е един от начините за финансиране на терористични организации и престъпни групировки. Изключително трудно е да се определи точният размер на средствата, добити от престъпна дейност в глобален мащаб, но начините за тяхното изпиране и вливане обратно в светлата икономика също нарастват. Поради специфичните свойства на тази нова технология, множество престъпни групи и терористични организации започнаха експлоатирането ù в процесите на свободно трансфериране на мръсни пари и тяхното изпиране. За да защитават своята национална сигурност в новите реалности държавите трябва да разбират същността на технологията и начините за нейното използване от страна на престъпните групи. Тази статия обръща внимание на същността на блокчейн технологията и практическия процес на пране на пари.*

Ключови думи: *криптовалути, блокчейн технология, биткойн, киберпрестъпления, киберсигурност, пране на пари, организирана престъпност.*

Нито една технология не може да бъде определена като изначално добра или лоша. Начинът, по който хората я прилагат, обаче, може да доведе до положителни или негативни резултати. Често новите технологии са експлоатирани от криминални мрежи в опита им да осъществяват своята дейност лесно и безнаказано. Прането на пари не е нов проблем за националната сигурност, но методите, с които престъпниците разполагат за неговото извършване, са нараснали неимоверно с развитието на новите технологии. Блокчейн технологията е пример как нова и значима технология може да се използва за извършване на престъпления, независимо от съществуващия положителен потенциал.

От нейното създаване през 2009 г. насам, технологията е стигматизирана и определяна като средство за престъпления, и често с основание. Въпреки това, тя предоставя възможности за фундаментални технологични промени, които да подобрят значително човешкото битие. Непрестанната критика спрямо блокчейн технологията от страна на правителства и финансови организации не попречи на зараждането на нова екосистема от легитимни компании, които променят световния финансов ред.

Характеристики на блокчейн технологията и криптовалутите

Посредством блокчейн технологията трансферът на стойност повече не се нуждае от санкцията на банковите институции и други посредници[71], отнемайки минути и дори секунди при незначителни цени на преводите. Това е възможно поради производните на блокчейн технологията криптовалути. Криптовалутите са съдържател на стойност, който може да бъде трансфериран между портфейли, прилежащи към една и съща блокчейн система. Фактическото превеждане на стойност се базира на процес, известен като „доказателство за работа" (proof of work), където независими възли в съответния блокчейн постигат консенсус и одобряват легитимността на трансфера чрез криптографски изчисления[72]. Всички участващи възли в съответната трансакция получават възнаграждение под формата на респективната криптовалута, като този процес се нарича „копаене". Това е опростено обяснение за същността на процеса „доказателство за работа", който се ръководи от специфичен протокол – обикновено публичен и с отворен код.

Блокчейн технологията притежава уникални характеристики, което я прави мощен инструмент за всеки, който я ползва без значение от неговите намерения. **Децентрализацията и незаглушимостта** са неразривно преплетени и са сред най-изключителните ѝ свойства. Блокчейн работи чрез разпространена мрежа, която потвърждава преводите на стойност между портфейлите. Мрежата е отворена за всеки, който желае да се присъедини към процесите в нея чрез специално техническо оборудване, добавяйки нови мощности към системата. Така на физическо ниво мрежата може да се състои от широк кръг участници, вариращи от индивиди с оборудване в своите домове, до легитимни компании, притежаващи огромни мощности по целия свят.

Имайки предвид тези фактори, не съществува централизирано тяло, което да контролира блокчейн мрежата и да налага правила и ограничения. Никой не може да бъде принудително ограничен от ползването на мрежата, нито пък да бъде изключен от процеса на „копаене". През последните години правителства по света опитаха да забранят криптовалутите и „копаенето" им на своя територия, което се оказа неуспешно дори за страни като Китай, Венецуела и Зимбабве. Поради нейното глобално разпространение, блокчейн мрежата е незаглушима – дори определени юрисдикции да опитат да регулират и ограничат процеса, съществуват безброй локации по света, където части от мрежата продължава да функционира и да се разраства.

Важна черта на блокчейн технологията е анонимността на трансакциите. Блокчейн мрежите поддържат регистър на всички трансфери в архив. Всяко движение е регистрирано, публично и видимо за всеки и включва цялостна информация с изключение на тази за идентичността на участниците и тяхната

[71] Aljosha Judmayer, Nicholas Stifter, Katharina Krombholz and Edgar Weippl, Blocks and Chains- Introduction to Bitcoin, Cryptocurrencies, and Their Consensus Mechanisms, Morgan and Claypool Publishers, 2017, p. 3, ISBN: 9781627057134 (ebook).
[72] Ibid. p. 3.

локация. Нещо повече – съществува клас от криптовалути, известни като „поверителни", които скриват трансферите в тотална анонимност и правят проследяването им от портфейл към портфейл практически невъзможно.

Трансферите са изключително бързи и евтини – обикновено отнемат минути и дори секунди, струвайки незначителни суми, независимо от размера им. В сравнение с изпращането на средства чрез банковата система, където са нужни няколко работни дни и би могло да коства хиляди долари в удържани такси, трансферът на стойност чрез блокчейн технологиите е съвършено различен по своята същност. Веднъж инициирани, тези трансфери са неотменими и необратими.

От юридическа гледна точка крипто пространството остава нерегулирано, тъй като законодателствата по света се затрудняват да осмислят принципите му на работа и не успяват да предложат ефективен начин за контрол и правоприлагане. В изложения контекст е лесно да се предположи, че недоброжелателни участници биха използвали тази нова технология в своя полза. В продължение на години криптовалутите бяха асоциирани с нелегални покупки в тъмната мрежа, измами и кражби, както е безспорно, че възникването на криптовалутите създаде съвършено нови възможности за престъпниците да извършват незаконни деяния без да бъдат заловени.

Процесът на пране на пари

Прането на пари е едно от престъпленията, които откриха нова територия чрез криптовалутите и блокчейн технологията. Основно прането на пари може да бъде определено като процес, при който средства, придобити чрез нелегална дейност се представят като такива, придобити по законен начин. Дефиницията за „пране на пари" в българското законодателство е изведено в Закон за мерките срещу изпирането на пари[73].

Причините за прането на пари са много, но основните са свързани с рисковете пред престъпните групи и терористичните организации. В повечето случаи нелегално придобитите средства се състоят от суми в брой, често във формата на банкноти с малки деноминации. Съхранението и придвижването им е не само сериозно логистично предизвикателство, но то носи и риск от конфискация, ако средствата бъдат открити от властите. Тези пари също могат да бъдат откраднати от конкурентна криминална група или да бъдат унищожени в пожар, наводнение и други обстоятелства. Повече от всичко, обаче, престъпниците се стремят към прането на пари заради възможността да ги харчат без да привличат вниманието на властите.

Чрез криптовалутите престъпните мрежи получават изключително мощен инструмент, който елиминира много от предизвикателствата пред тях. Съхранението на стойност чрез блокчейн технологията е по-сигурно от това в брой или в банкова сметка, не струва нищо и могат да бъдат управлявани само от онзи, който разполага с ключовете за достъп до съответния портфейл[74]. Проблемът за мобилността на

[73] Закон за мерките срещу изпирането на пари, чл. 2 https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182924.
[74] Furneaux, Nick, Investigating Cryptocurrencies- Understanding, extracting and analyzing blockchain evidence, john Wiley and Sons Inc., 2018, p.70, ISBN: 978-1-119-48057-0 (ebook).

средствата не съществува – веднъж под формата на криптовалута, те могат да бъдат изпращани по целия свят моментално и в пълна анонимност.

Обикновено процесът на пране на пари протича в три стадия[75]. Първият се нарича **„влагане“** и описва как мръсните пари навлизат в легитимните финансови потоци през институции като търговски банки. За тази цел престъпниците използват различни подходи, като внасяне на малки суми мръсни пари посредством мрежа от „мулета“ (или „смърфове“), които извършват това от името на поръчителите. Друг метод, който се използва в първия стадии, се нарича „сливане“, чиято цел е да се смесят незаконно придобитите пари в поток от легитимни средства, спечелени чрез бизнеси, които работят с големи суми в брой, каквито са барове, казина и други.

Криптовалутите предоставят значителни улеснения в стадия на „влагането“. На разположение са множество методи за трансфер на средствата в брой към блокчейн мрежите без сериозни препятствия. В интернет изобилстват сайтове, където индивиди и други субекти продават и купуват криптовалути срещу пари в брой при лични срещи. В повечето метрополии по света има хора, които търгуват по този начин и не е трудно да бъдат открити. Използвайки отворени и често криптирани комуникационни канали, субектите уточняват детайлите, след което са им нужни само няколко минути, за да извършат операцията.

Друг начин да се прехвърлят мръсни пари в криптовалута е чрез добре познатите обменни бюра, срещани в повечето държави по света. Не всички от тях извършват подобен вид трансакции, но там, където ги има, се срещат достатъчно такива, които търгуват пари в брой срещу криптовалути и обратно, без да се изисква документ за самоличност или доказателство за произход на средствата. Съществува голям брой сайтове, които разменят пари в брой за криптовалути директно чрез кеш терминали. След кратка процедура, включваща заявка за търговия, системата на сайта изпраща код за потвърждение, който се използва за идентифициране на потребителя, заявил криптовалути по определен курс. Плащането за криптовалутите се осъществява без касиера да подозира предмета на трансфера.

Следващ похват, чрез който се внасят нелегални средства в блокчейн мрежата не изисква никакво човешко взаимодействие. Престъпниците могат да използват специални банкомати, които са разположени в почти всяка страна, като тяхната локация може лесно да се намери в определени сайтове. Достатъчно е банкнотите да бъдат депозирани в банкомата, след което адресът на портфейла на получателя да бъде сканиран от устройството, за да получи средствата под формата на криптовалута. Тези банкомати обикновено са поставени на дискретни места, но локациите им в никакъв случай не са тайна.

Гореспоменатите начини не изчерпват списъка от възможности, като нито един от изброените не е незаконен. Както споменахме, въпросите, касаещи криптовалутите и блокчейн технологиите все още не са урегулирани и свързаните с обмен на криптовалути не носят правна отговорност. Трябва да се има предвид, че съществува обстоятелство, което затруднява действията на криминалните групи – всички

[75] Sullivan, Kevin, Anti-Money Laundering in a Nutshell, Apress, 2015, p. 7, ISBN-13 (electronic): 978-1-4302-6161-2.

изброени методи имат лимит на трансакцията. Например споменатите банкомати може да имат ограничение от 5000 американски долара на ден, или пък индивидуален търговец да обменя само по един биткойн като максимум.

Все пак, престъпниците разполагат с множество варианти, които често комбинират в обща стратегия. Въпреки тези предимства, които имат, те са изправени пред риска да пренасят големи суми в брой всеки ден чрез трудна за контрол мрежа от „мулета". Перачите на пари са принудени да повтарят същите процеси многократно, което означава риск от сигнализиране на властите или привличане на тяхното внимание от подозрителни действия.

След като „влагането" е изпълнено, следващата стъпка в процеса се нарича „разслояване". Парите, внесени в банки се изпращат чрез множество трансфери в страната и чужбина. Често тези средства напускат страната в посока външни институции, за да се върнат обратно в съвсем различна банкова сметка или банкова институция. Целта на престъпниците е да се създадат слоеве от непроследими трансфери, за да се скрие произхода на средствата и да бъде изгубена връзката с лицата, внесли сумата в началото.

В света на криптовалутите, „разслояването" е съвсем различен процес. Веднъж под формата на криптовалута, средствата лесно могат да бъдат трансферирани и обменяни дори във физическия свят. Ако престъпниците желаят да скрият тотално движението на пари, могат да го направят използвайки споменатите „поверителни" валути, които лесно се обменят в интернет. След това те могат да бъдат изпращани на различни адреси преди да се появят отново в легитимните обменни сайтове. Престъпниците имат възможност да участват в т.нар. „първоначално монетно предлагане", където „мръсната" криптовалута да бъде използвана за закупуване на легитимна такава от стартъп компания с реален бизнес.

Подобни действия късат връзката между нелегалните пари и новосъздадената стойност чрез „първоначалното монетно предлагане". Характерна черта за пазарите на криптовалута е високата вариация в цените им, което значи, че някои валути може да увеличат стойността си с хиляди проценти за кратък период от време и обратно. В такава ситуация криминалните групи могат да оправдаят придобиването на голям обем средства пред данъчните служби на много държави по света чрез кухи компании. Сайтове за залагания, които използват криптовалути, се появяват всекидневно, като някои страни не таксуват приходите от хазарт. По този начин тези средства могат просто да бъдат обявени пред властите, които дори да се усъмнят в тяхната легитимност, ще срещнат огромни трудности да докажат истинския им произход.

Трайна тенденция е появата на бизнеси, приемащи криптовалутите като начин за разплащане, които включват автокъщи, сайтове за залагания, супермаркети и други. Автокъщите са удобен начин за престъпните мрежи да оперират в чужбина за пране на пари[76]. Автомобили могат да бъдат купувани директно с криптовалута в чужбина, след което да бъдат изнесени в държавата на съответната престъпна група, а от там да бъдат продадени през легитимна автокъща или изнесени за трети страни. Същият принцип важи за огромен брой стоки, които могат да бъдат придвижвани в рамките

[76] Ibid. p. 31.

на международната търговия. Някои сайтове предлагат възможността криптовалутите да бъдат разменени за физическо злато, което да бъде доставено до адреса на заявителя. Кюлчетата могат да бъдат съхранявани за бъдещ обмен или да бъдат използвани от бижутерийни студия в мрежата за пране на пари, след което да бъдат продавани под формата на бижута.

В стадия на „разслояването" се извършват огромен брой действия, които са изключително трудни за пресичане. **След преминаването на първите два стадия, следва последният – „интеграцията".** В тази фаза престъпниците използват средствата с платени вече данъци за инвестиции или покупки на различни стоки. Обикновено тези средства вливани в легални бизнеси, инвестират се в акции, недвижимо имущество и луксозни стоки. С други думи, започва откритото използване на мръсните пари, тъй като „законният" им произход може да бъде доказан. По време на тази фаза, изпраните пари стават неотличима част от законните икономически и финансови взаимоотношения в света. За повечето престъпни мрежи прането на пари е постоянен процес със средства, намиращи се в различни стадии от изпирането.

Заключение

Към момента държавите и правоприлагащите органи са в неизгодна позиция, когато се борят с прането на пари чрез блокчейн и криптовалути. В същото време обстоятелствата оказват огромен натиск върху правителствата и банковия сектор, защото законодателството изостава. Поради характера на блокчейн технологиите правителствата не разполагат с особени лостове за въздействие и контрол към момента, но са възможни косвени мерки в борбата с прането на пари. Самото законодателство е в криза, когато става въпрос за правно регулиране на криптовалутите, тяхното ползване, обмен и данъчно облагане. Нужно е по-добро познаване на технологията и нейните възможности от страна на правителствата и финансовите институции, за да се възползват от положителните ѝ страни без риск от опасно изоставане от съвременните технологични тенденции.

REFERENCES:

1. **Judmayer,** Aljosha, Nicholas **Stifter**, Katharina **Krombholz** and Edgar **Weippl**. Blocks and Chains: Introduction to Bitcoin, Cryptocurrencies, and Their Consensus Mechanisms, Morgan and Claypool Publishers, 2017, ISBN: 9781627057134 (ebook).
2. **Furneaux,** Nick. Investigating Cryptocurrencies: Understanding, extracting and analyzing blockchain evidence, john Wiley and Sons Inc., 2018, ISBN: 978-1-119-48057-0 (ebook)
3. **Sullivan,** Kevin. Anti-Money Laundering in a Nutshell, Apress, 2015, p. 7, ISBN-13 (electronic): 978-1-4302-6161-2.
4. **Cassara,** John A. Money Laundering and Illicit Financial Flows: Following the Money and Value Trails, Independantly published, 2020, ISBN-13 : 979-8645880606
5. **Rodrigues,** Gustavo, Lahis **Kurtz**. Cryptocurrencies and anti-money laundering regulation in the G20. // Institute for Research on Internet and Society - IRIS, 2019, https://irisbh.com.br/wp-content/uploads/2019/09/Cryptocurrencies-and-anti-money-laundering-regulation-in-the-G20_0.pdf.

6. **Parkman,** Tim. Mastering Anti-Money Laundering and Counter-Terrorist Financing: A compliance guide for practitioners, FT Publishing International, 2012, ISBN-13: 9780273759034.
7. **Закон** за мерките срещу изпирането на пари, https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137182924
8. **Lewis,** Anthony. The Basics of Bitcoins and Blockchains: An Introduction to Cryptocurrencies and the Technology that Powers Them, Mango Media, 2018, ASIN : B07BWK82DC.
9. **Vigna,** Paul. The Age of Cryptocurrency: How Bitcoin and Digital Money Are Challenging the Global Economic Order, St. Martin's Press, 2015, ASIN : B00L73JQ18.
10. **Bhatia,** Nik. Layered Money: From Gold and Dollars to Bitcoin and Central Bank Digital Currencies, Nikhil Bhatia, 2021, ASIN : B08T7T47HC.

CRYPTOCURRENCIES – BASIC CHARACTERISTICS AND POSSIBLE RISKS FOR THE FINANCIAL SECURITY OF THE NATION-STATES

Assist. Prof. Vladimir Babanov, PhD
e-mail: vladi_babanov@yahoo.co.uk

Abstract: *Cryptocurrencies and the Blockchain technology are already indivisible part of the personal finance processes as well as part of the international financial interactions. The technology brings novelties which make possible unthinkable until recently operations regarding the transfer of value between independent and anonymous participants. Blockchain technology contains enormous potential which could be used to improve the human lives as well as for commitment of malicious actions. Money laundering is a process which threatens the national and international security by being among the channels for financing of terrorist organizations and organized crime groups. The exact amount of funds acquired through criminal activities in global aspect is impossible to be determined but the ways of its laundering and merging back into the economy are growing significantly. Given the specific properties of this new technology, a vast number of organized crime groups and terrorist organizations started its exploitation in the process of transferring dirty money and its laundering. To protect their national security in the new reality the governments need to understand the essence of the blockchain technology and the ways of its utilization by the criminal groups. The current article focuses on the specifics of the Blockchain technology and the process of money laundering.*

Keywords: *cryptocurrency, Blockchain technology, bitcoin, cybercrime, cybersecurity, money laundering, organized crime.*

Цитирай като: Бабанов, Владимир (2021). Криптовалутите – основни характеристики и възможни рискове пред финансовата сигурност на държавите. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално.* София : За буквите – О писменехъ, с. 252-258.

Citation: Babanov, Vladimir (2021). Cryptocurrencies – Basic Characteristics and Possible Risks for the Financial Security of the Nation-States. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 252-258.

ИЗПОЛВАНЕ НА БЛОКЧЕЙН В ЛОГИСТИКАТА. БЛОКЧЕЙН БАЗИРАНО МИТНИЧЕСКО И ПРИСТАНИЩНО ОБСЛУЖВАНЕ

Докторант Богомил Александров
Катедра Компютърни науки,
Факултет по Информационни науки,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: b.alexandrov@unibit.bg; bnalexandrov@gmail.com

Резюме: *Използването на блокчейн в логистиката и по-специално във веригите на доставки чрез морски транспорт предлага сериозна възможност за реална имплементация, чрез оптимизиране на множеството свързани процеси, повишаване на доверието между партниращите си организации, както и тяхното ефективно взаимодействие с официалните органи на държавите.*

Блокчейн предлага допълващи възможности на облачните услуги и позволява на компаниите да намалят сложността, която се изисква за интегрирането и поддръжката на IT решения. Също така тази технология предлага различни начини за постигане на подобрен анализ на данни, свързаност на устройствата и дори автономност чрез умни предварително зададени правила, динамични контакти и записи в децентрализирана верига.

Поради това, блокчейн има огромния потенциал да преобразуват и иновират управлението на веригите за доставка чрез добавяне на сигурност, скорост и ефективност в широк спектър от приложения. Цялостната им работа, позволява контролирането на веригите за доставки, свеждането до минимум на измамите или предотвратяването на грешки в процеса на работа.

Използването на блокчейн технология за оптимизиране работата на митниците, както и на банковите институции би позволила максимална прозрачност и висока скорост на процесите, което от своя страна може да доведе до сериозни съкращения на разходите, свързани с логистиката. Чрез децентрализирания начин на работа на блокчейн веригите може да се увеличи равнопоставеността и доверието между всички страни в процеса, което е особено важно при международната търговия, където често партньорите се намират на хиляди километри разстояние. Допълнително по този начин значително може да се намалят нивата на корупция, както и като цяло възможността за корупция, поради това, че несензитивните данни са публично достъпни и се обменят автоматично между страните и учрежденията.

Ключови думи: *блокчейн, логистика, митница, транспорт, пристанище, международна търговия, документи, електронно управление.*

Блокчейн: кратко представяне

Блокчейн технологията стана известна, когато криптовалутите навлязоха във финансовата индустрия. Сега технологията не се ограничава само до криптовалути, а намира приложения в сфери като изкуство, здравеопазване, енергия, телекомуникации и вериги за доставка. Блокчейн, също така стои като „пазител“ на така наречената нововъзникваща икономика на доверието, в която веригите за доставка играят ключова роля. Ефективността на тези вериги се основава на доверието между различни заинтересовани страни и взаимодействието между

блокчейн и IoT технологиите, може да помогне за увеличаване на проследимостта и надеждността по една верига.

Блокчейн технологията предоставя начин за запазване на транзакции или всяко дигитално взаимодействие, което е проектирано да бъде сигурно, високо устойчиво, одитируемо, ефективно и непроменяемо.

Технически, блокчейн е дигитален, споделен регистър на транзакциите, който се съхранява и поддържа върху множество системи, принадлежащи на множество субекти, които споделят идентична информация. Това създава P2P (Peer-to-Peer) мрежа, която споделя отговорността за съхранението, обработването, и което е най-важното, валидиране на информацията, представена върху блокчейн. Всеки желаещ може да преглежда записи и ползвателите могат да актуализират информацията, която се съхранява в блокчейн веригата, само и единствено, ако алгоритъмът за консенсус може да го потвърди. Информацията, която е запазена в блокчейн не може да бъде изтрита и служи като удостоверяем и точен запис за всяка една транзакция, която е направена в децентрализираната верига в точно определен във времето момент.

Блокчейн технологията може да бъде обобщена в следните ключови характеристики:

1. Бърз сетълмент на транзакции.
2. Транзакциите се обработват директно от пиър към пиър (от една крайна точка до друга крайна точка), без посредници.
3. Веригите се актуализират автоматично.
4. Двете страни на транзакцията се изпълняват едновременно.
5. Ниска цена.
6. Използваните ресурси за валидиране на транзакциите са предимно изчислителна мощност.
7. По-малка нужда от посредници или липса на такава нужда изцяло.
8. Не е необходима работа по съгласуването.
9. Прозрачност и контролируемост.
10. Блокчейн е технология с отворен код.
11. Всички транзакции са видими за участниците и могат да бъдат проследени лесно в децентрализираната верига.
12. Всички портфейли могат да бъдат идентифицирани на псевдо-анонимна основа.
13. Надеждност.
14. Блокчейн технологията е устойчива и няма никаква точка на провал.
15. Транзакциите в блокчейн не могат да бъдат променяни и са окончателни.

Тази функционалност служи като начало за увеличаване на потенциала на иновации във всяка голяма индустрия. В логистичната верига тези характеристики спомагат за намаляване на броя на посредниците, включително досегашните пазители на доверие по веригата, например банките. Това ще повиши ефективността и ще намали общите разходи.

Блокчейн в логистиката

Морският транспорт е една от най-големите индустрии в света. Всяка година по море се превозват товари на стойност 12-15 трилиона щатски долара, като 90% от всички товари се превозват по море. В същото време, морският транспорт е една от технологично най-изостаналите индустрии в света [1].

В морския транспорт се използват изцяло хартиени документи, като коносаменти, акредитиви, а самата комуникация между корабните агенти и собствениците на товари се осъществява по електронна поща, като до преди няколко години активно се е използвал телекс [2, 9].

Използването на AI елементи (елементи на изкуствения интелект), IoT (интернет на нещата), допълнително ще подобри ефикасността на работата на транспортната индустрия по море. Чрез блокчейн технологиите и т.нар. Smart Contracts (умни договори), могат частично или изцяло да се замени използването на хартиени документи чрез електронни документи, като в същото време умните договори позволяват избягване на разлики в тълкуване на законодателството, което е различно в различните държави и предоставят единствено възможен начин на изпълнение – без субективни фактори и възможност за тълкуване [6].

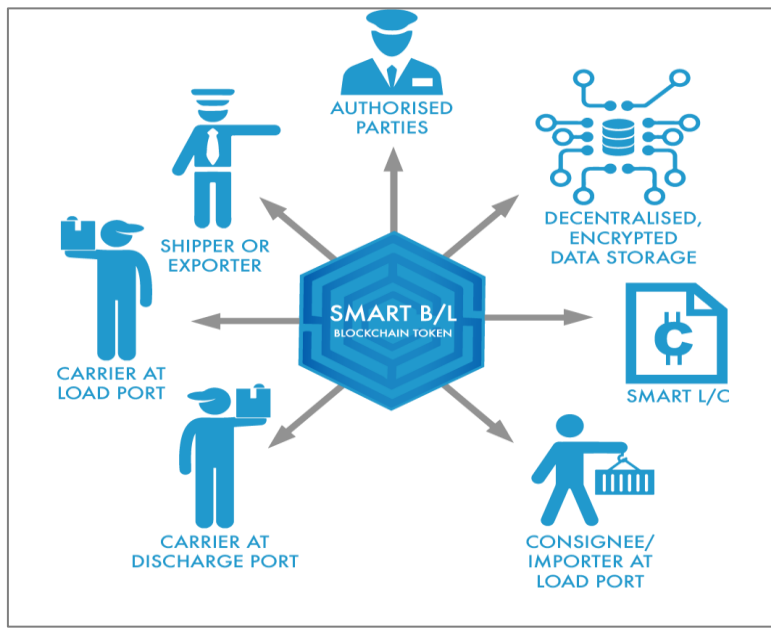
Международният транспорт играе ключова роля за световната търговия и неговата свобода и възможност за свободно, лесно и бързо придвижване на стоки от критична важност за всички хора по света. Както показва експеримента със сандвич за $1500 [3], при който човек си приготвя пилешки сандвич, разчитайки единствено и само на собствено производство, като по този начин е видно колко важна е международната търговия и икономията от мащаба. Въпреки че международната търговия все още не е активно навлязла и не използва ефективно технологиите на XXI век, все пак е значително по-оптимално и изгодно да се търгува, както на местно, така и на международно ниво. Чрез използването на блокчейн и умните договори, тези ползи могат значително да се увеличат, съкращавайки допълнително разходите и увеличавайки доверието между контрагентите.

Ползите от използването на умни договори, вместо хартиени документи са много [1, 2, 5]:

- Блокчейн умните договори, за разлика от хартиените документи, не могат да бъдат променяни след като веднъж са издадени. Това е предпоставка за значително намаляване на кражбите и злоупотребите на товари, като благодарение на модерните технологии е възможно лесна фалшификация на хартиени документи.
- Блокчейн умните договори значително ще намалят времето за обработка на товари. Според изследване 15-20% от живота на всеки кораб преминава в чакане, обикновено за пристигане или обработка на документи. Загубите, които генерира чакането на кораб варират от $5 000 – $50 000 на ден – в зависимост от размера на кораба.
- Блокчейн умните договори са естествен начин за установяване на доверие при работа с партньори, с които досега не е работено. Чрез умните договори

и публично достъпната информация, и двете страни могат да са сигурни, че изпращача ще получи заплащането за товара, след като той бъде получен от другата страна. Всички останали участници във веригата на доставката могат по прозрачен и предсказуем начин да бъдат сигурни, че ще получат също своето заплащане, след предоставяне на съответните услуги от тяхна страна, включително, че митниците ще получат митническите сборове и ДДС, или че пристанищните служби ще получат заплащането за своите терминални услуги.

- Блокчейн умните договори позволяват намаляване на разходите в процеса на транспорт на товари, не само чрез намаляване на забавянията, но и чрез намаляване на разходите за транзакции и елиминиране на част от разходите като цяло. Намаляването на разходите се отразява в крайната цена на всеки продукт, от което печели цялото общество и всички потребители.
- Блокчейн умните договори гарантират сигурността и надеждното съхранение на информацията за транзакциите в бъдещето. Самата организация на блокчейн технологията е така създадена, че да не може да се извършват промени в кода и данните на умните договори, след като веднъж са съхранени във веригата и блокът е криптографски потвърден. Това създава добра предпоставка, освен за установяване на най-високо ниво на сигурност на информацията, но също така предполага и идеална среда за съхранение на архив на електронните документи.

Основните ползи от използването на умни договори и разплащания с крипто валути са:

- **Намаляване на разходите** – чрез използването на блокчейн, значително се намаляват разходите по извършването на транзакции, както и се пести време,

което допълнително намалява разходите. Например, банков превод за превозван товар, струващ милиони долари, би струвал фиксирана сума от поне $10 + % комисионна. При използването на блокчейн разхода по превод на средства не би надвишил общо $1, независимо от сумата на превода. Самата транзакция чрез блокчейн би се осъществила почти в реално време, докато банковите преводи отнемат между 1 и 5 дни, а понякога и повече, ако се наложи проверка на източника на финансиране или ако превода идва от рискова държава.

- **Подсигуряване на информацията** – едностранните криптиращи протоколи, използвани от блокчейн технология, осигуряват естествена сигурност на информацията, както и възможност за еднозначна верификация и невъзвращаемост.
- **Архивиране на информацията** – блокчейн подсигурява архив на информацията в публичната верига за неограничен период от време или докато съществува съответната блокчейн мрежа. Поради това, че информацията се съхранява децентрализирано и е част от веригата – това гарантира нейното съществуване и архив, докато съществува и даденият блокчейн.
- **Прозрачност** – умните договори осигуряват прозрачност на информацията, която е публично достъпна за всички заинтересовани страни. Част от информацията би могла да бъде допълнително криптирана и достъпна за ограничен кръг от потребители, с цел запазване на конфиденциалност.
- **Намаляване на измамите** – Според Global Economic Crime Survey, проведено през 2014 г. [4], измамите в сектора на логистиката са достигнали връх от 34% и продължават да се увеличават със стабилен темп. Това показва абсолютната необходимост от използване на блокчейн и умни договори за драстично намаляване на измамите, в т.ч. и подобряване на разходите за застраховки и включени в цената на продуктите щети вследствие на измами.

Блокчейн умните договори и крипто плащанията могат да се използват за целия цикъл за превоз на товари, не само в морския транспорт. Реално погледнато, всеки един товар превозван по море, включва поне още един вид транспорт от/до пристанището, а често се налага и комбиниране на различни видове транспорт. Отделно, по-голямата част от товарите се налага задължително специализиран транспорт за така наречената последна миля (last mile delivery), или това е доставка до магазинната мрежа или складовете на търговците.

Чрез умните договори, могат да се комбинират в един смарт контракт всички видове транспорт, както и необходимите документи, които да съпровождат товара. В момента, най-често товарите се обработват от различни агентски фирми, които са специализирани в морски, сухоземен и въздушен транспорт. Чрез блокчейн, няма да е необходимо да се използват услугите на различни фирми, както и за всеки вид транспорт да се оформят отделни видове документи, като коносамент, ЧМР и т.н. [10].

Чрез имплементирането на международния транспорт върху блокчейн, ще се позволи гладка и безпроблемна обработка на документите на товарите по море, въздух и земя. С развитието на нови видове транспорт, като автономни транспортни средства, транспорта на товари с дронове и космическите товари – области, които се развиват изключително бързо, но са все още в ранна фаза на развитие, блокчейн технологиите ще бъдат задължителен компонент за тяхното функциониране. В допълнение, все повече правителства разбират ползите от използването на блокчейн и вече няколко държави и американски щати са в напреднал стадии на разработване на законодателство, признаващо умните договори и документи съхранени в блокчейн среда.

Предизвикателства на веригите за доставка

Рисковете за глобалните вериги за доставка се подхранват от многобройни външни и вътрешни фактори. Някои от тях биват макро тенденции, като глобализация и глобална свързаност, които увеличават сложността във веригите за доставка. Други са наследени от високия стремеж за ефективност и имат за цел да намалят оперативните разходи. Слабото производство, намаленият жизнен цикъл на продуктите, аутсорсингът и консолидацията на доставчиците, са само част от бизнес моделите, които допринесоха за значителни подобрения, също така и големи предизвикателства в света на логистиката.

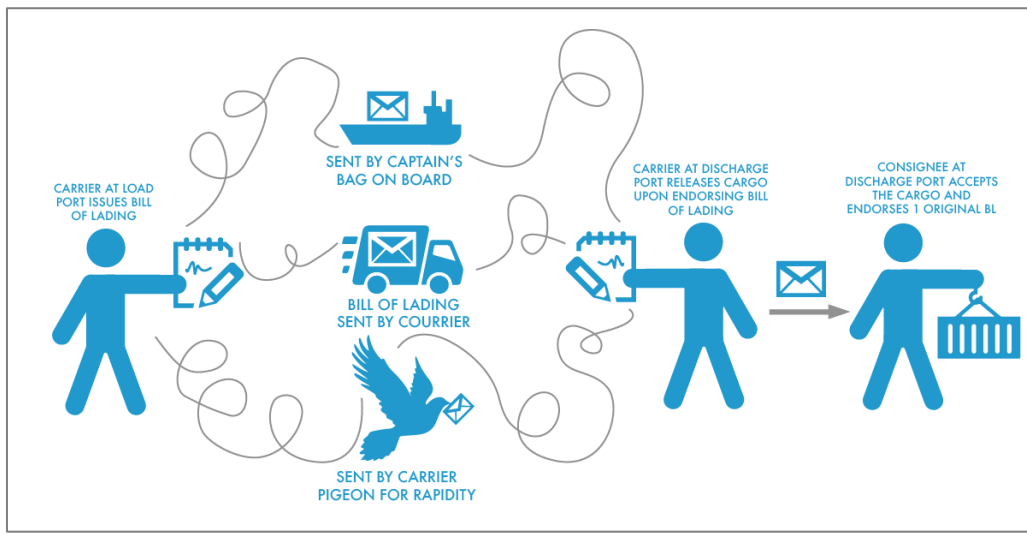
Според проучване на Delotte за рисковете в глобалните вериги за доставки [7], са идентифицирани главни въздействия и причини за рискове и предизвикателства:

- Внезапни промени в изискванията: драстично променящите се средите изискват от различните бизнеси да реагират бързо на внезапни промени в изискванията.
- Ефект на вълнообразното разпространение, вследствие на разширената стойност на веригата (Ripple effect). Поради обширните вериги за доставка, компаниите се изправят срещу значителни рискове. Няколко слоя от заинтересовани страни, включващи доставчици, дистрибутори и потребители значително увеличават риска в една верига за доставки.
- Неефективно управление на риска във веригите за доставка: Изграждането на ефективни програми за управление на риска са ключови за точното наблюдение и прогнозиране на риска, за да може да се реагира правилно и навреме, когато е необходимо.
- Остарели технологии: модерните инструменти за управление на веригата за доставки изискват значителни и постоянни инвестиции.
- Липса на цялостна видимост: За предприятията е трудно да изградят ясно виждане върху собствените си вериги за доставки – едновременно вътрешни и външни. Това ги излага на рискове от различни видове като измама, нарушение кодекса на поведение и други.

Информационните потоци се основават на ефективното събиране и предоставяне на данните от информационните системи на различните заинтересовани страни. Следователно, цялата система разчита на няколко неща:

- Доверие между заинтересованите страни.
- Помиряване: Тъй като веригите за доставка не са интегрирани от край до край и защото са с лимитирани стандарти, няма постоянност при предоставянето на информация. Всяка от заинтересованите страни трябва да нагоди данните, така че да осигури точност и ефективност, което намалява резултатите.
- Ефективност по най-малкия общ знаменател: Това зависи от възможността на една система колко ефективно събира данни, запазва ги по сигурен начин и предоставя точна информация на други системи.
- Ограничена проява на информационния поток: Способността на събраните данни ефективно и точно да представят обект от реалния живот или събитие е ограничено от системите поставени във веригите за доставки. Акуратното проследяване на цялата верига за доставки от добиването на сурови данни до фабрично произведен продукт, готов за продажба.

Използване на блокчейн за митническо и пристанищно обслужване

Още през 2018 г. Световната митническа организация (World Customs Organization) [11, 12], публикува изследователски доклад относно блокчейн и митническото обслужване, както и възможните сценарии и начини на имплементация на блокчейн базирано митническо обслужване. Основните насоки, според доклада, където тази технология може да помогне са:

- Митниците ще бъдат по-ориентирани към данните, създавайки възможността да бъдат събирани навременно и по-лесно необходимите им данни, напр. свързвайки данните от производителя или дистрибутора на

стоката, данните от транспортните фирми, от застрахователните компании, банките и т.н. Дигитализирането на документите в целия производствено-логистичен процес, могат значително да намалят бюрокрацията и обема хартиени документи, необходими при внос/износ. По този начин ще се спестява време, а от там и финансови ресурси както на самите държави, така и на международните търговци и корабни оператори. Това ще позволи по-добро управление на риска, сравнение в реално време на данните и автоматично създаване на модели на поведение.

- Митниците могат да станат по-обвързани с международната търговия, като участват автоматично (по подразбиране) в целия логистичен процес. Използвайки блокчейн технологията, освобождаването на товарите дори може да се превърне в изцяло автоматизиран процес. Чрез получаване на всички необходими данни още преди пристигане на товарите, митниците могат предварително да обработват и освобождават товарите, без да е необходимо да ги задържат до завършване на обработката, което може значително да ускори процеса на митническо обработване.
- Блокчейн може да подобри интеграцията между митниците и данъчните служби, включително и тези, които са извън държавата на вноса. Например данните от експорт могат да бъдат автоматично получавани при внос.
- По-лесно установяване на възможни или реални финансови престъпления. Чрез интеграция с банковата система и данъчните служби могат по-лесно да бъдат засичани реални или опити за финансови престъпления. При пълната прозрачност на информацията от край до край, възможностите за данъчно избягване и укриване могат да бъдат намалени драстично, както и подобряване на условията за прогнозиране на очаквани постъпления и тяхното реализиране. Блокчейн може значително да улесни обработката на ДДС, дори за рискови профили стоки, като горива, акцизни стоки като цигари и алкохол, при които в момента се изискват авансови плащания на големи суми за освобождаването им и големи усилия за проследяването на стоките.
- Често срещан проблем в международната търговия е невъзможността за проверка и потвърждение на автентичността на стоките, която се установява чрез различни сертификати и декларации. В този случай, често едни стоки се декларират като други, поради различни причини, вариращи от използване на по-ниски митнически тарифи, през липсата на експортни и анализационни сертификати и стигащи до фалшиви и имитиращи продукти. Тези проблеми биха могли също да бъдат избегнати чрез внедряването на блокчейн базирани системи, които ще могат в реално време да потвърждават автентичността на подобен род документи чрез интегрирането им в цялостния процес.

Още през 2005 г. Световната митническа организация приема насоки за рамката SAFE за сигурността и стандартизирането на глобалната търговия [13]. Концепцията

на рамката е да се осигури информационна обезпеченост от край-до-край при управлението и транспортирането на стоките през границите на държавите, осъзнавайки необходимостта от близко сътрудничество между митниците и бизнеса. Модерната визия за създаване на система или свързани системи, при които да се обменя информация, да се интегрира и хармонизира логистиката на всички нива изцяло попада в обхвата на възможностите на блокчейн технологията. Базирайки рамката SAFE на блокчейн, ще позволи сигурен обмен на информация, между децентрализирани институции (митниците в отделните държави), по начин позволяващ същата да бъде еднозначно определяна като надеждна и идваща от ясен и доверен източник, като в същото време не може да бъде манипулирана и променяна без това да остави видими следи.

Пионери в имплементацията на блокчейн за митници са Самсунг и Корейските митници [8], които още през 2018 г. започват работата по проект за електронни митници, използвайки блокчейн.

През 2020 г. CBP (Customs and Borders Protection) [14] – Американската служба за охрана и митническо обслужване на САЩ, започва реални тестове с блокчейн базирана система за митническа обработка, с допълнителна специфична цел – защита на интелектуалната собственост на американския бизнес. Крайният резултат е автоматизирана проверка на лицензи, както и информация от производители и търговци относно стоките, които следва да бъдат изнесени или внесени и техните търговски марки, и патентни права, защитени ефективно още преди да са напуснали държавата или още преди да са внесени на територията. Същевременно чувствителните данни са защитени чрез двустранно криптиращи алгоритми, използвайки публични и частни ключове.

През същата година, Бразилия, в лицето на тяхната митническа служба (Receita Federal) [16], също обявява пилотното тестване на блокчейн технологии, за своите митнически служби, като само оторизирани икономически оператори могат да обменят автоматизирано данни с други регистрирани потребители на системата. Системата bCONNECT е в тестова фаза, но активно се работи по нейното развитие за обмен на митническа информация, финансови транзакции, с цел по-бърза и по-сигурна обработка на документи.

Също така, пристанище Ротердам (Port of Rotterdam) – най-големият пристанищен хъб в Европа, обявява през 2020 г., че започва пилотно прилагане на блокчейн базирана система за управление на контейнери. Заменяйки множество ръчни операции до момента с автоматизирани цифрови токени, представляващи форма на електронен подпис, базирани и съхранявани, чрез блокчейн технология, би трябвало да позволи по-бързото разпределяне на контейнерни товари до техните крайни доставчици, избягвайки възможностите за фалшификация и неоторизирано използване на ПИН кодове, което се е практикувало до момента.

Вторият по-големина пристанищен хъб в Европа – пристанище Атверп (Port of Antwerp), стартира подобен проект още през 2017 г. за прилагане на големи данни (big data), чрез имплементирането на всички необходими данни за контейнери от-

край-до-край в логистичната верига, за да осигури проследяемост и защита на данните и в крайна сметка осъществяването на „умна логистика“.

През 2020 г., пристанището на Лос Анджелис (port of Los Angeles) обявява своето присъединяване към Tradelens – съвместна инициатива на IBM и контейнерният гигант Maersk. По този начин, пристанището ще може автоматично да обменя данни и директно да получава данни от системата на участващите в нея компании, с цел по-бърза и ефективна обработка и проследяемост на процесите.

Примерен опростен умен договор за логистика:

```
pragma solidity ^0.4.24;

contract CargoContract {
        address private importer;
        address private exporter;
        address public CargoCoinAuthority;
        bool importerAccepted;
        bool exsporterAccepted;
        uint startTime;
        uint waitingTime;
        uint balance = 0;

        function CargoContract(address _exporter, address _importer, address
_CargoCoinAuthority, uint _waitingTime)     {
                importer = _importer;
                exporter = _exporter;
                CargoCoinAuthority = _CargoCoinAuthority;
                startTime = now;
                waitingTime = _waitingTime;
        }

        function accept() public {
                if(msg.sender == importer) {
                        importerAccepted = true;
                }       else if(msg.sender == exporter)       {
                        exporterAccepted = true;
                }

                if(importerAccepted && exporterAccepted) {
                        payBalance();
                }       else if(importerAccepted && !exporterAccepted && now > startTime +
waitingTime)      {
                        selfdestruct(importer);
                }
        }

        function payBalance() private         {
                if(exporter.send(this.balance))         {
                        balance = 0;
                }       else {
```

```
                revert();
            }
        }

        function deposit() public payable    {
            if(msg.sender == importer)          {
                balance += msg.value;
            }
        }

        function cancel() public    {
            if(msg.sender == importer) {
                importerAccepted = false;
            }       else if(msg.sender == exporter)     {
                exporterAccepted = false;
            }

            if(importerAccepted && !exporterAccepted)  {
                selfdestruct(importer);
            }
        }

        function kill() public constant         {
            if (msg.sender == CargoCoinAuthority)       {
                selfdestruct(importer);
            }
        }

        function () payable {
            revert();
        }
}
```

Примерният умен договор за опростен логистичен процес, написан на езика Solidity, използван от най-популярната блокчейн платформа, позволяваща изпълнението на умни договори – Ethereum, демонстрира някои основни принципи, които биха могли да залегнат в един по-сложен код, който да позволява гъвкава работа на цялостна мрежа.

Умният договор представлява опростен процес, при който договорът има 3 страни:

1. Износител (importer)
2. Вносител (exporter)
3. Арбитър (CargoCoinAuthority).

Първоначалната функция CargoContract(), създава умния договор, с параметри адресите на трите страни по договора, както и време за изчакване. След това функциите deposit(), accept(), cancel() и kill() управляват как ще протече изпълнението на договора. Първоначално следва да се изпълни функцията deposit(), чрез която се депозират средствата по договора и това е необходимото условие за по-нататъшното

изпълнение. Според кода, изпълнението на умния договор може да се развие по един от следните сценарии:

1. Ако вносителят (получателят на стоката) е доволен от своята стока, той може да приеме изпълнението на договора. Ако износителят (изпращачът на стоката) е доволен от своето заплащане, той може да приеме изпълнението на договора. Ако двете страни (вносител и износител) имат консенсус, то износителят получава договорената при създаването на умния договор сума.
2. Ако вносителят е доволен от своята стока, но износителят не потвърди или отхвърли своете съгласие с изпълнението на договора, се изчаква изминаване на договореното време и договорът се изпълнява въпреки това.
3. Ако бъде извикана функцията cancel() за анулиране на договора по желание на една от двете страни, в зависимост от условията договорът, може да бъде унищожен, например.
4. В случай, че двете страни (вносител и износител) не могат да се договорят, то тогава арбитърът има възможност да изпълни функцията за унищожаване на договора – kill(). Предоставянето на такава възможност предполага нуждата в случай, че една от двете страни не желае да отговори или не може да отговаря, или не може да се стигне до договорка. В този случай, с цел избягване на „увисване“ на договора се налага прилагане на арбитърна страна.

Умният договор, за да може да се приложи в реални условия, трябва да бъде допълнително разширен с възможности да има масиви, дефиниращи повече от един вносител и износител, да има възможност за добавяне на други страни, участници в процеса, като митници, пристанища, агенти, брокери, банки, застрахователни дружества и др., както и да може да се дефинира тяхното участие в договора на различните етапи. Допълнително може да се включи дефинирането на различни видове документи в самия умен договор, които да са залегнали в неговото изпълнение и които при необходимост могат да бъдат визуализирани и проверявани за автентичност в рамките на процеса, като коносамент, акредитив, митническа декларация, сертификати за стока, товарителница, стокова разписка, фактура и др. Всеки един от тези документ може да има собствен тип на документа и да съдържа множество предефинирани като типове полета, като изпращач, получател, стока, бройка, стойност, митнически сборове, ДДС, транспортна стойност, отстъпки и др.

Примерният умен договор представя нагледно основните принципи и информация, които да бъдат съхранени и изпълнени в един договор за логистика, дефинирайки, началото на процеса като време, страните по договора, арбитъра, резултата от изпълнението на договора и крайният резултат (баланс). За целите на полесното разбиране на процеса и нагледността, е използван максимално опростен вариант на умен договор, който позволява да се демонстрират основните концепции по създаване, изпълнение на договора и съхраняване на основната информация, без да се навлиза в излишна формалност и избягвайки възможността за „зацикляне“ на умния договор и невъзможността му за приключване.

Защита на данните от кибератаки. Защита на личните данни и търговската тайна

Както е добре известно – всяка една система е точно толкова стабилна и безотказна, колкото е най-слабата ѝ точка. Цялостната концепция на блокчейн базираните мрежи е, че те са децентрализирани и като такива нямат специфична точка на срив (single point of failure). Дори един или повече възли на мрежата да бъдат атакувани – това няма да засегне цялата мрежа. Единственият начин за пробив на блокчейн базирани мрежи е чрез превземане на мрежата чрез 50%+ повече допълнителни възли или чрез атакуване на поне 50% от съществуващите възли. Поради естеството на относително равномерно разпределение на възлите в цялата мрежа и неразкриването на информация за цялостната топография на блокчейн мрежата, е невъзможно да бъде установено всъщност кои са отделните възли в мрежата, къде се намират, както физически, така и какви са техните мрежови адреси. Поради това е теоретично невъзможно да бъде атакувана поне 50% от мрежата.

Относно възможността за превземане на мрежата „отвътре“ – това се е случвало, като единственият начин този проблем да бъде избегнат е чрез създаване на колкото се може по-големи мрежи, с повече възли, така че да бъде избегната тази възможност за превземане на блокчейн мрежата отвътре. При този вариант, разбира се, трябва да се намери разумен баланс между броя необходими възли, които да защитават мрежата в достатъчна степен и последствията за околната среда, измерващи количеството употребена енергия и отделена топлина.

Традиционните блокчейн мрежи са така наречените „без достъпни“ мрежи (permissionless). Недостатък на този вид мрежи е това, че всеки участник в мрежата може да вижда всички данни, което в случай на използване на мрежата за чувствителна информация, не е добра идея. Необходимо е личните данни и данните съставляващи търговска тайна да бъдат защитени. Затова е създадена разновидност на блокчейн наречени **частни мрежи** (permissioned). При този вид мрежи има ясни правила, кой от участниците до каква информация може да има достъп за нуждите на добавяне, промяна и четене на информацията. Използвайки подобни частни мрежи е възможно да се създаде блокчейн инфраструктура, която ясно да дефинира ролите на достъп до информация, като по този начин защитава всякаква чувствителна информация от достъп на неоторизирани страни.

Възможните проблеми при защитата на личните данни съгласно GDPR [15], могат едновременно да бъдат избегнати чрез използването на частни блокчейн мрежи, където само определени страни от веригата ще имат достъп само до определени данни и информация, която ги засяга тях, без да се излагат останалите данни, включително и търговската тайна. Това са допълнителни преимущества при използването на блокчейн, които при използването на хартиени документи не могат да бъдат използвани и много често всички данни са достъпни за всички участници в процеса, излагайки не само личните данни, но и търговската тайна до широк кръг от ползватели, които потенциално биха могли да злоупотребят с информацията.

REFERENCES

1. **Александров,** Богомил, Илиев **Мартин**. CargoCoin – Blockchaining Logistics, https://thecargocoin.com/docs/CargoCoin-Whitepaper.pdf.
2. **Laxen, Matt**. Streamlining Global Logistics With CargoCoin, 24.10.2018, https://www.investinblockchain.com/cargocoin-streamlining-global-logistics/.
3. **How** to make everything, How to make a $1500 sandwich in only 6 months, https://www.youtube.com/watch?v=URvWSsAgtJE.
4. **PwC**, Global Economic Crime Survey 2014, https://www.pwc.at/de/publikationen/global-economic-crime-survey-2014.pdf.
5. **Cocking,** Simon. Using the Blockchain to Transform Cargo Transport, Martin Iliev, Cargocoin, 07.04.2018, https://irishtechnews.ie/using-the-blockchain-to-transform-cargo-transport-martin-iliev-cargocoin/.
6. **Zaharie,** Dani. Decentralizing one of the world's most Significant Industry, 2018, https://steemit.com/blockchain/@danizaharie/decentralizing-one-of-the-world-s-most-significant-industry.
7. **Deloitte**, 2019 Supply Chain Digital and Analytics Survey, 2019, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/process-and-operations/us-suphttps://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/process-and-operations/us-supplychain-digitalanalytics-survey2019.pdfplychain-digitalanalytics-survey2019.pdf.
8. **Das,** Samburaj. Samsung SDS to Power World's First Exports Customs Clearance Blockchain in Korea, 17.09.20218, https://www.ccn.com/samsung-sds-to-power-worlds-first-exports-customs-clearance-blockchain-in-korea.
9. **Shilov,** Kirill. International Trades: Why We Should Stop Writing Everything on Paper, 26.07.2018, https://hackernoon.com/international-trades-why-we-should-stop-writing-everything-on-paper-127cd5200ff5.
10. **Heutger,** Matthias, Markus **Kückelhaus**. Blockchain in Logistics. Perspectives on the upcoming impact of blockchain technology and use cases for the logistics industry, 2018, https://www.logistics.dhl/content/dam/dhl/global/core/documents/pdf/glo-core-blockchain-trend-report.pdf.
11. **WCO** News, Blockchain: unveiling its potential for Customs and trade, https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-87/blockchain-intro/.
12. **Okazaki,** Yotaro. Unveiling the Potential of Blockchain for Customs, 06.2018, http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/45_yotaro_okazaki_unveiling_the_potential_of_blockchain_for_customs.pdf.
13. **Mikuriya,** Kunio. World Customs Organization, 06.2018, SAFE Framework of Standards, http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf?la=en.
14. **CBP,** 28.02.2020, CBP Leverages Blockchain Innovation to Protect American Business, https://www.cbp.gov/newsroom/national-media-release/cbp-leverages-blockchain-innovation-protect-american-business.
15. **Blockchain** and the General Data Protection Regulation, 07.2019, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445(ANN1)_EN.pdf.
16. **Axonn**, Brazil to trial blockchain for customs, 07.01.2020, https://www.mic-cust.com/insights/posts/detail/ad/brazil-to-trial-blockchain-for-customs/.

BLOCKCHAIN IN LOGISTICS. BLOCKCHAIN BASED CUSTOMS AND PORT SERVICES

Bogomil Alexandrov, PhD student
Faculty of Information Sciences,
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: b.alexandrov@unibit.bg, bnalexandrov@gmail.com

Abstract: *usage of blockchain in logistics and more specifically in the supply chain of the marine transportation allows for a serious and real implementation case, by optimizing the various processes, increasing the trust amongst the partners, as well as their effective interaction with the official bodies of the respected countries.*

Blockchain offers many additional cloud features, enabling companies to reduce the complexity of their IT solutions. This technology offers various means for comprehensive data analysis, device connectivity and even autonomy through the usage of smart contracts, predefined rules, and decentralized chain.

Blockchain solutions have a great potential to innovatively disrupt the supply chains by adding more security, efficiency, and speed in a vast spectrum of applications. The complex operations of the supply chain reduce the frauds to a minimum and improves the workflow with less errors in the process.

Using blockchain technology to optimize the customs and excise operations, as well as bank institutions would allow for maximum transparency and swift processing, which would lead to reduction of costs in the logistics process. The decentralized way of operation of the blockchain, could furthermore deliver equality and trust between involved parties, which is essential in the realm of international trade, as it is standard for the partners to be located thousands of kilometers away. Additionally, this method of operation could also reduce corruption, as well as the potential for corruption, due to the nature of the blockchain, allowing for data sharing of select data that could be publicly available and automatically sharable between countries and customs offices.

Keywords: *blockchain, logistics, customs, transport, port, international trade, documents, e-government.*

Цитирай като: Александров, Богомил (2021). Използване на блокчейн в логистиката. Блокчейн базирано митническо и пристанищно обслужване. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехъ, с. 259-273.

Citation: Alexandrov, Bogomil (2021). Blockchain in Logistics. Blockchain Based Customs and Port Services. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 259-273.

УПРАВЛЕНИЕ НА ЕЛЕКТРОННИТЕ ДОКУМЕНТИ В ОБЩИНСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ – СИГУРНОСТ И ЗАЩИТА

Докторант Петя Стаменова
Катедра Библиотечен мениджмънт и архивистика,
Факултет по библиотекознание и културно наследство
Университет по библиотекознание и информационни технологии
e-mail: p.stamenova@lyulin.bg

Резюме: *Електронните документи в съвремието ни са необходимост. За целта се изгражда и развива електронно управление, което спомага за качеството на услугите, спазване на сроковете при издаване на документи в общинските администрации и контрола им. С особена важност е развитието му в Ковид средата, в която е поставен целият свят, в частност и нашата страна. В Република България държавната политика се осъществява от Министерския съвет чрез Държавна агенция „Електронно управление". Съгласно чл. 89 от Закона за държавния бюджет на Република България за 2019 г. (обн. ДВ, бр. 103 от 13.12.2019 г.)[17] кметовете на общините поддържат интернет и комуникационни връзки за нуждите на електронното правителство, които отговарят минимално на изискванията за качество на Държавна агенция „Електронно управление". От изключителна важност за работата с документи в общините са: организацията на документооборота и деловодната дейност, обмена на документите между районите на Столична община, общините и административните органи, юридическите лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обмен на документи чрез системата на електронен обмен на съобщения, мрежовата и информационна сигурност и политиките за защита на личните данни.*

Ключови думи: *документация, община, сигурност, защита.*

Държавна агенция „Електронно управление" към Министерски съвет се създава с изменението и допълнението на Закона за електронното управление (обн. ДВ, бр. 50 от 2016 г.) [8]. Тя е правоприемник на Дирекция „Електронно управление" към Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията и на Изпълнителната агенция „Електронни съобщителни мрежи и информационни системи". Държавна агенция „Електронно управление" провежда държавната политика за е-управление. В тази политика са включени и общинските институции. Със създаването на Държавна агенция „Електронно управление" (ДАЕУ) се изменят и се създават нова подзаконова нормативна уредба и актове, свързани с електронните документи, с обмена им в администрациите, с услугите, с мрежовата и информационната сигурност и политиките за защита на личните данни. Закони в областта на информационното обслужване са: Закон за електронно управление [8], Наредбата за общите изисквания към информационните системи [22], регистрите и електронните административни услуги, Закон за електронната идентификация [18], в който са включени правилата за проверка на валидност на издадените удостоверения за електронна идентичност от центрове за електронна идентификация, Закон за киберсигурност [20], който е съобразен с Директива 2016/1148 на Европейския парламент и на Съвета 2016 г. [15] относно мерки за общо високо ниво на сигурност

и законодателство по области на политики. Националното законодателство не отговаря на Закона и нормативната уредба за електронното управление. Необходимо е синхронизиране на държавното законодателство за прокарване на политиката за държавно електронно управление. Стратегически документи за провеждане на държавната политика за електронно управление са: архитектура на електронното управление в Република България, одобрена от председателя на ДАЕУ през 2019 г. [14], актуализирана стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019–2023 г. [13] и актуализирана пътна карта [12], които са внесени за одобрение. В архитектурата са включени: функционална, системна и технологична архитектура. Основните политики и принципи в Плана за действие на Европейския съюз за електронно управление през периода 2016–2020 г. [23] са включени и доразвити в Актуализираната стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019–2023 г. Актуализацията е съобразена с основни европейски и национални документи и доклади на Европейската комисия и Организацията на обединените нации. Изграден е Административен регистър [11] за предоставените услуги на администрациите на ДАЕУ, на който се публикуват и съответните формуляри https://iisda.government.bg/. Включени са общинските институции и Столична община – районите. Предоставени са 159 услуги. Не всички общини са се включили в дадена услуга. Например „Вписвания в регистъра на собствениците“ са се включили 205 общини, а „Издаване на удостоверение за наследници“ са 296 общини и райони. От общинска администрация Столична община се предоставят 89 броя услуги. Също така не всички удостоверения могат да бъдат електронен документ, съгласно законодателството. Изграден е Единен портал за достъп до административни електронни услуги и информация за гражданите и бизнеса https://egov.bg/ на ДАЕУ [16]. Електронни услуги, които се извършват от общинските институции са: по гражданско състояние, самоличност и семейство, местни данъци и такси, глоба по фиш, наказателни постановления, устройство на територията, кадастър и регулация. В момента на изследването надграденият сайт е в реална експлоатация и тестов режим. В система за сигурно електронно връчване [25] https://edelivery.egov.bg/ от общинските институции са включени кметства, общини и общински администрации. Общият брой на регистрираните администрации е 1358. Броят на регистрираните лица по чл. 1, ал. 2 от Закона за електронното управление е 5017. Броят на регистрираните други юридически лица е 6292. Държавната агенция създаде и Система за електронен обмен на документи. Обменът се осъществява чрез директна комуникация между системите за документооборот. В него участват всички институции, които са включени в Административния регистър. За администрациите, които нямат технически ресурс да се включат в обмена е извършена интеграция на Системата за сигурно електронно връчване. Изпращането на сканирани документи и наличието на електронни данни не е електронно управление по своята същност и административната услуга не е поддържане на данни в електронен вид. Все още се изискват удостоверителни документи от гражданите за извършване на определени услуги. Тези данни могат да се осигурят със справки между администрациите. Така потребителят остава неудовлетворен от бавното обслужване и изоставането на администрациите от динамичната информационна среда. Също така администрациите спазват крайните срокове, въпреки, че могат да

обслужат потребителите и в по-кратки срокове. Електронните услуги се предоставят много рядко и за нуждите от данни на администрацията. Автоматизирани информационни системи поддържат областните администрации и общинските институции в по-големите населени места. Предстои включване на общинските институции от по-малките населени места в Пътната карта.

Употребата на различни удостоверителни услуги не е достатъчно разпространена сред потребителите. Затрудняват се с използването им, което е предпоставка за използане на хартиения носител. Някои институции като банки, съдилища и нотариуси изискват документите на хартиен носител. Електронният документ не може да се използва. Данните от регистрите също са непълни. Очакванията на потребителите са големи особено в Ковид ситуацията и офис работата от вкъщи. В общинските институции също се отчитат забързаните темпове в работата с електронните документи и необходимостта от обучение на персонала, от надграждане и унифициране на системите. Отчитат се предизвикателствата, които се появяват в процеса на работа. Стратегията има за цел приемственост и надграждане. Актуализираната пътна карта включва мерки за постигане на определени цели и резултати, отговарящи на ангажиментите ни от Талинтската декларация за електронно управление насочена към изцяло цифрово взаимодействие с гражданите и фирмите.

Порталът на Столична община www.Sofia.bg включва електронни услуги [24]. Те са: проверка и плащане на местни данъци и такси, услуги за граждани и фирми, контактен център, резервиране на дата за граждански брак, избори, електронен калкулатор за данък на моторни превозни средства, подаване на електронно подписани документи, деловодна справка, прием в детските заведения, програма Култура, регистрация за информация от направление архитектура и градоустройство. Обявени са услугите, предоставяни от Столична община и от районните администрации и комплексна услуга – бланка заявление, препратка към единния портал до електронни административни услуги, банкови сметки за плащане на такси и цени на услуги. Публикувани са: карта на сайта, условия за ползване, регистрация и защита на личните данни. За извършване на услугите се създават електронни документи.

В обновения сайт на Столична община – район „Люлин“ [25] https://www.lyulin.bg/ е включена следната информация: за района; полезни връзки – обявления, програми и проекти, обществени поръчки, деловодна справка; контакти с имена, телефони и имейли, администрация – администрация, отдели, устройствен правилник, вътрешни правила, достъп до обществена информация; административни услуги – етажна собственост, общинска собственост и жилищно настаняване, устройство на територията, кадастър и регулация и гражданско състояние, инженерна инфраструктура, благоустройство и екология, деловодна справка, социални дейности, регистрация и контрол на търговската дейност и лични данни; избори и контакти – полезни връзки с достъп до пространствена информация, със Столична община, със Столична общинска агенция за приватизация и инвестиции, със Столичен общински съвет, Портал за електронни услуги на Столична община и форма на запитване с попълване на име, фамилия и имейл и електронно изпращане към администрацията.

Всяка община и район изготвят Вътрешни правила за организация на документооборота и деловодната дейност [6], Вътрешни правила за обмена на документи между районите и Столична община (общините) и административните органи, юридически лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обмен на документи чрез системата за електронен обмен на съобщенията, Политика [10] и Вътрешни правила за мрежова и информационна сигурност [2] и Вътрешни правила за защита на личните данни [1]. В Столична община – район „Люлин“ действащите Вътрешни правила за организация на документооборота и деловодната дейност са от 2020 г. Те се издават на основание чл. 46, ал. 1, т. 11 от Закона за местното самоуправление и местната администрация [21] и съгласно чл. 2, ал. 2 от Наредба за обмена на документи в администрацията (МПС 101/2008 г., изм. и доп. ДВ. бр. 5/17.01.2017 г.) [10]. Цели, които са допълнени към Правилата за организация на документооборота и деловодната дейност от 2018 г. [5] са: висока интеграция и автоматизация на информационните процеси и ограничаване на движението на преписки на хартия. Работата на системата за електронен обмен на документите (СЕОД) е уредена с Вътрешни правила за обмена на документи между Столична община – район „Люлин“ и административните органи, юридически лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обмен на документи чрез системата за електронен обмен на съобщенията (СЕОС). В организацията на деловодната дейност от 2021 г. също са добавени: насочване на регистрираните документи в Автоматизирана информационна система (АИС) и резолиране на документи чрез АИС към служителите. За деловодната работа с кореспонденцията се използва АИС „Акстър“, която използват още 22 района, с изключение на район „Изток“. Получаване на достъп до АИС имат всички служители. Осъществява се с потребителско име и парола. Служителите имат различен достъп до системата. Всички документи – кореспонденция, искания и заявления, се регистрират чрез запис в АИС „Акстър“ и с попълване на контролно – регистрационна карта. При извършване на услуги АИС изпраща заявка към „Акстър – каса“ за плащане. След регистриране документите се сканират, ако са във формат А4. Други изменения са, че получените по факс и електронна поща документи се регистрират по общия ред. Заявленията за електронни услуги се завеждат с „РЛН....-ЕУ01.....“ и се насочват за извършване на услугата, съгласно Ръководство за обработване на електронни административни услуги със средства на „Акстър-офис“ на Столична община. Регистрациите на данни от резолюциите се отразяват в АИС. Становища също се предоставят чрез АИС и с прикачен файл (word). Документите се съгласуват чрез АИС „Акстър“. Организацията за достъп на информация е регламентирана във Вътрешни правила за условията и реда за достъп и предоставяне на обществена информация и информация от обществения сектор в район „Люлин“ – Столична община [7]. Подава се заявление и се разрешава от кмета. Документите за електронния обмен на документи (ЕОД) се изготвят в един екземпляр за класиране и се изпращат чрез СЕОС/АИС. В раздела „Основни правила за съставяне и оформяне на документите“ е създадена Част 2, за документите на електронен носител. Електронните документи са електронни изявления, записани върху магнитен, оптичен или друг носител и могат да бъдат възпроизвеждани. Електронният подпис

е електронната информация в електронното изявление за установяване на неговото авторство. Кметът и упълномощени от него лица имат право с електронен подпис да дават изявления от името на Столична община – район „Люлин“.

На основание чл. 46, ал. 1, т. 11 от Закона за местното самоуправление и местната администрация [21] и във връзка с чл. 40 от Закона за електронното управление [8], чл. 32, във връзка с чл. 18 от Наредбата за общите изисквания към информационните системи, регистрите и електронните административни услуги [22], Наредбата за обмена на документи в администрацията, Закона за електронния документ и електронните удостоверителни документи, общите условия за обмен на електронни документи между участниците, регистрирани в Административен регистър, Методическите указания за начина на обмен на документи чрез Системата за електронен обмен на съобщенията на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“ от 2018 г., кметът на СО – район „Люлин“ утвърждава Вътрешни правила за обмена на документи между район „Люлин“ – СО и административните органи, юридическите лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обем на документи чрез Системата за електронен обем на съобщения и Системата за сигурно електронно връчване през 2020 г. [4]. Те са актуализация на Правилата от 2018 г. [3]. Документи на хартиен носител, които са изходящи се изготвят в един екземпляр, сканират се и се насочват към адресата чрез СЕОС/ССЕВ в АИС. При условие, че към документа има файл, той се прикачва към регистрационно-контролна карта. При невъзможност се изпращат чрез електронна поща или на хартиен носител. В АИС се следи дали адресата е получил документа. СЕОС/ССЕВ се поддържат технически от служители на ДАЕУ. Във връзка с електронните документи право да извършват електронни изявления са: кметът, заместник кметове, секретарят на района и главният архитект. Документите се създават в .pdf/.word формат, съгласуват се с АИС и се подписват със служебен квалифициран електронен подпис от лицето, в качеството му на автор на електронното изявление. Подписването с електронен подпис се извършва с помощта на специализиран софтуер за подписване и/или криптиране или със стандартни програмни средства, инсталирани на компютърни конфигурации. Изготвеният документ се изпраща на електронната поща на служител от отдел „Административно обслужване на населението“ за регистрация в АИС. Освен за СЕОС/ССЕВ извършване на електронно изпращане на електронни документи се допуска при: извършване на електронни услуги чрез Столична община и Единния портал за достъп до електронни административни услуги, в отговор на заявления подадени чрез Системата за сигурно електронно връчване, в отговор на заявления подадени чрез Системата на Контактния център на район „Люлин“ и в случаите, когато е длъжен или се е съгласил да получава изявлението в електронна форма. Дейностите по регистриране и насочване чрез АИС на входящи документи, постъпили чрез СЕОС/ССЕВ в АИС се извършва от служителите в Централно административно обслужване. Различното от подадените документи на хартия е, че тези документи не се разпечатват на хартия, с изключение на документите, които с изричен писмен акт е определен ред за насочване. Описани са и дейностите при установяване на комуникационен или технически проблем.

На основание чл. 46, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация [21], във връзка с чл. 3, ал. 2 и ал. 4 от Закона за киберсигурността [20] се създават Вътрешни правила за мрежова и информационна сигурност [2] и Политика за мрежова и информационна сигурност в район „Люлин“ [10]. Тези правила имат за цел да осигурят мрежовата и информационната сигурност – осигуряват рисковете на работните процеси, намаляват рисковете за сигурността на информациите и мрежите, минимизират загуби или вреди от пробиви, осигуряват необходимите ресурси, за управление, информират служителите и осигуряват нормативните изисквания. Основни принципи са защита на личните данни и личната информация, защита на архивите, защита на интелектуалната собственост, търговска информация и други права на интелектуалната собственост, разпределяне на отговорностите, обучение, докладване за инциденти и управление на непрекъснатост. Обхващат електронни и хартиени документи, бази данни, технически устройства, информационни системи, локални мрежи, комуникационни устройства, инфраструктура и служители. Правилата и политиката са основополагащи за сигурността и формирането на Системата за управление на мрежовата и информационната сигурност. Управлението на мрежовата и информационната сигурност включва – разпределение на роли и отговорности и управление на взаимодействия с трети страни. Кметът носи отговорност за сигурността. Създава условия за прилагане на комплексни мерки за сигурност, съобразени с международния стандарт ISO/IES27001:2013 – гарантира поверителността на данните, точността и верността, достъпността за служителите до информацията за работата им, осигурява необходимите ресурси, упражнява контрол, делегира правомощия във връзка със сигурността. Служителите са длъжни да избягват рискове и носят отговорности. Те са отговорни за поверената им информация и активи. Забранява се изнасянето на бази данни и на нарушаване на целостта на данните. За поддържане на мрежовата и информационната сигурност администрацията има сключен договор с фирма/системен оператор. Управлението на риска включва наблюдение, анализ и оценка с цел избор на подходящи мерки. Управлението и защитата на информационните активи са интернет страницата на общината, системите свързани с интернет, локална мрежа. За сигурността и поддръжката отговаря системният оператор като наблюдава оборудването, системите и мрежовия трафик по всяко време. Извършва се архивиране на данните – бази данни, споделени документи, резервни копия. В информационните активи има данни, които могат да се използват за: оценка на риска, управления на уязвимост и управление на измененията. Защитата на профилите за информационните и комуникационните системи и техните компоненти и достъп до тях се извършват от Системния администратор. Управлението на взаимодействие с трети страни включва договаряне изисквания за мрежова и информационна сигурност. Управление и защита на информационните активи включва мерки и защити на профилите за информационните и комуникационните системи и техните компоненти, смяна на паролите за автентикация на профилите и пароли с 8 символа с малки и големи букви, цифри и специални символи. При работа от разстояние се използва най-малко двуфакторна автентикация и канали с висока степен на защита. Не се използват File Transfer Protocol и Remote Desktop Connection. В района се осигурява

физическа защита на информационните активи от неоторизиран физически достъп. Достъпът до помещенията е строго ограничен и контролиран. Достъпът до сървърното помещение се отразява в дневник и уведомяване на секретаря на района. Условията за безопасна работа са в съответствие със Закона за здравословни и безопасни условия на труд [19]. Политиката за мрежова и информационна сигурност в район „Люлин“ – Столична община има за цел да осигури интегритета, конфиденциалността на информацията и непрекъснатост на процесите за работа. Политиките и правилата формират Системата за управление на мрежовата и информационна сигурност. Управлението и защитата на информационните ресурси са: сегретация, филтриране на трафика, криптография, защита на хардуерните устройства, защита на софтуер и фърмуер, поддържа се библиотека с дистрибутиви на използвания софтуер и фърмуер. Спазват се изискванията за конфигуриране. Използват се мерки за откриване и справяне със зловредния софтуер – извършва се пълна проверка за наличен зловреден софтуер минимум един път в седмицата и се проверяват електронните пощи, свалените файлове от интернет и преносимите устройства, преди да се отворят. Предприети са мерки за защита на уеб сървърите, на Domain Name System.

Вътрешните правила за условията и реда за достъп и предоставяне на обществена информация и информация от обществения сектор [7] в Район „Люлин“ – Столична община и Указанията за упражняване на правото за достъп до обществена информация са публикувани на официалната страница на района в секцията „Достъп до информация“. Предоставя се достъп до обществена информация, както и информация от обществения сектор за повторна употреба. Район „Люлин“ изготвя годишен отчет за постъпилите заявления за достъп до обществена информация и повторната употреба на информацията. Отчетът включва и данни за направените откази и причините за това. Отчетът се публикува в секцията „Достъп до информация“, на официалния сайт на района.

С Правилника за вътрешните политики за защита на личните данни [10] се осигурява сигурност на обработваните лични данни. Лични данни са всяка информация, свързана с идентифицирано физическо лице или идентифицирането на лице. Обработка на лични данни е всяка операция или съвкупност от операции, извършвана с лични данни или набиране на лични данни чрез автоматични или други средства. Район „Люлин“ като администратор следва следните принципи: за законосъобразност, добросъвестност и прозрачност; свежда данните до минимум; ограничаване на целите, принцип на точност, ограничаване на съхранението, на цялостност и поверителност и принцип на отчетност. Организират се мерки за защита на личните данни от незаконно унищожаване, от неправомерен достъп, от изменение или разпространение и от незаконни форми на обработване. Мерките за тази цел са съобразени със съвременните технологични постижения и рискове. Оторизираните с право на достъп служебни лица подписват декларация за неразгласяване на лични данни. Видовете мерки за защита са: физическа защита, персонална защита, документална защита, защита на автоматизираните информационни системи и мрежи и криптографска защита. Категориите лични данни, които се обработват са: наети лица, граждани, контрагенти и временно се обработват лични данни за субекти – кандидати за работа. При нарушаване на

физическата и техническа сигурност се уведомява длъжностното лице за защита на данните, а то по своя преценка уведомява Комисията по защита на личните данни.

След създаването на Държавна агенция „Електронно управление“ процесите по прокарване на държавната политика за електронно правителство са ускорени. Друг фактор, който оказва влияние е социалната дистанция и работата от вкъщи в новото (не)нормално. Оказва влияние и забързаният ход на развитие на електронното управление в глобалния свят, в който живеем. Необходимо е да удовлетворим очакванията на гражданите със съвременни и качествени услуги, като съвместно ги създаваме. Необходимо да се работи на ниво Европейски съюз. За тази цел е подходящо да се изграждат и надграждат системи за услуги и комуникации между институциите и гражданите от цялата Европейска общност. С бързото развитие на електронните услуги и комуникации паралелно е необходимо да се работи за защитата на мрежовата и информационна сигурността и за защитата на личните данни.

Цитиране на нормативни документи:

1. **Вътрешни правила** за защита на личните данни, обработвани в Столична община, район „Люлин”, София, 2018.
2. **Вътрешни правила** за мрежова и информационна сигурност в Район „Люлин“ – Столична община, София, 2021.
3. **Вътрешни правила** за обмена на документи между район „Люлин” – СО и административните органи, юридическите лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обмен на документи чрез системата за електронен обмен на съобщенията, София, 2018.
4. **Вътрешни правила** за обмена на документи между район „Люлин” – СО и административните органи, юридическите лица и общинските предприятия – реални участници в електронния обмен на документи чрез системата за електронен обмен на съобщенията, София, 2020.
5. **Вътрешни правила** за организация на документооборота и деловодната дейност в район „Люлин” – Столична община, София, 2018.
6. **Вътрешни правила** за организация на документооборота и деловодната дейност в район „Люлин“ – Столична община, София, 2020.
7. **Вътрешни правила** за условията и реда за достъп и предоставяне на обществена информация и информация от обществения сектор в Район „Люлин” – Столична община, София, 2021.
8. **Закон** за електронното управление. // Държ. вестник, бр. 46, 2007; изм. Държ. вестник, бр. 85 от 02.10.2011.
9. **Наредба** за обмена на документи в администрацията //МПС 101, 2008 г., изм. Държ. вестник, бр. 5 от 17.01.2017 г.
10. **Политика** за мрежова и информационна сигурност в район „Люлин” – Столична община, София, 2021.
11. **Правилник** за вътрешни политики за защита на личните данни в район „Люлин” – Столична община, София, 2018.

Цитиране от интернет

12. Административен регистър за предоставените услуги на администрациите. Държавна агенция „Електронно управление”, < https://iisda.government.bg/ >, 18.04.2021.
13. Актуализирана пътна карта, Държавна агенция „Електронно управление”, <https://www2.e-gov.bg/bg/246 >, 20.04.2021.

14. Актуализираната стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019 – 2023 г., Държавна агенция „Електронно управление", < https://www2.e-gov.bg/bg/246 >, 18.04.2021.
15. Архитектура на електронното управление в Република България, Държавна агенция „Електронно управление", < https://www2.e-gov.bg/bg/246 >, 20.04.2021.
16. Директива 2016/1148 на Европейския парламент и на Съвета 2016 г., < https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/LSU/?uri=CELEX:32016L1148 >, 20.04.2021.
17. Единен портал за достъп до административни електронни услуги и информация за гражданите и бизнеса. Държавна агенция „Електронно управление", <https://egov.bg/>, 18.04.2021.
18. Закон за държавния бюджет на Република България. //Държ. вестник, бр. 103, 2018 а.< https://www.minfin.bg/bg/1234 >, 19.04.2021.
19. Закон за електронната идентификация. // Държ. вестник, бр. 38, 2016; изм. Държ. вестник, бр. 1 от 03.01.2019. < https://www2.e-gov.bg/bg/46 >, 20.04.2021.
20. Закон за здравословни и безопасни условия на труд. // Държ. вестник, бр. 124, 1997; изм. Държ. вестник, бр. 97, от 05.12.2017. <https://www.noi.bg/images/bg/legislation/laws/ZZBYT.pdf>, 20.04.2021.
21. Закон за киберсигурност. //Държ. вестник, бр. 94, 2018. < https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=1316 >, 20.04.2021.
22. Закон за местното самоуправление и местната администрация. // Държ. вестник, бр. 77, 1991; изм. Държ. вестник, бр. 9, от 02.02.2021, < https://www.lex.bg/laws/ldoc/2132580865>, 20.04.2021.
23. Наредбата за общите изисквания към информационните системи, регистрите и електронните административни услуги. // ПМС 3 от 09.01.2017, в сила от 14.01.2020 <https://www.mtitc.government.bg/bg/category/166/naredba-za-obshtite-iziskvaniya-kum-informacionnite-sistemi-registrite-i-elektronnite-administrativni-uslugi >, 20.04.2021.
24. Плана за действие на Европейския съюз за електронно управление през периода 2016 – 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0179>, 20.04.2021.
25. Портал за е-услуги на Столична община, <www.Sofia.bg>, 18.04.2021.
26. Сайт на Столична община – район „Люлин" <https://www.lyulin.bg/>, 19.04.2021.
27. Система за сигурно електронно връчване. Държавна агенция „Електронно управление", https://edelivery.egov.bg/, 18.04.2021.

REFERENCES

Атанасов, Християн. Повторната употреба на информацията, Европейските директиви и българските държавни архиви. Архивен преглед, 2016. 2, 42-48 с.

Бахарова, Ив. Електронните документи и проблемите на архивната теория и практика. Архивен преглед – 3–4, София, 2005, 44–54 с.

Закон за авторското право и сродните му права. Държ. вестник, бр. 56, 1993; изм. Държ. вестник, бр. 98 от 13.12.2019.

Илиева, Ил. Информационните технологии – помощ и предизвикателство за архивите. Архивен преглед – 3–4, 2006, 42–55 с.

Костов, Атанас. Интелектуалната собственост в интернет. София: Фенея, 2012. 168 с.

Пейков, П. Нови положения и проблеми в българското архивно законодателство. Архивен преглед - 3–4, София, 2010, 7–10 с.

Пейков, П., Ж. **Крайчева**, М. **Бурмова-Велчева**, К. **Анчова** – Актуални проблеми на централизацията на архивното дело. Архивен преглед - 3, София, 1987, 15–31 с.

Пейков, П., М. **Бурмова–Велчева**, Ж. **Крайчева**, А. **Матинян**. Национална конференция „Научно-справочен апарат в архивите и пътища за усъвършенстването му". Архивен преглед -1, София, 1987, 29–36 с.

Саракинов, Г. Авторското право и сродните му права в Република България. 6. прераб. и доп. изд. София : Сиби, 2009. 392 с.

Саракинов, Георги. Колективно управление на авторските и сродните им права: Какво представлява: Как се извършва. – София: Сиби, 2008. 76 с.
Саракинов, Г. Многоезичен справочник на основните термини, свързани със закрилата на интелектуалната собственост: Авторско право, патенти и изобретения, търговски марки. София: Труд и право, 2011. 120 с.
Тренчева, Тереза. Интелектуалната собственост в Интернет: Учебно помагало. София : За буквите – О писменехь, 2014. 260 с.

MANAGEMENT OF ELECTPONIC DOCUMENTS IN MUNICIPAL INSTITUTIONS – SECURITY AND PROTECTION

Petya Stamenova, PhD student
Library Management and Archival Studies Department,
Faculty of Library Studies and Cultural Heritage
University of Library Studies and Information Technologies
e-mail: p.stamenova@lyulin.bg

Abstract: *The electronic documents in our daily routine is necessity. For this purpose, e-government is built and developed, which helps the quality of services, meeting of the deadlines for issuing documents in municipal administrations and their control. Of particular importance is its development in Kovid, the environment in which the whole world is placed, in particular our country. In the Republic of Bulgaria, the state policy is implemented by the Council of Ministers through the State Agency for Electronic Government. According to Art. 89 of the Law on the State Budget of the Republic of Bulgaria for 2019 (upd. SG, issue 103 of 13. 12. 2018)[17] the mayors of the municipalities support internet and communication connections for the needs of the e-government, which meet the minimum requirements of the state Agency for Electronic Government.*

Of exceptional importance for the work with documents in the municipalities are: the organization of the documentation and the office activity, the exchange of documents between the regions of Sofia Municipality, municipalities and administrative authorities, legal entities and municipal enterprises – real participants in the electronic exchange of documents through the system of messages, network and information security and personal data protection policies.

Keywords: *documentation, municipality, security, protection.*

Цитирай като: Стаменова, Петя (2021). Управление на електронните документи в общинските институции – сигурност и защита. *Интелектуалната собственост в новото (не)нормално*. София : За буквите – О писменехь, с. 274-283.

Citation: Stamenova, Petya (2021). Management of Electponic Documents in Municipal Institutions – Security and Protection. *Intellectual property in the new (ab)normal.* Sofia : Za bukvite – O pismeneh, p. 274-283.

БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ

ꕥ

Originally from Los Angeles, **Bruce Whitfield** has been working in the hight education system in Europe for the last ten years and has taught at numerous universities in Europe and Asia. He is also a business transactional attorney, having lived and worked on international transactions in more than 20 countries around the world. He has a doctorate in jurisprudence and a bachelor's degree in business administration.

He has been Affiliate professor for Bulgaria of the Harvard University course CopyrightX for more than five years. Mr Whitfield taught courses in international business, business law and intellectual property. His research interests include international business, entrepreneurship and intellectual property, and he is actively involved in several entrepreneurship programs in Europe.

ꕥ

Ginka Hristova is founder of International Legal Advice Center – ILAC. Ms. Hristova graduated cum laude from University of National and World Economy, Faculty of Law (LL.M. 2007) and specialized European Law in University of Nice II, France and after Intellectual property & E-commerce in WIPO Academy, then in 2015 she was elected as a member of the Disciplinary court of the Sofia Bar Association. In 2016 she attended Internet and Society: Technologies and Politics of Control course at Berkman Center for Internet and Society, Harvard University and since than she has continued her professional career in the digital law. Holder of the prestigious "Young lawyer of the Year" award for 2014, nominated by the Sofia Bar Association, Ms. Hristova is also a lecturer in ICT Law at Net It educational center and published author of "Le phénomène "cybercriminalité": Stratégie pour combattre la cybercriminalité et mesures concrètes (French Edition)".

ꕥ

Проф. д.п.н. Александра Куманова – философ, когнитолог и библиограф. Преподавател от катедра „Библиотекознание и библиография", ръководител на Студентското научно общество при УниБИТ (2005-). Доктор на науките (1996) и професор (2007) по научната специалност „Теория на научната информация" (библиотекознание, библиография и книгознание). Действителен член (академик) на: Международната академия по информатизация при ООН (секция „Библиотекознание", на която е член на Президиума); Арктическата академия на науките (секция „Информационни технологии"); Ноосферната академия на науките. Член на: Обществото „Informing Science" (Santa Rosa, CA, USA), Философския съвет на Руското космическо общество. Съпредседател на Съвета на Арктическия комитет на Икономическия съвет на народите на Евразия. Носител на медала на името на М. В. Ломоносов на Руската академия по естествени науки за голям принос в техническия прогрес, провеждането на научноизследователски работи, подготовка на научни кадри и дългогодишна новаторска дейност. От 80-те години на миналия век в България, Русия и Естония чете първите в света лекции по хуманитарно знание и хуманитарна библиография, по които публикува към 2020 г. 60 научни книги (учебници, лекционни курсове и монографии) и над 700 студии и статии за библио-

инфо-ноосферата (планетарната цялост: факти – документи – метасистеми – философски картини). До този синтез се достига на база на специализациите ѝ в най-големите центрове на информатизацията в Европа, САЩ и Азия. В трудовете ѝ е изведена генеалогията на световната универсална библиография (III в. пр. н.е. – XXI в). На база на изследването на над 5000 документа на 20 езика, разпространявани през XVIII–XXI век, сравнително са изучени около 700 класификации на библиографските форми, структурирани в първата ризомно-ретикуларна информационна картина от техните 1180 разновидности. В УниБИТ води курсове по „Инфосфера: Когнитология“, „Библиографски модел на знанието“, „Културна антропология“, „Методика на научните изследвания“, „Основи на информационното моделиране“, „Академично писане“, „Анотиране и реферииране на документи“, „Историографски модел на електронна библиотека“. Ръководител на теренните и историографски експедиции в България, Иран, Турция, Италия, Русия – на границите с Финландия и Казахстан, осъществени от международен екип от учени по установяване на информационната карта на нестинарството като соларен култ със северен генезис.

ଌ

Гл. ас. д-р Анна Христова е преподавател от катедра „Международно право и международни отношения“ на Правно-исторически факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Доктор е по научна специалност „Международно право и международни отношения“, с тема на дисертационния труд: „Политиката на Европейския съюз в областта на околната среда (международноправни аспекти)“. Води семинарни занятия по дисциплините: „Право на Европейския съюз“, „Международно публично право“, „Дипломатическо и консулско право“. Чете лекции по „Екологично право“ и „Екологична политика на Европейския съюз“. Ръководител е на Европейския документационен център към Правно-историческия факултет; член на редакционната колегия на списание „Международна политика“ – издание на Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград; член на Българската асоциация за европейски изследвания – БАЕИИ. Има редица публикации в областта на правото на Европейския съюз, екологичното право и международното право. Участва в национални и международни проекти.

ଌ

Анелия Петкова е студент в Университета по библиотекознание и информационни технологии, гр. София в специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“. През 2020 г. печели първа награда на ОИЦ – София за проекта „Ръцете на баба“, разработени от нея в рамките на обучението ѝ по дисциплината „Проект мениджмънт“.

Има дългогодишен опит в сферата на логистичните услуги и разполага със редица сертификати за професионално обучение. През 2020 г. е участник в проект „Студентски практики“ (Фаза 2) на МОН, за които има публикация в професионалния печат. Научните ѝ интереси са в областта на библиотекознанието и библиографията.

ꕥ

Богомил Александров е докторант по компютърни науки към УниБИТ от 2021 г. Завършва магистратура „Софтуерно инженерство“ в УниБИТ през 2019 г., следвайки дългогодишния си опит в сферата на програмирането и разработването на софтуерни решения като управител на „Моушън“ ООД, което разработва софтуерни решения от 1997 г. Богомил Александров има опит в разработването на широка гама от приложения (основно уеб базирани), както за клиенти, така и множество собствени проекти.

През 2018 г. е бил технически директор към интернет групата Investor.bg, а от 2018 г. е технически директор и управляващ сътрудник в Cargo Technologies UK, което дружество е специализирано в решения за логистиката и по-специално морският транспорт чрез транспортната си платформа Laycan.com.

От 1996 г. живее и учи във Великобритания, където завършва A-Level (колеж), след което учи последователно в университетите: Brunel University и University of Portsmouth, откъде се дипломира като бакалавър през 2002 г.

Богомил Александров също така има и собствен бизнес в сферата на биотехнологиите, къде се занимава с управление на екип разработващ последно поколение натурални пробиотици и космически храни.

Участвал е в множество конференции на тема блокчейн, включително и като говорител: World Blockchain Summit – London, UK (2018); Belgrade ICO Summit – Belgrade, Serbia (2018); Cassopea Services Serminars – London, UK (2019); CEOKLUB – Dubai, UAE (2018); Crypto Future – Warsaw, Poland (2018); Crypto Talks – Sofia, Bulgaria (2018); Innowave Summit – Varna, Bulgaria (2018)

ꕥ

Боряна Николова е докторант по докторска програма „Организация и управление на информационни процеси“ в професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“ от 2016 г.

Придобива бакалавърска степен по „Информационно брокерство“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) през 2013 г. и магистърска степен по специалност „Стратегически комуникации и информиране“ през 2015 г. Подготвя дисертационен труд на тема „Комуникационни стратегии за мотивиране на подрастващите към четене“, под ръководството на доц. д-р Магдалена Гарванова.

Нейните изследователски интереси са в областта на: четенето, книгите, влиянието на четенето при подрастващите, дигиталната грамотност, статистически методи за обработка на данни, изграждане на комуникационни и мотивационни модели за повишаване на културата и грамотността на населението.

ꕥ

Ас. д-р Владимир Бабанов придобива бакалавърска степен в ЮЗУ „Неофит Рилски“ по специалността Международни отношения през 2007 г. През 2009 г. Придобива магистърска степен по Международна сигурност в Софийски университет

„Св. Климент Охридски“, а през 2015 г. придобива ОНС „доктор“ по Международни отношения в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Понастоящем е преподавател в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ при Правно-исторически факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

ꕥ

Проф. д-р Габриела Белова е зам.-декан на Правно-историческия факултет, председател на Общото събрание на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и ръководител на катедра „Международно право и международни отношения“. Магистър по право, LLM in International and Commercial Law (University of Buckingham, 1999). Доктор (2004), доцент (2007) и професор (2014) по научната специалност „Международно право и международни отношения“. Чете лекции по учебните дисциплини: „Право на Европейския съюз“, „Международно публично право“, „Европейско политическо сътрудничество и интеграция“, „Международни спорове и конфликти“. Канена е като гост-лектор в Полша, Гърция, Казахстан, както и в рамките на CEPOL European Joint Master Programme “Policing in Europe”.

Автор е на монографиите „Конфликтите – международноправни аспекти“ (2007), „Европейска интеграция“ (2008) и „Актуални тенденции в защитата на правата на човек“ (2013), както и на повече от 70 публикации в областта на правото на Европейския съюз, международното право и правата на човека. Участва в редица национални и международни проекти. Член е на Българската асоциация по международно право и на Българската асоциация по европейско право. Член е на редакционните колегии на изданията: Historia i Świat, Siedlcach, Полша; Advances in Law Studies, Kutafin University Law Review, Актуальные проблемы российского права, Москва, Руска федерация, както и на сп. „Международна политика“ и сп. „Бизнес и право“. Член на Научния комитет на Revista Europa Del Este Unida, Чили. Член на Научния съвет при Главния прокурор на Република България и заместващ член от Република България в Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA).

ꕥ

Адвокат Георги Георгиев е докторант в УниБИТ. Притежава множество свидетелства за преминати обучения по медиация, управление на конфликти и решаване на спорове в извънсъдебни преговори в САЩ (Бостън, 2006), интелектуална собственост към Патентното ведомство на РБ (2007), магистър по Културно-историческо наследство и туризъм (2018). Завършва право в СУ през 2004 г., практикува във всички области на правото и юридическите консултации. С над 16 години опит в адвокатската си дейност. Интереси в опазването и социализирането на културното историческо наследство на България, с над 15 научни публикации и разработки, двадесет статии в различни периодични издания – „Наблюдател“, „Правна мисъл“, „Старозагорски новини“. Участник в теренни експедиции и проучвания на мегалитни комплекси и културно наследство в Сърнена средна гора (2019), тракийска резиденция на първото царство на одрисите на Кози Грамади – Старосел (2011–2013), Созопол и други.

ꕥ

Димитрина Стефанова е преподавател на основен трудов договор в Технически университет – София, от 2005 г . до 2019 г. Води часове по дисциплините „Административно право и процес“, „Търговското право“, „Правна закрила на индустриалната собственост“ и др. в Стопанския факултет на университета, както и в други факултети.

Тя е хоноруван асистент в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от 2012 до 2015 г., където провежда часове по „Интелектуална собственост“.

През септември 2008 г., Димитрина Стефанова участва в програмата „Еразъм за преподаватели“ в Стопански факултет в Техническия университет в Брауншвайг, Германия.

През ноември 2012 г. участва в „Обучение по оценка на интелектуална собственост“, в гр. Марибор, Словения (организирано от Световната организация по интелектуална собственост и Офисът по интелектуална собственост на Словения).

Към настоящия момент, Димитрина Стефанова е хоноруван асистент в Технически университет – София и провежда часове по „Правна защита на интелектуалната собственост“, „Индустриална собственост и патентна политика“ и други на студенти от Машиностроителен факултет и Стопански факултет на университета.

ꕥ

Ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова е асистент доктор в катедра „Библиотечен мениджмънт“, Професионално направление: „Обществени комуникации и информационни науки“ в УниБИТ. Темата на дисертационния ѝ труд е „Интелектуалноправни аспекти в медийната индустрия“. Научен ръководител е проф. д-р Тереза Тренчева.

В продължение на повече от 20 г. е активен журналист във вестник „Марица“ – най-големият извънстоличен ежедневник в България. Работи като репортер в ресори: Образование, Култура, Българска армия, Външна политика и Вътрешна политика. Ръководи дейността на екип „Култура“, разработва тематични страници, подържа ежедневни рубрики. Като главен редактор на електронния сайт www.marica.bg преструктурира и оптимизира медията, управлява фейсбукстраницата на www.marica.bg. Евелина Здравкова е първи Главен редактор на Пловдивска православна телевизия – първата църковна медия в България, автор на концепция, организация и ръководство на 16-часова програма на медията ППТВ. Под нейно ръководство се реализира и излъчване на живо на първата онлайн литургия в Интернет. Работи като специалист Връзки с обществеността, маркетинг и реклама в Държавен куклен театър Пловдив, Завеждащ административна служба в Хуманитарна гимназия „Св. св. Кирил и Методий“ – гр. Пловдив. Понастоящем е главен специалист в Регионално управление на образованието – Пловдив, към МОН. От 1995 г. членува в Съюз на българските журналисти, от 2015 г. – в Синдикат към Съюз на актьорите в България, от 2016 г. – в Синдикат на българските учители, член е и на Асоциация на европейските журналисти в България. Член на УС на Туристическо дружество „Еделвайс“, член на УС на Благотворителна фондация „Култура, Изкуство, Деца“. Има номинация за Награда „Пловдив“.

Има над 15 публикации в областта на интелектуалната собственост в медиите – като автор и в съавторство.

Член е на Университетска младежка академия за управление на знанията (УМЛАУЗ). Участва в организацията и провеждането на ежегодния семинар, посветен на Международния ден на интелектуалната собственост (26 април) в УниБИТ, съответно през 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 г.; в 9. Уъркшоп на Европейската мрежа на преподавателите по интелектуална собственост – EIPTN – София 2016.

От 2017 г. е член на Сдружението „Мрежа на преподавателите по интелектуална собственост в България".

През месец ноември 2020 г. завършва специализиран курс по авторско право на Харвард (CopyrightX '2020).

ꕥ

Елена Попова е докторант по научната специалност „Книгознание, библиотекознание, библиография" в професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки" от 2018 г.

Дипломиран бакалавър по специалност „Книгоиздаване" в Софийския университет „Св. Климент Охридски" през 2016 г. и магистър по специалност „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт" в УниБИТ през 2018 г.

Нейните изследователски интереси са в областта на: дигиталните библиотеки; библиотечната институция в контекста на съвременния свят; европейски и световни политики за адаптиране на библиотеките към потребностите в XXI век; авторското право и защитата на интелектуалната собственост. Подготвя дисертационен труд на тема „Библиотеките и бъдещата информационна екосистема", под ръководството на проф. дн Таня Тодорова. Има публикуван доклад на тема „Съпоставителен анализ на проекти в подкрепа на дигитализацията на културното наследство в България" в сборника, издаден през 2019 г. в контекста на XVII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век".

Елена Попова участва в Проект със заглавие „Информационен портал относно мобилно обучение и мобилен достъп до библиотечни услуги и ресурси", Договор №КП-06-М35/2 от 18.12.2019 г., с ръководител гл. ас. д-р Елисавета Цветкова и финансиран по Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания на млади учени и постдокторанти – 2019 г. на Фонд „Научни изследвания".

ꕥ

Доц. д-р Елена Савова е преподавател в катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика", Директор на Библиотечно-информационния център в УниБИТ и научен секретар на експертна група по „Библиотечни науки" към Университетска младежка академия за управление на знанията (УМЛАУЗ). Доктор е по научната специалност „Книгознание, библиотекознание, библиография", Доцент в направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки". Чете лекции по „Информационно осигуряване на науката и образованието" и „Библиотечни технологични трансформации". Автор на монография „Университетски библиотечни трансформации" (2015), на учебник „Компютърни информационни технологии" (2014) и на повече от 30 публикации в областта на приложението на

информационните технологии в библиотеките, информационната компетентност, цифровите и електронните библиотеки, библиотечния мениджмънт. Член е на Българската библиотечно-информационна асоциация и на Американската библиотечна асоциация (ALA). Участва в редица национални и международни проекти.

ଌ

Доц. д-р Елена Ставрова е доцент, доктор по икономика, ръководител на катедра „Финанси и отчетност“ в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Преподаването на дисциплини като „Управление на държавния дълг“, „Банково дело“, „Международни валутно-финансови отношения“, „Централна банка и банков надзор“, „Професионална етика“, „Надзор и контрол на FINTECH“ предопределя и научните интереси в областта на финансите и финансовите пазари, надзора и регулирането на различни видове финансови посредници.

Ползва английски и руски език. Участвала е в проекти с национално и международно финансиране.

Доц. д-р Е. Ставрова е чела лекции в университети от Чехия, Полша, Албания, Македония, Казахстан, Молдова.

Има публикувани 3 учебника, 4 монографични труда и статии в реномирани бази данни и научни издания.

ଌ

Ивелина Дамянова е възпитаник на Университета по библиотекознание и информационни технологии, гр. София, където през 2020 г. придобива бакалавърска степен по „Библиотечен и информационен мениджмънт“. Разработва и защитава дипломна работа на тема: „Създаване на информационна среда за деца със зрителни затруднения“ с научен ръководител гл. ас. д-р Събина Ефтимова. Продължава образованието си в магистърска степен със специалност „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт“. Преподавател е в Национална професионална гимназия по полиграфия и фотография, гр. София по дисциплините: „Основи на библиотечното дело“, „Библиотекознание“, „Автоматизация на библиотечната дейност“, „Информационен мениджмънт“ и „Архивистика“.

Участва в конкурси и научни форуми към УниБИТ, има редица научни публикации в областта на библиотечните науки. През 2018 г. и през 2020 г. е участник в проект „Студентски практики“ (Фаза 1 и Фаза 2) на МОН, за които има публикация в сп. „Библиотека“. Печели награда за есе на тема „Да прелистваш или да скролваш, туй е въпросът?“ от форум посветен на Световния ден на книгата и авторското право, а през 2018 г. издава и първата си стихосбирка. Научните ѝ интереси са в областта на четенето, достъпа до информация за лицата със специални нужди, библиотерапията и др.

ଌ

Докторант Илияна Камбурова е експерт в библиотечно-информационния център при УниБИТ; участва в инициативите на Университетската младежка

академия за управление на знания (УМЛАУЗ) още от първи курс през 2012 г. Докторант по направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“ по докторска програма „Книгознание, библиотекознание и библиография“ към катедра „Библиотекознание и библиография“ в същия университет. Средно специално образование специалност Полиграфия в Национална професионална гимназия по полиграфия и фотография. Бакалавър специалност „Библиотекознание и библиография“ в (УниБИТ). Магистър по програма „Библиотечни колекции“ в УниБИТ, и Магистър по програма „Реставрация, консервация на хартии и книги“ в Химикотехнологичен и металургичен университет, София. Води упражнение по „Библиография“.

Редактор на „Модел за съставяне на персонални автобиобиблиографии: акад. Проф. д.п.н. Александра Куманова систематично-хронологично-азбучен автобио-библиографски списък на трудовете“ и на „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии Т. 13 (2018) и Т. 14 (2019)“. Участва в национални проекти.

ꕥ

Гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова завършва средното си образование в Национална професионална гимназия по полиграфия и фотография, специалност Фотография, гр. София. В периода 2006–2008 г. се обучава по специалност Фотографски и видеотехнологии в Технически университет – София, Център за следдипломно обучение. През 2013 г. придобива бакалавърска степен по „Печатни комуникации“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии. През 2015 г. защитава магистърска степен по „Медийна информация и реклама“ в УниБИТ. Доктор е по професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“, докторска програма „Организация и управление на информационни процеси“. Работила е като фотограф на свободна практика и като графичен дизайнер. Автор е на дизайна на корици на научни издания и на научни плакати. Член е на екипи, организиращи научни форуми в УниБИТ, като съдейства за фотодокументацията и изготвянето на документални филми за събитията. Член е на експертна група „Интелектуална собственост“ към Университетската младежка академия за управление на знания при УниБИТ. Участва в национални и международни научни конференции. Член е научни проекти, финансирани от Фонд „Научни изследвания“ към МОН, като на единият от тях е ръководител. Автор е на над 30 публикации. Научните ѝ интереси са свързани с интелектуалната собственост, графичната комуникация, визуалната култура, дизайн и фотография. През месец ноември 2020 г. завършва специализиран курс по авторско право на Харвард (CopyrightX ’2020).

ꕥ

Доц. д-р Марияна Лазарова е преподавател в катедра „Световна култура“ във факултет „Екранни изкуства“ в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ в София, България. Има две магистърски степени – по специалностите: „Право“ от юридически факултет на СУ „Климент Охридски“ и „Кинознание“ от НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“.

Доктор е по научна специалност „Кинознание, киноизкуство и телевизия“ и е доцент по „Мениджмънт в екранните изкуства“ (МЕИ). Преподава на студентите в бакалавърска степен на обучение по „Подходи в критическия анализ“, „Авторско право в аудиовизуалното производство“ и „Управление на продуцентски права при дигитално разпространение на аудиовизуални произведения“. Изнася лекции на магистри по предметите „Авторски и сродни права в аудиовизията“ и „Договори и авторски права в сценичните изкуства“, както и на докторанти по „Правни аспекти на защитата на сценичните и аудиовизуалните произведения“ и „Академично устройство и политика“.

Изследователските интереси на доц. д-р М. Лазарова са в две научни области: киноизкуство, по-специално филмов анализ и авторско право. В преподавателската си практика тя е разработила учебни програми и лекции и в двете научни области.

Публикувала е многобройни критически статии и есета за филмово изкуство в специализирани издания, както и проблемни статии и монографии, посветени на интелектуалната собственост.

Автор е на две книги. За „Кентавърът от Албион: традиции и техните трансформации в британското игрално кино от 90-те години на 20-ти век.“ (Просвета АД, 2013 г.) е получила наградата за най-добра книга за филмова теория, история и критика на Българската филмова академия през 2015 г. Втората ѝ книга „Авторски и сродни права в аудиовизията“ (Водолей, 2015 г.) представлява монографично изследване на авторскоправния режим на аудиовизуалните произведения в Европейската правна рамка.

Лазарова има дългогодишен опит като правен консултант в сферата на авторското право и е участвала в работна група, сформирана от министерство на културата за изменение и допълнение на закона за авторското право и сродните му права. Тя също така има познание и експертен опит в областите на медийно право и колективно управление на права. Като бивш изпълнителен директор на българското дружеството за колективно управление на сродни права на музикални продуценти и артисти изпълнители от 2001 г. до 2009 г., тя е добре запозната с особеностите на креативните индустрии и може да изследва и анализира доминиращите тенденции в различни пазарни сектори, в частност този на радио и телевизионните медии.

Като част от академичния състав, Марияна Лазарова е била член на Академичния съвет на НАТФИЗ от 2011 г. до 2015 г. и секретар на атестационната комисия към факултет „Екранни изкуства“ от 2011 г. до 2015 г., а до 2020 г. е работила активно като правен консултант по авторскоправни въпроси за студентските филмови продукции. Понастоящем, тя е член на Консултативния съвет по научна политика и председател на Контролния съвет на НАТФИЗ. Тя също така заема позицията на ръководител на магистърска специалност „Филмово и телевизионно изкуство“.

Членува в Съюза на юристите в България, в Съюза на българските филмови дейци, Европейската мрежа на преподавателите по интелектуална собственост – EIPTN и ENCATC – Европейска мрежа за управление на култура и политики.

Любимите ѝ творчески занимания в свободното време са в сферата на филмовата сценаристика и фотографията.

Области на опит: авторското право, филмово изкуство, медии, колективно управление на права, висше образование, творчески индустрии.

ꕥ

Доц. д-р Мартин Захариев завършва специалност „право“ с отличие, като се дипломира в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2014 г. Със свои колеги печели първо място на националното състезание по право на Европейския съюз EUROPAEUS и е в отбора на Софийския университет, класиран в топ 20 в света за най-добра писмена защита за ответника във Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot: най-голямото в света състезание по международен търговски арбитраж. Притежава образователната и научна степен „доктор“ от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), а от 2021 г. е доцент към катедра Национална сигурност, Факултет по информационни науки в УниБИТ. Доц. Захариев е представител по индустриална собственост в областта на марки и дизайни към Патентното ведомство. Работи като старши адвокат в една от водещите български кантори – Адвокатско дружество „Димитров, Петров и Ко.“, и като старши правен експерт във фондация „Право и интернет“. Специализира в областта на защитата на личните данни, трудовото право, международния арбитраж, регулацията във фармацевтичния сектор и правото на интелектуалната собственост. Автор е на две монографии в областта на защитата на личните данни – „Автоматизираното профилиране и защитата на личните данни. Анализ на GDPR“ (2018) и “Data Protection in Commercial Arbitration: In the Light of GDPR” (2019), на учебник по защита на личните данни, както и на множество статии и анализи в областта на защитата на личните данни, търговския арбитраж, трудовото и търговското право. Преподавател е по различни дисциплини в областта на правото на ИКТ и режима на информацията. Член е на Софийската адвокатска колегия, Сдружението за международни състезания по право и Българското общество по строително право.

ꕥ

Миглена Молхова-Владова е главен асистент в катедра „Индустриален бизнес“ в Бизнес факултета на Университета за национално и световно стопанство в София. Доктор е по икономика с тема на дисертационния труд: „Интелектуалната собственост в електронния бизнес и стратегии за управлението ѝ“. Преподава курсове по „Дигитален бизнес“, както и курсове по „Лицензионни сделки“ и „Патентно-иновационни проучвания“.

Автор е на учебник „Електронен бизнес“ (2009). Миглена Молхова е и един от авторите (съвместно с Р. Брестничка и Ф. Колева) на монографията “International Encyclopaedia of Laws: Intellectual Property Law, Bulgaria” (2015, осъвременено издание 2019) на световноизвестното издателство по бизнес и право Wolters Kluwer. Има над 30 публикации в областта на електронния бизнес, дигиталните технологии и дигиталната трансформация, пазара на софтуер, икономическите характеристики на софтуерния продукт, патентните проучвания, лицензирането, иновациите и технологичното развитие.

Д-р Молхова придобива допълнителна квалификация към Световната организация по интелектуална собственост по „Изготвяне на патенти“ (2010),

„Патентни проучвания“ (2011), „Интелектуална собственост и бизнес“ (2012), както и за QA Engineer (2018).

Работила е по над 10 европейски проекта в различни области – образование, информационни и комуникационни технологии, STEM, медии, включващи и разработване на софтуер за специфични цели. От 2010 г. е съдия в инициативата MEDEA AWARDS, която насърчава иновациите и отличава най-добрите постижения в използването на медийно съдържание в образованието.

Д-р Молхова е член на Европейската мрежа на преподавателите по интелектуална собственост и на Международната асоциация за напредък в преподаването и изследователската работа в областта на интелектуалната собственост. Миглена Молхова е член и на управителния съвет на сдружението „Общество на професионалистите в интелектуалната собственост“, чиято цел е да стимулира обмена на знания и развитието на системата за закрила на интелектуалната собственост. Член е и на Асоциацията на преподавателите по икономика и управление в индустрията.

ꕥ

Гл. ас. д-р Миглена Тренчева е главен асистент в катедра „Финанси и отчетност“ към Стопански факултет на Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. През 2018 г. защитава дисертационен труд на тема „Анализ на основните показатели и регулатори за банкова дейност в съответствие с промените в банковите и счетоводни стандарти“. Провежда семинарни занятия по дисциплините „Счетоводство“, „Международни стандарти за финансово отчитане“, „Бюджетно счетоводство“, „Управленско счетоводство“ и др. Ползва английски и руски език. Завършила е специалност „Финанси“ и е с магистърска степен по „Банково дело“ от ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Участва в международни проекти и има над 20 публикации в национални и международни издания.

ꕥ

Гл. ас. д-р Росен Радков е преподавател от катедра „Софтуерни и Интернет технологии“, с дългогодишен преподавателски стаж. Доктор е по научна специалност „Компютърни системи, комплекси и мрежи“. Чете лекции по „Компютърни мрежи и Интернет“, „Интернет сървъри и услуги“, „Мрежово администриране“ и „Надеждност и сигурност на комуникациите“. Автор е на дисертационен труд на тема „Подход за проектиране на високонадежден дейта център“, монография на тема „Непрекъснатост на сигурността на информацията. Анализ и подходи за управление“ и на над 20 публикации, отнасящи се за въпроси, свързани с изграждането на високонадеждни дейта центрове и защита на личните данни. Сертифициран е за водещ одитор по стандартите за управление на качеството в съответствие със стандарт ISO9001:2015, системи за управление на сигурността на информацията в съответствие със стандарт ISO/IEC 27001:2013 и системи за управление на услугите в съответствие със стандарт ISO/IEC 20000-1:2018 към РИНА България. Притежава сертификати за експерт по администриране на мрежова сигурност от фирмите SonicWall, Netasq и Cyberoam, както и за проектант и инсталатор на структурни кабелни системи от Reichle & De'Massari и много други. Инициатор и организатор е за провеждане във

Варна на дузина семинари по информационна сигурност и високонадеждни ИТ инфраструктури.

ꕥ

Светослава Димитрова е доктор по докторантска програма „Организация и управление на информационни процеси“, катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“ в УниБИТ и член на Университетска младежка академия за управление на знания (УМЛАУЗ). Темата на дисертационния ѝ труд е „Интелектуалноправни аспекти на електронно съдържание в университетска информационна среда“, с научен ръководител проф. д-р Тереза Тренчева. Магистър по „Електронен контент: иновации и политики“ и бакалавър по „Печатни комуникации“, като пише в областта на създаването и защитата на съдържание в Интернет среда. Завършва средното си образование в НСОУ „София“ с хуманитарен профил „Право“. Автор е на над 30 публикации в национални и международни форуми. Интересите ѝ включват сферата на интелектуалната собственост, обработката и защитата на личните данни, интелектуалната свобода и цензурата в онлайн пространството. Участник е в различни изследователски проекти. През месец ноември 2020 г. завършва специализиран курс по авторско право на Харвард (CopyrightX ’2020).

ꕥ

Гл. ас. д-р Събина Ефтимова е преподавател в УниБИТ в катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“, където през 2012 г. успешно защитава първият докторат по „Библиотерапия“ в България.

Магистър по „Библиотечен мениджмънт“ и „Защита на КИН в Република България“ на УниБИТ, магистър по „Юридическа психология“, „ПНУП“ и „Специална педагогика“ към ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, магистър по „Масови комуникации и журналистика“ и „Социална работа със зависими лица“ към Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Д-р Ефтимова работи в УниБИТ от 2005 г., като водещ преподавател на учебните дисциплини „Информационни източници“, „Национална библиография“, „Библиотечна психология“ и „Библиотерапия“.

Автор е на първия учебник по „Библиотерапия“ в страната, на учебни помагала, съставител на няколко сборника и има над 150 публикации в страната и чужбина в областта на библиотекознанието, терапията с книги, четенето, библиотечната педагогика и психология. Участва в десетки вътрешно-университетски и национални проекти.

ꕥ

Проф. д.н. Таня Тодорова е ръководител на катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика” и зам. ръководител на ЮНЕСКО междуфакултетска катедра „ИКТ в библиотечните науки, образованието и културното наследство” при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ). Преподавател и изследовател е с придобити научни степени и звания: доктор (2008, ВАК), доцент (2010, ВАК), професор (2015) и доктор на науките (2018) в

професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“, научна специалност „Книгознание, библиотекознание и библиография“. Автор е на 5 монографии, 1 учебник, 8 сборника, 1 учебно помагало на CD; над 100 статии и научни доклади, вкл. в реферирани издания на Springer, Emerald и др. Съавтор е на уебстраницата за Авторскоправната грамотност в международен контекст (International Copyright Literacy Webpage), поддържана от 2016 г. заедно с Дж. Секер от Великобритания. Член е на Съюза на учените в България (СУБ), Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА, 2005-2008, член на УС), от януари 2021 г. е председател на Управителния съвет на BOBCATSSS Association (доскоро Европейска асоциация за библиотечно-информационни изследвания и образование (EUCLID). Рецензент за научните списания: IFLA Journal, Romanian Journal of Library and Information Science (RRBSI), Evidence Based Libraries and Information Practices (EBLIP), University of Alberta, Canada, QQML e-journal. Член на програмните и научни комитети и рецензент за международни научни конференции като ECIL, QQML, NPSE, BOBCATSSS. Лектор е по програмата Еразъм+ на ЕК в Политехническия институт, Порто, Португалия (2016-2019). На 17.12.2019 г. е наградена в категория „Утвърден учен“ с „Ябълка на познанието“ за особен принос в издигане на престижа на висшето образование и науката от Младежката академия за управление на знания при УниБИТ.

Доц. д-р Теодора Лазарова завършва бакалавърска степен по Психология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Притежава две магистърски степени по Организационно поведение и консултиране на организацията и по Стопанско управление в същия университет. Защитава успешно дисертационен труд, изследващ връзката между лидерските стилове, организационния климат и екипната работа в Института за изследване на населението и човека към БАН. През 2018 г. придобива и академичната длъжност „доцент“ във ВУЗФ с монографичния си труд „Иновативно управление на човешките ресурси“.

Доц. д-р Теодора Лазарова има 15 години професионален и повече от 10 години академичен опит. Дисциплините, по които преподава във ВУЗФ, в University of Sheffield, НБУ, УНСС са в областта на управлението на човешки ресурси, лидерството и бизнес психологията. От 2015 г. е сертифициран академичен консултант на Blackboard за България. Лектор е по програмата за изграждане на административен капацитет, провежда и обучения на множество общини и държавни институции.

През 2018 г. става съосновател и член на УС на Асоциацията за технологично образование и иновации. Професионалният ѝ бизнес опит включва различни експертни позиции в Юробанк И Еф Джи България, Търговска банка Д и Blackboard. Няколко години е част от екипа на NaXex Technological Development с основен фокус върху подбора на служители и провеждане на обучения. Понастоящем е мениджър „Човешки ресурси“ в американската компания Montway.

Проф. д-р Тереза Тренчева заема административни длъжности в УниБИТ като: Заместник-ректор по научноизследователската и международна дейност (декември 2018 г. – понастоящем); Заместник-председател на Университетска младежка академия за управление на знанията (УМЛАУЗ) – (октомври 2014 г. – понастоящем); Научен секретар на експертна група по „Интелектуална собственост" към същата Академия (януари 2014 г. – декември 2018 г.); Научен секретар на Институт за изследване и развитие на лидерството в информационна среда (юни – октомври 2014 г.).

През 2014 г. прави едномесечна специализация в Световна организация по интелектуална собственост (СОИС) в Женева, Швейцария и участва в двеседмичен колоквиум за преподаватели по интелектуална собственост в СОИС и Световната търговска организация. Има и краткосрочни специализации в Загреб (2012 г.) и Анкара (2013 г.). През месец ноември 2020 г. завършва специализиран курс по авторско право на Харвард (CopyrightX '2020).

Лектор е към Европейската патентна академия и интензивни програми Еразъм, както в страната, така и в чужбина. Автор е на монография „Отвореният достъп до научна информация" (2013), учебно помагало „Интелектуалната собственост в Интернет" (2014), учебник „Социални мрежи и интернет" (2017 г.), монография „Интегриране на обучението по интелектуална собственост в университетска информационна среда" (2020 г.), на 13 сборника и повече от 112 публикации в областта на правната закрила и образователните аспекти на интелектуалната собственост, отворения достъп и интернет, както и формалното и неформално обучение по интелектуална собственост. Участва в редица национални и международни проекти.

Основател и координатор е на ежегоден семинар, посветен на Международния ден на интелектуалната собственост (26 април) в УниБИТ, и редица инициативи, свързани с повишаване на информираността на студентите по въпроси, свързани с интелектуалната собственост.

Член е на Ректорския съвет на УниБИТ и на ЮНЕСКО междуфакултетска катедра при УниБИТ „ИКТ в библиотечните науки, образованието и културното наследство". Съучредител и зам.-председател е на Сдружение „Мрежа на преподавателите по интелектуална собственост в България"; Член е на Академичния съвет към Председателя на Патентно ведомство на Р България; Informing Science Institute (САЩ); Научните комитети на Международните конференции „Нови перспективи в академичното образование" (Флоренция, Италия) – NPSE (2015 г. –); „E-Society" (Португалия) – ES (2015 г. –); Европейската конференция за информационна грамотност – ECIL (2015 г. –); 9-тия уъркшоп на Европейска мрежа на преподавателите по интелектуална собственост – EIPTN в София (2016 г.).

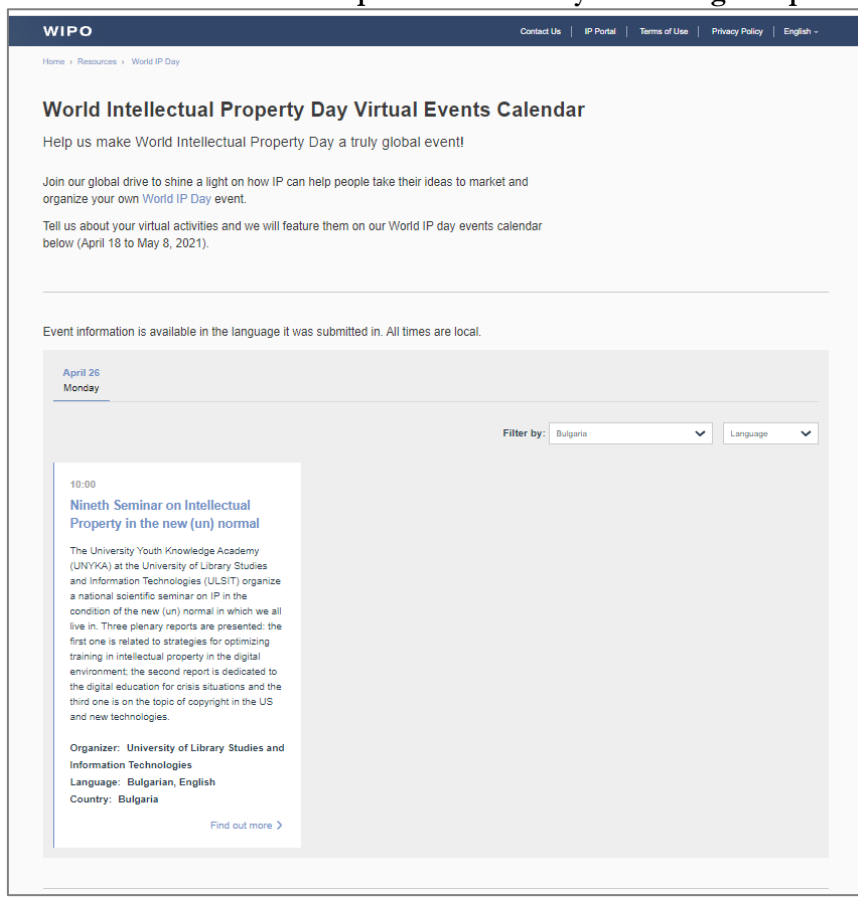
Цветомира Миковска е докторант в програма „Книгознание, библиотекознание и библиография" от професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки" в УниБИТ.

ПРИЛОЖЕНИЯ

APPENDIXES

ПРИЛОЖЕНИЕ №1

Включване на семинара в World IP Day 2021 Pledge Map

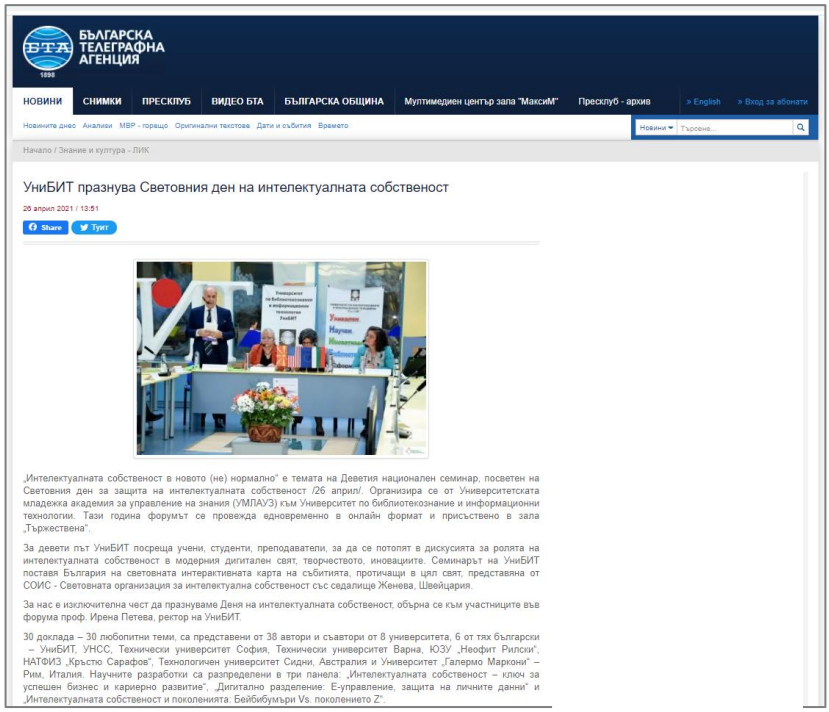
ПРИЛОЖЕНИЕ №2

Плакат на събитието за 2021 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ №3

Отразяване на семинара от Българска телеграфна агенция

БЪЛГАРСКА ТЕЛЕГРАФНА АГЕНЦИЯ

НОВИНИ | СНИМКИ | ПРЕСКЛУБ | ВИДЕО БТА | БЪЛГАРСКА ОБЩИНА | Мултимедиен център зала "МаксиМ" | Пресклуб - архив | » English | » Вход за абонати

Начало / Знание и култура - ЛИК

УниБИТ празнува Световния ден на интелектуалната собственост

26 април 2021 / 13:51

Share | Туит

„Интелектуалната собственост в новото (не) нормално" е темата на Деветия национален семинар, посветен на Световния ден за защита на интелектуалната собственост /26 април/. Организира се от Университетската младежка академия за управление на знания (УМПАУЗ) към Университет по библиотекознание и информационни технологии. Тази година форумът се провежда едновременно в онлайн формат и присъствено в зала „Тържествена".

За девети път УниБИТ посреща учени, студенти, преподаватели, за да се потопят в дискусията за ролята на интелектуалната собственост в модерния дигитален свят, творчеството, иновациите. Семинарът на УниБИТ поставя България на световната интерактивната карта на събитията, протичащи в цял свят, представяна от СОИС - Световната организация за интелектуална собственост със седалище Женева, Швейцария.

За нас е изключителна чест да празнуваме Деня на интелектуалната собственост, обърна се към участниците във форума проф. Ирена Петева, ректор на УниБИТ.

30 доклада – 30 любопитни теми, са представени от 38 автори и съавтори от 8 университета, 6 от тях български – УниБИТ, УНСС, Технически университет София, Технически университет Варна, ЮЗУ „Неофит Рилски", НАТФИЗ „Кръстю Сарафов", Технологичен университет Сидни, Австралия и Университет „Галермо Маркони" – Рим, Италия. Научните разработки са разпределени в три панела: „Интелектуалната собственост – ключ за успешен бизнес и кариерно развитие", „Дигитално разделение: Е-управление, защита на личните данни" и „Интелектуалната собственост и поколенията: Бейбибумъри Vs. поколението Z".

Стартът на научната програма даде доц. д-р Мариана Лазарова, преподавател в катедра „Кинознание и драматургия" във факултет „Екранни изкуства" в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов" с пленарния доклад „Стратегии за оптимизация на обучението по интелектуална собственост в дигитална среда".

Проф. д-р Таня Тодорова, ръководител катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика" в УниБИТ представи проекта „Дигиталното образование за кризисни ситуации: Времена без друга алтернатива".

Брус Уитфилд, асоциран преподавател към Университета Харвард за CopyrightX и Гинка Христова, управител на Международен правен център – ILAC, анализираха авторското право в САЩ и пресечните му точки с правото в Европа.

Венец на партньорството между УниБИТ и Международния правен център – ILAC, е курсът КопирайтХ – специализиран курс на най-стария университет - Университета Харвард, който успешно завършиха 8 млади учени, студенти, докторанти от УниБИТ. Участниците в това най-престижно събитие в областта на авторското право в България получиха своите сертификати на празника на интелектуалната собственост в УниБИТ.

Курсът се организира под егидата на университета Харвард и ХарвардХ – инициатива за дистанционно обучение, както и Бъркман Клейн Център за Интернет и Общество.

УниБИТ оценява високо ролята и значението на интелектуалната собственост като стимулатор на иновационното развитие в творческите и информационни индустрии, разпръсква знания и информация по интелектуална собственост в различни области. Деветият национален семинар „Интелектуалната собственост в новото (не) нормално" е само едно от събитията в кошницата на университета в областта на интелектуалната собственост, обобщава проф. Стоян Денчев, председател на Общото събрание на УниБИТ.

В резултат от научните прояви всички представени научни доклади и съобщения се издават в научен сборник.

Участниците в семинара дискутираха по теми, които вълнуват съвременното общество като управление на информацията, фалшиви новини, дезинформация, информационни войни. С интерес бяха посрещнати докладите за технологиите за лицево разпознаване и правата на хората, за защитата на личните данни при видеонаблюдение, за снимачния процес по време на пандемия. Беше анализирала ролята на патентните анализи в стратегическото планиране, възможностите за подкрепа на бизнеса чрез прехвърляне на правото върху марки, счетоводното третиране на операциите с криптовалути, блокчейн технологиите. Като интересен научен подход беше демонстриран процесът на позициониране на културата и културното наследство като обекти на интелектуална собственост. Специално място във форума бе отделено на авторското право и младежите в Интернет. Ас. д-р Евелина Здравкова представи ръководения от нея проект „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда", финансиран от Фонд „Научни изследвания". Акцентът в изказването и представения доклад съвместно с д-р Светослава Димитрова беше върху ролята на социалните мрежи като инструмент за ежедневно повишаване на авторскоправната грамотност на студентите.

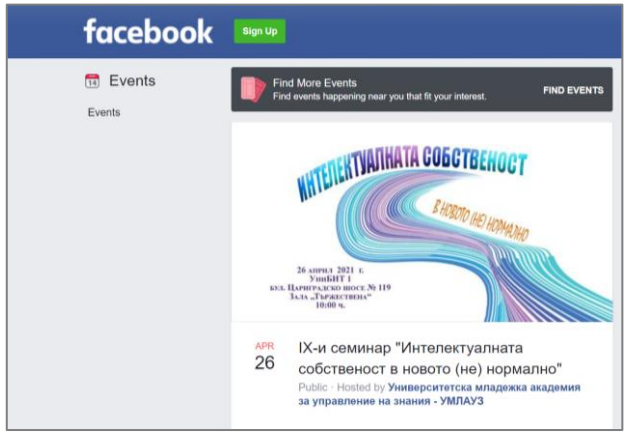
Деветият Семинар по интелектуална собственост е част от дейностите, които екипът на проф. Стоян Денчев изпълнява по ръководения от него проект „Концептуален образователен модел за повишаване на информационната грамотност в университетска среда", финансиран от Фонд „Научни изследвания". Проф. д-р Тереза Тренчева, координатор на проекта, уточни, че информационната грамотност е свързана с човешките права и обясни необходимостта от умения за ориентиране в работата с медии и информационни ресурси. Знанието по проблематиката е ключ към посланията на днешния свят, каза в заключение проф. Тренчева.

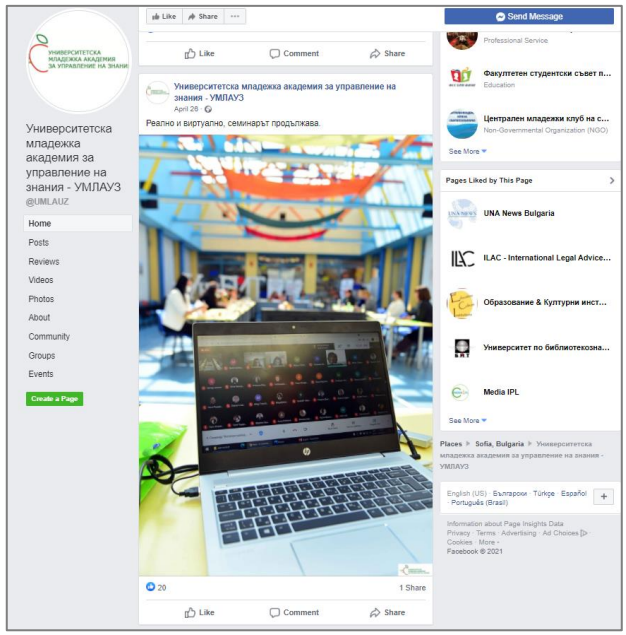
Форумът завърши с дискусия, която затвърди ролята на интелектуалната собственост в живота. Защото всички присъстващи са убедени, че интелектуалната собственост е изключително обещаваща наука в новото хилядолетие.

УниБИТ

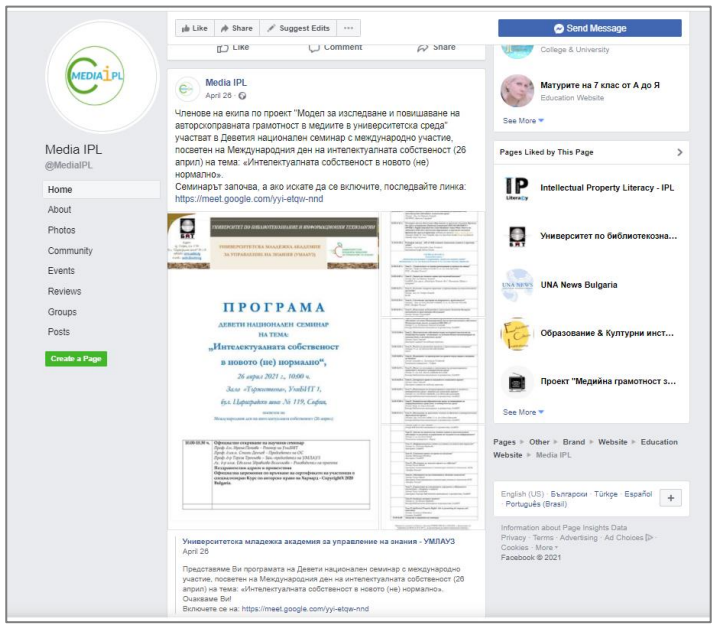
ПРИЛОЖЕНИЕ №4

Отразяване на семинара в социалната мрежа фейсбук

Отразяване на събитието във фейсбук страницата Университетска младежка академия за управление на знания – УМЛАУЗ
https://www.facebook.com/UMLAUZ/?fref=tag

Отразяване на събитието във фейсбук страницата на Media IPL https://www.facebook.com/MediaIPL/

Отразяване на събитието във фейсбук страницата на Intellectual Property Literacy – IPL https://www.facebook.com/ipliteracy/

ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ
В НОВОТО (НЕ)НОРМАЛНО

Е-СБОРНИК

Българска
Първо издание

Съставители
проф. д.ик.н. Стоян Денчев
проф. д-р Тереза Тренчева
гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова
ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова
д-р Светослава Димитрова

Коректор
ас. д-р инж. Евелина Здравкова-Величкова

Предпечат, графичен дизайн и корица
гл. ас. д-р Камелия Планска-Симеонова

Печат и подвързия
Авангард Прима

Формат 16/70/100

Университет по библиотекознание
и информационни технологии
1784 София,
бул. „Цариградско шосе“ № 119
www.unibit.bg

Академично издателство
„За буквите – О писменехъ“
ISBN 978-619-185-482-0
София, 2021

INTELLECTUAL PROPERTY
IN THE NEW (AB)NORMAL

E-COLLECTION

Bulgarian
First Edition

Compilers
Prof. DSc Stoyan Denchev
Prof. Tereza Trencheva, PhD
Chief Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD
Assist. Prof. Eng. Evelina Zdravkova-Velichkova, PhD
Svetoslava Dimitrova, PhD

Proofreader
Assist. Prof. Eng. Evelina Zdravkova-Velichkova, PhD

Graphic Design
Chief Assist. Prof. Kamelia Planska-Simeonova, PhD

Printing and binding
Avangard Prima

Format Paper 16/70/100

University of Library Studies
and Information Technologies
1784 Sofia,
119 Tsarigradsko Shosse
www.unibit.bg

Academic Publisher
“Za bukvite – O pismeneh”
ISBN 978-619-185-482-0
Sofia, 2021